

UNIWERSYTET WARSZAWSKI
WYDZIAŁ DZIENNIKARSTWA I NAUK POLITYCZNYCH

Marek Kirsz

ROLA DIALOGU PETERSBURSKIEGO W ROZWOJU
STOSUNKÓW NIEMIECKO - ROSYJSKICH

Praca doktorska wykonana w Instytucie Nauk Politycznych Uniwersytetu
Warszawskiego

Promotor:
Prof. dr hab. Stanisław Sulowski

WARSZAWA 2013

Spis treści

Wstęp	4
 I. Specyfika rozwoju stosunków dwustronnych między Niemcami a Rosją	12
1. Układ z Rapallo jako wyznacznik kierunku rozwoju wzajemnej polityki Niemiec i Rosji do 1989 roku	12
2. Obraz stosunków niemiecko - rosyjskich po zjednoczeniu Niemiec i rozpadzie Związku Radzieckiego.....	15
3. Zasadnicze zmiany w rozwoju stosunków niemiecko - rosyjskich po dojściu do władzy socjaldemokratów w Niemczech i Władimira Putina w Rosji.....	24
 II. Podstawy prawne, ramy instytucjonalne oraz instrumenty współpracy między Niemcami a Rosją	29
1. Podstawy prawne stosunków dwustronnych między Niemcami a Rosją ..	29
2. Instytucjonalne ramy współpracy między Niemcami a Rosją	32
3. Instrumenty współpracy bilateralnej między Niemcami a Rosją	35
 III. Prezentacja forum Dialogu Petersburskiego	43
1. Historyczne uwarunkowania rozwoju Dialogu Petersburskiego	43
2. Ogólne założenia i kierunki działalności Dialogu Petersburskiego	47
3. Rola i zadania poszczególnych organów w strukturze działalności Dialogu Petersburskiego	49

IV. Impulsy, postanowienia oraz rezultaty prac Dialogu Petersburskiego,	
ich wpływ na rozwój stosunków niemiecko - rosyjskich	55
1. Redukcja nieporozumień i przewyższanie wzajemnych uprzedzeń w	
stosunkach niemiecko - rosyjskich	55
1.1. Edycja I - St. Petersburg 2001	55
1.2. Edycja II - Weimar 2002	64
1.3. Edycja III - St. Petersburg 2003	75
2. Definiowanie tematów i rozwój konkretnych działań	89
2.1. Edycja IV - Hamburg 2004	89
2.2. Edycja V - St. Petersburg 2005	103
2.3. Edycja VI - Drezno 2006	115
2.4. Edycja VII - Wiesbaden 2007	129
3. Ocieplenie wzajemnych relacji niemiecko - rosyjskich i intensyfikacja	
prac Dialogu	144
3.1. Edycja VIII - St. Petersburg 2008	144
3.2. Edycja XIX - Monachium 2009	160
3.3. Edycja X - Jekaterynburg 2010	174
V. Społeczna i polityczna integracja współpracy dwustronnej Niemiec z	
innymi państwami	187
1. Polityka bezpieczeństwa i współpraca gospodarcza jako filar	
wzajemnych relacji Niemiec i USA	187
2. Traktat Elizejski jako przykład integracji Niemiec i Francji na rzecz	
wspólnej Europy	191
3. Forum Polsko – Niemieckie oraz Trójkąt Weimarski jako świadectwo	
przewyższania trudnej historii między narodami	194
Zakończenie	200
Bibliografia	205

Wstęp

Stosunki niemiecko - rosyjskie stanowiły w przeszłości i nadal są zagadnieniem niezwykle interesującym. Na przestrzeni wieków staliśmy się świadkami następujących po sobie zmian we wspólnych dążeniach obydwu państw i zawsze wtedy, kiedy ich interesy w równym stopniu stawały się zbieżne, dochodziło do wielkich przemian politycznych tak w Europie, jak i na świecie. W tym aspekcie szczególnie interesująca jest współczesna historia stosunków niemiecko - rosyjskich, ponieważ po latach zbliżeń i konfliktów, wzajemne relacje Niemiec i Rosji obrały jeden kierunek - pokojowe kształtowanie wspólnej rzeczywistości politycznej, gospodarczej oraz społecznej.

Od chwili powstania w Niemczech koalicji SPD/S'90/Z od jesieni 1998 roku do jesieni 2001 roku nastąpiła wyraźna ewolucja jej stanowiska w polityce wobec Rosji. Uwidoczniła się początkowo głównie w zachowaniu dystansu nowej ekipy rządzącej w Bonn i w Berlinie - Gerharda Schroedera i Joschki Fischera - wobec prezydenta Borysa Jelcyna, a następnie w ponownym zabieganiu o zbliżenie i współpracę z nowym prezydentem Federacji Rosyjskiej - Władimirem Putinem¹. Ze względu na status mocarstwa oraz potencjał ludnościowy i gospodarczy Rosja pozostała nadal jednym z pierwszoplanowych partnerów Niemiec na arenie międzynarodowej.

Czynnikami, które skłoniły Niemcy do zmiany polityki wobec Rosji, były przede wszystkim: potrzeba współdziałania Niemiec z Rosją podczas interwencji zbrojnej NATO przeciwko Jugosławii, umocnienie pozycji Rosji na arenie międzynarodowej przez Władimira Putina, wzrost znaczenia Rosji jako partnera gospodarczego Niemiec oraz strategiczne znaczenie obszaru Rosji dla Unii Europejskiej.

Rosja okazała się partnerem niełatwym. Reżim stworzony w ciągu ośmiu lat przez Władimira Putina, nazywany „biurokratycznym autorytaryzmem”², „demokracją sterowaną”, a przez samego twórcę „demokracją suwerenną”³, charakteryzowała niepodzielność władzy sprawowanej przez ośrodek prezydencki, kontrolujący sektory siłowe, samorządy, media oraz parlament. Centralizacja doprowadziła do znacznego

¹ E. Cziomer, *Historia Niemiec współczesnych 1945-2005*, Warszawa 2006 s. 224.

² Tym pojęciem posługuje się m.in. Lilia Szewcowa, rosyjski politolog, wiceprzewodnicząca Programu Instytucji Politycznych w Moskiewskim Centrum Carnegie Endowment for International Peace.

³ Koncepcję suwerenności demokracji zarysował szczegółowo jeden z najbardziej wpływowych doradców politycznych Kremla Władysław Surkow. W. Surkow, *Paragrafy pro suwierennuju demokratiju*, „Expert” z 20 listopada 2006, nr 43.

osłabienia rozwoju inicjatyw, a w wielu przypadkach do eliminacji nie tylko inicjatyw, ale nawet instytucji społecznych⁴.

Władimir Putin rządził Rosją przez osiem lat. Średnie poparcie społeczeństwa dla jego rządów wynosiło ponad 50%. Zaufania społecznego do Putina nie poderwały nawet największe kryzysy wywołane aktami terroru - śmierć 130 zakładników w wyniku zatrucia gazem użytym przez służby specjalne podczas odbijania cywilów z rąk ceczeńskich bojowników w moskiewskim Teatrze na Dubrowce w październiku 2002 roku czy dramat dzieci uwięzionych w szkole w Biesłanie we wrześniu 2004 roku⁵.

W kolejnych latach współpraca niemiecko - rosyjska przechodziła wiele przemian a podyktowane to było zmianami u sterów władzy tak w jednym jak i w drugim kraju. Kontakty stają się szorstkie i chłodne, kiedy o sprawach ważnych decydują Angela Merkel i Władimir Putin, przyjacielskie i ciepłe, kiedy na Kremlu zasiada Dmitrij Miedwiediew.

Mogłoby się wydawać, że Niemcy i Rosję więcej dzieli niż łączy. Mając świadomość złożoności zagadnienia, postanowiłem dokonać analizy współczesnych stosunków niemiecko - rosyjskich, obierając Dialog Petersburski jako platformę pewnej formy dialogu stowarzyszeń obywatelskich Niemiec i Rosji.

Tematem pracy jest więc rola Dialogu Petersburskiego w rozwoju stosunków niemiecko - rosyjskich.

Cezura czasowa rozprawy obejmuje swoim zakresem czas od rozpoczęcia działalności Dialogu Petersburskiego w roku 2001 do roku 2010, kiedy nastąpiło podsumowanie dziesięcioletniej działalności Forum.

Zagadnieniem badawczym niniejszej rozprawy jest problem różnic kulturowych i historycznych, które w znacznym stopniu hamują rozwój zacieśniania współpracy między Niemcami a Rosją. Oprócz deficytu demokracji w Federacji Rosyjskiej, który uniemożliwia swobodne funkcjonowanie instytucji politycznych, gospodarczych oraz instytucji życia publicznego, porozumienie utrudnia także dominacja stereotypów i utartych poglądów w postrzeganiu Niemców przez Rosjan, jak również Rosjan przez Niemców. Poza tym współpraca niemiecko - rosyjska determinowana jest przez przynależność obu państw do politycznej przestrzeni międzynarodowej oraz przez

⁴ Curanović A., Kardaś S, Alf R., *Polityka zagraniczna Federacji Rosyjskiej w okresie prezydenta Władimira Putina. Próba bilansu*, Warszawa 2008, s. 21.

⁵ Ibidem, s. 22.

skłonność do partykularyzmu. Analiza tych okoliczności sprawia, że praca ma dużą użyteczność poznawczą i wartość merytoryczną.

Za podjęciem tego tematu przemawiała chęć dokonania analizy współczesnych relacji niemiecko - rosyjskich nie tylko z perspektywy kształtowania ich na najwyższym szczeblu, ale również uwzględniając optykę społeczną na poziomie dialogu między narodami. Poza tym uznałem, że tak szeroka analiza zagadnienia rzuci nowe światło na to niezwykle interesujące zjawisko i stanie się przydatna w wyciągnięciu praktycznych wniosków dla wspierania podobnych inicjatyw na gruncie polskim lub międzynarodowym.

Założenia badawcze można zawrzeć w następujących twierdzeniach. Po pierwsze, w historii jest wiele przykładów na dążność Niemiec i Rosji do pogłębiania współpracy. Po drugie, przekonanie o wielkomocarstwowości tłumaczy łamanie konwencji i umów międzynarodowych przez oba państwa. Po trzecie, dążenie do czerpania zysków z jednej strony ze sprzedaży surowców natomiast z drugiej ze sprzedaży technologii i towarów jest czynnikiem stymulującym pogłębianie współpracy. Po czwarte, zacieśnienie współpracy na platformie społecznej tworzy inwestycje w kapitał ludzki, co będzie procentowało w przyszłości dla następnych pokoleń.

Celem niniejszej rozprawy jest prezentacja Dialogu Petersburskiego jako platformy mającej wpływ na kształtowanie się stosunków niemiecko - rosyjskich. Celem pośrednim jest pokazanie różnic w pojmowaniu tych samych aspektów życia politycznego, gospodarczego oraz społecznego, jak również barier, które uniemożliwiły pełną realizację zamierzonych celów, jakie stawiali przed sobą uczestnicy Dialogu Petersburskiego.

Pytanie badawcze konieczne dla realizacji tego celu można sformułować w następujący sposób: Jaki wpływ na kształtowanie stosunków niemiecko - rosyjskich miały debaty, końcowe warunki i ustalenia, a także konkretne działania podejmowane w ramach Dialogu Petersburskiego? Możliwe jest również sformułowanie pytań szczegółowych: Jaki wpływ miał Dialog Petersburski na kształtowanie stosunków niemiecko - rosyjskich na płaszczyźnie politycznej, jaki na płaszczyźnie gospodarczej, a jaki na szeroko rozumianej płaszczyźnie społecznej?

Tezą rozprawy są twierdzenia, że po zainicjowaniu działalności Dialogu Petersburskiego przez Gerharda Schroedera i Władimira Putina mamy do czynienia z zacieśnianiem współpracy między Niemcami a Rosją na wielu płaszczyznach, czego skutkiem ma być przewyższanie ideologicznych różnic i stereotypów. Ogromną rolę

odgrywa w tym procesie Dialog Petersburski. Czynnikiem zaburzającym te dążenia jest deficyt demokracji w Rosji, który uwidacznia się w ograniczaniu wolności słowa i łamaniu podstawowych praw człowieka. W obliczu konfliktów lokalnych i zagrożeń światowym terroryzmem Dialog Petersburski odegrał szczególną rolę jako platforma, dzięki której Niemcy stały się rzecznikiem interesów Rosji na arenie międzynarodowej. W Rosji dochodzi do poważnych ograniczeń w zakresie wolności mediów i swobody działania organizacji pozarządowych. Prowadzona na wielu szczeblach wymiana społeczna, która została zainicjowana przez Forum przyczynia się znacznie do poprawy tej sytuacji. Czynnikiem pobudzającym wzajemne relacje stają się inicjatywy gospodarcze szeroko wspierane przez działalność Forum. Współpraca ta we wstępnej fazie opiera się na handlu surowcami, w późniejszym etapie przekłada się na rozwój wspólnie prowadzonej działalności również w innych dziedzinach gospodarki. Głównym obszarem prac Forum staje się budowa wzajemnych relacji poprzez wymianę młodzieży, współpracę w dziedzinie kulturalnej, naukowej, w sferze kształcenia i opieki zdrowotnej. Stosunek do wartości oraz podjęta w ramach Dialogu Petersburskiego inicjatywa ekumeniczna stają się ważnymi czynnikami w pogłębianiu wzajemnych więzi oraz tworzą podstawę do zdefiniowania wspólnych wartości.

W celu rozwiązania sformułowanego powyżej problemu w pracy zastosowane zostało podejście interdyscyplinarne właściwe naukom o polityce, które pozwala łączyć różne metody badawcze stosowane w naukach społecznych. Posłużono się zatem następującymi metodami badawczymi: analizą systemową, będącą całokształtem zasad i metod naukowego myślenia oraz wszystkich środków pozwalających na badanie zespołu zjawisk politycznych w ujęciu całościowym⁶ metodą historyczną, która posłużyła jako substrat hipotez⁷ oraz pozwoliła ująć badane fakty w powiązaniu z konkretną rzeczywistością na tle jej uwarunkowań politycznych, gospodarczych i kulturalnych metodą obserwacji zachodzących zjawisk politycznych, metodą opisu i krytyki dostępnych źródeł. Jako sposób otrzymania danych empirycznych zastosowany został również swobodny wywiad.

Spśród metod, które pozwoliły na zebranie materiału niezbędnego do analizy kształtowania się stosunków niemiecko - rosyjskich pod wpływem działań podejmowanych przez Dialog Petersburski, w niniejszej pracy najszerszej została

⁶ M. Jasiukiewicz, M. Sobczak, J.M. Soroka, *Nauka o polityce*, Wyd. Akademii Ekonomicznej, Wrocław 1985, s. 40.

⁷ A.J. Chodubski, *Wstęp do badań politologicznych*, Gdańsk 2006, s. 119.

wykorzystana metoda analizy dokumentów i materiałów źródłowych. W tym przypadku analiza objęła dwa rodzaje dokumentów: dokumenty zawierające informacje o faktach (opracowania) oraz dokumenty, które same są faktami (źródła).

Wytoczonym celom badawczym została podporządkowana struktura pracy, która składa się z pięciu rozdziałów.

Rozdział pierwszy - „Specyfika rozwoju stosunków dwustronnych między Niemcami a Rosją - prezentuje w zwięzły sposób historię stosunków niemiecko - rosyjskich ze szczególnym uwzględnieniem okresu od rozpadu ZSRR i połączenia państw niemieckich w 1991 roku do roku 2001, w którym odbyło się pierwsze posiedzenie forum Dialogu Petersburskiego. Badam i analizuję czynniki historyczne, oraz przesłanki, które zbliżały lub oddalały oba kraje na przestrzeni wieków. Przedstawiam główne obszary współpracy bilateralnej, analizuję wpływ wzajemnych kontaktów na kształtowanie przestrzeni europejskiej i międzynarodowej.

Rozdział drugi - „Podstawy prawne, ramy instytucjonalne oraz instrumenty współpracy między Niemcami a Rosją” - dokonuje prezentacji i analizy podstaw prawnych niemiecko - rosyjskiej współpracy, przedstawiłem najważniejsze instytucje odpowiedzialne za rozwój współpracy między obu krajami oraz narzędzia, za pomocą których współpraca jest realizowana. Za podstawę badań przyjąłem deklarowane przez Niemcy i Rosję „Strategiczne partnerstwo”, oraz „Pakt dla modernizacji”. Analizę powyższego zagadnienia realizuję na trzech płaszczyznach: politycznej, gospodarczej i społecznej. W analizie uwzględniam również oddziaływanie prawne UE na kształt relacji instytucjonalnych między Niemcami a Rosją.

Rozdział trzeci - „Prezentacja Dialogu Petersburskiego” - przedstawia historyczne uwarunkowania rozwoju Dialogu Petersburskiego, genezę powstania oraz przyjętej nazwy. Dokonuję analizy: badam założenia i cele działalności Forum, oraz przyglądam się motywom podejmowania szeregu inicjatyw. Prezentuję rolę i zadania poszczególnych organów, analizuję strukturę działalności i sposób organizacji Dialogu Petersburskiego. Przedstawiam analizę sposobu prowadzenia dyskusji z uwzględnieniem opinii wyrażonych przez pracowników Forum. Przyglądam się również sposobie finansowania oraz rozpatruję zagrożenia i trudności wynikające z asymetrii stopnia zaangażowania obu stron w organizację prac Dialogu. Przedstawiam i analizuję problematykę mniejszości rosyjskiej w Niemczech i jej oddziaływanie na rozwój stosunków niemiecko - rosyjskich w kontekście działalności Dialogu Petersburskiego.

Rozdział czwarty - „Impulsy, postanowienia oraz rezultaty prac Dialogu Petersburskiego, ich wpływ na rozwój stosunków niemiecko - rosyjskich” zawiera analizę dziesięcioletniej działalności Dialogu Petersburskiego pod kątem jego roli w stosunkach niemiecko - rosyjskich. Rozdział ten obejmuje przeprowadzone w sposób chronologiczny analizę dziesięciu spotkań w ramach Forum, a każda z nich podzielona została na prezentację, analizy i komentarze do działalności poszczególnych grup tematycznych. Przyglądam się, jaką rolę odgrywa Dialog Petersburski w redukcji nieporozumień i przewyżnianiu wzajemnych uprzedzeń, prezentuję i analizuję podejmowane inicjatywy, śledzę i badam proces wdrażania ich w życie. Wnikliwie analizuję stopień zaangażowania władz centralnych w rozwój Dialogu oraz szczegółowo analizuję obraz podejmowanych działań prezentowany w mediach. Prezentuję i dokonuję analizy sposobu prowadzenia negocjacji i podejmowania decyzji.

Rozdział piąty - „Społeczna i polityczna integracja współpracy dwustronnej Niemiec z innymi państwami - prezentuje współpracę Niemiec z USA za filar wzajemnych relacji obierając politykę bezpieczeństwa i współpracę gospodarczą. Badam wzajemne relacje Niemiec i USA przez pryzmat Sojuszu Północnoatlantyckiego oraz z uwzględnieniem stanowiska poszczególnych koalicji rządzących w Niemczech w ostatnich latach. Prezentuję i analizuję drogę do zawarcia Traktatu Elizejskiego między Niemcami a Francją oraz jego oddziaływanie na kształtowanie się jedności europejskiej. Śledzę rozwój Traktatu, analizuję jego wpływ na oba państwa. Badam wpływ postanowień Traktatu Elizejskiego na rozwój społeczeństwa obywatelskiego w obu krajach. Prezentuję i poddaję analizie najnowszą historię stosunków polsko - niemieckich. Badam postanowienia Forum Polsko - Niemieckiego oraz analizuję wpływ działalność Trójkąta Weimarskiego na przewyżnianie trudnej historii między obu krajami.

Poza tym praca zawiera wstęp i zakończenie, w którym zaprezentowane zostały wnioski i prognozy. Do pracy dołączono również bibliografię.

Dorobek literatury na temat działalności Dialogu Petersburskiego jest znikomy i rozproszony oraz ogranicza się jedynie do lakonicznych wzmianek i krótkich definicji profilu działalności Forum. Ta sytuacja oraz fakt, że analizowane jest zjawisko nowe, wcześniej szeroko nieopisywane, skłoniła mnie do analizy wielu źródeł, w których informacje o wynikach działalności Dialogu Petersburskiego często zawarte w treści większych całości, jedynie je uzupełniały.

Podstawę źródłową rozprawy stanowią głównie informacje znajdujące się na rzetelnie i profesjonalnie prowadzonych stronach internetowych Dialogu Petersburskiego. Analizę i badania przeprowadziłem na podstawie materiałów z posiedzeń i oświadczeń końcowych prac dialogu Petersburskiego, redagowanych przez przewodniczących i moderatorów poszczególnych grup roboczych, z których wymienić należy tak wybitne osobistości ze świata polityki, mediów, biznesu i kultury jak: *Peter Boenisch, Lothar de Maiziere, Gernot Erler, Klaus Mangold, Alexander Rahr, Michael Rutz, Ernest - Joerg von Studnitz, Wilfried Bergmann, Martin Hoffmann, Alexander Kallweit, Gabriele Krone - Schmalz, Reimund Neugebauer, Hermann, Parzinger, Jean Paulus Andreas Schockenhoff*, oraz po stronie rosyjskiej: *Michail Gorbaczow, Wiktor Aleksiejewicz Zubkow, Ludmiła Aleksejewna Werbicka, Walerii Abisałowicz Giergiew, Michail Witaliewicz Margielow, Dmitrij Fiodorowicz Miezencew, Michail Borisowicz Piotrowski, Władysław Pietrowicz Terechow, Natalia Sergiejewa Czerkesowa*. Badania oparłem ponad to na artykułach prasowych najważniejszych niemieckich, rosyjskich i polskich gazet, takich jak: *Der Spiegel, Die Zeit, Die Welt, Sueddeutsche Zeitung, Handelsblatt, Berliner Zeitung, Stuttgarter Zeitung, Frankfurter Rundschau, Das Bild, Frankfurter Allgemeine Zeitung, Berliner Zeitung, Wiesbadener Kurier, Stuttgarter Zeitung, Tagesspiegel, Frankfurter Rundschau, Neues Deutschland, Russland - Aktuell, Moskauer - Deutsche Zeitung, Polityka, Wprost* i innych, korzystając często z artykułów publikowanych na stornach internetowych. Jeśli chodzi o publikacje książkowe, niezwykle przydatne, rzucające światło na całokształt zagadnienia, okazały się następujące pozycje: Erhard Cziomer „Polityka zagraniczna Niemiec”, Stanisław Sulowski „Uwarunkowania i główne kierunki polityki zagranicznej RFN, Janusz Sawczuk „Niemcy, Europa Świat. Studia Międzynarodowe”, Alexander Rahr „Der kalte Freund”, Gernot Erler „Russland kommt” oraz z nowych pozycji: Kersten Hol „Moskaus Macht und Musen”. Niezwykle pomocne okazały się opracowania naukowe a z nich w szczególności raporty OSW i CSM, które były dla mnie głównymi źródłami analizy danych liczbowych dotyczących współpracy niemiecko - rosyjskiej, oraz, dokumenty: „Strategia energetyczna Federacji Rosyjskiej do roku 2020”, „Układ o partnerstwie i współpracy między Unią Europejską a Federacją Rosyjską”, z także materiał z wywiadu przeprowadzonego podczas wizyty w siedzibie Dialogu Petersburskiego w Berlinie.

Spośród wymienionych pozycji na szczególną uwagę zasługują książki Alexandra Rahr, w których autor rozprawia się z autorytarnym sposobem sprawowania władzy w

Federacji Rosyjskiej, obnaża fasadowość demokracji oraz ukazuje problemy gospodarczo - społeczne, widziane z pozycji obywatela. Na szczególne wyróżnienie zasługuje publicystyczna działalność Alexandra Rahr, do której niejednokrotnie odnoszę się w swojej pracy.

Dostępne materiały użyte w pracy są w znacznej części zredagowane w języku niemieckim, niekiedy również w języku rosyjskim lub angielskim.

Ponieważ Dialog Petersburski to zjawisko wielowymiarowe, nie było możliwe opisanie wszystkich jego aspektów i efektów działalności Forum, co otwiera możliwości dalszych badań.

I. Specyfika rozwoju stosunków dwustronnych między Niemcami a Rosją

1. Układ z Rapallo jako wyznacznik kierunku rozwoju wzajemnej polityki Niemiec i Rosji do 1989 roku

W moim przekonaniu w badaniu polityki zagranicznej nie sposób pominąć czynników społeczno - historycznych. Na nich opiera się modne od pewnego czasu stanowisko konstruktywistyczne⁸. Konstruktywizm to jedna z orientacji w stosunkach międzynarodowych ukształtowana w latach osiemdziesiątych dwudziestego wieku. Powstał, bazując na krytyce podejścia realistycznego, które zakładało obiektywny stosunek do takich pojęć jak państwo czy społeczeństwo. Konstruktywizm natomiast wskazuje na społeczne podłoże wyżej wymienionych pojęć, które wynikają z ich tożsamości, a te są historycznie i kulturowo zmienne.

Możliwość zaistnienia i zbudowania w najbliższej przyszłości strategicznego partnerstwa Moskwa - Berlin staje się dziś jedną z bardziej frapujących hipotez politologicznych i historycznych⁹, ponieważ wzajemne relacje między Niemcami a Rosją były zawsze ważnym czynnikiem kształtującym układ sił tak w Europie, jak i na świecie.

Już w 1711 roku w Torgau nad Elbą Piotr Wielki w rozmowie z filozofem Wilhelmem Leibnizem próbował się dowiedzieć, jakie są zasady i podstawy europejskiej działalności i jaką naukę może z tego czerpać Rosja. W odpowiedzi car Rosji usłyszał, że stworzenie Akademii Nauk tak w Berlinie, jak i w St. Petersburgu pociągnie za sobą pomyślnie, a nawet zbawienne skutki¹⁰.

Wówczas się to nie udało, ale próby były ciągle ponawiane. Ostatecznie Akademia Nauk w kształcie, jaki zaproponował wielki filozof, została utworzona 14 maja 1847 roku jako Cesarska Akademia Nauk w Wiedniu.

Nie wdając się w charakteryzowanie dziejów stosunków niemiecko - rosyjskich, ograniczyć się wypadnie do stwierdzenia, że znaczne zbliżenie z Rosją było w

⁸ H. Boekle, V. Rittberger, W. Wagner, *Normen und Aussenpolitik: Konstruktivistische Aussenpolitiktheorie*, „Tuebinger Arbeitspapier zur Internationalen Politik und Friedensforschung” nr 34, 2000.

⁹ E. Cziomer, *Historia Niemiec współczesnych 1945-2005*, Warszawa 2006, s. 438-439.

¹⁰ H. Kopper, *Russland-was tun?*, Muenchen 1997.

najnowszych dziejach Niemiec przez długi czas opcją alternatywną do orientacji prozachodniej. Symbolem, wymierzonej przeciwko Zachodowi, współpracy tych dwóch państw stał się układ z Rapallo, aczkolwiek dopiero w wyniku umów z 1939 roku zawartych w pakcie Ribbentrop - Mołotow współpraca ta przybrała wymierny kształt. W każdym z tych wypadków zbliżenie nastąpiło między państwami wrogimi sobie pod względem ideologicznym, lecz kalkulacje polityczne pozwalały partnerom przejść do porządku dziennego nad różnicami ideowymi¹¹.

Przypomnieć należy tylko, że układ z Rapallo przywracał dyplomatyczne i konsularne stosunki między Rzeszą Niemiecką i Rosyjską Socjalistyczną Republiką Rad, a zawarty został 16 kwietnia 1922 roku. Pakt Ribbentrop - Mołotow z 23 sierpnia 1939 roku był formalnie paktem o nieagresji zawartym pomiędzy III Rzeszą Niemiecką i Związkiem Socjalistycznych Republik Radzieckich.

Układem z Rapallo Niemcy jako pierwszy kraj europejski uznały Związek Radziecki. Obaj przegrani z pierwszej wojny światowej zdecydowali się nawiązać kontakt dla wspólnych korzyści, żeby tym samym uniknąć izolacji, jaką narzucał im traktat wersalski. Niemiecki przemysł otrzymał liczne, lukratywne zamówienia z Moskwy, których realizacja została sfinansowana przez niemieckie banki. Niemcy dostarczały urządzeń, Związek Radziecki płacił zbożem, ropą, metalami kolorowymi i drewnem. Republika Weimarska i komunistyczna Rosja ustaliły ponadto, że rozpoczną tajną współpracę militarną. Polityka - Rapallo kończy się z chwilą objęcia władzy przez narodowych socjalistów¹².

Wydarzenia z lat 1941 - 1945 wywarły ogromny wpływ na kształtowanie współczesnych stosunków. Okrucieństwa II wojny światowej wywołały poczucie winy wśród niemieckich przywódców, co spowodowało, że polityka powojenna Niemiec wobec Rosji nie była racjonalna, lecz wręcz wyidealizowana. To z kolei doprowadziło do przesadnej fascynacji Rosją i rosyjską kulturą.

Po drugiej wojnie światowej ponownie została podjęta współpraca gospodarcza między ZSRR a zachodnimi Niemcami. Starania niemieckiego przemysłu ciężkiego o zamówienia z Moskwy stały się dla Amerykanów podejrzane. Po wojnie w Korei Kongres Amerykański uchwalił tzw. *Battle - Act*, który nakładał embargo na wszelkie dostawy strategicznych towarów do strefy bloku wschodniego. Niemieckie koła

¹¹ S. Żerko, *Opinie*, Departament Strategii i Planowania Polityki Zagranicznej. Ministerstwo Spraw Zagranicznych. *Republika Federalna Niemiec wobec nowej Rosji w stosunkach międzynarodowych*, nr 69, marzec 2004, s. 4.

¹² A. Rahr, *Der kalte Freund*, Muenchen 2011, s. 46.

gospodarcze broniły się przed zarzutami prowadzenia interesów w tym regionie i dążyły do ich zalegalizowania. Tym samym Niemcy chciały doprowadzić do odprężenia w stosunkach ze Wschodem¹³.

Podstawą dla późniejszej *Ost - und Deutschlandspolitik* była polityka kanclerza Konrada Adenauera, dla którego priorytetem stało się budowanie trwałych powiązań z Zachodem¹⁴. Wewnątrzpolityczne spory o *Ost und Deutschlandspolitik* nabierały mocy szczególnie wtedy, kiedy z zewnątrz dochodziły sygnały o możliwościach uregulowania kwestii jedności Niemiec. Tak na przykład było ze słynną notą Józefa Stalina z 10 marca 1952 roku, w której ZSRR proponował przywrócenie jedności Niemiec w zamian za neutralność. Kanclerz Konrad Adenauer odrzucił tę propozycję, choć pomysł ten miał również swoich zwolenników szczególnie w opozycyjnej SPD. Dla Konrada Adenauera było sprawą jasną, że występując z taką inicjatywą, ZSRR chciał pokrzyżować plany szybkiej integracji europejskiej przez neutralizację Niemiec w granicach z 1945 roku¹⁵. Eskalacja zimnej wojny tylko pogłębiała te rozbieżności, czego symbolem była budowa „antyfaszystowskiego wału ochronnego” (*Antifaschistischer Schutzwall*).

Przez okres powojenny do momentu zjednoczenia Niemcy Zachodnie przyzwyczajały świat polityki do formuły partnerstwa strategicznego ze Stanami Zjednoczonymi Ameryki, dlatego też obserwowane zmiany akcentów tym bardziej zaciekawiają¹⁶.

Szczególne znaczenie w stosunkach powojennych między Niemcami a Rosją miała polityka ministra spraw zagranicznych Hansa Dietricha Genschera. Był on uosobieniem tzw. *Sowohl - als - auch - Politik*, czyli polityki próbującej godzić sprzeczności. Niechęć do użycia siły militarnej była naturalną konsekwencją takiej strategii, silnie akcentującej priorytety prawa międzynarodowego jako zasady, na której miał się opierać porządek świata¹⁷.

Znaczenie Związku Radzieckiego dla Niemiec Zachodnich było jednak duże. Podobnie jak dla całego świata zachodniego, także dla RFN Związek Radziecki, nie

¹³ Ibidem.

¹⁴ S. Sulowski, *Uwarunkowania i główne kierunki polityki zagranicznej RFN*, Warszawa 2002, s. 164.

¹⁵ K. Adenauer, *Erinnerungen 1953 – 1955*, Stuttgart 1965, s. 58 – 59.

¹⁶ J. Sawczuk, *Niemcy Europa Świat* Studia międzynarodowe. Księga poświęcona Profesorowi Erhardowi Cziomerowi. Pod redakcją Ireny Stawowy-Kawki. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego. Kraków 2007, s. 86.

¹⁷ P. Buras, *Dokąd prowadzi niemiecka droga??, Polityce zagranicznej Niemiec 2001 – 2004*, Raporty Centrum Studiów Niemieckich i Europejskich im. Willy Brandta Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2005, s. 25.

tając wrogości wobec państw „imperialistycznych” i „kapitalistycznych”, potencjalnie stanowił śmiertelne zagrożenie. Co więcej, ewentualne starcie między obydwoma blokami oznaczałoby zagładę przede wszystkim Niemiec, gdyż doszłoby do niego głównie na terytorium obydwu państw niemieckich. Świadomość tego zagrożenia stanowiła silny bodziec dla rozwoju sytuacji wewnętrznej w Niemieckiej Republice Demokratycznej, a także dla stanu stosunków między obydwoma państwami niemieckimi (jeszcze w połowie lat osiemdziesiątych Kreml nie dopuścił do wizyty Ericha Honeckera w Niemczech Zachodnich). Jednak do kierownictwa radzieckiego należał decydujący głos w kwestii likwidacji podziału Niemiec¹⁸.

Akcenty strategicznej ofensywy wobec Rosji, podejmowane wcześniej przez Niemcy wspólnie z Francją nie stanowiły czynnika nowego. Spoglądanie ku Moskwie nigdy nie było w okresie powojennym obce zarówno polityce francuskiej, jak i polityce zachodnioniemieckiej. Każde z tych dwóch państw mimo ograniczeń wynikających z układu blokowego miało interesy, by upatrywać w Moskwie potencjalnego sojusznika czy partnera. Hasło wielu polityków zachodnioniemieckich: „Klucz do rozwiązania kwestii niemieckiej znajduje się w Moskwie”, miało swoje implikacje. I wzajemnie: oba państwa, Francja i Niemcy, stanowiły wdzięczny obiekt penetracji moskiewskiej, a co najmniej od połowy lat osiemdziesiątych ofensywa europejskiej polityki Michaiła Gorbaczowa obfitowała w próby zdobycia przychylności Paryża i Bonn, z jednoczesnym wydatnym osłabieniem roli USA w Europie. Nie zabrakło kuszenia mglistymi ofertami rozwiązania kwestii niemieckiej w zamian za strategiczny sojusz polityczny Moskwa - Bonn¹⁹.

2. Obraz stosunków niemiecko - rosyjskich po zjednoczeniu Niemiec i rozpadzie Związku Radzieckiego

Ta sytuacja zmieniła się diametralnie po zjednoczeniu. Było to olbrzymi sukces Bonn, które potrafiło zintegrować w jedną całość realizowaną długofalowo i niezwykle

¹⁸ S. Żerko, *Opinie*, Departament Strategii i Planowania Polityki Zagranicznej. Ministerstwo Spraw Zagranicznych. *Republika Federalna Niemiec wobec nowej Rosji w stosunkach międzynarodowych*, nr 69, marzec 2004, s 5.

¹⁹ J. Sawczuk pisze o tym w swojej pracy *Od status quo do Planu Kohla. Geneza zjednoczenia Niemiec w świetle opublikowanych dokumentów Urzędu Kanclerskiego 1989, Opole 2005*.

skutecznie koncepcję działania politycznego, polegającą na budowaniu narodowych aspiracji i zjednoczeniowych dążeń Niemców²⁰. Pomimo tych wysiłków nie doszłoby do zjednoczenia Niemiec bez zgody Kremla.

12 września 1990 roku na ostatnim spotkaniu ministrów spraw zagranicznych w Moskwie podpisano traktat o ostatecznym uregulowaniu spraw dotyczących Niemiec, znosząc uprawnienia czterech zwycięskich mocarstw po II wojnie światowej. Zgodnie z postanowieniami traktatu zjednoczone Niemcy uzyskały pełną suwerenność 3 października 1990 roku, co stworzyło potrzebę traktatowego uregulowania szeregu kwestii między Niemcami a Rosją. Już 9 października Niemcy i ZSRR zawarły porozumienie o „określonych środkach przejściowych” odnoszących się do stacjonowania i wycofywania wojsk radzieckich, a 12 października 1990 roku – traktat o warunkach tymczasowego stacjonowania i fazowym wycofywaniu wojsk radzieckich do końca 1994 roku²¹. W tym miejscu przypomnijmy w kilku słowach wyjaśnić, czym była Konferencja „2+4”. Zorganizowana w Moskwie 12 września 1990 roku stanowiła serię spotkań z udziałem USA, Wielkiej Brytanii, Francji i ZSRR, czyli mocarstw koalicji antyhitlerowskiej z dwoma państwami niemieckimi, Niemiecką Republiką Demokratyczną i Republiką Federalną Niemiec, a ich rezultatem był podpisany Traktat „2+4”, który otworzył drogę do zjednoczenia Niemiec. By jednak uzyskać placet czterech mocarstw na upragnione zjednoczenie, RFN była zmuszona z dnia na dzień porzucić doktrynę hołubioną przez 40 lat: „Rzesza w granicach z 1937 roku istnieje nadal” i zgodzić się ostatecznie, nie osiągając swoich celów, na zaakceptowanie powojennych realiów jakie stworzył Poczdam, a więc już bez możliwości ponownych rozmów o granicach zjednoczonego suwerena niemieckiego²².

To wszystko nie byłoby możliwe, gdyby nie upadek reżimu komunistycznego w ZSRR i pierwsze wolne wybory, w których Borys Jelcyn uzyskał 89,6 proc. poparcia. Wydarzenia te w swojej biografii opisuje Borys Jelcyn: „Głosowano nie na Jelcyna, a przeciwko aparatowi. Autorzy uważali, że to powinno mnie obrazić. A według mnie, to jest wspaniałe. Znaczyło to, że nie na próżno rozpocząłem tę samotną walkę przeciwko

²⁰ J. Sawczuk, *Niemcy Europa Świat* Studia międzynarodowe. Księga poświęcona Profesorowi Erhardowi Cziomerowi. Pod redakcją Ireny Stawowy-Kawki. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego. Kraków 2007, s. 86.

²¹ Stosunki Międzynarodowe, Stosunki dwustronne Niemcy – Rosja, *Stosunki niemiecko – rosyjskie w latach 1990 – 98*, <http://www.stosunkimiedzynarodowe.info>, Niemcy, stosunki_dwustronne, Rosja. (10.03.2010).

²² J. Sawczuk, *Niemcy Europa Świat* Studia międzynarodowe. Księga poświęcona Profesorowi Erhardowi Cziomerowi. Pod redakcją Ireny Stawowy-Kawki. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego. Kraków 2007, s. 86.

partyjnej burżuazji. Jeśli protest wobec aparatu kojarzy się z nazwiskiem Jelcyna, to znaczy, że również moje wystąpienia na październikowym plenum KC i na XIX Konferencji miały sens”²³.

Według A. Beringa opanowanie przestrzeni między Rosją, a Niemcami było czynnikiem niezbędnym do równowagi na kontynencie europejskim. Tego zadania chciały się podjąć i realizowały je Niemcy. Ale wydaje się, że chodziło nie tylko o równowagę, lecz także o urealnienie szans prowadzenia polityki uwzględniającej niemieckie „komponenty historyczne, które - jak pisał Bering - na tym obszarze muszą być uwzględnione”²⁴.

Na początku lat dziewięćdziesiątych doszło do całkowitej przebudowy podstaw stosunków między Republiką Federalną Niemiec a ZSSR. Asymetrię z okresu zimnej wojny zastąpiła nowa symetria, w której nastąpiło gruntowne odwrócenie ról. Z pozycji supermocarstwa ZSSR spadł do roli państwa wciąż jeszcze silnego militarnie, lecz słabnącego na płaszczyźnie politycznej z pogłębiającym się coraz bardziej kryzysem gospodarczym. Sławne stało się określenie sformułowane przez Helmuta Schmidta, który nazwał Związek Radziecki „Górną Woltą z rakietami”. Jednocześnie z degradacją Rosji następował awans Niemiec. Mimo trudności z integracją terytorialną dawnej NRD Niemcy nie tylko utrwaliły swoją rolę jako najsilniejszego gospodarczo państwa na kontynencie europejskim, lecz także znacząco wzmocniły swoją pozycję polityczną. Teraz Rosja, głównie ze względów ekonomicznych, bardziej zabiegała o przychyłność Niemiec. Jej znaczenie z punktu widzenia Niemiec - po likwidacji podziału tego kraju - zmniejszyło się w sposób zasadniczy²⁵.

Negocjacje wokół międzynarodowych warunków zjednoczenia pokazały, że Republika Federalna Niemiec nie zamierza zmienić podstaw swojej polityki zagranicznej oraz że dla rządu niemieckiego aksjomatem stało się pozostawanie w strukturach świata zachodniego, zwłaszcza w sojuszu ze Stanami Zjednoczonymi i innymi krajami zachodnimi w ramach NATO. Drugim podstawowym kręgiem polityki pozostawało zaangażowanie w proces jednoczenia Europy; w tym kontekście dla Republiki Federalnej Niemiec znaczenie miała współpraca z Francją, a obydwa te kraje stały się motorem integracji europejskiej. W interesie RFN leżało powiązanie różnymi

²³ B. Jelcyn, *Wyznania*, Warszawa 1990., s. 180.

²⁴ A. Bering, *Es lebe die Republik, es lebe Deutschland!*, Stuttgart-Muenchen 1999, s. 293-295.

²⁵ S. Żerko, *Opinie*, Departament Strategii i Planowania Polityki Zagranicznej. Ministerstwo Spraw Zagranicznych. *Republika Federalna Niemiec wobec nowej Rosji w stosunkach międzynarodowych*, nr 69, marzec 2004, s 6-7.

sposobami państw postkomunistycznych z systemem świata zachodniego oraz ułatwienie przebiegających w nich procesów transformacji w kierunku demokracji, gospodarki wolnorynkowej i budowy społeczeństwa otwartego, słowem - w upowszechnieniu wartości wspólnych dla świata zachodniego. Republika Federalna wystrzegła się przy tym prowadzenia w tych regionach polityki odmiennej od polityki realizowanej przez swoich sojuszników. Dotyczyło to także - a może zwłaszcza - polityki wobec Rosji²⁶.

Przykładem na próbę powiązania świata zachodniego, w tym przypadku Niemiec, z państwami postkomunistycznymi, w tym głównie Rosji, jest program pomocy gospodarczej i technologicznej Ministerstwa Gospodarki i Technologii Niemiec dla Środkowej i Wschodniej Europy z lat 1993 -1998²⁷.

Momentem, od którego oba państwa konsekwentnie budowały specjalne stosunki bilateralne - dla Niemiec Rosja była atrakcyjnym partnerem handlowym dysponującym ogromnymi bogactwami naturalnymi, a jednocześnie państwem stanowiącym potencjalnie największe zagrożenie dla europejskiej stabilności i stąd wymagającym wsparcia w jego przemianach wewnętrznych; dla Rosji zjednoczone Niemcy stanowiły najbardziej wpływowe i bogate państwo Europy, które mogłoby reprezentować rosyjskie interesy na zachodzie - stała się wizyta zagraniczna Michaiła Gorbaczowa, która była pierwszą wizytą tego przywódcy w zjednoczonych Niemczech. Właśnie wtedy, 9 listopada 1990 roku, podpisany został między Michaiłem Gorbaczowem, a Helmutem Kohlem układ o dobrym sąsiedztwie, partnerstwie i współpracy, zawierający klauzulę o nieagresji²⁸. Od tej pory mówić możemy o konsekwentnej budowie specjalnych stosunków bilateralnych między Niemcami a Rosją.

W listopadzie 1991 roku wizytę w Niemczech złożył Borys Jelcyn i była to jego pierwsza wizyta po kryzysie wywołanym nieudanym sierpniowym puczem twardogłowych. W grudniu 1992 roku swoją pierwszą wizytę w Rosji złożył kanclerz Kohl i oświadczył, że Rosja jest „najważniejszym i najpotężniejszym wschodnim sąsiadem” Niemiec. Jelcyn zmagający się wówczas z silną opozycją wewnętrzną mógł liczyć na poparcie Kohla, który widział w jego rządach najlepszą szansę na zdemokratyzowanie Rosji i stworzenie z niej partnera przewidywalnego i

²⁶ Ibidem

²⁷ Program ten opisany został przeze mnie szczegółowo w mojej pracy magisterskiej pod tym samym tytułem. Promotor: Prof. dr Hab. Marian Wilk, Uniwersytet Łódzki, Instytut Studiów Niemcoznawczych, Łódź 2001.

²⁸ Stosunki Międzynarodowe, Stosunki dwustronne Niemcy – Rosja, *Stosunki niemiecko – rosyjskie w latach 1990 – 98*, <http://www.stosunkimiedzynarodowe.info>, (10 03.2010).

wiarygodnego. W grudniu 1992 roku podpisano porozumienie o współpracy kulturalnej, a w kwietniu 1993 roku - o współpracy militarnej²⁹.

Wyrazem poglądów o roli Rosji w rozwiązywaniu współczesnych problemów świata był opublikowany we wrześniu 1994 roku przez rządzącą wówczas CDU dokument dyskusyjno - programowy zatytułowany *Reflection on European Policy*, znany jako Raport Schaeublego - Lammersa. Zalecano w nim „danie Rosji pewności, że wraz z EU jest uznawana za drugi ośrodek ładu politycznego w Europie”, co też usiłowała czynić ówczesna prezydencja niemiecka³⁰. Poza tym zręczne połączenie w sferze symboli z jednej strony Gorbaczowowskiej *pierestrojki*, z drugiej zaś obalenie muru berlińskiego, czyniły z Rosjan i Niemców w wymiarze propagandowym głównych autorów i aktorów procesu upadku komunizmu w Europie, co także było czynnikiem zbliżającym oba kraje³¹.

W pierwszych latach po upadku ZSRR w polityce Berlina wobec Moskwy dominowały cztery zasadnicze zagadnienia: wycofanie wojsk rosyjskich z byłej NRD, los mniejszości niemieckiej w Rosji masowo imigrującej do RFN, przyszłość obwodu kaliningradzkiego oraz wzajemne związki ekonomiczne. Do roku 1994 dwie pierwsze kwestie zostały rozwiązane³². Wycofanie wojsk rosyjskich ze wschodnich Niemiec zakończyło się ostatecznie 31 sierpnia 1994 roku na cztery miesiące przed planowanym terminem. Należy dodać, że na uroczystościach kończących rosyjską okupację Niemiec obecny był Borys Jelcyn. Problematyczna sprawa obwodu kaliningradzkiego przechodziła różne fazy, natomiast kwestie ekonomiczne zachowały swoją aktualność przy narastającym znaczeniu dostaw rosyjskich surowców energetycznych do Niemiec³³.

Rosyjski niepokój budził jednak renesans potęgi Niemiec, które będąc „gospodarczym olbrzymem”, nie zgadzały się już na pozostawanie „politycznym karłem”. Pojawiły się nawet opinie, że Niemcy zdominowały Unię Europejską, czyniąc ją narzędziem swojej polityki. W tym kontekście rozszerzenie Unii na wschód interpretowano czasami jako odbudowę tzw. *Mittleurop*y - strefy niemieckich wpływów w Europie Środkowej i Wschodniej. Rosyjscy liberałowie uważali, że

²⁹ Ibidem.

³⁰ K. Lamers, W. Schaeuble, *Reflection on European Policy*, “Europe Documents”, Bulletin Quotidien, 7 września 1994.

³¹ P. Żurawski vel Grajewski, *Geneza stosunków pomiędzy Unią Europejską, a Federacją Rosyjską*, publikacja 2009.

³² W. Baluk, R. Szafraniec, *Polityka wobec Zachodu (wybrane aspekty)*, 2003, s. 164-166.

³³ P. Żurawski vel Grajewski, *Geneza stosunków pomiędzy Unią Europejską, a Federacją Rosyjską*, publikacja 2009.

najskuteczniejszym zabezpieczeniem przed „germanizacją Europy” będzie „europeizacja Niemiec” - jeszcze pełniejsze zakotwiczenie RFN w ramach pogłębiającej się integracji UE. Z kolei rosyjscy konserwatyści z chęcią zgodziliby się na podział wpływów na kontynencie między Rosję a Niemcy. Umożliwiłoby to także pogłębienie rozdzźwięków w świecie Zachodu i podnosiło rangę Federacji Rosyjskiej jako potencjalnego sojusznika któregoś z mocarstw zachodnich³⁴. Tak prowadzona polityka zanadto przypominała politykę prowadzoną przez oba mocarstwa przed II wojną światową. Byłby to powrót do polityki zapoczątkowanej traktatem z Rapallo, co nie mogło się spodobać państwom Europy Środkowej.

W obliczu coraz bardziej zdecydowane wyrażanych życzeń krajów środkowoeuropejskich, z Polską na czele, o chęci przystąpienia do NATO, Republika Federalna, podobnie jak Zachód, stanęła przed koniecznością zajęcia stanowiska. Wśród polityków niemieckich osoby deklarujące się jako zwolennicy jak najszybszego poszerzenia NATO o trzy państwa kandydujące były początkowo w mniejszości. Dominowały głosy o konieczności uwzględnienia „wrażliwości” Moskwy; uzasadniano to między innymi potrzebą niekomplikowania sytuacji sił reformatorskich w samej Rosji. W stanowisku niemieckiego rządu wyraźna była chęć utrzymania jak najlepszych stosunków z Moskwą przy jednoczesnym dążeniu do włączenia Polski, Czech i Węgier w strukturę sojuszu. Republika Federalna Niemiec stała na stanowisku, że poszerzenie sojuszu będzie możliwe dzięki - jak mówił Kohl na forum polskiego Sejmu 6 lipca 1995 roku - włączeniu Rosji „do architektury bezpieczeństwa w sposób, który odpowiadałby znaczeniu tego kraju i jego możliwościom”. Rosja miała być uprzywilejowanym partnerem sojusz. Wkrótce zresztą rząd niemiecki, unikając otwartej konfrontacji z Moskwą, stał się bardziej podatny na argumenty rosyjskie niż amerykańskie³⁵. Ten okres w polityce zagranicznej Niemiec jest dowodem na to, że Niemcy oprócz polityki transatlantyckiej, którą z powodzeniem prowadziły od zakończenia II wojny światowej, próbują również budować politykę wschodnioeuropejską w oparciu o dobre kontakty z Rosją.

Od 1993 roku Niemcy opowiadały się definitywnie za rozszerzeniem NATO na wschód, a rzecznikiem tej koncepcji było w szczególności Ministerstwo Obrony Niemiec kierowane przez Volkera Ruhe. Natomiast Helmut Kohl odniósł się do tej

³⁴ A. Balcer, *Kosowo-powrót zimnej wojny?*, „Tydzień na Wschodzie”, nr 13 z 13.06.2007, s. 154.

³⁵ S. Żerko, *Opinie*, Departament Strategii i Planowania Polityki Zagranicznej. Ministerstwo Spraw Zagranicznych. *Republika Federalna Niemiec wobec nowej Rosji w stosunkach międzynarodowych*, nr 69, marzec 2004, s. 11.

wizji dość sceptycznie. Gdy w grudniu rozpoczęła się brutalna wojna w Czeczenii, wizerunek Rosji na Zachodzie uległ poważnemu pogorszeniu, ale rząd niemiecki nie zrezygnował z traktowania Rosji jako specjalnego partnera i to Rosja, między innymi dzięki niemieckiemu poparciu, mogła pomimo łamania praw człowieka w Czeczenii mogła zostać członkiem Rady Europy, co ostatecznie nastąpiło 28 lutego 1996 roku. Gdy w połowie lutego 1996 roku Kohl przebywał w Moskwie, udzielił niemal otwartego poparcia Jelcynowi w jego kampanii przed wyborami prezydenckimi; na początku września Kohl był też pierwszym zagranicznym gościem, który odwiedził Jelcyna po jego lipcowej reelekcji i ujawnieniu poważnych problemów zdrowotnych prezydenta elekta³⁶.

W rzeczywistości Kohl wspomagał Jelcyna silniej niż każdy inny zachodni szef rządu. To można wytłumaczyć spuścizną przeszłości, ponieważ Kohl, który osobiście negocjował z Rosją zjednoczenie Niemiec, był świadom, ile Niemcy zawdzięczają Rosji. Stąd wsparcie niemieckie dla Jelcyna, pierwszego demokratycznie wybranego prezydenta Federacji Rosyjskiej³⁷.

Sytuacja w Federacji Rosyjskiej była nadal niestabilna, zwłaszcza że silnie determinował ją brak jasnych odpowiedzi na pytania o przyszłość polityczną i gospodarczą. Nie istniał jeszcze konsensus w kwestii fundamentalnych wartości i politycznego kierunku rozwoju, wielu decydentów opowiadało się za strukturami autorytarnymi. Droga do stabilnej demokracji i gospodarki rynkowej była bardzo daleka. Z powodu olbrzymich wyzwań w dziedzinie polityki wewnętrznej nie obyło się bez nawrotów do starych przyzwyczajęń. Nostalgia za mocarstwową Rosją stała się w tamtym czasie ideą jednoczącą rosyjskie społeczeństwo, nabrała cech nowej rosyjskiej tożsamości. Za jej przyczyną mogła powstać chęć wywierania nacisku na sąsiadów, zwłaszcza na republiki radzieckie. W polityce zagranicznej i kwestii bezpieczeństwa Zachód w dalszym ciągu musiał się nastawiać na trudnego partnera. Przykładem są wypowiedzi Rosji zorientowane na tradycyjne rosyjskie interesy w konflikcie bośniackim, sprzeciw wobec otwarcia NATO i groźby użycia środków odwetowych³⁸. Należy tutaj dodać, że wojna w Bośni i Hercegowinie wymusiła pierwszą operację NATO od momentu założenia sojuszu w 1949 roku, a powstała w tym czasie Grupa

³⁶ Stosunki Międzynarodowe, Stosunki dwustronne Niemcy – Rosja, *Stosunki niemiecko – rosyjskie w latach 1990 – 98*, <http://www.stosunkimiedzynarodowe.info>, (10 03.2010).

³⁷ S. Schmidt, G. Hellmann, R. Wolf, *Handbuch zur deutschen Aussenpolitik*, Wiesbaden 2007, s. 443.

³⁸ W. Schauble, R. Seitzers, *Polityka zagraniczna Niemiec w XXI wieku. Tezy młodych polityków*, Bonn 1996.

Kontaktowa z udziałem między innymi Niemiec i Rosji przygotowała szereg propozycji rozwiązania konfliktu, które ze względu na rozbieżność interesów państw zachodnich i Federacji Rosyjskiej zostały odrzucone.

Inaczej wygląda to z punktu widzenia polityki niemieckiej, która, jak wspomniano wcześniej, jest w stosunku do Rosji idealizowana. Przykładem na to może być wypowiedź Helmuta Kohla: „NATO i Rosja potwierdzają dalej, że nie traktują się jak przeciwników, tylko razem zmierzają do celu. Walczą ze śladami wcześniejszej konfrontacji i wzmacniają przede wszystkim zaufanie do siebie. To nowe partnerstwo oznacza zmianę w historycznym wymiarze [...] Mamy teraz szansę zaprowadzić pokój i wolność w całej Europie, z Rosją jako jej trwałym elementem, jako bliskim partnerem i dobrym przyjacielem. Ta fundamentalna zmiana zaznaczyła się na szczycie państw G8 w Denver w 1997 roku”³⁹.

W drugiej połowie lat dziewięćdziesiątych, w związku z załamaniem się rosyjskich nadziei oparcia systemu europejskiego na KBWE/OBWE, w moskiewskich kręgach politycznych narodziła się idea zbudowania we współpracy z Francją i Niemcami nowej „osi geopolitycznej” mającej stać się podstawą „architektury bezpieczeństwa europejskiego w XXI wieku”. Przebywający z wizytą w Strasburgu prezydent Jelcyn wystosował do przywódców Francji i RFN zaproszenie na spotkanie w Rosji nazwane później szczytem Kohl - Jelcyn - Chirac. Doszło ono do skutku 28 marca 1998 roku w rezydencji Bor pod Moskwą, nie spełniło jednak pokładanych przez gospodarzy nadziei. Niemcy rządzone przez Helmuta Kohla i Francja zaangażowana w krytykę rosyjskiej wojny w Czeczenii nie były wówczas jeszcze gotowe do przyjęcia moskiewskich sugestii. Podjętą przez Rosję inicjatywę w tym zakresie słusznie odebrano jako próbę rozbicia jedności transatlantyckiej. Kreml wyciszył swoje dążenia w tym kierunku, ale z nich nie zrezygnował.

Stosunki niemiecko - rosyjskie w tym czasie koncentrowały się na relacjach personalnych, które ze względu na częste wspólne wizyty obu przywódców w saunie nazwane zostały przez zachodnie media „przyjaźnią w saunie”. Był to także czas rozwoju kontaktów politycznych i gospodarczych. Kwestią sporną w tym okresie stał się zwrot niemieckich dzieł sztuki zrabowanych przez Rosjan w czasie II wojny światowej. Był to charakterystyczny przykład niewdzięczności Rosji wobec Niemiec. Duma rosyjska uznała, że są to łupy wojenne, mimo że oba rządy zawarły umowę

³⁹ H. Kohl, *Russland-was tun*, Muenchen 1997.

międzynarodową o ich zwrocie. Kiedy w kwietniu prezydent Rosji odbierał w Baden - Baden kontrowersyjną i ostro krytykowaną przez prasę, radio i telewizję nagrodę mediów niemieckich za rok 1996, w geście dobrej woli miał ofiarować Kohlowi w prezencie któreś ze zrabowanych dzieł. Ku zaskoczeniu Niemców Jelcyn przywiózł fotokopie SED i część archiwum Walthera Rathenau'a - twórcy traktatu z Rapallo⁴⁰. Na domiar złego prezydent Jelcyn po trwających rok wahaniach i po jego odrzuconym vecie podpisał uchwaloną przez rosyjski parlament ustawę o *Beutekunst*⁴¹, która mówiła, że wszystkie pozyskane podczas II wojny światowej dzieła sztuki znajdujące się w rękach rosyjskich przechodzą na własność Rosji⁴².

Należy tutaj też wspomnieć, że 29 kwietnia 1996 roku Klub Paryski uzgodnił największe w swojej historii, korzystne dla Rosji porozumienie o restrukturyzacji długu o łącznej wartości blisko 40 miliardów dolarów, której koszty w największym stopniu ponosiły Niemcy jako główny wierzyciel⁴³.

Wybór Jelcyna na drugą kadencję odbył się przy wsparciu i aprobachie Niemiec. Początkowo fakt ten oceniono pozytywnie, jednak już wkrótce okazało się, że wybory nie były w pełni demokratyczne, a kandydatura Jelcyna stawiała się coraz bardziej kontrowersyjna. Wprowadzane reformy i brak odwagi w realizacji większych zmian spowodowały pogorszenie sytuacji w rosyjskiej gospodarce, co dodatkowo pogłębił kryzys rubla, który nastąpił w 1998 roku. Inflacja w Rosji osiągnęła wówczas poziom 84 procent, doprowadzając do znacznego wzrostu kosztów życia. Wynagrodzenia dla górników wyniosły 919 mln dol., co stanowiło więcej niż 1 % budżetu federalnego. Żeby spełnić żądania strajkujących, rząd wydał dodatkowe 4 mld dol. Ceny większości artykułów żywnościowych wzrosły prawie dwukrotnie, a artykułów importowanych czterokrotnie. Z powodu obaw przed nadejściem głodu konsumenci opróżniali półki w sklepach, gromadząc zapasy, co powodowało poważne trudności zaopatrzeniowe podstawowych artykułów. Wiele banków zbankrutowało z powodu kryzysu, między innymi Inkombank, Oneximbank, Tokobank. Po tym jak miliony ludzi straciło swoje oszczędności, formująca się klasa średnia przestaje istnieć. Wszystko to doprowadziło

⁴⁰ M. Wilk, *Nowa Europa 1989-2000. Fakty i prognozy*, Uniwersytet Łódzki Katedra Badań Niemcoznawczych, Łódź 2000, s. 51.

⁴¹ "Beutekunst" ok. 300 000 dzieł sztuki z Niemiec, które znajdują się obecnie głównie w Muzeum Puszkina.

⁴² J. R. Mettke, F. Meyer, *Jelzin unterzeichnet "Beutekunst" – Gesetz*, "Der Spiegel", 01.02.1999

⁴³ Ibidem.

do wzrostu napięć społecznych⁴⁴. Źródłem obaw była już nie potencjalna siła Rosji, lecz przeciwnie, jej słabość, wywołująca lęk przed „Rosją weimarską”. Podobnie meandry rosyjskiej polityki zaprzętały umysły niemieckich polityków i analityków. Największą uwagę zwracano na stosunki polityczne między Rosją a Zachodem, które uległy wyraźnemu usztywnieniu i nabrały charakteru konfrontacyjnego zwłaszcza po przejęciu resortu spraw zagranicznych w styczniu 1996 roku przez Jewgienija Primakowa⁴⁵.

Rosyjska polityka zagraniczna miała zawsze charakter wybitnie personalny. W porównaniu do czasów radzieckich, kiedy najważniejszą rolę odgrywał sekretarz generalny partii komunistycznej, nastąpiła decentralizacja i pluralizacja systemu politycznego. Złamano monopol wojskowych w sprawach związanych z bezpieczeństwem, usankcjonowano rolę Ministra Spraw Zagranicznych. Ważną rolę w pierwszych latach nowej Rosji odegrał Andriej Kozyriew, minister spraw zagranicznych FR; rosyjska polityka zagraniczna uległa znacznemu odsłonięciu. Osobowość Jelcyna, a także dokonywany przez niego personalny dobór najbliższego otoczenia wpływały na stosunki Rosji z zagranicą. Jelcynowi zarzucano porywczosć i niecierpliwość, brak przywiązywania uwagi do argumentów merytorycznych oraz anty kolegialny, autorytarny styl podejmowania decyzji. Ze względu na niedyspozycje zdrowotne Jelcyn przekazywał swoim urzędnikom coraz więcej obowiązków związanych z polityką zagraniczną, najczęściej za granicą reprezentował go premier Wiktor Czernomyrdin, a następnie Władimir Putin⁴⁶.

3. Zasadnicze zmiany w rozwoju stosunków niemiecko - rosyjskich po dojściu do władzy socjaldemokratów w Niemczech i Władimira Putina w Rosji

Wprawdzie w ostatnich latach urzędowania Helmuta Kohla na stanowisku kanclerza stosunki niemiecko - rosyjskie nie były już tak dobre jak w pierwszej połowie lat dziewięćdziesiątych, to jednak oznaki pogorszenia się tych relacji dostrzegali tylko najbardziej uważni obserwatorzy. Przyjaźń obu polityków zwykle jeszcze pomagała

⁴⁴ Muszyński M. *Kryzys rosyjski w 1998 roku*, Portal Spraw Zagranicznych, <http://www.psz.pl>, (18.10.2011).

⁴⁵ S. Żerko, *Opinie*, Departament Strategii i Planowania Polityki Zagranicznej. Ministerstwo Spraw Zagranicznych. *Republika Federalna Niemiec wobec nowej Rosji w stosunkach międzynarodowych*, nr 69, marzec 2004, s. 12.

⁴⁶ S. Bieleń, M. Raś, *Polityka zagraniczna Rosji*, Warszawa 2008, s. 17.

łagodzić coraz częściej występujące różnice. Wyraźną cezurą stał się rok 1998, kiedy na szczytach władzy w Niemczech nastąpiła zmiana zarówno polityczna, jak i pokoleniowa. Gdy jesienią tego roku socjaldemokraci i Zieloni po zwycięskich wyborach zastąpili rządzącą przez 16 lat koalicję chadecko - liberalną, na fotelu kanclerskim zasiadł Gerhard Schroeder, po raz pierwszy w dziejach Republiki Federalnej Niemiec polityk nie pamiętający z autopsji drugiej wojny światowej (Gerhard Schroeder urodził się w 1944 roku). Nowy kanclerz wprowadził bardzo szybko, bo już w listopadzie 1998 roku udał się z wizytą do Rosji, lecz o przyjacielskich stosunkach z Borysem Jelcynem w przypadku Schroedera nie było mowy⁴⁷. Brak porozumienia między nimi nie wynikał jedynie z różnicy pokoleniowej, ale również z odmiennego podejścia do uprawiania polityki zagranicznej. Schroeder był pragmatyczny i podczas kiedy Kohl czasie swoich wizyt w Rosji ograniczał się do spotkań z przedstawicielami rządu z bliskiego otoczenia Jelcyna, Schroeder spotykał się również z przedstawicielami opozycji. Nowy kanclerz Niemiec podkreślał też coraz częściej, że o dalszej pomocy finansowej ze strony Niemiec dla Rosji nie może być mowy. Również prasa dostrzegła tę zmianę, wyśmiewając się od tej pory ze wspólnych wizyt w saunie Jelcyna i byłego kanclerza Niemiec. Różnicę zdań podkreśliło zajęcie odmiennych stanowisk obu krajów wobec wojny w Kosowie. Należy przypomnieć, że rząd niemiecki zaangażował się w ten konflikt militarnie, stając tym samym w opozycji do stanowiska rządu Rosji.

W Rosji nadal postępowała destabilizacja wywołana kryzysem z 1998 roku. Nie można zapominać, jak bardzo niebezpieczny był fakt, że większość Rosjan w latach dziewięćdziesiątych doświadczyła nowej demokracji przede wszystkim jako stratę w życiu osobistym i zawodowym. Momentem decydującym była właśnie katastrofa finansowa z sierpnia 1998 roku, z powodu której miliony Rosjan straciło swoje oszczędności i musiało zaczynać dosłownie od początku. Z czasem po tych wydarzeniach w społeczeństwie rosło oburzenie na typowy dla rządów Jelcyna związek państwowej biurokracji z prywatnym biznesem, który przybrał formę spółki dzielącej się po połowie wpływami z wydobywania surowców i dochodami z przemysłu⁴⁸. Ze strony niemieckiej można było napotkać komentarze, że bez wątpienia sytuacja gospodarcza w Rosji jest krytyczna.

⁴⁷ S. Żerko, *Opinie*, Departament Strategii i Planowania Polityki Zagranicznej. Ministerstwo Spraw Zagranicznych. *Republika Federalna Niemiec wobec nowej Rosji w stosunkach międzynarodowych*, nr 69, marzec 2004, s 13

⁴⁸ G. Erler, *Russland kommt*, Breisgau 2005, s 37

Z jednej strony wybór 11 września 1998 roku Jewgenija Primakowa na przewodniczącego rządu został za granicą przyjęty z ulgą, ponieważ Primakow postrzegany był jako kompetentny realista, któremu przy przetasowaniach w gabinecie rządowym zależy nie na politycznych marionetkach, ale na fachowcach. Z drugiej strony rodowód nowego gabinetu w odniesieniu do Aleksandra Szochina i Borysa Fiodora powodował starcia, które prowadziły do niepowodzenia w realizacji ważnych reform gospodarczych⁴⁹.

Gdy 7 maja 2000 roku Władimir Putin po czterech miesiącach pełnienia obowiązków głowy państwa został zaprzysiężony na prezydenta Federacji Rosyjskiej, jego program polityczny nadal nie był sprecyzowany. W *Otwartym liście do wyborców rosyjskich* opublikowanym w prasie 25 lutego - na miesiąc przed wyborami - Putin za najważniejszy problem uznał słabość państwa, przejawiającą się przede wszystkim w bezkarnym łamaniu prawa, biedzie społeczeństwa i oligarchizacji rodzimej gospodarki. Zwracając się do swoich rodaków, kandydat na prezydenta stwierdził, że Federacja Rosyjska nie jest terytorium „wyrwanym z mapy ZSRR”, ale „pewnym siebie państwem wielkiego narodu z wielką przyszłością” i zapewnił, że będzie dążył do tego, by to „bogate państwo biednych ludzi” odzyskało należytą mu pozycję w świecie⁵⁰.

Kim jest Władimir Putin? Absolwent renomowanego uniwersytetu w Leningradzie (dziś Sankt Petersburgu), z doskonałą znajomością języka niemieckiego i angielskiego, sprawiał wrażenie, że z chwilą przyjęcia go do KGB jego życie zawodowe jest na właściwej drodze⁵¹. Z olśniewającą erudycją i bezkompromisową dezynwolturą wyliczał fakty świadczące o wszechobecnej infiltracji kraju prowadzonej przez potężne i wszechwładne sowieckie służby specjalne⁵². Putin posiadał odpowiednio duże doświadczenie w rządzeniu, żeby wiedzieć, że pomimo wyboru na prezydenta władzę musi dopiero zdobyć. Przystąpił do działania równocześnie na kilku polach: w aparacie władzy zbudował krok po kroku silny aparat wewnętrznej kontroli, angażując do tej roli lojalnych i zaufanych współpracowników; umocnił władzę centralną osłabiając tym samym władzę w regionach⁵³.

⁴⁹ Delegacja Niemieckiej Gospodarki w Rosyjskiej Federacji, *Raport z aktualnej sytuacji gospodarczej w Federacji rosyjskiej z okazji Konferencji ZEVI we Frankfurcie nad Menem*, 1998.

⁵⁰ A. Curanović, S. Kardaś, R. Alf, *Polityka zagraniczna Federacji Rosyjskiej w okresie prezydenta Władimira Putina. Próba bilansu*, Warszawa 2008, s. 11.

⁵¹ H. Piecuch, *Tajna historia świata. Kim jest Putin? Wielki blef generalów*, Warszawa 2000, s. 77.

⁵² Ibidem.

⁵³ G. Erler, *Russland kommt*, Breisgau 2005, s. 37.

O tym, jak postrzegany był styl sprawowania władzy przez Władimira Putina, niech świadczą słowa H. Piecucha: „Jeżeli Władimir Putin dziś, już jako władca Rosji, będzie rządził z takim samym entuzjazmem jak przed dwudziestoma laty, jeżeli w taki sposób będzie przekonywał Zachód do Rosji, to politycy zachodni mu uwierzą. Przyjdzie im to tym łatwiej, ponieważ jak zawsze będą głęboko przekonani, że wiara w słowa władców kremlowskich jest obowiązkiem demokratycznych mężów stanu”⁵⁴.

Putin był nie tylko oficerem KGB, ale też doradcą burmistrza St. Petersburga Anatolia Sobczaka znanego ze swoich śmiałych reform. Celem Putina była modernizacja i zwiększenie efektywności państwa rosyjskiego⁵⁵.

Przekazanie przez Jelcyna władzy Putinowi interpretowano w Niemczech jako możliwość utworzenia w Rosji systemu łączącego zasady demokratyczne z umiarkowanym autorytaryzmem. Zwracano przy tym uwagę, że Putin, jeśli nawet nie jest germanofilem, to z pewnością odnosi się do Niemców z sympatią, podziwia niemiecki model społecznej gospodarki rynkowej i może dążyć do powielania niemieckich wzorów w tej dziedzinie. Po wyborczym sukcesie Putina Schroeder wyraził nadzieję, że Rosja stanie się krajem silnym, demokratycznym oraz współpracującym z Zachodem. Padły też słowa o „nowym początku”⁵⁶.

Według Kremla, do odzyskania przez Rosję silnej pozycji na arenie międzynarodowej miały doprowadzić przede wszystkim konsolidujące władzę reformy wewnętrzne, a także wykorzystanie w polityce zagranicznej atutów Rosji - bogactwa surowców oraz technologii wojskowej, atomowej i kosmicznej. Szczególnie interesujące były główne założenia strategii energetycznej, zgodnie z którymi Rosja, między innymi dzięki prowadzeniu własnej „dyplomacji energetycznej”, z dostawcy ropy i gazu powinna przekształcić się w „samodzielnego uczestnika światowego obrotu towarami energetycznymi”. W interesie Federacji Rosyjskiej leżało wzmacnianie własnej pozycji na światowych rynkach energetycznych, zabieganie o ustalenie reguł gry, które nie dyskryminowały rosyjskich dostawców oraz zapewnienie im swobodnego dostępu do głównych rynków⁵⁷.

Niemcy rozczarowane chaosem gospodarczo - politycznym w Rosji w latach 1998 - 1999 powitały przejęcie władzy przez Władimira Putina z wielkim oczekiwaniem.

⁵⁴ H. Piecuch, *Tajna historia świata. Kim jest Putin? Wielki biew generalów*, Warszawa 2000, s. 77.

⁵⁵ S. Schmidt, G. Hellmann, R. Wolf, *Handbuch zur deutschen Aussenpolitik*, Wiesbaden 2007, s. 443.

⁵⁶ S. Żerko, *Opinie*, Departament Strategii i Planowania Polityki Zagranicznej. Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Republika Federalna Niemiec wobec nowej Rosji w stosunkach międzynarodowych*, nr 69, marzec 2004, s. 16.

⁵⁷ *Strategia energetyczna Federacji Rosyjskiej do roku 2020*, s. 24.

Jeszcze zanim zwyciężył w wyborach prezydenckich, z wizytą do Rosji udali się ministrowie: spraw zagranicznych Joschka Fischer i obrony Rudolf Scharping. W dniach 14 - 16 marca 2000 roku Putin złożył swoją pierwszą wizytę w Niemczech i przeprowadził bardzo udane rozmowy z Gerhardem Schroederem, które wraz z pobytem niemieckiego kanclerza w Rosji w styczniu 2001 roku podczas prawosławnych świąt Bożego Narodzenia stworzyły podstawę do dalszego zacieśniania stosunków⁵⁸.

Podczas roboczej wizyty Putina w Niemczech w czerwcu 2000 roku między prezydentem Rosji a kanclerzem Niemiec zawiązała się nie sympatii, lecz poufnych kontaktów podobnych do tych, które łączyły Kohla i Jelcyna, nie było⁵⁹.

25 września 2001 roku Putin jako pierwszy rosyjski szef państwa wygłosił w niemieckim parlamencie przemówienie, w którym powiedział, że Rosja zawsze żywiła szczególne uczucia wobec Niemiec jako jednego z głównych centrów kultury europejskiej. Wcześniej w kwietniu 2001 roku w związku z odbywającymi się konsultacjami między rządami Rosji i Niemiec „Die Zeit” opublikował wypowiedź Schroedera, który podkreślał wyjątkowe znaczenie Rosji dla polityki zagranicznej Niemiec i UE oraz wyraził przekonanie, że to Niemcy ze względu na swoje położenie i historię są predysponowane do pełnienia roli „inicjatora i motoru” europejskiej polityki wobec Rosji. Przy okazji tych konsultacji zainaugurowano w St Petersburgu coroczne forum publicznej debaty z udziałem osobistości ze świata polityki, biznesu, kultury i nauki nazwane Dialogiem Petersburskim, który w założeniu strony niemieckiej miał nadać nowy wymiar stosunkom dwustronnym i przyczynić się do ich zacieśnienia w sferze życia społecznego, politycznego i gospodarczego.

⁵⁸ Stosunki Międzynarodowe, Stosunki dwustronne Niemcy – Rosja, *Stosunki niemiecko – rosyjskie w latach 1990 – 98*, <http://www.stosunkimiedzynarodowe.info>, (10.03.2010).

⁵⁹ S. Żerko, *Opinie*, Departament Strategii i Planowania Polityki Zagranicznej. Ministerstwo Spraw Zagranicznych. *Republika Federalna Niemiec wobec nowej Rosji w stosunkach międzynarodowych*, nr 69, marzec 2004, s. 17

II. Podstawy prawne, ramy instytucjonalne oraz instrumenty współpracy między Niemcami a Rosją

1. Podstawy prawne stosunków dwustronnych między Niemcami a Rosją

Podstawę prawną stosunków bilateralnych między Niemcami a Rosją stanowią traktaty i umowy zawarte między obu krajami. Do najważniejszych, które kształtują współczesne relacje między Niemcami a Rosją i dają początek wzajemnych relacji w nowej architekturze postkomunistycznego świata, zaliczyć należy *Traktat o ostatecznej regulacji w odniesieniu do Niemiec*, zwany także *Traktatem dwa plus cztery*. Ta ważna umowa była wynikiem wielu spotkań przedstawicieli państw niemieckich oraz czterech mocarstw koalicji antyhitlerowskiej, które dotyczyły zjednoczenia Niemiec podzielonych po II wojnie światowej. W spotkaniach tych udział brały: Niemiecka Republika Demokratyczna, Republika Federalna Niemiec, Francja, Stany Zjednoczone, Wielka Brytania i Związek Socjalistycznych Republik Radzieckich. Traktat został podpisany 12 września 1990 roku w Moskwie. Podczas konferencji, które odbywały się kolejno: 14 marca w Bonn, 22 czerwca w Berlinie, 17 lipca w Paryżu i 12 września w Moskwie, omawiano polityczne aspekty zjednoczenia, kształt granic, przynależność do struktur międzynarodowych czy wyposażenie i liczebność armii. Umowę podpisali ministrowie spraw zagranicznych Hans - Dietrich Genscher z RFN, Lothar de Mainziere z NRD, Roland Dumas z Francji, Eduard Szewardinadze z ZSRR, Douglas Hurd z wielkiej Brytanii i James Baker z USA. Zgodnie z postanowieniami *Traktatu dwa plus cztery* Zjednoczone Niemcy objęły obszar RFN i NRD, obie części Berlina, oraz zrzekły się roszczeń wobec innych krajów, tym samym zostały potwierdzone granice na Odrze i Nysie. Niemcy uznały pokój i zrezygnowały z broni atomowej, chemicznej i biologicznej, a wielkość niemieckiej armii została zredukowana z 500 tys do 370 tys. żołnierzy. Na terenie byłego NRD nie mogły stacjonować wojska NATO. Ostatecznie zniesiono podział Berlina. Zgodnie z postanowieniami Niemcy uzyskały pełną suwerenność⁶⁰ 3 października 1990 roku, co stworzyło potrzebę traktatowego uregulowania wielu kwestii między Niemcami a ZSRR. Już 9 października Niemcy i

⁶⁰ R. Zięba, *Główne kierunki polityki zagranicznej Polski po zimnej wojnie*, Warszawa 2010, str. 50-54.

ZSRR zawarły porozumienie o *Określonych środkach przejściowych* odnoszących się do stacjonowania i wycofywania wojsk radzieckich, a 12 października 1990 roku - traktat *O warunkach tymczasowego stacjonowania i fazowym wycofywaniu wojsk radzieckich do końca 1994 roku*. Prezydent ZSRR Michaił Gorbaczow jako pierwszy zagraniczny przywódca złożył wizytę w zjednoczonych Niemczech i 9 listopada 1990 roku podpisał w Bonn z kanclerzem Helmutem Kohlem *Układ o dobrym sąsiedztwie, partnerstwie i współpracy*, zawierający klauzulę o nieagresji. Od tego momentu oba państwa konsekwentnie budowały specjalne stosunki bilateralne - dla Niemiec Rosja była atrakcyjnym partnerem handlowym dysponującym ogromnymi bogactwami naturalnymi, ale jednocześnie państwem stanowiącym potencjalnie największe zagrożenie dla europejskiej stabilności i z tego powodu wymagającym wsparcia w jego przemianach wewnętrznych; dla Rosji zjednoczone Niemcy przedstawiały się jako najbardziej wpływowe i bogate państwo Europy, które mogłoby reprezentować rosyjskie interesy na Zachodzie⁶¹.

Strategiczne partnerstwo z Rosją jest jednym z priorytetów polityki zagranicznej UE. Stanowcza polityka zagraniczna Rosji prowadzona w latach dziewięćdziesiątych spowodowała pojawienie się dodatkowych wyzwań dla stosunków UE - Rosja. Podstawą prawną obecnych stosunków jest umowa *O partnerstwie i współpracy (PCA)* z 24 czerwca 1994 roku, która weszła w życie w 1997 roku, początkowo na dziesięć lat, a następnie została automatycznie przedłużona. W lipcu 2008 r. rozpoczęły się negocjacje dotyczące nowej umowy, która określa podstawowe wspólne cele, ustanawia ramy instytucjonalne dla kontaktów dwustronnych oraz wzywa do działania i dialogu w wielu dziedzinach. *Umowa o partnerstwie i współpracy* formułuje następujące zasady i cele: promowanie pokoju i bezpieczeństwa na świecie, wspieranie i przestrzeganie reguł demokracji oraz działanie na rzecz wolności politycznej i gospodarczej. Porozumienie opiera się na koncepcji wzajemnego partnerstwa, mającego na celu umacnianie więzi politycznych, handlowych, gospodarczych i kulturalnych. W czerwcu 1999 roku, w ramach uzupełnienia umowy, Rada Unii Europejskiej przyjęła wspólną strategię - było to pierwsze zastosowanie tego instrumentu w zakresie wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa - wprowadzona na mocy art. 13 Traktatu o Unii Europejskiej⁶².

Do ważnych umów, które zostały zawarte między Niemcami a Rosją jeszcze przed 1990 rokiem, zaliczyć należy również umowę podpisaną 13 czerwca 1989 roku, która

⁶¹ <http://www.stosunkimiedzynarodowe.info>, (17.04.2013).

⁶² <http://www.circa.europa.eu>, (17.04.2013).

dotyczyła ochrony inwestycji⁶³. *Umowa o ochronie inwestycji (IFV)* gwarantowała inwestorom w krajach rozwijających się daleko idącą ochronę prawną dla realizowanych inwestycji. Umowa ta weszła w życie 5 kwietnia 1991 roku i obowiązuje również Rosję, jako spadkobierczynię Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich⁶⁴.

Kolejne ważne porozumienie zawarto 26 maja 1996 roku. Między Niemiecką Republiką Federalną a Federacją Rosyjską podpisany został *Układ o unikaniu podwójnego opodatkowania (DBA)*. Układ DBA wszedł w życie 1 stycznia 1997 roku i obowiązywał przez kolejne dziesięć lat, natomiast 15 października 2007 roku między BRD a Federacją Rosyjską został podpisany protokół zmian w umowie DBA. Umowa w nowej formie nie weszła jeszcze w życie i jest w fazie ratyfikacji⁶⁵.

Między Niemcami a Rosją ma miejsce ścisła współpraca w zakresie wymiany kulturalnej i naukowo - politycznej, która obejmuje również regiony Rosji i nie ogranicza się jedynie do Moskwy i St. Petersburga. Ważnym dokumentem jest *Umowa o współpracy kulturalnej* z 16 grudnia 1992 roku, która reguluje również współpracę między uczelniami wyższymi⁶⁶.

W porównaniu z innymi krajami na całym świecie, w Rosji odnotowano największą liczbę uczących się języka niemieckiego poza Unią Europejską (ok. 2,3 miliona). W Rosji, wśród uczących się języków obcych, język niemiecki zajmuje drugie miejsce, zaraz po języku angielskim. Podstawę prawną współpracy w dziedzinie popularyzacji nauki języków - niemieckiego i rosyjskiego - stanowi *Porozumienie o nauce języka niemieckiego w Federacji Rosyjskiej i języka rosyjskiego w RFN* z 09 października 2003 roku zawarte pomiędzy rządem Republiki Federalnej Niemiec, a rządem Federacji Rosyjskiej⁶⁷.

Bilateralna wymiana uczniów i młodzieży regulowana jest Umową o *współpracy politycznej młodzieży* zawartą pomiędzy rządami Republiki Federalnej Niemiec, a rządem Federacji Rosyjskiej z 21 grudnia 2004 roku. Porozumienie obowiązuje od 2006 roku i koordynowane jest przez biura wymiany młodzieży z siedzibami w Hamburgu i Moskwie⁶⁸.

⁶³ <http://www.germania.diplo.de>. (17.04.2013).

⁶⁴ <http://www.fifoost.org>, (17.04.2013).

⁶⁵ Ibidem

⁶⁶ <http://www.auswaertiges-amt.de>, (17.04.2013).

⁶⁷ Ibidem

⁶⁸ <http://www.germania.diplo.de>. (17.04.2013).

Wspólne oświadczenie o strategicznym partnerstwie w obszarze kształcenia, badań i innowacji zawarte między Republiką Federalną Niemiec, a Federacją Rosyjską podpisane zostało 16 lipca 2009 roku przy okazji konsultacji międzyrządowych. Uwzględniając genezę tego porozumienia należy wspomnieć wcześniejsze Wspólne oświadczenie o strategicznym partnerstwie w obszarze kształcenia, badań i innowacji podpisane w kwietniu 2005 roku przez przedstawicieli obu rządów⁶⁹.

Niezwykle ważnym porozumieniem była Umowa o *ułatwieniach w ruchu wizowym* zawarta 10 grudnia 2003 roku między rządem Federacji Rosyjskiej, a rządem Republiki Federalnej Niemiec, która dotyczyła ułatwień w podróżowaniu obywateli Republiki Federalnej Niemiec i obywateli Federacji Rosyjskiej. Porozumienie to stało się podstawą do podpisania 17 maja 2007 roku umowy między Wspólnotą Europejską a Federacją Rosyjską *O ułatwieniach w wydawaniu wiz obywatelom Unii Europejskiej i Federacji Rosyjskiej*. Celem powyższej umowy było wprowadzenie na zasadzie wzajemności ułatwień w wydawaniu wiz obywatelom Unii Europejskiej i Federacji Rosyjskiej planującym pobyt nie dłuższy niż 90 dni w okresie 180 dni⁷⁰.

2. Instytucjonalne ramy współpracy między Niemcami a Rosją

Istnieje wiele organizacji, instytucji i urzędów, które bezpośrednio lub pośrednio koordynują i wspierają współpracę między Niemcami a Rosją. Do najważniejszych z nich z pewnością należy *Ministerstwo Spraw Zagranicznych Republiki Federalnej Niemiec* (*Auswaertiges Amt*, w skrócie *AA*). Jest to federalny odpowiedzialny za prowadzenie polityki zagranicznej Republiki Federalnej Niemiec oraz za kontakty między Niemcami a Unią Europejską. Ministerstwo powstało w oparciu o struktury pruskiego ministerstwa spraw zagranicznych. Po II wojnie światowej *Auswaertiges Amt* zostało reaktywowane w Bonn 15 marca 1951 roku. Po przeprowadzce rządu federalnego do Berlina w 1999 roku ponownie siedzibą ministerstwa jest stolica zjednoczonych Niemiec - Berlin. To właśnie Ministerstwo Spraw Zagranicznych uzgadnia wspólne działania z innymi państwami i odpowiada za kształt stosunków niemiecko - rosyjskich. Współpraca i wspólne plany Niemiec i Rosji koordynowane są

⁶⁹ <http://www.auswaertiges-amt.de>, (17.04.2013).

⁷⁰ <http://www.eur-lex.europa.eu>, (17.04.2013)

na wielu płaszczyznach. Za pośrednictwem Ministerstwa Spraw Zagranicznych Niemiec wspierane jest wprowadzenie Federacji Rosyjskiej do międzynarodowych struktur takich jak: G8, OSZE, Rada Europy, Rada NATO - Rosja, EU - Rosja. Ministerstwo wspiera również współpracę między Niemcami a Rosją w obszarze ochrony praw człowieka, na płaszczyźnie gospodarczej jak również społecznej⁷¹.

Ważną rolę w koordynowaniu współpracy gospodarczej między Niemcami a Rosją pełni *Federalne Ministerstwo Gospodarki i Technologii*, (w skrócie: *BMWi Bundesministerium für Wirtschaft und Technologie*) założone w 1949 jako *Federalne Ministerstwo Gospodarki* (*Bundesministerium für Wirtschaft*), które odpowiada za prowadzenie polityki gospodarczej. Główna siedziba znajduje się w Berlinie. Ponadto ministerstwo ma biuro w Bonn. Ministerstwo koordynuje działania w takich dziedzinach jak: gospodarka, technologie, energia, informatyzacja i cyfryzacja, przemysł, współpraca z Europą, turystyka, kształcenie i praca. Instrumentem rozwoju bilateralnych stosunków gospodarczych są regulacje i działania wypracowane przez tzw. *Mieszane komisje gospodarcze i rady kooperacyjne* (*Gemischte Wirtschaftskommissionen und Kooperationstraete*). Paleta zadań obejmuje w pierwszym rzędzie: wspieranie wymiany towarowej pomiędzy partnerami gospodarczymi, intensyfikacja wzajemnych inwestycji, jak również wzmacnianie wymiany technologicznej.

W koordynowaniu polityki zagranicznej Niemiec uczestniczy również *Rada Federalna Niemiec* (*Bundesrat*, w skrócie *BR*). Rada Federacji jest konstytucyjnym przedstawicielstwem krajów związkowych Niemiec i jako izba parlamentu liczy 69 członków. Każdy z krajów związkowych ma od trzech do sześciu głosów, które muszą być oddawane jednomyślnie. Ustawy uchwalone przez Bundesrat wymagają akceptacji Rady, jeśli mają związek z suwerennością kraju związkowego. Rząd może zaprosić do negocjacji przedstawicieli Bundesratu, jeśli negocjacje dotyczą bezpośrednio interesów poszczególnych landów w takich kwestiach jak np. kompetencje ustawodawcze krajów związkowych w dziedzinie kształcenia, kultury lub mediów. Ponieważ współpraca niemiecko - rosyjska rozciąga się szeroko również na wyżej wymienione dziedziny życia, w dyskusjach i negocjacjach ze stroną rosyjską udział biorą przedstawiciele Rady Federalnej Niemiec⁷².

⁷¹ <http://www.auswaertiges-amt.de>, (18.04.2013).

⁷² <http://www.bundesrat.de>, (18.04.2013)

Za „zarządzanie kontaktami” Republiki Federalnej Niemiec z różnymi instytucjami Federacji Rosyjskiej odpowiada *Przedstawicielstwo Republiki Federalnej Niemiec w Federacji Rosyjskiej (Vertretung der Bundesrepublik Deutschland in der Russischen Foederation)*. Przedstawicielstwo to realizowane jest za pośrednictwem ambasady w Moskwie, oraz za pomocą konsulatów generalnych w St. Petersburgu, Nowosybirsku, Jekaterynburgu i Kaliningradzie⁷³. Za przedstawicielstwo Federacji Rosyjskiej w Republice Federalnej Niemiec odpowiada ambasada Federacji Rosyjskiej w Niemczech, oraz konsulatory w: Bonn, Frankfurt nad Menem, Hamburgu, Lipsku i Monachium⁷⁴.

Za rozwój stosunków niemiecko - rosyjskich odpowiadają również głowy państw, w tym przypadku prezydent Federacji Rosyjskiej i kanclerz Republiki Federalnej Niemiec. Koordynacja działań i ustalenia przeprowadzane są podczas spotkań na szczycie.

Ważną instytucją odpowiedzialną za wspieranie relacji między Niemcami a Rosją na płaszczyźnie stosunków społecznych jest *Niemiecko - Rosyjskie Forum (Deutsch - Russische Forum e.v.)*. Członkami i mecenasami Niemiecko - Rosyjskiego Forum są przedsiębiorcy i osobistości reprezentujące wszystkie dziedziny życia społecznego. Dzięki ich zaangażowaniu i kompetencjom budowana jest sieć wzajemnych niemiecko - rosyjskich powiązań o wyjątkowej jakości, które rozwijane są dzięki nowym członkom, zatwierdzanym przez zarząd Forum. W swojej pracy Forum kładzie szczególny nacisk na powiązania jednostek gospodarczych i społecznych. Rozwijane są programy spotkań w takich dziedzinach jak: praca, gospodarka, język, kultura i sport, jak również partnerstwo między miastami. Działalność Forum odzwierciedla różnorodność wspólnych projektów pomiędzy Niemcami a Rosją i dowodzi, że niemiecko - rosyjskie partnerstwo zajmuje wysoką pozycję w życiu społecznym obu państw⁷⁵.

Rosyjski Dom Nauki i Kultury (RHWK) jest zagranicznym przedstawicielstwem agencji federalnej do spraw Wspólnoty Niepodległych Państw. Instytut utworzono dla Rosjan mieszkających za granicą. Jako przedstawiciel rosyjskiego MSZ w Niemczech w dziedzinie wymiany kulturalnej i naukowej RHWK prowadzi różnorodną działalność na rzecz rozwoju wielokierunkowej współpracy niemiecko - rosyjskiej w następujących dziedzinach: kultura, nauka, technika i przedsiębiorczość. RHWK regularnie organizuje konferencje międzynarodowe i bilateralne niemiecko - rosyjskie, seminaria i debaty przy okrągłym stole, podczas których omawiane są zagadnienia polityki

⁷³ <http://www.germania.diplo.de>, (18.04.2013).

⁷⁴ <http://www.russisches-botschaft.de>, (18.04.2013).

⁷⁵ <http://www.deutsch-russisches-forum.de>, (18.04.2013).

międzynarodowej i stosunków niemiecko - rosyjskich. W ramach prac działalności Rosyjskiego Domu Nauki i Kultury odbywają się również spotkania z przywódcami i czołowymi przedstawicielami obu krajów. Na scenie RHWK występują najlepsze rosyjskie teatry i zespoły ludowe, wybitni muzycy, aktorzy, pisarze; organizowane są liczne wystawy i prezentacje osiągnięć kinematografii rosyjskiej. Siedziba RHWK znajduje się w historycznej części Berlina na Friedrichstrasse, co sprawia, że instytucja związana jest ściśle z życiem kulturalnym stolicy Niemiec⁷⁶.

Institut Goethes (Goethe-Institut e.V.) działa na zlecenie Ministerstwa Spraw Zagranicznych Republiki Federalnej Niemiec jako stowarzyszenie pożytku publicznego z Centralą w Monachium (Niemcy). Instytut Goethes pełni za granicą rolę niemieckiego instytutu kultury. Celem założonej w 1951 roku instytucji jest popularyzacja języka niemieckiego, wspieranie międzynarodowej współpracy kulturalnej, jak również prezentowanie nowoczesnego wizerunku Niemiec. Obecnie Instytut Goethes posiada 136 instytutów i 11 biur kontaktowych w 92 krajach. W Rosji reprezentowany jest w Moskwie, St. Petersburgu a od 2009 roku również w Nowosybirsku. Z Instytutem Goethes współpracuje *Centrala szkolnictwa za granicą (ZfA)*, która organizuje kształcenie w zakresie języka niemieckiego w ponad 75 szkołach w całej Rosji. Absolwenci kursów językowych otrzymują dyplomy DAAD. Lektorzy tych szkół współpracują z niemieckimi kadrami na uniwersytetach i wspierają międzynarodową współpracę kulturalną poprzez współdziałanie z instytucjami kulturalnymi na terenie Rosji⁷⁷.

3. Instrumenty współpracy bilateralnej między Niemcami a Rosją

Główną instytucją odpowiedzialną za przygotowywanie i realizację strategii stosunków z Rosją jest w Niemczech Urząd Kanclerski, który ma decydujący głos w tym zakresie. W konsekwencji Ministerstwo Spraw Zagranicznych tylko w małym stopniu zaangażowane jest w proces formułowania głównych założeń polityki wobec Rosji. Pierwszą próbę odejścia od tej zasady podjął w 2006 roku ówczesny minister spraw zagranicznych F. W. Steinmaier, przygotowując autorski wniosek projektu

⁷⁶ <http://www.russisches-haus.de>, (18.04.2013).

⁷⁷ <http://www.goethe.de>, (18.04.2013).

„Nowej Polityki Wschodniej”, który określi nowy wymiar rozwoju stosunków Unii Europejskiej i Niemiec z Federacją Rosyjską. Wniosek ten w dużej mierze nie był uzgodniony z kanclerz Angelą Merkel i w konsekwencji został w całości odrzucony, a tylko jego poszczególne założenia wprowadzono w życie. W tym przypadku główną przyczyną tej decyzji była obawa kanclerz o możliwość stworzenia precedensu, który skutkowałby wzmocnieniem politycznej i instytucjonalnej pozycji ministra spraw zagranicznych oraz podważeniem prerogatyw Urzędu Kanclerskiego w zakresie kształtowanie relacji z Moskwą⁷⁸.

Głównym obszarem współpracy między Niemcami a Rosją jest „Strategiczne Partnerstwo”. W ramach Strategicznego Partnerstwa rozwijana jest działalność w wielu obszarach. Zaliczyć do nich należy: wymianę opinii politycznych, rozwój stosunków gospodarczych, rozwój dialogu społecznego i wymianę kulturalną. Dzięki tej platformie oba kraje mogą rozwijać dialog w zakresie ważnych problemów polityki międzynarodowej. Do tych należą: rozbrojenie i kontrola zbrojeń, międzynarodowe ogniska zapalne, jak Afganistan, Iran i Bliski Wschód, ale też wyzwania globalne, jak bezpieczeństwo energetyczne, zmiany klimatyczne i walka z zorganizowaną przestępczością.

W związku z wyzwaniami globalizacji należało odświeżyć formułę „strategicznego partnerstwa. Skutkiem tego Niemcy i Rosja zawarły „Pakt dla modernizacji”, żeby móc pogłębić i zacieśnić współpracę w takich dziedzinach, jak: stanowienie prawa, opieka zdrowotna i demografia, eksploatacja źródeł energii, infrastruktura, jak również kształcenie. Dzięki tej inicjatywie rozpoczęto realizację wielu projektów. Należą do nich między innymi: utworzenie *Niemieckiego Domu Gospodarki i Innowacji* w Moskwie, a także w Sao Paulo, New - Delhi, Tokio i w Nowym Jorku w celu ujednolicenia działań niemieckich instytucji zajmujących się za granicą nauką, badaniami i innowacjami, utworzenie niemiecko - rosyjskiej *Agencji Energii*, utworzenie *Centrum logistycznego* na Uniwersytecie w St. Petersburgu oraz budowa nowej *Kliniki onkologii dziecięcej* w Moskwie. Punkt ciężkości programu „Partnerstwo dla Modernizacji” leży we współpracy prawnej. Inicjatywa ta ma służyć wzmocnieniu instytucji demokratycznych i wolno rynkowych przy pomocy organizacji społecznych⁷⁹.

⁷⁸ A. Drzewicki, *Europejska Polityka Wschodnia, Doświadczenia i wnioski dla Polski*, „Przegląd Zachodni”, 2011, nr 3, s. 54.

⁷⁹ <http://www.auswaertiges-amt.de>, (23.04.2013).

Zmiana stanowiska Niemiec wobec Rosji dotyczyła jedynie retoryki i wiązała się z coraz bardziej krytycznym nastawieniem niemieckiej opinii publicznej do hasła „strategicznego partnerstwa” z Rosją. Niemiecka elita polityczna i gospodarcza chciała wykorzystać przedwyborcze zapowiedzi Dmitrija Miedwiediewa dotyczące liberalizacji gospodarczej Rosji w celu lobbowania na rzecz niemieckich firm wchodzących na rynek rosyjski⁸⁰.

Należy dodać, że oficjalne prace nad unijno - rosyjskim „Partnerstwem dla modernizacji” zainicjowane zostały na dwudziestym piątym szczycie unijno - rosyjskim, który odbył się w dniach 31 maja - 1 czerwca 2010 roku w Rostowie nad Donem.

Od roku 1952 interesy niemieckiej gospodarki we wschodniej Europie reprezentowane są przez *Delegację Wschodnią (Ost-Ausschuss)*. Aktualnie inicjatywą tą objęte jest 21 państw, a są to między innymi: Rosja, Białoruś, Ukraina, Mołdawia, Albania, Rumunia, Bułgaria, Chorwacja, Macedonia, jak również Serbia, Bośnia-Hercegowina i Kosowo. Delegacja Wschodnia reprezentowana jest w ciągu roku na ponad 100 konferencjach. Za pomocą instrumentów dyplomatycznych organizowana jest współpraca z rządem niemieckim, rządami krajów Europy Wschodniej i niemieckimi przedsiębiorcami oraz reprezentantami interesów niemieckiej gospodarki w bilateralnych gremiach. Delegacja Wschodnia organizuje ponad to seminaria, delegacje, konferencje średniego szczebla, spotkania parlamentarne i bierze udział w międzynarodowych targach. Do tego dochodzi intensywna praca w zakresie tworzenia nowych projektów, programów doradczych dla poszczególnych krajów dla rozwoju struktur wolnego handlu oraz projekty kształcenia i powiązań między młodą kadrą zarządzającą⁸¹.

We współpracy gospodarczej z Rosją w ramach działalności Delegacji Wschodniej główną rolę odgrywa *Niemiecko - rosyjska strategiczna grupa dla gospodarki i finansów (Deutsch - Russische Strategische Arbeitsgruppe fuer Wirtschaft und Finanzen, w skrócie SAG)*⁸².

Kiedy „Niemiecko - rosyjska strategiczna grupa dla gospodarki i finansów” rozpoczęła w 2000 roku swoją pracę, wymiana gospodarcza między krajami opiewała na kwotę 13 miliardów euro. Niemcy były najważniejszym partnerem handlowym

⁸⁰ <http://www.osw.waw.pl>, (23.04.2013).

⁸¹ <http://www.ost-ausschuss.de>, (22.04.2013).

⁸² <http://www.bmwi.de>, (18.04.2013).

Rosji, podczas kiedy największy kraj świata w niemieckich statystykach jako partner handlowy zajmował dopiero dwudzieste miejsce. Już w roku 2008, po dwudziestu czterech spotkaniach Grupy wymiana ta wzrosła do 68 miliardów euro, co daje pięciokrotny wzrost roczny. Pomimo ogromnej konkurencji Niemcy utrzymały swoją pozycję najważniejszego partnera handlowego Rosji, a z kolei Rosja weszła do pierwszej dziesiątki krajów, mających najwyższe obroty handlowe z Niemcami⁸³.

W tym miejscu należy wspomnieć o narzędziach wspierających i zabezpieczających współpracę gospodarczą między Niemcami, a Rosją, z których najważniejszym jest system gwarancji *Hermes*. Jako system zabezpieczeń stworzony przez rząd Niemiec dla wspierania niemieckich instytucji eksportowych i kredytowych jest to nieodłączny element niemieckiej polityki gospodarczej. Gwarancje kredytowe chronią niemieckich przedsiębiorców przed stratami spowodowanymi nieuregulowanymi rachunkami partnerów zagranicznych.

Kolejnymi narzędziami wspierającymi współpracę gospodarczą między Niemcami a Rosją są: *Rosyjsko - niemiecka agencja energetyczna (RUDEA)*, *Niemiecko - rosyjska izba handlowa (AHK)* oraz *Federalny związek średniej przedsiębiorczości (BVMW)*.

Na szczególną uwagę zasługuje *Program Transformacji*, przeprowadzony w latach 90-tych przez Ministerstwo Gospodarki i Technologii Niemiec, obejmujący kraje Europy Wschodniej, w tym Rosję. Program ten miał na celu przystosowanie przedsiębiorstw działających w gospodarce centralnie sterowanej do nowych realiów wolnego rynku. Program zakładał bezpośrednia pomoc finansową, fachową oraz wymianę know-how.

Kontakty na szczeblu państwowym są uzupełnieniem i wzbogaceniem poprzez współpracę o charakterze pozarządowym, zarówno w sferze społeczno - politycznej, kulturalnej, jak i gospodarczej, realizowaną z udziałem grup szczególnie zainteresowanych rozwojem stosunków niemiecko - rosyjskich oraz przy aktywnym zaangażowaniu i wsparciu przedstawicieli władz obu krajów. Tego rodzaju formuła instytucjonalizacji współpracy ma przede wszystkim na celu rozszerzenie zakresu płaszczyzny współdziałania oraz zwiększenia liczby uczestników wzajemnych kooperacji i kontaktów⁸⁴. Do tego rodzaju forum należy m.in. *Bergedorfer Gespraechkreis*.

⁸³ <http://www.ost-ausschuss.de>, (22.04.2013).

⁸⁴ <http://www.csm.org.pl>, (22.04.2013).

W ramach Bergerdorfer Gespraehkreis od roku 1961 podczas nielicznych i tajnych obrad prowadzone są dyskusje z udziałem wysokiej rangi polityków i ekspertów w małych i tajnych obradach na tematy niemieckiej i europejskiej polityki bezpieczeństwa zewnętrznego. Według przewodniczącego zarządu Bergerdorfer Gespraehskreis i byłego prezydenta Republiki Federalnej Niemiec, Bergerdorfer Gespraehskreis jest obozem treningowym dla wszystkich, którzy są gotowi przekraczać granicę partykularnych interesów i korzyści partyjnych, żeby tym samym konfrontując się z różnorodnością doświadczeń i perspektyw, móc nauczać innych⁸⁵.

Kolejne forum to *Spotkania Poczdamskie*, które zostały zainicjowane w 2000 roku. Są to odbywające się rokrocznie spotkania 50 wybitnych naukowców z 11 europejskich krajów, które odbywają się rok rocznie, które poświęcone są dyskusjom nad zagadnieniami z zakresu epidemiologii, diagnostyki i terapii. Spotkania odbywają się w ramach powołanej przez Unię Europejską sieci HTLV (*European Research Network - HERN*) i kierowane są przez sekretariat w Londynie i przez *Instytut Roberta Kocha* w Berlinie⁸⁶.

Do ważnych inicjatyw, które są istotnymi instrumentami współpracy między Niemcami a Rosją, zaliczyć należy szeroko analizowany w niniejszej pracy *Dialog Petersburski*, czy też bardziej wyspecjalizowane *Niemiecko Rosyjskie Rozmowy w Baden - Baden*.

Rosyjsko - niemieckie rozmowy w Baden - Baden odbywają się regularnie od 2008 roku. Inicjatorem tych spotkań jest Przedstawicielstwo Wschodnie Niemieckiej Gospodarki (*Ost - Ausschuss der Deutschen Wirtschaft*) w kooperacji z fundacją Roberta Boscha i fundacją BMW Herberta Quandta. W ramach rozmów w Baden - Baden raz w roku, w październiku, dochodzi do wymiany poglądów i doświadczeń na tematy gospodarcze i społeczne między kadrami kierowniczymi z Niemiec i Rosji⁸⁷.

W podobnym klimacie prowadzone są rozmowy w ramach Grupy Roboczej ds. strategicznej niemiecko - rosyjskiej współpracy finansowej i gospodarczej. W większości przypadków wymienione wyżej płaszczyzny kontaktów są wynikiem inicjatyw podejmowanych przez stronę niemiecką, nie rzadko przy wsparciu rządu federalnego lub poszczególnych ministerstw. Stronie rosyjskiej dają one przede wszystkim możliwość prezentacji swojego stanowiska, również w doraźnych celach

⁸⁵ <http://www.koerber-stiftung.de>, (22.04.2013).

⁸⁶ <http://www.rki.de>, (22.04.2013).

⁸⁷ <http://www.deutsch-russische-gespraechen.com>, (22.04.2013).

propagandowych. W konsekwencji tego rodzaju formy współpracy są dość często krytykowane za zbyt małe przywiązywanie wagi do kwestii ochrony praw człowieka oraz do przestrzegania zasad demokracji na obszarze Federacji Rosyjskiej. Z krytyką spotyka się również dobór uczestników tych inicjatyw. W przypadku przedstawicieli Rosji dość często są to osoby sprzyjające władzy lub też nie rzadko reprezentanci administracji państwowej. Tym samym nie może dziwić fakt, iż tego typu spotkania nazywane są „biurokratyczną imitacją społeczno - politycznego dialogu”⁸⁸.

W kontekście rozwoju dialogu społecznego nie można również zapomnieć o zaangażowaniu niemieckich fundacji w rozwój stosunków z Rosją. Kilka z nich jest szczególnie aktywnych i odgrywa znaczną rolę w prowadzeniu projektów kształcących podstawy społeczne, polityczne i obywatelskie.

Fundacja Konrada Adenauera jest organizacją pozarządową o profilu chadeckim, powiązaną z CDU. Założona została w roku 1955. Fundacja organizuje liczne spotkania, konferencje i wystawy. Prowadzi też programy stypendialne dla uzdolnionej młodzieży z Europy Środkowowschodniej i krajów rozwijających się. Pozostaje w bliskim kontakcie z ponad dziesięcioma tysiącami uczniów⁸⁹.

Fundacja im. Friedricha Eberta jest prywatną, niemiecką instytucją wyższej użyteczności publicznej. Działa na rzecz podstawowych wartości i ideałów demokracji społecznej. Założona została w roku 1925 jako polityczne dziedzictwo na mocy zapisu testamentowego Friedricha Eberta, pierwszego demokratycznie wybranego niemieckiego prezydenta⁹⁰.

Fundacja im. Heinricha Boella powstała w 1997 roku. Jej głównym celem jest wspieranie edukacji obywatelskiej zarówno w Niemczech, jak i za granicą, co oznacza promowanie demokratycznego zaangażowania, aktywności społeczno - politycznej, jak również ponadkulturowego porozumienia. Fundacja zapewnia również wsparcie dla sztuki, kultury, nauki, badań naukowych oraz współpracy na rzecz rozwoju. U podstaw jej działań leżą fundamentalne wartości polityczne: ekologii, demokracji, solidarności i niestosowania przemocy⁹¹.

Fundacja im. Friedricha Naumanna to niemiecka instytucja promująca idee liberalizmu na świecie. Została założona w 1958 roku przez pierwszego prezydenta Republiki Federalnej Niemiec, Theodora Heussa. Współpracuje z niemiecką Wolną

⁸⁸ S. Schmidt, G. Hellmann, R. Wollf, *Handbuch zur deutschen Aussenpolitik*, Wiesbaden 2007, s. 450.

⁸⁹ <http://www.kas.de>, (19.12.2011).

⁹⁰ <http://www.fes.de>, (19.12.2011).

⁹¹ <http://www.boell.de>, (19.12.2011).

Partię Demokratyczną (*FDP*). Jej patronem jest niemiecki teolog i polityk Friedrich Naumann. Swoją działalnością wspiera przemiany demokratyczne i budowę społeczeństwa obywatelskiego. Istotnym zadaniem fundacji jest również wymiana doświadczeń między krajami członkowskimi Unii Europejskiej oraz jej sąsiadami⁹².

„W służbie demokracji, pokojowi i rozwojowi” - takim mottem opisuje swoją pracę i misję Fundacja Hannsa Seidela. Obowiązuje ono zarówno przy zaangażowaniu w działalność w kraju - szczególnie w Bawarii - jak i za granicą. Obok pracy na rzecz demokracji oraz porządku wolnościowego i socjalnego państwa prawa zasadniczym fundamentem pozostaje dla fundacji przekonanie o konieczności zaktywizowania w świadomości obywateli podstawowych wartości i norm życia społecznego. Fundacja Hannsa Seidela została założona w 1967 roku i - zgodnie ze statutem - jej głównym celem jest „polityczna i obywatelska edukacja narodu niemieckiego oparta na chrześcijańskich fundamentach”⁹³.

Fundacja Róży Luxemburg stawia sobie za główny cel edukację polityczną. Powstała w 1990 roku jako związek „Analiza społeczna i edukacja polityczna” i rozwinęła się w fundację aktywną na całym terytorium Niemiec. Pełni dziś funkcję forum dyskusyjnego dla politycznej alternatywy i krytycznego myślenia oraz centrum badawczego na rzecz progresywnego rozwoju społeczeństwa⁹⁴.

Fundacja im. Kurta A. Koelbera została założona w 1959 roku. Jej założyciel był przedsiębiorcą, filantropem i idealistą z poczuciem odpowiedzialności za obywateli Hamburga, Niemiec i całego świata. Fundacja stawia sobie za cel jednoczenie ludzi o różnych poglądach politycznych, socjalnych i kulturowych⁹⁵.

Wiele z przedstawionych wyżej inicjatyw traktowane jest przez władze rosyjskie z reguły dość instrumentalnie. Postępowanie władz, które wynika z ich stosunku do poszczególnych zagadnień cechuje duża doraźność uwarunkowana w znacznej mierze dominującym w danym momencie interesem władz oraz potrzebami natury propagandowej. Dlatego też z reguły, co jest również istotne w kontekście mocno scentralizowanego i zbiurokratyzowanego systemu władzy państwowej w Rosji, wnioski oraz rekomendacje przyjęte w czasie spotkań nie skutkują określonymi

⁹² <http://www.freiheit.org>, (19.12.2011).

⁹³ <http://www.hss.de>, (19.12.2011).

⁹⁴ <http://www.rosalux.de>, (19.12.2011).

⁹⁵ <http://www.koerber-stiftung.de>, (19.12.2011).

decyzjami na niższym szczeblu władzy, co - jak na przykład w przypadku współpracy gospodarczej - jest szczególnie istotne⁹⁶.

⁹⁶ <http://www.csm.org.pl>, (22.04.2013).

III. Prezentacja forum Dialogu Petersburskiego

1. Historyczne uwarunkowania rozwoju Dialogu Petersburskiego

Wzmianka o genezie nazwy forum pojawiła się w słowach powitania niemieckiego kanclerza Gerharda Schroedera wypowiedzianych podczas pierwszej sesji w St. Petersburgu w 2001 roku: „To nie przypadek, że my, przedstawiciele Rosji i Niemiec, wybraliśmy St. Petersburg jako miejsce spotkań, jak również użyliśmy nazwy miasta do określenia tej inicjatywy mianem Dialog Petersburski. I mogę Państwa zapewnić: nie zależało to tylko od faktu, że nam, Niemcom, łatwo przychodzi wymówienie nazwy tego miasta i też nie dlatego, że urodził się w nim szanowny pan prezydent Władimir Putin, który spędził tu dużą część swojego życia. Z nazwą St. Petersburg w historii Rosji i Europy związany jest zwrot Rosji ku duchowemu i gospodarczemu rozwojowi Europy polegający na modernizacji państwa i organów władzy w XVIII wieku, a także na współpracy naukowej przede wszystkim z niemieckimi uczonymi z Akademii Nauk, do powstania której przyczynił się znany niemiecki filozof nauk przyrodniczych Gottfried Wilhelm Leibniz”⁹⁷.

Niewątpliwie St. Petersburg od momentu założenia miasta przez Piotra Wielkiego jest symbolem otwarcia się Rosji na Zachód. Niemcy uczestniczyli w położeniu podwalin Uniwersytetu Petersburskiego w roku 1725, m.in. wysłali do Rosji 17 profesorów.

Powstanie Dialogu Petersburskiego zapoczątkowały konferencje organizowane przez „Stowarzyszenie Niemiecko - Brytyjskie” założone w 1949 roku z siedzibą w *Koenigswinter*. Właśnie tam po II wojnie światowej Anglicy objaśniali Niemcom reguły demokracji. W *Koenigswinter*, na jednej z siedmiu gór otaczających Bonn zwanej *Petersbergiem* obradowała w latach 1949 - 1955 Komisja Aliancka składająca się z najwyższych przedstawicieli krajów alianckich. To właśnie tutaj wypracowano dokument *Petersberg Abkommen*, w którym określone zostały prawa aliantów do kontrolowania Niemiec. Podpisanie aktu 22 listopada 1949 roku przez kanclerza

⁹⁷ Słowa powitania niemieckiego Kanclerza Gerharda Schroedera, wypowiedziane podczas pierwszej edycji Dialogu Petersburskiego, która odbyła się w St. Petersburgu w dniach 8-10 kwietnia 2001 roku, <http://www.petersburger-dialog.de>, (17.10.2011).

Niemiec Konrada Adenauera było jego pierwszym ważnym sukcesem, ponieważ tym samym zapobiegł demontażowi niemieckich zakładów takich jak: August - Thyssen - Huette, Duisburg - Hamburg; Kloeckner - Werke AG, Duesseldorf; Ruhrstahl AG Henrichshuette - Hattingen; Bochumer Verein AG Gussstahlwerke Bochum, co uratowało dziesięć tysięcy miejsc pracy. Osiągnięte zostało porozumienie o dalszym ograniczeniu prawa okupacji terenów niemieckich. Niemcy natomiast otrzymały prawo do nawiązywania kontaktów handlowych z zagranicą i otwierania konsulatów, poza tym zniesiono też ograniczenia w rozwoju przemysłu stoczniowego.

Die Deutsch - Englische - Gesellschaft została utworzona z inicjatywy Lilo Milchsacka i sześciu zaangażowanych obywateli Duesseldorfu, a byli to: Theo Albeck, nauczyciel; Anne Franken, dyrektor uczelni wyższej w Duesseldorfie; prof. dr Haas, nauczyciel; prof. dr Emil Lehnartz, profesor medycyny; Georg Muche, dyrektor Akademii Sztuk Pięknych w Krefeld i dr Dietrich Stein, prawnik. Celem działalności stowarzyszenia była odbudowa stosunków z sąsiadami, włączenie Niemiec do grona zachodniej demokracji, jak również odnowienie więzi między społeczeństwami obywatelskimi obu krajów.

Rodzina jednego z założycieli stowarzyszenia, Lilo Milchsacka, przebywała w czasie rządów Trzeciej Rzeszy na „wewnętrznej emigracji” i tym samym było jej łatwiej zbudować dobre relacje z władzami brytyjskiej strefy okupacyjnej, szczególnie z sir Robertem Birley, *Educational Advisor* rządu wojskowego. Stosunki te umożliwiły zorganizowanie w 1950 roku w *Koenigswinter* pierwszych rozmów niemiecko - brytyjskich. Rząd wojskowy pomógł w nawiązaniu odpowiednich kontaktów w Wielkiej Brytanii, między innymi z parlamentarzystami, urzędnikami rządowymi, pracownikami uczelni, ludźmi biznesu, przemysłowcami i twórcami kultury⁹⁸.

Konferencje w *Koenigswinter* odbywały się rokrocznie. Od 1975 roku organizowane były na przemian w Niemczech i w Wielkiej Brytanii. Z czasem ich ranga rosła, a uczestniczyli w nich coraz częściej decydenci z obu krajów. Do dzisiaj konferencje te są naczelnym projektem społecznym realizowanym przez Niemców i Brytyjczyków.

Wagę spotkań w *Koenigswinter* podkreślił prezydent Niemiec Horst Kohler podczas mowy otwierającej obrady w 2005 roku, podkreślając, że konferencje w *Koenigswinter* to szeroko uznawana marka bilateralnego dialogu obywatelskiego. Głównym zadaniem

⁹⁸ Geschichte der Deutsch – Britischen Gesellschaft, *Die ersten Koenigswinter Konferenzen*, <http://www.debrige.de>, 24.12.2011.

Deutsch - Britische Gesellschaft i *Koenigswinter Conference* pozostanie na zawsze: zbliżanie do siebie dwóch dużych nacji europejskich, jak również promowanie relacji niemiecko - brytyjskich w ramach europejskiej konsolidacji⁹⁹.

Równolegle rozwijały się kolejne formy realizacji tej inicjatywy: wykłady i dyskusje na terenie Niemiec z udziałem i przy współpracy Brytyjczyków w celu rozpowszechnienia idei osiągnięcia niemiecko - brytyjskiego porozumienia w całym społeczeństwie. Zapotrzebowanie na międzynarodową wymianę kulturalną było ogromne, po tym jak Niemcy przez lata pozostawały odizolowane od zagranicznych wpływów. Tematy *Koenigswinter Konferenzen* dotyczyły aktualnych wydarzeń w świecie i tym samym miały duże znaczenie dla wielu ludzi interesujących się polityką. Istotne było zapraszanie specjalistów, którzy chętnie wygłaszali merytoryczne referaty.

Okazało się również, że struktury, które początkowo zostały utworzone w Dusseldorfie, miały swoje odzwierciedlenie w innych częściach Niemiec. Wielu anglofilów było zainteresowanych działalnością na rzecz niemiecko – brytyjskiego porozumienia. Na wzór centrali w Dusseldorfie (później w Bonn, dzisiaj w Berlinie) utworzono wiele grup regionalnych. Dzisiaj w całych Niemczech istnieje 17 takich grup, które w ostatnich latach organizowały corocznie ok. 120 imprez¹⁰⁰.

Pierwsze spotkanie w ramach Dialogu Petersburskiego odbyło się 51 lat po inauguracji konferencji niemiecko - brytyjskich. Myśl przewodnią była szczytna: jeśli społeczeństwa chcą pracować nad pozbyciem się uprzedzeń, które wynikają m.in. z obciążających wzajemne relacje wspomnień z przeszłości, powinien rozpocząć się dialog w innym wymiarze niż polityczny. Należy włączyć do niego także młodzież poprzez udział w programach wymiany międzynarodowej, jak również przez wspólne opracowywanie podręczników szkolnych bez nienawiści i stereotypów. Dialog ten powinien objąć różne środowiska: dziennikarzy, naukowców, twórców kultury i przedstawicieli biznesu, ponieważ nowoczesna demokracja opiera się na społeczeństwie obywatelskim.

Jeśli Niemcy i Rosja osiągną porozumienie, wtedy proces pojednania narodów może się powieść. Od lat pięćdziesiątych właśnie konferencje w *Koenigswinter* są odzwierciedleniem takiego procesu¹⁰¹.

⁹⁹ Horst Koehler, mowa otwarcia Koenigswinter Konferenz 2005, <http://www.debridge.de>, (24.12.2011).

¹⁰⁰ Geschichte der Deutsch – Britischen Gesellschaft, *Die ersten Koenigswinter Konferenzen*, <http://www.debrige.de>, (24.12.2011).

¹⁰¹ U. Schlicht, *Empfehlungen fuer die Zivilgesellschaft, Kultur und Median*, "Tageszeitung" z 12.04.2001, s.35.

Odwołując się do historii kontaktów między Niemcami a Rosją, które wzmocniły więzi między narodami i stanowiły dla nich tzw. „drugi filar” na poziomie społeczeństw obywatelskich, należy wspomnieć o tzw. Kole Dyskusyjnym z Bergedorf (*Bergedorfer Gespraechskreis*¹⁰²) oraz o Spotkaniu Poczdamskim (*Potsdamer Begegnung*¹⁰³).

Według Martiny Mueller, kierowniczkę projektu Dialog Petersburski (z którą miałem przyjemność przeprowadzić rozmowę w siedzibie forum w Berlinie) najważniejszy był pomysł takiego instrumentu działania, który niezależnie od urzędników, delegacji rządowych, wymian międzyparlamentarnych stworzyłby możliwość kontaktu między społeczeństwami Niemiec i Rosji. Chodziło o wykreowanie czegoś, co odbiegałoby od standardowych, regularnych spotkań bilateralnych, partnerskich wymian międzyrządowych i tym podobnych inicjatyw¹⁰⁴. Kontynuując, pani Mueller wspomniała o tym, że w latach dziewięćdziesiątych było to trudne, ponieważ między Niemcami a Rosją istniało jeszcze zbyt wiele rozdzźwięków i animozji, wynikających ze strachu i nieufności. Pierwsze kroki zostały poczynione w dziedzinie gospodarczej, natomiast w sferze polityki czy wymiany kulturalnej i społecznej pojawiły się tylko próby nawiązania współpracy. Wtedy nie było jeszcze wiadomo, czego strony mogą od siebie oczekiwać. Jelcyn i Kohl rozwinęli głównie kontakty personalne, dopiero Schroeder i Putin uznali, że należy także nawiązać stosunki między społeczeństwami w celu lepszego poznania się w możliwie wielu obszarach, nie tylko na płaszczyźnie życia politycznego. Pomysł wywodził się bezpośrednio od Gerharda Schroedera i Petera Boenisha, którzy postanowili zbudować społeczną platformę między Niemcami a Rosją. Peter Boenisch zatrudniony od 1959 roku w *Axel - Springer - Verlag*, był redaktorem naczelnym czasopisma „Bild” w latach 1965 - 1979, a od 1978 do 1981 roku szefem redakcji „Die Welt”. W 1983 roku objął stanowisko sekretarza stanu w rządzie Helmuta Kohla, a od 1985 roku pełnił funkcję rzecznika rządu. Miał pochodzenie rosyjskie. Jako dziennikarz opracowywał swoje reportaże na miejscu z dużym zaangażowaniem emocjonalnym. Peter Boenisch znał więc Rosję i Rosjan z czasów swojej pracy w charakterze korespondenta. Ponadto od

¹⁰² Należy przypomnieć, że *Bergedorfer Gespraechkreis* to think tank specjalizujący się w zagadnieniach niemieckiej i europejskiej polityki bezpieczeństwa. Został przekształcony w 1993 roku w dyskusyjne forum niemiecko - rosyjskie.

¹⁰³ Należy przypomnieć, że *Potsdamer Begegnung* z siedzibą w Berlinie za cel obrał rozwój kontaktów kulturalnych między Niemcami a Rosją. Forum to miało się zajmować wymianą społeczną między obydwojema państwami. Forum to zostało powołane do życia przez prezydenta RFN Romana Herzoga w 1999 roku.

¹⁰⁴ M. Mueller, na podstawie przeprowadzonej rozmowy w siedzibie Dialogu Petersburskiego, Petersburger Dialog e.V., Schillerstr. 59 10627 Berlin, 05.10.2009.

1983 roku pełnił funkcję sekretarzem stanu w rządzie Helmuta Kohla, a od 1985 roku był rzecznikiem rządu.

Kiedy Gerhard Schroeder zaproponował Peterowi Boenischowi organizację i kierownictwo koła dyskusyjnego wg modelu niemiecko - brytyjskich spotkań w ramach konferencji w *Koenigswinter*, Boenisch od razu przystał na tę propozycję, ponieważ, tak jak podkreślał w swoich wywiadach, udział w kształtowaniu niemiecko - rosyjskich stosunków w czasie przemian w kierunku demokracji i gospodarki wolnorynkowej, które następowały w Rosji, był dla niego bardzo ważny¹⁰⁵.

Po śmierci Petera Boenisha w 2005 roku kierownictwo delegacji niemieckiej przejął dr h.c. Lothar de Maiziere (od 1956 roku członek CDU, od kwietnia 1990 roku Prezes Rady Ministrów DDR, od października 1990 roku członek parlamentu, między październikiem, a grudniem 1990 roku minister do spraw specjalnych, w październiku 1991 roku usunięty z niemieckiego parlamentu; od tego czasu prowadzi kancelarię prawniczą w Berlinie)¹⁰⁶.

Po stronie rosyjskiej kierowniczej komisji Dialogu Petersburskiego przewodniczyli kolejno: Borys Gryzłow, przewodniczący partii „Jedna Rosja”, Michaił Gorbaczow, pierwszy i jedyny prezydent ZSSR, dzięki któremu możliwa stała się pokojowa rewolucja w krajach środkowej Europy i dokonało się zjednoczenie Niemiec. Obecnie funkcję tę pełni Wiktor Zubkow, doktor nauk ekonomicznych, pierwszy zastępca przewodniczącego rządu Federacji Rosyjskiej.

2. Ogólne założenia i kierunki działalności Dialogu Petersburskiego

Dialog Petersburski został powołany do życia w roku 2001 jako otwarte forum dyskusyjne, którego zadaniem było popieranie porozumienia pomiędzy społeczeństwami obywatelskimi Niemiec i Rosji. Konferencje obradujące pod auspicjami urzędującego kanclerza Niemiec i prezydenta Rosji odbywają się raz w roku na przemian w Niemczech i Rosji¹⁰⁷.

¹⁰⁵ Ibidem.

¹⁰⁶ Niemieckie kierownictwo, <http://www.petersburger-dialog.de>, (22.12.2011).

¹⁰⁷ Cele i zadania Dialogu Petersburskiego, <http://www.peterburger-dialog.de>, (17.10.2011).

Celem dialogu jest stała, otwarta wymiana poglądów między przedstawicielami polityki, gospodarki i kultury, jak również polepszenie jakości współpracy we wszystkich dziedzinach życia społecznego.

Dialog Petersburski na formę otwartej konferencji, poświęconej aktualnym zagadnieniom społecznym i pytaniom z zakresu stosunków niemiecko - rosyjskich. Jest nie tylko regularnie odbywającym się panelem dyskusyjnym dla Niemiec i Rosji, ale także forum prezentacji pomysłów konkretnych projektów. Dzięki zaangażowaniu centralnych instytucji i organizacji pozarządowych, które zajmują się dialogiem niemiecko - rosyjskim, istniejące już powiązania mogą być wzmacniane, a koncepcje rozwijane. Na plenarnych posiedzeniach grup roboczych dyskutuje się nad głównymi kwestiami stosunków niemiecko - rosyjskich. Pomiędzy corocznymi obradami w trakcie spotkań w mniejszym gronie rozwiązywane są konkretne problemy i podejmuje się inicjatywy nowych projektów¹⁰⁸.

Motywy przewodnim działalności Dialogu Petersburskiego jest budowa trwałej więzi politycznej, gospodarczej, a nade wszystko społecznej między Niemcami, a Rosją, więzi, która ma służyć pogłębianiu wzajemnych relacji, ale również ma być inwestycją w przyszłość, tworzoną przez młodzież aktywnie zaangażowaną w prace Dialogu, co otworzyłoby perspektywy na powstanie lepszego świata.

W swoim wystąpieniu otwierającym pierwszą edycję Dialogu Petersburskiego prezydent Rosji Władimir Putin wyznaczył cele i zadania, mówiąc, że najważniejsze jest rozwijanie wspólnych perspektyw dla długofalowej współpracy, także gospodarczej, choć w tym obszarze czynione są dopiero pierwsze kroki. Należy przeanalizować wspólny potencjał i określić konkretne kierunki działania na przyszłość. To właśnie jest pilne zadanie tej rundy stosunków pomiędzy Federacją Rosyjską, a Niemiecką Republiką na poziomie rządowym i tym samym treść obecnych niemiecko - rosyjskich konsultacji¹⁰⁹.

Cele i zadania określał również niemiecki kanclerz, podkreślając, że dialog ten powinien doprowadzić do zbliżenia Niemiec i Rosji w oczach opinii publicznej każdego z tych krajów. Gerhard Schroeder wyraził również życzenie, aby spotkania wniosły istotny wkład w budowę i rozwój społeczeństwa obywatelskiego w Rosji, ponieważ bez nowoczesnego społeczeństwa obywatelskiego nie może funkcjonować zarówno

¹⁰⁸ Organizacja prac Dialogu Petersburskiego, <http://www.petersburger-dialog.de>, (19.12.2011).

¹⁰⁹ Grusswort des Praesident der Russischen Foederation, Wladimir Putin, St. Petersburg 2001, <http://www.petersburger-dialog.de>, (19.12.2011).

demokracja, jak i w dalszej perspektywie wolny rynek. Mocniejsza Rosja, jakiej wszyscy sobie życzymy, potrzebuje również wolnych mediów, których zadaniem jest informowanie ludzi i kontrolowanie władzy¹¹⁰.

3. Rola i zadania poszczególnych organów w strukturze działalności Dialogu Petersburskiego

Uczestnikami konferencji po stronie niemieckiej i rosyjskiej są przedstawiciele życia publicznego i młodzi eksperci ze wszystkich dziedzin życia społecznego. Zaproszenie odbywa się za pośrednictwem komisji kierowniczej (*Lenkungsausschuss*)¹¹¹.

Dialog Petersburski jest koordynowany ze strony niemieckiej i rosyjskiej przez obsadzoną parytetowo, niezależną komisję kierowniczą, która planuje i zwołuje forum, określa zakres tematów i zabezpiecza finansowo przebieg konferencji. Z każdej ze stron komisja składa się z osobistości życia publicznego, które są predystynowane, aby wyznaczać cele i zadania Dialogu. Komisja kierownicza gwarantuje, że Niemcy i Rosja mogą dyskutować we wszystkich obszarach, aby znaleźć wspólną drogę dla budowy stabilnego społeczeństwa obywatelskiego. Aktualnie przewodniczącymi komisji są: Lothar de Maiziere po stronie niemieckiej i Wiktor Zubkow po stronie rosyjskiej¹¹².

Po jednej i drugiej stronie w sposób ciągły pracują sekretariaty, które zajmują się stroną organizacyjną, projektami grup roboczych, jak również organizowaniem posiedzeń komisji kierowniczych. Po stronie niemieckiej sekretariat Dialogu Petersburskiego ma swoją siedzibę w Berlinie przy *Deutsch - Russischen Forum e.V.*, po stronie rosyjskiej w St. Petersburgu¹¹³.

Dialog Petersburski finansowany jest przez prywatne i państwowe fundacje i przedsiębiorstwa z Niemiec i Rosji, jak również przez rządy Niemiec i Rosyjskiej Federacji. Poza tym coroczne spotkania wspomagane są finansowo przez różne podmioty gospodarcze. Jednostki te zawsze wymieniane są w sprawozdaniach z

¹¹⁰ Grusswort des Bundeskanzlers der Bundesrepublik Deutschland, Gerhard Schroeder, St. Petersburg 2001, <http://www.petersburger-dialog.de>, (19.12.2011).

¹¹¹ Uczestnicy Dialogu Petersburskiego, <http://www.petersburger-dialog.de>, (19.12.2011).

¹¹² Grupy robocze, <http://www.petersburger-dialog.de>, (19.12.2011).

¹¹³ Sekretariat, <http://www.petersburger-dialog.de>, (19.12.2011).

corocznych posiedzeń¹¹⁴. Z ważniejszych należy wyszczególnić: *Deutsche Bank, Gazprom Germania, SAP, Siemens, Daimler Chrysler, Porsche, Verbundnetz Gas AG, Wintershall, Airberlin, Allianz, BP, En BW, E-ON Ruhrgas, Faber - Castell, Knauff, The Linde Group, MAN, METRO Group, a po stronie rosyjskiej: M Bank of Moscow, EUREF, BTW, EKONOMBANK, Gazprom*¹¹⁵.

Dialog Petersburski wspierany jest również merytorycznie przez różne instytucje: *Auswaertiges Amt, Freistaat Bayern, Koerber - Stiftung, Konrad Adenauer Stiftung, Friedrich Ebert Stiftung, Heinrich Boell Stiftung, Friedrich Naumann Stiftung fuer die Freiheit, Hanns Seidel Stiftung, Rosa Luxemburg Stiftung*. Partnerzy medialni to: BR, RIANOVOSTI¹¹⁶.

Obrady Dialogu Petersburskiego odbywają się w następujących grupach tematycznych: polityka, społeczeństwo obywatelskie, gospodarka, kształcenie, nauka i opieka zdrowotna, kultura, media, warsztaty przyszłości i kościoły w Europie.

Grupę roboczą zajmującą się sprawami polityki wspierają głównie dwie fundacje: *Friedrich - Ebert - Stiftung* i *Konrad - Adenauer - Stiftung*, które na przemian koordynują prace zespołu. Grupa spotyka się raz w roku w systemie bilateralnym, żeby omówić i ustalić zasadniczy temat, który będzie opracowywany podczas konferencji w ramach Dialogu Petersburskiego. Poza tym zespół inicjuje wiele dodatkowych spotkań. Grupa robocza zajmująca się problematyką społeczeństwa obywatelskiego, uwzględniając obustronną wrażliwość, charakteryzuje się aktualnie otwartym stylem pracy. Ton rozmów w pierwszych latach działania grupy doprowadził bez mała do jej rozłamu. Natomiast niemiecko - rosyjskie współdziałanie w dziedzinie gospodarczej w ostatnich latach nabrało znaczenia. Dzięki kontaktom polityczno - gospodarczym współpraca ta rozwijać się może w różnych dziedzinach, takich jak: energia, lotnictwo i kosmonautyka, usługi finansowe, opieka zdrowotna, logistyka i transport, gospodarka komunalna, handel detaliczny, elektronika i elektrotechnika oraz rolnictwo. Poza tym zainteresowanie podmiotów gospodarczych wykroczyło poza duże okręgi przemysłowe i skierowało się w stronę regionów, a to dzięki utworzeniu przez Rosjan specjalnych stref gospodarczych na przykład w Moskwie, St. Petersburgu, Tomsku, w Republice

¹¹⁴ Finansowanie, <http://www.petersburger-dialog.de>, (19.12.2011).

¹¹⁵ Z materiałów, które otrzymałem podczas wizyty w siedzibie Forum Dialogu Petersburskiego, *Podziękowania dla podmiotów gospodarczych, Munchen 2009*, Petersburger Dialog e.V., Schillerstr. 59 10627 Berlin, 05.10.2009.

¹¹⁶ Z materiałów, które otrzymałem podczas wizyty w siedzibie Forum Dialogu Petersburskiego Dialogu, *Podziękowania dla instytucji wspierających Dialog Petersburski i stosunki niemiecko – rosyjskie, Munchen 2009*, Petersburger Dialog e.V. przy Schillerstr. 59 w Berlinie, 05.10.2009.

Tatarstanu, jak również w Okręgu Lipeckim. Z kolei grupa do spraw kształcenia, nauki i opieki zdrowotnej ma na celu tworzenie i realizację jak największej ilości godnych uwagi projektów i inicjatyw. Od początku głównym założeniem pracy zespołu była intensyfikacja współpracy między młodzieżą obu krajów jak również działalność w obszarze ochrony zdrowia. Celem grupy zajmującej się wymianą kulturalną jest organizowanie, inicjowanie, wspieranie wszystkich możliwych projektów w dziedzinie kultury, które mogłyby się przyczynić do budowy społeczeństwa obywatelskiego, a także ułatwiłyby przełamanie stereotypów, aby wzajemnie przybliżyć społeczeństwa obu krajów. Działalność grupy zajmującej się tematyką mediów oprócz wszystkich spraw dotyczących ich funkcjonowania obejmuje również prowadzenie wymiany dziennikarzy, organizowanie konferencji, projekty filmowe, podejmowanie dyskusji nad zasięgiem władzy mediów. Natomiast utworzona w 2004 roku grupa „Warsztaty przyszłości” miała na celu odmłodzić dialog, wesprzeć go nowymi uczestnikami i zaangażować młodą generację dialogu w tworzenie społeczeństwa obywatelskiego. W 2007 roku powołano kolejną grupę roboczą „Kościoły w Europie” do spraw ekumenicznych w celu nawiązania dialogu między kościołem protestanckim, a kościołem prawosławnym¹¹⁷.

W tym miejscu warto też przytoczyć kilka ciekawych uwag dotyczących spraw organizacyjnych oraz zakulisowej działalności Dialogu Petersburskiego. Z wywiadu przeprowadzonego w siedzibie Dialogu Petersburskiego w Berlinie przy *Schillerstr.* 59 można na ten temat wyprowadzić następujący wniosek: konferencja o takim zasięgu wymaga ogromnego nakładu pracy już w fazie przygotowań. W głównej siedzibie Dialogu Petersburskiego w Berlinie zajmuje się tym kilka osób: kierowniczkę projektu: Marita Mueller i Maren Schrobar (odpowiedzialna również za kontakty z prasą), oraz Martin Hoffmann zajmujący się elektronicznym przetwarzaniem opracowanych już materiałów, między innymi do jego obowiązków należy prowadzenie stron internetowych Dialogu Petersburskiego. Pozostałe zadania wykonują firmy świadczące usługi w określonych dziedzinach, takich jak logistyka, przeloty, wynajem sal konferencyjnych, technika tłumaczeń konferencyjnych itp. Organizację spotkań utrudnia coroczna zmiana miejsca, w którym odbywają się obrady. Dużym wyzwaniem jest także skompletowanie odpowiedniej grupy tłumaczy perfekcyjnie posługujących się zarówno językiem niemieckim, jak i rosyjskim. Ogółem przygotowania trwają ok.

¹¹⁷ Struktura grup roboczych, <http://www.petersburger-dialog.de>, (20.12.2011).

ośmiu miesięcy i nie ograniczają się tylko do spraw organizacyjnych oraz zapewnienia obsługi technicznej. Ważne jest też stworzenie warunków do pozakuluarowych kontaktów w czasie wolnym od obrad. Do organizatorów należy więc przygotowanie starannie dobranego do gustu uczestników repertuaru wizyt uczestników forum w różnych przybytkach kultury. Terminy imprez kulturalnych nierzadko kolidują ze sobą, jak również pojawiają się kłopoty z wejściówkami¹¹⁸.

Duży problem podczas organizacji konferencji stwarza pewna niefrasobliwość strony rosyjskiej, która przesyła listę uczestników w ostatniej chwili na dwa tygodnie przed zaplanowanym terminem rozpoczęcia obrad. Poważnie utrudnia to przygotowania i sprawia, że pracownicy biura w Berlinie w ciągu ostatnich tygodni zmuszeni są praktycznie do nieprzerwanej pracy¹¹⁹.

Należy tutaj dodać, że na świecie nie odbywają się konferencje bilateralne o tak szerokiej palecie tematycznej. Dialog Petersburski jest prekursorem tak w zakresie podejmowanych tematów, jak i w organizacji konferencji o takim zasięgu. Tak więc oprócz prac organizacyjnych do pracowników zatrudnionych w głównej siedzibie należy szereg obowiązków po zakończeniu konferencji poszczególnych grup roboczych, zebranie i opracowanie dokumentów pod względem merytorycznym, a także organizacja konferencji prasowych oraz kontakt z mediami¹²⁰.

„Dokumentacja końcowa po odpowiednim opracowaniu tekstów umieszczana jest w systemie. Można to nazwać rodzajem „produkcji” streszczeń wszystkiego, co interesujące”¹²¹. Tak o swojej pracy mówi Martin Hoffmann, *Geschaefsfuehrer, Deutsch - Russisches Forum e.V.*, osoba odpowiedzialna za kształt strony internetowej Dialogu Petersburskiego.

Ciekawie o samym przebiegu rozmów w poszczególnych grupach roboczych wypowiada się Martina Mueller, zauważając, że każdy z „trudnych” tematów musi być podejmowany bardzo ostrożnie. Najpierw następuje wymiana myśli i zasygnalizowanie intencji, co wynika z wiedzy i doświadczenia rozmówców. Natomiast kolejna faza

¹¹⁸ M. Mueller, na podstawie przeprowadzonej rozmowy w siedzibie Dialogu Petersburskiego, Petersburger Dialog e.V., Schillerstr. 59 10627 Berlin, 05.10.2009.

¹¹⁹ Ibidem

¹²⁰ Ibidem.

¹²¹ M. Hoffmann, cyt., na podstawie przeprowadzonej rozmowy w siedzibie Dialogu Petersburskiego, Petersburger Dialog e.V., Schillerstr. 59 10627 Berlin, 05.10.2009.

dyskusji powinna rozwinąć się w sposób samoistny. Wykluczone jest bezpośrednie podjęcie problemu¹²².

Moje kolejne pytanie dotyczyło wpływu rzeszy emigrantów z Rosji, przybyłych do Niemiec na początku lat dziewięćdziesiątych na rozwój współpracy niemiecko - rosyjskiej. Z odpowiedzi wynikało, że coraz częściej w siedzibie Dialogu Petersburskiego pojawiają się przedstawiciele różnych organizacji, zgłaszając swój akces do współpracy. Oferują pomoc w oparciu o własne doświadczenie i kontakty w dziedzinie kultury, polityki a także gospodarki¹²³. „Jeszcze nie wdrożyliśmy się tak intensywnie, ale wcześniej czy później organizacje te będą włączone do współpracy i uwzględnione w pracach Dialogu”¹²⁴. Tak komentuje ten fakt Martina Mueller. Wpływ tych środowisk mógłby być znaczący. Mimo że jeszcze w 1987 roku do RFN przybyło niecałe 14,5 tys. Niemców rosyjskich, to już 2 lata później liczba ta wzrosła do prawie 100 w skali roku i dynamicznie zwiększała się w latach następnych. W czerwcu 1994 roku do RFN przybył milionowy Niemiec z dawnego ZSRR, a łączna ich liczba w połowie 1995 roku przekroczyła 1,2 mln. W sumie w latach 1987 - 2003 do RFN wyemigrowało wraz z rodzinami niecałe 2 150 tys. rosyjskich Niemców¹²⁵.

Z całą pewnością zaangażowanie emigrantów w rozwój stosunków niemiecko-rosyjskich byłoby ich znaczącym wkładem w realizację programu wdrażanego od 1998 roku przez rząd SPD - Związek 90/Zieloni. Program ten miał na celu wprowadzenie do „asymilacyjnego” modelu polityki emigracyjnej poprzedniego rządu elementów modelu „pluralistycznego” stosowanego w USA, Australii i częściowo w Holandii, czyli wszędzie tam, gdzie potrzebna była szczególna akceptacja dla kulturowej, obyczajowej czy nawet językowej odrębności środowiska nowo przybyłych¹²⁶.

O rozwoju dialogu niech świadczy fakt, że w ostatnich latach oprócz ponad 100 osobistości biorących bezpośredni udział w dyskusjach forum, dodatkowo zaproszono jeszcze ok. 300 osób, ponieważ swój akces do udziału w pracach Dialogu

¹²² M. Mueller, na podstawie przeprowadzonej rozmowy w siedzibie Dialogu Petersburskiego, *Petersburger Dialog e.V.*, Schillerstr. 59 10627 Berlin, 05.10.2009.

¹²³ Ibidem.

¹²⁴ Ibidem.

¹²⁵ *Aussiedlerstatistik seit 1950, Jahresstatistik, Aussiedler und deren Angehörige. Alter, Berufe, Religion, Verteilung nach Herkunftsstaender 2003, III Stabstelle, Statistik – Dokumentation*, Bundesverwaltungsamt, s. 4.

¹²⁶ B. Dietz, *Integrationspolitik fuer Aussiedler: Krisenverwaltung oder konzeptioneller Neuanfang?*, *Perspektiven der neuen Aussiedlerpolitik*, Forschungsinstitut der Friedrich – Ebert – Stiftung, Abt. Sozialpolitik, Bonn, 1999, s. 23.

Petersburskiego zgłaszają organizacje pozarządowe, zrzeszenia, stowarzyszenia oraz osoby prywatne¹²⁷.

Na kształt Dialogu Petersburskiego duży wpływ miały zmiany koalicji rządzącej w Niemczech. Zupełnie inne nastawienie prezentowała koalicja rządząca SPD/Zieloni. Ówczesny minister spraw zagranicznych tego rządu Joschka Fischer nie zajmował się osobiście „kierunkiem wschodnim” polityki zagranicznej, który „zarezerwowany” był dla kanclerza Gerharda Schroedera i to z jego inicjatywy powstał Dialog Petersburski. Sytuacja zmieniła się diametralnie po dojściu do władzy wielkiej koalicji CDU/CSU/SPD w 2005 roku, która nadała działalności forum kierunek bardziej pragmatyczny. Inicjatywę przejął minister spraw zagranicznych Frank - Walter Steinmeier. Jego zaangażowanie doprowadziło do utworzenia nowych programów, które zostały włączone do Dialogu Petersburskiego. Według Martin Mueller kolejna duża zmiana rządu w 2009 roku i przejście władzy przez koalicję CDU/CSU/FDP oznaczały zwrot w kierunku gospodarki, co stało się dla Forum pewnego rodzaju wyzwaniem¹²⁸.

Podsumowując, należy powiedzieć, że od momentu powstania Forum do jego dziesiątej edycji Dialog Petersburski stale się rozwijał i nabierał znaczenia. Inicjował coraz więcej projektów i działań, które były ważnym czynnikiem w procesie mającym na celu zbliżenie Niemiec i Rosji.

¹²⁷ Ibidem.

¹²⁸ Ibidem.

IV. Impulsy, postanowienia oraz rezultaty prac Dialogu Petersburskiego, ich wpływ na rozwój stosunków niemiecko - rosyjskich

1. Redukcja nieporozumień i przewyższanie wzajemnych uprzedzeń w stosunkach niemiecko - rosyjskich

1.1. Edycja I - St. Petersburg 2001

Polityka Niemiec wobec Rosji opiera się na naczelnej formule czasów *Ostpolitik* Willy'ego Brandta: „zmiana poprzez zbliżenie”. Zapewnienie pomyślnego rozwoju jest możliwe tylko poprzez bliską współpracę polityczną, przybliżanie Rosji do struktur międzynarodowych oraz powiązania gospodarcze niezależnie od rozbieżności w odniesieniu do wartości takich jak demokracja¹²⁹.

Pierwsze spotkanie w ramach Dialogu Petersburskiego odbyło się między 8 - 10 kwietnia 2001 roku w St. Petersburgu na temat: „Rosja i Niemcy u progu XXI wieku - spojrzenie w przyszłość”. Debata na posiedzeniu grupy zajmującej się polityką obejmowała również problematykę społeczeństwa obywatelskiego, dopiero w drugiej edycji forum tematy te zostały rozdzielone. Moderatorem grupy roboczej „Polityka i społeczeństwo obywatelskie” podczas pierwszego forum Dialogu Petersburskiego był Oleg W. Morozow, przedstawiciel rosyjskiego parlamentu i przewodniczący frakcji „Regiony Rosji”, a koordynatorem prac dr Uwe Optenboegel reprezentujący *Friedrich - Ebert – Stiftung*. Pod ich kierownictwem grupa obradowała na temat: „Rosja i Niemcy w Europie. Państwo i społeczeństwo - wymiana ról i synergia”¹³⁰.

W trakcie obrad uczestnicy ustalili, że przewyższenie ideologicznych różnic między Rosją a Niemcami na początku XXI wieku będzie okazją umożliwiającą powstanie nowych szans na zbudowanie zjednoczonej Europy.

Peter Boenisch, do 1979 roku redaktor naczelny czasopisma „Bild”, a później rzecznik niemieckiego rządu, który stał na czele delegacji niemieckiej, uznał, że na

¹²⁹ P. Buras, T. Dąbrowski, *Niemiecka polityka wobec Rosji*, z Raportu OSW i CSM, *Stosunki Rosja-Niemcy w latach 1998-2005*, Warszawa 2006, s 7.

¹³⁰ O. Morozow, U. Optenboegel, *Zagadnienia do dyskusji grupy roboczej „Polityka i społeczeństwo obywatelskie”*, St. Petersburg 2001, <http://www.petersburger-dialog.de>, (16.10.2011).

początku wzajemnych konsultacji wskazana będzie ostrożność, która umożliwi ograniczenie uprzedzeń. Z kolei Borys Gryzłow, koordynator prac grupy w delegacji rosyjskiej, na łamach „FAZ” wypowiedział się, że za czasów Gorbaczowa i Jelcyna w stosunkach niemiecko - rosyjskich dużą rolę odgrywały kontakty o charakterze personalnym. Według niego nowa generacja polityków postępuje racjonalnie i ma inne priorytety¹³¹. W tym momencie należy przypomnieć, że Niemcy, bojąc się niekontrolowanego rozwoju zdarzeń w Rosji, wspierali Jelcyna i starali się za wszelką cenę utrzymać wzajemne relacje na dobrym poziomie choć w obliczu problemów tak państwowych, jak i osobistych, które coraz bardziej pogrążały rosyjskiego przywódcę, na wizerunku tracił również popierający go kanclerz Niemiec.

Przed spotkaniem w St. Petersburgu Gerhard Schroeder zapowiedział „nową jakość” w stosunkach między Berlinem a Moskwą, bez iluzji, bez sentymentów, otwarcie, z pełnym zaufaniem i zaangażowaniem, ale bez wykluczenia znaczenia własnych interesów¹³².

Po pierwszej edycji Dialogu Petersburskiego w prasie niemieckiej rozgorzała krytyka forum. Komentatorzy podkreślali, że problemy społeczeństwa obywatelskiego powinny być rozwiązywane na poziomie eksperckim¹³³. Opinie tę potwierdza zachowanie Konstantina Kosaczewa i byłego premiera Rosji Wiktora Czernomerdina, którzy swój czas na dyskusję o społeczeństwie obywatelskim wykorzystali na wygłoszenie obszernych wywodów z zakresu polityki zagranicznej. Rozmowy toczyły się o globalizacji, o amerykańskim parasolu obrony przeciwrakietowej, zagrożeniach dla Rosji ze strony agresywnego islamizmu, a także na temat wojny w Kosowie i rozszerzenia NATO na wschód¹³⁴.

Sam Władimir Putin nie chciał przyznać społeczeństwu obywatelskiemu trwałych gwarancji swobody podejmowanych przez nie działań. Pozostawił w niepewności ich funkcjonowanie i ograniczał ich autonomię. Można to wywnioskować z nieudanych prób wprowadzania ustaw pozwalających finansować organizacje pozarządowe, jak również na podstawie różnego rodzaju form nacisku ze strony urzędów skarbowych w stosunku do już istniejących organizacji społecznych¹³⁵. Mogło budzić zdziwienie, że Gerhard Schroeder, mając ku temu okazję, zupełnie zrezygnował z krytyki

¹³¹ E. Siegl, *Mögliche Misstöne in der Harmonie*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung” z 10.04.2001, s. 3.

¹³² E. Lohse, *Schroeder strebt „neue Normalität” an*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung” z 09.04.2001, s. 1.

¹³³ F. Hassel, *Ein Fall von Etikettenschwindel*, „Frankfurter Rundschau” z 11.04.2011, s. 3.

¹³⁴ Ibidem.

¹³⁵ G. Erler, *Russland kommt*, Freiburg im Breisgau 2005, s. 51.

autorytarnego stylu rządów Władimira Putina. Kanclerz Niemiec nie poruszył również tematu wojny w Czeczenii.

W grupie obradującej nad zagadnieniem polityki rozmowy toczyły się także na temat roli nowoczesnego, demokratycznego państwa i jego zadań, do których należą między innymi: ochrona praw i wolności obywateli, jak również gwarancja własności prywatnej i wspieranie prywatnej inicjatywy. Podkreślano, że wyważony podział kompetencji pomiędzy państwem a organizacjami społecznymi może służyć budowaniu wspólnego dobrobytu, przy czym decydująca rolę w tym procesie musi odegrać wolność obywatelska i przejrzystość działań podejmowanych przez państwo.

Rozmowy te były zalążkiem debaty i pierwszą próbą, którą podjęła strona niemiecka w celu uzmysłowienia rosyjskim uczestnikom dyskusji, że demokracja i demokratyczne mechanizmy funkcjonowania państwa w przeciwieństwie do autokracji są szansą na rozwiązanie obecnych problemów Rosji tak politycznych, jak i społecznych oraz pozostają atutem w działaniach na rzecz zbliżenia Rosji do struktur europejskich.

Wątek społeczeństwa obywatelskiego uzyskał szczególną rangę. Ustalono, że dyskusje będą się toczyć na temat różnych form funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego w Niemczech i Rosji.

Głównym wątkiem rozmów w grupie roboczej zajmującej się mediami i przez media nagłośnionym było przejęcie moskiewskiej stacji telewizyjnej NTW przez państwowy Gasprom. Podczas pierwszego spotkania forum grupie tej przewodniczyli: Peter Boenisch i Michaił Margelow, członek Rady Federacyjnej Federacji Rosyjskiej. Tematy do dyskusji sformułowano w następujący sposób: „Jak można usprawnić wymianę myśli między niemieckimi i rosyjskimi dziennikarzami?”. „Jak media w obu krajach mogłyby się przyczynić do zmniejszenia uprzedzeń we wzajemnych stosunkach niemiecko - rosyjskich?”¹³⁶.

Dyskusja o przyszłości stacji NTW, która udostępniła rosyjskiej opinii publicznej relacje z pierwszych wojen w Czeczenii, sprowokowała kontrowersje w grupie roboczej „Media”. Gleb Pawłowski, kierownik Fundacji dla Efektywnej Polityki polemizował: „Lata, kiedy rządził Jelcyn, kiedy NTW miało dostęp do najlepszych „kasków” już minęły - i to jest to, co dziennikarzy denerwuje”. Inni uczestnicy dyskusji podkreślali, że Kreml, wspierając się państwową firmą Gasprom, chciał zademonstrować swoją

¹³⁶ P. Boenisch, M. Margelow, *Zagadnienia do dyskusji grupy roboczej „Media”*, St. Petersburg 2001, <http://www.petersburger-dialog.de>, (16.10.2011).

władzę, dając przy okazji możliwość zaistnienia innym, bardziej przychylnym rządowi medialnym faworytom¹³⁷.

Za wolnością słowa w Rosji opowiedział się Klaus Mangold, przewodniczący Komisji Wschodniej Niemieckiej Gospodarki, podkreślając, że liberalne reformy gospodarcze, do których zobowiązał się podczas swojego przemówienia do narodu prezydent Władimir Putin, wymagają liberalnego zróżnicowania opinii. Tym samym ważne jest, żeby na przykładzie stacji NTV pokazać jak w Rosji traktuje się wolną prasę¹³⁸.

Doradcy Władimira Putina widzieli problemy z NTV jako problem kondycji finansowej nadawcy, ponieważ NTV nie spłaciło firmie Gazprom swoich długów w wysokości 80 miliardów dolarów. Opinia publiczna potraktowała przejęcie NTV przez Gazprom jako zamach na wolne media. Tak w St. Petersburgu, jak i w Moskwie tysiące ludzi demonstrowało na ulicach, domagając się wolnej prasy. Spór o NTV wpłynął negatywnie na atmosferę pierwszego spotkania na szczycie w St. Petersburgu. W tym konflikcie swoje stanowisko musiał wyrazić kanclerz Niemiec, a odbyło się to przed słuchaczami radia „Echo Moskwy”, które tak jak NTV należało do holdingu Media - Most biznesmena Gussinskiego¹³⁹. Schroeder zajął stanowisko neutralne.

Według uczestników debaty sposobem na rozwiązanie zaistniałych rozbieżności mogłaby być dyskusja pomiędzy przedstawicielami środków masowego przekazu obu państw, w wyniku której można by się spodziewać przewyciężenia nieporozumień.

Jak się okaże w dalszych rozważaniach, brak zgodności a nawet daleko idące rozbieżności poglądów i stanowisk w grupie „Media” będą miały duży wpływ na pracę Dialogu Petersburskiego. Wynika to głównie z różnic w pojmowaniu funkcji środków masowego przekazu we współczesnym świecie, jak również z odmiennego podejścia do zagadnienia zakresu wolności mediów.

Pomimo tych rozbieżności Peter Boenisch podkreślił na zakończenie prac, że dialog odbywał się w atmosferze otwartości, a bariera stereotypów została przełamana. Inni uczestnicy dyskusji mieli odmienne zdanie i skarżyli się, że Rosjanie do rozmów nie

¹³⁷ M. Bruegmann, M. Ziener, *Wir koennen nur redder*, „Handelsblatt” z 11.01.2011, s 14.

¹³⁸ E. Lohse, *Schroeder strebt „neue Normalitaet” an*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung” z 09.04.2001, s 1.

¹³⁹ E. Siegel, *Moegliche Misstoene in der Harmonie*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung” z 10.04.2011, s 3.

zaprosili żadnej organizacji, która byłaby niezależna od rządu, jak choćby organizacji praw człowieka „Memoriał”¹⁴⁰ „141”.

W zupełnie innej atmosferze toczyły się dyskusje w grupie roboczej zajmującej się sprawami kultury, której przewodniczyli prof. dr Klaus - Dieter Lehmann, przewodniczący Fundacji Spuścizny Kultury Pruskiej, oraz Michaił Piotrowski, członek Rosyjskiej Akademii Nauk, dyrektor Państwowego Muzeum Ermitażu.

Propozycje tej grupy dotyczyły działań, które miały się rozciągać na lata 2001 - 2005. Zdaniem koordynatorów stosunki niemiecko - rosyjskie pogłębią się wraz z rozwojem społeczeństwa obywatelskiego, do czego z pewnością przyczynią się: działalność organizacji młodzieżowych, partnerstwo miast, kościołów, związków zawodowych i fundacji. Stroną finansową projektu zajmie się Fundacja Niemiecko - Rosyjskiej Współpracy¹⁴².

Zaplanowano także wspólne ekspozycje dzieł sztuki o tematyce wojennej. Jako pierwsza odbędzie się wystawa pt.: „Sztuka czasów wędrówki ludów od Renu do Wołgi”. Z kolei niemiecka wystawa książki w 2003 roku, która otrzymała przewodnictwo Rosji, będzie stanowiła forum dla niemiecko - rosyjskich kontaktów w dziedzinie literatury, sztuki, muzyki i teatru. Natomiast na rok 2004 zaplanowano dwie ekspozycje: „Berlin - Moskwa po 1945” i „St. Petersburg - cesarska metropolia sztuki”. Z okazji jubileuszu miasta St. Petersburg, który przypada na rok 2003, zaplanowana została wystawa „Wojna i pokój. Niemiecka caryca w pałacu Pawłowski”. Do realizacji tego projektu doszło 25 października 2001 roku¹⁴³.

Wszystkie przedsięwzięcia kulturalne skupiły się na realizacji jednego celu, jakim było przypomnienie o zawiłościach wspólnej historii miały stać się pretekstem i punktem wyjścia do dyskusji na temat szukania porozumienia między społeczeństwami Niemiec i Rosji.

Poza tym efektem prac grupy miały być następujące przedsięwzięcia niemiecko - rosyjskie: forum poświęcone historii sztuki, utworzenie wspólnej biblioteki dla zagrożonych zniszczeniem dokumentów i książek, współpraca niemieckich i rosyjskich teatrów realizowana przez wspólne kształcenie aktorów i reżyserów, niemiecko -

¹⁴⁰ Stowarzyszenie Memoriał (ros. *Объединение Мемориал*) – stowarzyszenie powstałe formalnie 26-28 stycznia 1989 roku, zajmujące się badaniami historycznymi i propagowaniem wiedzy o ofiarach represji radzieckich, w tym w okresie stalinowskim, a także ochroną praw człowieka w krajach byłego ZSRR.

¹⁴¹ G. Buechner, G. Mrozek, *Klartext abseits der offiziellen Politik*, „Berliner Zeitung” z 10.04.2001, s. 6.

¹⁴² U. Schlicht, *Empfehlungen fuer die Zivilgesellschaft, Kultur und Medien*, „Tagesspiegel” z 12.04.2011, s. 35.

¹⁴³ Ibidem.

rosyjskie spotkania teatralne, festiwal współczesnej muzyki i literatury zaplanowany na rok 2003, utworzenie niemiecko - rosyjskiego kanału telewizyjnego, a także klubu prasowego¹⁴⁴.

Dyskusje na tematy współpracy kulturalnej miały się odbywać na wzór niemiecko - niemieckich rozmów przy okrągłym stole *Friedrich - Ebert - Stiftung*. Należy przypomnieć, że niemiecko - niemiecki okrągły stół to inicjatywa, mająca na celu konsultacje i wymianę informacji między niemieckimi ośrodkami analitycznymi.

Mediom przyznano ważną rolę w procesie redukowania uprzedzeń i stereotypów występujących w społeczeństwach Niemiec i Rosji. Ufundowana została nagroda dziennikarska przyznawana za najlepsze rosyjskie artykuły niemieckie o Rosji¹⁴⁵. Realizacja tych inicjatyw niewątpliwie przyczyniła się do podniesienia kapitału społecznego w obydwu krajach, a w szczególności w Rosji.

Niezwykle ważnym elementem w budowie wzajemnych relacji jest współpraca gospodarcza. Moderatorem grupy roboczej „Gospodarka” był wspomniany już dr Kalus Mangold, zaś ze strony rosyjskiej prace grupy koordynował Michaił Prusak, gubernator okręgu nowogrodzkiego i członek Rady Federalnej. Ustalono, że ze względu na swoją specyfikę Rosja powinna znaleźć własną drogę prowadzącą do równowagi pomiędzy interesami federacji a państwowymi prerogatywami. Natomiast doświadczenia Republiki Federalnej z czasów powojennych w pozyskiwaniu inwestycji zagranicznych oraz w przekształcaniu gospodarki centralnie sterowanej w wolnorynkową mogą być wykorzystane w zorientowanej na wzrost i rozwój gospodarce rosyjskiej¹⁴⁶.

Współpraca gospodarcza będąca filarem relacji rosyjsko - niemieckich uległa w tych latach intensyfikacji. W dużej mierze było to jednak wynikiem rejestrowanego w Rosji od 2000 roku boomu gospodarczego wywołanego między innymi wysokimi cenami ropy naftowej na rynkach światowych. W konsekwencji wśród inwestorów wzrosło zainteresowanie rynkiem rosyjskim. Bogactwa mineralne Rosji nieprzerwanie stanowiły o rosyjskim potencjale, jednocześnie dzięki szybkiemu wzrostowi dochodów społeczeństwa Federacja Rosyjska stała się również atrakcyjnym rynkiem zbytu dla importowanych towarów. Sprzyjała temu stabilność polityczna Rosji w czasie

¹⁴⁴ P. Boenisch, M. Margelow, *Materiały z posiedzenia grupy roboczej „Media”*, St. Petersburg 2001, <http://www.petersburger-dialog.de>, (17.10.2011).

¹⁴⁵ U. Schlicht, *Empfehlungen fuer die Zivilgesellschaft, Kultur und Median*, „Tageszeitung” z 12.04.2001, s. 35.

¹⁴⁶ K. Mangold, M. Prusak, *Zagadnienia do dyskusji grupy roboczej „Gospodarka”*, St. Petersburg 2001, <http://www.petersburger-dialog.de>, (17.10.2011).

prezydentury Putina. Spodziewano się, że w kolejnych latach rosyjsko - niemiecka współpraca gospodarcza będzie się rozwijała tym bardziej, że zapotrzebowanie surowcowe Niemiec, zwłaszcza energetyczne, miało rosnąć¹⁴⁷. O wadze i złożoności problemu niech świadczy pytanie jednego z doradców kanclerza Niemiec o to, jak należy obchodzić się z państwem, które wypracowuje siódmą część dochodu światowego i stanowi pomost pomiędzy Europą, a Azją¹⁴⁸. Tak postawione pytanie uzmysławia nam, że w przypadku Rosji mamy do czynienia z mocarstwem, do którego należy dopasować wyjątkowe metody działania, inne niż do średniej wielkości kraju stojącego w obliczu procesów transformacji, możliwych do przeprowadzenia przy zastosowaniu sprawdzonych już schematów.

Tematem przewodnim w rozmowach gospodarczych na pierwszym forum Dialogu Petersburskiego było ustalenie, jakiej ingerencji państwa potrzebuje gospodarka w procesie transformacji. Zaproponowano następujące trzy warianty: państwo może stworzyć ramy działalności gospodarczej, ma odgrywać centralną lub całkowicie zdecentralizowaną rolę lub może używać instrumentów wspomagających¹⁴⁹.

Należy pamiętać, że ogólne zasady określające współpracę rosyjsko - niemiecką zapisane zostały w Umowie o Partnerstwie i Współpracy (PCA) z 1997 roku między Unią Europejską, a Federacją Rosyjską. Polityka handlowa RFN jako członka Unii Europejskiej objęta jest bowiem wszystkimi instrumentami i zasadami wspólnotowej polityki handlowej (WPH) Unii obowiązującymi w handlu z krajami trzecimi¹⁵⁰. Fakt ten w pewnym stopniu ogranicza pole działania niemieckich przedsiębiorców w Rosji.

Niezależnie od tego współpraca gospodarcza rozwijała się bardzo dobrze i usuwała kolejne bariery. W wielu przypadkach, szczególnie podczas rozmów o gospodarce, padały bezpośrednie pytania o zaprowadzenie porządku w rosyjskim sektorze bankowym, a tym samym o możliwości rezygnacji z gwarancji Hermes. Jeden z młodych przedsiębiorców skwitował to krótko, mówiąc, że trzy lata po kryzysie rubla nadszedł najwyższy czas, żeby w Moskwie to zrozumiano¹⁵¹.

Należy tutaj wspomnieć, że pod nazwą „Hermes” kryje się główny instrument wspierania niemieckiego eksportu stosowany przez rząd federalny, którym są

¹⁴⁷ I. Wiśniewska, współpraca: T. Dąbrowski, *Współpraca gospodarcza Rosja – Niemcy*, z Raportu OSW i CSM, *Stosunki Rosja-Niemcy w latach 1998-2005*, Warszawa 2006, s. 25.

¹⁴⁸ M. Brueggmann, M. Ziener, *Wir koennen nur reden*, „Handelsblatt” z 11.04.2011, s. 14.

¹⁴⁹ K. Mangold, M. Prusak, *Materiały z posiedzenia grupy roboczej „Gospodarka”*, St. Petersburg 2001, <http://www.petersburger-dialog.de>, (18.10.2011).

¹⁵⁰ I. Wiśniewska, współpraca: T. Dąbrowski, *Współpraca gospodarcza Rosja – Niemcy*, z Raportu OSW i CSM, *Stosunki Rosja-Niemcy w latach 1998-2005*, Warszawa 2006, s. 26.

¹⁵¹ M. Brueggmann, M. Ziener, *Wir koennen nur reden*, „Handelsblatt” z 11.04.2011, s. 14.

ubezpieczenia kredytów eksportowych. Jest to jednak instrument skierowany przede wszystkim do średnich i małych firm niemieckich i jego znaczenie dla ogółu eksportu niemieckiego jest dość ograniczone, ponieważ tą formą pomocy nie może być objęty eksport towarów pomiędzy filiami korporacji międzynarodowych¹⁵².

Pomimo rysujących się szerokich perspektyw gospodarczej kooperacji między Niemcami a Rosją, na pierwszym forum nie udało się odpowiedzieć na jedno z podstawowych pytań dotyczących regulacji współpracy, a mianowicie na pytanie o rosyjskie długi w tzw. rublu transferowym. Niestety, strona rosyjska nie wykazywała zainteresowania tym tematem.

Prace grupy podczas pierwszej edycji forum nie przyniosły konkretnych rezultatów. Poruszano głównie aktualne problemy gospodarcze. Uczestnicy dyskusji byli jednak zgodni, że sukces prac zespołu zapewnią projekty długofalowe, którymi postanowiono zająć się podczas następnych spotkań.

Grupę roboczą zajmującą się wymianą naukową i wspólnym rozwojem edukacji reprezentowali: moderator, prof. dr Ludmiła Werbicka, rektor Państwowego Uniwersytetu w St. Petersburgu i koordynator prac prof. dr Gesine Schwan, prezydent Europejskiego Uniwersytetu Viadrina we Frankfurcie nad Odrą¹⁵³.

Dzięki wspólnym projektom, przede wszystkim naukowym, Rosjanie mieli nadzieję zrównoważyć swoje zobowiązania finansowe, które w roku 2001 w stosunku do Niemiec wynosiły 63 mld euro¹⁵⁴.

W dyskusji została podniesiona kwestia konieczności wymiany naukowej i stworzeniu synergii pomiędzy państwowymi i prywatnymi fundacjami dla finansowania wspólnych badań. Pozytywnym przykładem takiego współdziałania była kooperacja naukowców Wolnego Uniwersytetu w Berlinie i Uniwersytetu w St. Petersburgu¹⁵⁵.

Należy odnotować, że w tym zakresie Rosji bardzo zależało na współpracy z partnerami niemieckimi w obszarze wysokich technologii. We wrześniu 2001 roku podczas wizyty Władimira Putina w Niemczech, zostało podpisane memorandum, które

¹⁵² I. Wiśniewska, współpraca: T. Dąbrowski, *Współpraca gospodarcza Rosja – Niemcy*, z Raportu OSW i CSM, *Stosunki Rosja-Niemcy w latach 1998-2005*, Warszawa 2006, s. 29.

¹⁵³ L. Werbicka, G. Schwan, *Organizacja prac roboczej „Kształcenie”*, St. Petersburg 2001, <http://www.petersburger-dialog.de>, (18.10.2011).

¹⁵⁴ U. Schlicht *Empfehlungen fuer die Zivilgesellschaft, Kultur und Median*, „Tageszeitung” z 12.04.2001, s. 35.

¹⁵⁵ L. Werbicka, G. Schwan, *Materiały z posiedzenia grupy roboczej „Kształcenie”*, St. Petersburg 2001, <http://www.petersburger-dialog.de>, (18.10.2011).

dotyczyło współpracy w tej dziedzinie między stroną niemiecką a rosyjskim ministerstwem edukacji¹⁵⁶.

Konsultacje w sprawie utworzenia rosyjskiego uniwersytetu w Berlinie ujawniło skalę nieporozumień i próby forsowania własnych interesów przez obie strony. Rosjanom zależało na losie 5 mln rosyjskich obywateli i ich dzieci mieszkających na Zachodzie, którzy z dyplomem rosyjskiej szkoły wyższej w Berlinie mogliby wrócić do ojczyzny¹⁵⁷. Jednak strona rosyjska, wyrażając życzenie utworzenia takiej uczelni, nie była w stanie określić szczegółów dotyczących czasu trwania studiów, specjalności, jak również formy dyplomów. Z kolei strona niemiecka zaproponowała utworzenie rosyjskiej akademii w Berlinie jako forum na wzór Akademii Amerykańskiej, do której na okres od trzech do sześciu miesięcy przyjeżdżaliby intelektualiści, naukowcy, artyści i mężowie stanu. Taką propozycję wysunął prezydent Berlińsko - Brandenburskiej Akademii Nauk Dieter Simon, jednak nie spodobała się Rosjanom, którzy liczyli na połączenie środowisk naukowych z instytutami badawczymi¹⁵⁸.

Uczestnicy dyskusji doszli do wspólnego wniosku, że konieczna jest wzajemna prezentacja osiągnięć naukowych na poziomie uniwersyteckim. Temu mają służyć inicjatywy wymiany pracowników naukowych i studentów.

Strona rosyjska zdała sobie sprawę, że dla Rosji szansą rozwoju w dziedzinie nauki i edukacji stało się włączenie w międzynarodowy obieg publikacji naukowych, jak również dołączenie do tworzącego się w Europie jednolitego systemu edukacyjnego.

Pierwszy szczyt Dialogu Petersburskiego „ucierpiał” z powodu „bardzo starannego” dobrania uczestników dyskusji po stronie rosyjskiej, która nie zaprosiła przedstawicieli organizacji praw człowieka. Lokalna prasa musiała się wysilić, żeby forum dyskusyjnego nie odebrano jako konsultacji międzyrządowych¹⁵⁹.

Na zakończenie obrad pełnych kontrowersji i sporów zdarzyła się jednak przyjemna niespodzianka. Gerhard Schroeder mógł zabrać do Niemiec obraz z Galerii Drezdeńskiej zaginiony w czasie II wojny światowej, dzieło Christopa Paudisza,

¹⁵⁶ I. Wiśniewska, współpraca: T. Dąbrowski, *Współpraca gospodarcza Rosja – Niemcy*, z Raportu OSW i CSM, *Stosunki Rosja-Niemcy w latach 1998-2005*, Warszawa 2006, s. 37.

¹⁵⁷ U. Schlicht, *Empfehlungen fuer die Zivilgesellschaft*, *Kultur und Median*, „Tageszeitung” z 12.04.2001, s. 35.

¹⁵⁸ Ibidem.

¹⁵⁹ B. Kohler, *Mit Gerhard und Wladimir*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung” z 12.04.2001, s. 12.

ucznia Rembrandta. Nie był to może przełom w negocjacjach o zwrocie zagrabionych przez Rosję niemieckich dóbr kultury, ale zawsze jakiś gest dobrej woli¹⁶⁰.

Warto nadmienić, że pomiędzy pierwszą a drugą edycją Dialogu Petersburskiego zorganizowany został „Mały Dialog Petersburski”. Konferencja odbyła się między 24 - 25 listopada 2001 roku. Wzięli w niej udział koordynatorzy poszczególnych grup roboczych. Pretekstem do zorganizowania dodatkowego spotkania była duża ilość tematów, które zostały podjęte podczas pierwszej edycji Dialogu Petersburskiego i wynikający z tego faktu zamiar starannego ukierunkowanego wyselekcjonowania najważniejszych zagadnień do dyskusji podczas kolejnych konferencji. Istotnym impulsem mającym wpływ na podjęcie i realizację tej inicjatywy były wydarzenia z 11 września 2001 roku, które całkowicie zmieniły międzynarodowy klimat polityczny i postawiły Niemcy i Rosję jako kraje o ogromnym geopolitycznym znaczeniu w zupełnie nowej sytuacji.

1.2. Edycja II - Weimar 2002

„Nie muszę wymieniać osobistości, które tu żyły i działały, myślę, że to widać, kiedy spaceruje się po mieście”¹⁶¹. Tymi słowami Gerhard Schroeder otworzył drugą edycję Dialogu Petersburskiego. Miał tu na myśli Weimar, miasto, z którym związane było życie i twórczość wielkich postaci, takich jak: Johann Sebastian Bach, Johann Wolfgang Goethe, Johann Gottfried Herder, Johann Nepomuk Hummel, Ferenc Liszt, Friedrich Nietzsche czy Friedrich Schiller.

Konferencja weimarska na temat: „Niemcy i Rosja w nowym porządku świata” odbyła się między 8 - 10 kwietnia 2002 roku.

Na początku wspólnych dyskusji, w których wzięło udział 150 przedstawicieli z Rosji i Niemiec, były radziecki przywódca Michaił Gorbaczow prosił o obrady w „konstruktywnym duchu”, a Peter Boenisch, nawiązując do krytyki rosyjskich działań w Czeczenii, zapewnił, że w dyskusjach nie zabraknie trudnych pytań¹⁶².

¹⁶⁰ C. Marshall, *Gezahlt wird spaeter*, „Tagesspiegel” z 11.04.2001, s. 3.

¹⁶¹ G. Schroeder, *Gruesswort des deutschen Bundeskanzlers Gerhard Schroeder*, Weimar 2002, <http://www.petersburger-dialog.de> (19.10.2011).

¹⁶² D. Broessler, *Vom Petersburg – Dialog zu Konsultationen*, „Sueddeutsche Zeitung” z 08.04.2002.

Tym samym wywołał temat: „Zapobieganie kryzysom i przewidywalna polityka pokojowa”, nad którym obradowała grupa robocza „Polityka”. Przewodniczyli jej: dr Uwe Openhoegel, dyrektor Dialogu Międzynarodowego, *Friedrich - Ebert - Stiftung* i Michaił W. Margelow, przewodniczący Komitetu do Spraw Międzynarodowych Rady Federacji¹⁶³.

Motywną wiodącą dyskusji była konkluzja, że po zakończeniu konfliktu między Wschodem, a Zachodem nie zostało utworzone ogólnoeuropejskie porozumienie ani ogólnoeuropejski system bezpieczeństwa. Międzynarodowe organizacje, jak OSZE, UNO i NATO nie są wystarczające jako struktury tego systemu. Wobec perspektywy budowy „wspólnego europejskiego domu” Niemcy i Rosja muszą konsultować swoje poglądy na globalne zagrożenia i ustalić, jaki wkład mogą wspólnie wnieść w kształt powstającej architektury międzynarodowej.

W tym kontekście bardzo skomplikowała się sprawa stosunku Rosji do NATO, które stało przed kolejną rundą rozszerzenia. Putin i Schroeder chcieli rozmawiać o możliwości przyznania Rosji prawa głosu w NATO, jednak w Berlinie sprawa została jasno postawiona, nie może przecież chodzić o to, żeby Rosja została dwudziestym członkiem NATO. Moskwa dążyła do powołania nowych struktur, które wychodziłyby poza formułę 19 państw NATO + Rosja. Rosja chciała być zaakceptowana jako równorzędny partner i mieć prawo głosu we wspólnych decyzjach¹⁶⁴. Biorąc pod uwagę wielkość państwa, jego absolutnie strategiczne położenie oraz to, że jeszcze do niedawna Rosja była światowym mocarstwem, równorzędnym wobec USA, wymagania te nie były wygórowane. Oczywiście z członkostwem Rosji w NATO wiązałoby się wspólne działanie na rzecz światowego pokoju.

W wyniku ataku na Centrum Handlu Światowego w Nowym Jorku z 11 września 2001 roku rosyjska polityka zagraniczna wyszła z cienia spraw krajowych¹⁶⁵. W wypowiedziach z tamtego okresu Władimir Putin podkreślał solidarność z narodem amerykańskim, mówił o potrzebie wspólnej walki ze światowym terroryzmem, wskazywał, że „zimna wojna dawno się skończyła”¹⁶⁶, a NATO jest sojuszem

¹⁶³ U. Openhoegel, M. Margelow, *Zagadnienia do dyskusji grupy roboczej „Polityka”*, Weimar 2002, <http://www.petersburger-dialog.de>, (19.10.2011).

¹⁶⁴ C. Salzen, *Moskau auf dem Weg nach Europa*, „Tagesspiegel und Potsdamer Neuste Nachrichten” z 09.04.2001.

¹⁶⁵ A. Curanović, S. Kardaś, R. Alf, *Polityka zagraniczna Federacji Rosyjskiej w okresie prezydentury Władimira Putina*, Instytut Stosunków międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2008, s. 13

¹⁶⁶ Putin W. Wywiad dla amerykańskiej stacji ABC z 07.11.2001. <http://www.kremlin.ru>, (19.02.2008).

obronnym, nie zaś sojuszem wymierzonym w Rosję¹⁶⁷. Takie wypowiedzi dały niewątpliwie impuls do stworzenia na Zachodzie zupełnie innego wizerunku rosyjskiego przywódcy, o czym świadczyło 47% poparcia dla Władimira Putina jako najbardziej lubianego polityka zagranicznego w Niemczech¹⁶⁸. Tym samym stworzyła się dobra atmosfera do budowy wspólnego porozumienia.

Jednakże tak jak podczas pierwszej edycji Dialogu Petersburskiego i teraz w dyskusji pojawił się temat Czeczenii, do którego odniesiono się jednak bardzo ostrożnie i delikatnie. Podczas rozmów ministrowie obu rządów prawie nie poruszali tego zagadnienia, pomimo że w kręgach SPD sądzono, iż hasło „Czeczenia” zostanie na pewno wplecione do dyskusji¹⁶⁹.

Takie potraktowanie problemu łamania praw człowieka od razu znalazło swoje odzwierciedlenie w prasie. Tilman Zuelich, przewodniczący organizacji Zagrożonych Społeczeństw na łamach „Thueringische Landeszeitung” oskarżył kanclerza Niemiec o uprawianie „militarnej kooperacji z rządem rosyjskim” w czasie, kiedy w Czeczenii na porządku dziennym dochodzi do torturowania, morderstw i gwałtów. Zuelich tłumaczył, że: „Polityka przemilczania problemów nie służy żadnej ze stron”¹⁷⁰.

Antyhumanitarne postępowanie armii rosyjskiej w Czeczenii było w Republice Federalnej Niemiec powszechnie krytykowane - dało się jednak zauważyć, że nieprzychylnie komentarze już na dobre stały się domeną Joschki Fischera, podczas gdy kanclerz Schroeder formułował swoje poglądy w sposób oględny pomimo bardzo krytycznych opinii wobec postępowania Rosjan w Czeczenii wyrażanych przez niemieckie media, co zresztą doprowadziło do wystosowania noty protestacyjnej przez rosyjską ambasadę w Berlinie¹⁷¹.

Na tych przykładach widać, jak strona niemiecka w stosunkach z Rosją wdrażała taktykę *Doppelmoral*, która pozwalała na realizację własnych interesów przy jednoczesnym unikaniu trudnych i drażliwych tematów.

¹⁶⁷ A. Curanović, S. Kardaś, R. Alf, *Polityka zagraniczna Federacji Rosyjskiej w okresie prezydentury Władimira Putina*, Instytut Stosunków międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2008, s. 13.

¹⁶⁸ M. Quiring, *Der Praesident kommt nach Deutschland*, „Bild” z 08.04.2002.

¹⁶⁹ R. Meng, *Tschetschenien zum Einflechten*, „Frankfurter Rundschau” z 08.04.2001.

¹⁷⁰ T. Zuelich, *Appell: Menschenrechte bei Putin anmahnen*, „Thueringische Landeszeitung” z 09.04.2002.

¹⁷¹ S. Żerko, *Opinie*, Departament Strategii i Planowania Polityki Zagranicznej. Ministerstwo Spraw Zagranicznych. *Republika Federalna Niemiec wobec nowej Rosji w stosunkach międzynarodowych*, nr 69, marzec 2004, s. 22

Kolejnym z nich, choć nie tak trudnym dla obu stron, był temat pokoju światowego. Podkreślano, że na Bałkanach w ramach misji pokojowej w Bośni - Hercegowinie i Kosowie zyskano wiele doświadczeń. Pozostaje sprawdzić, jak te doświadczenia mogą być wykorzystane w innym regionie. Przedmiotem dyskusji powinny stać się Azja centralna i Kaukaz, ale również potencjalna interwencja militarna w Iraku, biorąc pod uwagę jego destabilizującą rolę w regionie¹⁷².

Reasumując, najważniejszym zagadnieniem, które Dialog Petersburski podjął i przedstawił jako cel do zrealizowania, stała się polityka pokojowa.

Druga grupa robocza, której przewodniczyli: Alexandra Graefin Lambsdorff, członek zarządu *Deutsch - Russisches Forum s.v.* i dr Oleg W. Morozow, przedstawiciel rosyjskiego parlamentu, kierownik frakcji Regiony Rosji, zajęła się problematyką społeczeństwa obywatelskiego w aspekcie sformułowanym w temacie: „Rola społeczeństwa obywatelskiego w rozwoju nowoczesnych struktur państwowych”¹⁷³. W tym roku dyskusje skierowano na zagadnienie wymiany młodzieży oraz partnerstwa między miastami.

Dodajmy, że w 2002 roku istniało 89 powiązań między niemieckimi a rosyjskimi miastami. Dla porównania między Niemcami, a Anglią, czy Francją takich powiązań istniało w tym czasie ponad tysiąc¹⁷⁴.

Na posiedzeniu zespołu podkreślono również rolę organizacji młodzieżowych i ich udział w pracach Dialogu Petersburskiego. W tym samym kontekście zwrócono uwagę na konieczność zaangażowania do prac Forum organizacji pozarządowych i stowarzyszeń społecznych.

Warto nadmienić, że grupa ta poczyniła duże postępy. Dyskusja poświęcona była aktualnym pytaniom o współdziałanie państwa i struktur społeczeństwa obywatelskiego, o drogi do umocnienia wyżej wymienionych struktur, o formy i metody pracy organizacji pozarządowych i wykorzystanie doświadczeń podobnych grup społecznych w Niemczech i Rosji celem lepszego zrozumienia ogólnoeuropejskich problemów i pogłębienia wzajemnego zaufania. Uczestnicy dyskusji uznali za konieczne stworzenie wspólnego systemu pojęć tak w odniesieniu do konkretnych

¹⁷² U. Optenhoegel, M. Margelow, *Oświadczenie końcowe grupy roboczej „Polityka”*, Weimar 2002, <http://www.petersburger-dialog.de>, (20.10.2011).

¹⁷³ A. Lambsdorff, O. Morozow, *Zagadnienia do dyskusji grupy roboczej „Społeczeństwo obywatelskie”*, Weimar 2002, <http://www.petersburger-dialog.de>, (20.10.2011).

¹⁷⁴ D. Broessler, *Vom Petersburg – Dialog zu Konsultationen*, „Sueddeutsche Zeitung” z 08.04.2002.

problemów społeczeństwa obywatelskiego w poszczególnych krajach, jak i opisu działalności tych organizacji w społeczeństwach obu krajów¹⁷⁵.

W tym czasie w Rosji zarejestrowanych było już oficjalnie ok. 170 000 organizacji cywilno - społecznych. Szacuje się, że z tego ok. 70 000 aktywnie działających i obejmujących swym działaniem ok. 20 milionów obywateli w obszarach takich jak: ochrona środowiska, kultura i edukacja. Najbardziej znane, także poza granicami Rosji, były organizacje obrony praw człowieka, jak już wspomniany *Memorial* i Moskiewski Komitet Helsiński¹⁷⁶.

Należy wspomnieć, że w drugiej części obrad podjęto konkretne ustalenia i wytyczono kierunki działania. Ustalono między innymi, że do wspierania działalności grupy należy powołać fundację, która będzie zajmowała się doradztwem. Aby sfinansować jej działalność należy zaangażować prywatne firmy, zajmujące się współpracą niemiecko - rosyjską. Kolejnym pomysłem było rozpisanie konkursu dla młodych naukowców, którzy mieliby się zająć problemami edukacji i tworzenia struktur społeczeństwa obywatelskiego oraz prowadziliby badania w zakresie współdziałania tegoż społeczeństwa z organami państwowymi. Postanowiono stworzyć również listę niekomercyjnych organizacji, które już działają w ramach społeczeństwa obywatelskiego, a które mogłyby współpracować z Dialogiem Petersburskim¹⁷⁷.

Kolejna grupa robocza zajęła się kwestią przeciągającego się latami sporu o rosyjskie długi. Ten istotny wątek został również włączony do dyskusji na forum Dialogu za sprawą nowych okoliczności. Od momentu, kiedy ceny ropy i gazu stały się znowu intratne, zmniejszyła się niemiecka gotowość do dawania stronie rosyjskiej upustów. Berlin oczekiwał spłaty 6,4 miliardów dolarów za towary, które zostały dostarczone do byłego NRD do 1990 roku (tzw. wymiana za pomocą rubla transferowego) - przy czym Moskwa chciała zapłacić najwyżej третią część tej sumy¹⁷⁸. Ten temat zdominował rozmowy w grupie roboczej zajmującej się gospodarką. Podczas drugiej edycji forum przewodniczyli jej: dr Klaus Mangold i Boris S. Aljoszin, przewodniczący Państwowego Komitetu Federacji Rosyjskiej Wzorców i Metrologii¹⁷⁹.

¹⁷⁵ Ibidem.

¹⁷⁶ G. Erler, *Russlant kommt*, Freiburg im Breisgau 2005, s. 50.

¹⁷⁷ A. Lamsdorff, O. Morozow, *Oświadczenie końcowe grupy roboczej „Społeczeństwo obywatelskie”*, Weimar 2002, <http://www.petersburger-dialog.de>, (20.10.2011).

¹⁷⁸ R. Meng, *Tschetschenien zum Einflechten*, „Frankfurter Rundschau” z 08.04.2002.

¹⁷⁹ K. Mangold, B. Aljoszin, *Zagadnienia do dyskusji grupy roboczej „Gospodarka”*, Weimar 2002, <http://www.petersburger-dialog.de>, (20.10.2011).

Rosyjski przedstawiciel zaproponował, żeby niemieckie roszczenia wobec Rosji przekształcić w ramach Klubu Paryskiego w rosyjskie aktywa wysokiej wartości. Rozwiązanie problemu nastąpiło podczas piątych konsultacji rządowych odbywających się w Weimarze równoległe do Dialogu Petersburskiego. Zgodnie z zawartym porozumieniem strona rosyjska zobowiązała się do zapłaty 500 milionów euro stronie niemieckiej: dwie trzecie z tego jeszcze w bieżącym roku, resztę w ciągu następnych dwóch lat¹⁸⁰. W zamian za to Niemcy mieli zwiększyć zakres poręczeń ubezpieczenia Hermes dla handlu z Rosją do jednego miliarda euro¹⁸¹.

Należy dodać, że konsultacje międzyrządowe w Weimarze, które poprzedziły obrady Dialogu Petersburskiego odbyły się między 9 a 10 kwietnia 2002. Konsultacje te miały miejsce co roku na przemian w Niemczech i Rosji. Uczestniczyli w nich prezydent Rosji i kanclerz Niemiec oraz przedstawiciele najwyższych władz, a głównym celem było podejmowanie strategicznych politycznych decyzji dotyczących między innymi zakresu udzielanej przez Niemcy pomocy w zbliżaniu Rosji do struktur NATO i UE. W ramach konsultacji międzyrządowych decydowano również w konkretnych sprawach z zakresu obronności i bezpieczeństwa międzynarodowego.

Należy wspomnieć, że obrady Dialogu Petersburskiego były ściśle związane z terminem odbywania się konsultacji międzyrządowych głównie z powodów logistycznych. Dość jednak powszechna opinia o tym, jakoby Dialog Petersburski był jedynie „przystawką” do konsultacji międzyrządowych, jest błędna. Konsultacje międzyrządowe były czymś w rodzaju spotkań na najwyższym szczeblu, natomiast Dialog Petersburski obejmował swoją działalnością znacznie większe spektrum i właśnie to Forum dawało impulsy, pomysły i aranżowało konkretne przedsięwzięcia, które w znacznym stopniu przyczyniały się do rozwoju stosunków politycznych, gospodarczych i społecznych. Ponadto Dialog Petersburski nie tylko kierował działaniami z pozycji społeczeństwa, czyli oddolnie, lecz także realizował swoje inicjatywy na płaszczyźnie społecznej.

Członkowie grupy gospodarczej opracowali również strategię rozbudowy przedsiębiorczości w Rosji. Powrócił temat reformy bankowej, która pod warunkiem jej szybkiego wprowadzenia miała się przyczynić do stworzenia podstaw dalszego rozwoju gospodarczego Rosji. Szczególną rolę odgrywało wspieranie małych i średnich

¹⁸⁰ Raport Ministerstwa Finansów Niemiec z 2002.

¹⁸¹ Bundeskanzleramt, *Mitteilung ueber die fuenften deutsch – russischen Regierungskonsultationen von Bundeskanzler Gerhard Schroeder und Praesident Wladimir Putin am 9. und 10. April in Weimar*, Wydanie październikowe z 2002 roku.

przedsiębiorstw. Ich przedstawiciele byli zainteresowani rozszerzeniem współpracy między rosyjskimi i niemieckimi bankami w celu stworzenia dostępu do niemieckich kredytów, jak również leasingów. Dla szybkiego wdrożenia tych zadań zaproponowano stworzenie możliwości współpracy banków na bazie ciągłej wymiany doświadczeń przez transfer technologii i *know - how*. W pierwszej linii współpraca ta miała objąć Państwowe Banki Rozwoju¹⁸².

O tym, czego oczekiwano po wizycie Putina w Weimarze, wypowiedział się Klaus Mangold na łamach „Sueddeutsche Zeitung”: „Wierzę, że to dobra okazja do podsumowania reform dotychczasowego rządu, ale też do stworzenia wizji następnych kroków, na które trzeba się zdecydować. Ważnym sprawom nadano właściwy bieg i zostały pomyślnie zakończone, na przykład reforma ziemska. Można teraz kupować ziemię. Reforma bankowa jest na dobrej drodze, reformy podatkowa i cłowa również. Głębokich reform wymaga jeszcze biurokracja”¹⁸³.

Do ważnych przesłanek dla współpracy niemiecko - rosyjskiej należy również zaliczyć wymianę młodzieży i kooperację w zakresie kształcenia i nauki. Taką tezę przyjęła grupa robocza zajmująca się kształceniem, której podczas drugiej edycji forum przewodniczyli: dr Christian Bode, Sekretarz Generalny DAAD, prof. dr Gesine Schwan, prezydent Europejskiego Uniwersytetu Viadrina, oraz prof. dr Ludmiła Werbicka, rektor Uniwersytetu w St. Petersburgu¹⁸⁴. Rozmówcy stwierdzili, że przynosząca tak wiele korzyści wymiana młodzieży, zwłaszcza młodzieży szkolnej, jest ilościowo niewystarczająca. Grupa robocza zaleciła podwojenie dotychczasowej liczby do 250 wymian międzyszkolnych w ciągu następnych 5 lat. Wysuwano argument, że wymiana młodzieży stanowi ważny potencjał w rozwoju społeczeństw obywatelskich.

Rozmówcy stwierdzili, że dla zapewnienia fachowości współpracy politycznej młodzieży ważne jest rozstrzygnięcie kwestii socjalnych, społecznych i politycznych, które przyczyni się nie tylko do wzmocnienia socjalnych kompetencji i podniesienia kwalifikacji, ale również do zmiany świadomości społecznej młodzieży. To można by uczynić poprzez edukację i wymianę wiedzy, w czym obie strony mają duże doświadczenie. Współpraca niemiecko - rosyjskich instytucji w zakresie socjalnym jest zdecydowanie ukierunkowana na prewencję przestępczości młodzieży, alkoholizmu i

¹⁸² K. Mangold, B. Aljoszin, *Materiały z posiedzenia grupy roboczej „Gospodarka”*, Weimar 2002, <http://www.petersburger-dialog.de>, (20.10.2011).

¹⁸³ M. Bauchmueller, *Russland ist auf dem Weg*, „Sueddeutsche Zeitung” z 08.04.2002.

¹⁸⁴ C. Bode, G. Schwan, *Organizacja prac grupy roboczej „Kształcenie”*, Weimar 2002, <http://www.petersburger-dialog.de>, (20.10.2011).

narkomanii. Do programów będącymi instrumentami wspierającymi te cele zaliczyć można: *der internationalen Bund (IB)* i *Christliche Jugenddorfwerk Deutschlands (CJD)*. Głównym zadaniem realizowanym w ramach tych programów było wspieranie i integracja młodzieży wchodzącej w życie zawodowe¹⁸⁵.

Poza inicjatywą zorganizowania dodatkowej konferencji poświęconej wymianie młodzieży, liderzy grupy zaproponowali rozwinięcie współpracy akademickiej, która od wieków należała do stabilnych elementów stosunków dwustronnych. Współpraca w tej dziedzinie pomimo postępu po pierwszej edycji Dialogu Petersburskiego nie osiągnęła jeszcze swojego maksymalnego zasięgu. Poza tym zarysowała się pewna dysproporcja w wymianie studenckiej na korzyść młodzieży z Niemiec, czemu należało przeciwdziałać poprzez użycie odpowiednich narzędzi marketingowych. Wynikiem pracy grupy w tym obszarze było utworzenie DAAD (Niemieckiej Służby Wymiany Międzyakademickiej), która miała zająć się współpracą w następujących dziedzinach: prawo, gospodarka i społeczeństwo. Zgłoszono także projekt podniesienia sprawności językowych, aby poprawić w przyszłości niemiecko - rosyjskie zdolności komunikacyjne. Z danych wynikało bowiem, że 20% Rosjan żyjących za granicą uczyło się w tym czasie języka niemieckiego, natomiast liczba Niemców uczących się rosyjskiego w adekwatnym przedziale czasowym spadała. Taki trend mógłby na dłuższą metę obciążyć negatywnie wzajemne stosunki i zahamować ich rozwój. Skutkiem tego padła propozycja zorganizowania konferencji ministerialnej w celu przygotowania kursów językowych¹⁸⁶.

Zaproponowano również porównanie niemieckich i rosyjskich książek do nauki języków obcych pod względem merytorycznym oraz metodyki uczenia się i nauczania. W tym celu na podstawie zebranych informacji *Georg - Eckert - Institut* został upoważniony do opracowania nowych materiałów do nauki języka niemieckiego i rosyjskiego.

Podczas obrad wspomniano o możliwości uznawania stopni naukowych. Jako podstawę dla przyszłej decyzji przyjęto wspólne oświadczenie wydanego w lutym 1999 na konferencji ministerstwa kultury, konferencji szkół wyższych oraz ministerstwa kształcenia. Celem byłoby stworzenie odpowiedniej umowy międzynarodowej.

¹⁸⁵ C. Bode, G. Schwan, *Oświadczenie końcowe grupy roboczej „Kształcenie”*, Weimar 2002, <http://www.petersburger-dialog.de>, (31.10.2011).

¹⁸⁶ Ibidem.

Innym kierunkiem działań, które mogły wspomóc wzajemne zrozumienie, było tworzenie wspólnych projektów naukowych poprzedzone aranżowaniem spotkań między młodymi naukowcami z obu krajów. Program tej współpracy wspierany przez *Deutsche Forschungsgemeinschaft (DFG)* dotyczył także specjalnych projektów naukowych. W tym miejscu należy wspomnieć o wspólnym niemiecko - rosyjskim projekcie laboratorium BESSY II, któremu zapewniono długoterminowe finansowanie. Zainicjowana została również współpraca pomiędzy Centrami Naukowymi *Pettrhof* i *Ardershof* w Berlinie. Wspomniane projekty miały służyć głównie wymianie technologii i tym samym stać się przykładem dla innych inicjatyw¹⁸⁷.

Podkreślić należy również zapoczątkowanie licznych programów wspomagających prowadzonych przez *Alexander von Humbolt - Stiftung*, jak również programów współpracy przygotowywanych przez *Max Planck Research School*¹⁸⁸.

Ważne jest również, co ustalili obradujący, żeby zainicjowane projekty były długoterminowe.

Obradom grupy „Kultura” przewodniczyli tak jak w poprzednim roku: prof. dr Klaus - Dieter Lehmann, przewodniczący fundacji Dziedzictwa Kultury Pruskiej, oraz Michaił Piotrowski, członek Rosyjskiej Akademii Nauk, dyrektor Państwowego Muzeum Ermitażu. W II edycji Dialogu Petersburskiego do kierownictwa grupy dołączył prof. dr Helmut Seemann, przewodniczący Fundacji Klasyki Weimarskiej¹⁸⁹. Rozmowy w zespole zajmującym się kulturą po raz drugi zdominował temat zrabowanych dzieł sztuki. Niefortunne stwierdzenie redaktora naczelnego stacji MDR Wolfganga Kenntemicha o „skradzionych dziełach sztuki” zostało odebrane jako prowokacja. Taki sposób prowadzenia dyskusji wpłynął destruktywnie na dalsze obrady, ponieważ rozmowa zaczęła się toczyć nie o szansach, a o ryzyku. Tej sprawy nie mógł załagodzić obecny na obradach minister kultury Niemiec Julian Nida - Ruemelin. Rosyjskiemu ministrowi kultury Michaiłowi Szwydkojowi nie pozostało nic innego, jak przekazać swojemu niemieckiemu koledze element Bursztynowej Komnaty, czyniąc przy tym aluzję, jak to car kazał komnatę wybudować, niemieccy okupanci ją zniszczyli, a Rosjanie odbudowują.

Pomimo to prace grupy nie zostały zakłócone i zajęto się przygotowaniem do obchodów dni kultury rosyjskiej w Niemczech w 2003 roku oraz dni kultury

¹⁸⁷ Ibidem.

¹⁸⁸ Ibidem.

¹⁸⁹ D. Lehmann, M. Piotrowski, H. Seemann, *Organizacja prac grupy roboczej „Kultura”*, Weimar 2002, <http://www.petersburger-dialog.de>, (31.10.2011).

niemieckiej w Rosji w roku 2004. Grupa wypracowała konkretne projekty. Jednym z nich była wystawa pt.: „Moskwa - Berlin 1950 - 2000”, którą planowano zaprezentować w Berlinie w 2003 roku i w Moskwie w 2004 roku. Wystawa miała ukazać historyczną głębię i nierozłączność wzajemnych stosunków. Poza tym stworzono kolejne projekty spotkań filmowych i teatralnych, także w ramach Berlinale. Obok wielu innych, następnym dużym projektem była wystawa: „Berlin - St. Petersburg” o rosyjsko - niemieckiej sztuce i kontaktach kulturalnych w XIX wieku. Tę ekspozycję miała przygotować Fundacja Dziedzictwa Kultury Pruskiej. Należy zauważyć, że dotychczasowe projekty obejmowały tylko metropolie. Następnym krokiem według członków grupy powinno być rozszerzenie inicjatyw na cały obszar obydwu krajów. Do realizacji tych zadań niezbędne okaże się partnerstwo między miastami i współdziałanie z organizacjami pozarządowymi¹⁹⁰.

Podczas obrad grupy podjęto decyzję o włączeniu oferty kulturalnej do międzynarodowego obiegu za pośrednictwem internetu. Platformą dla wszelkich projektów miało się stać centrum ewidencji kultury lub giełda kultury. Na tej platformie można by zamieszczać informacje, jakie książki są aktualnie tłumaczone z języka niemieckiego na rosyjski lub odwrotnie. W ten sposób zainicjowano by powstanie portalu kulturalnego między Niemcami a Rosją.

W tym miejscu należy podkreślić, jak ważna jest działalność tej grupy, ponieważ to kultura określa zakres i skalę wartości w życiu społeczeństwa, które polityka powinna chronić, a które są ciągle tworzone na nowo, na nowo poddawane społecznemu osądowi. Dają impulsy do kreatywnego rozwoju życia społecznego, którym jednakże kieruje też polityka. Szczególne znaczenie ma to we współpracy dwóch tak różnych społeczeństw i wciąż tak odmiennych systemów politycznych.

Szóstą grupą roboczą drugiej edycji Dialogu Petersburskiego był zespół zajmujący się tematyką mediów, któremu przewodniczyli: Karl Diekmann, redaktor naczelny czasopisma „Bild” i Natalia S. Czerkesowa, kierowniczka agencji informacyjnej „Rosblat”¹⁹¹. Posiedzenie grupy rozpoczęło się od wygłoszenia referatu przez prof. dr Alberta Schaffa na temat dwóch filarów wolności słowa: niezależności i różnorodności. Następnie rozgorzała dyskusja, która dotyczyła roli i sytuacji mediów w obydwu krajach oraz możliwości swobodnego formułowania wypowiedzi po 11 września 2001

¹⁹⁰ D. Lehmann, M. Piotrowski, H. Seemann, *Materiały z posiedzenia grupy roboczej „Kultura”*, Weimar 2002, <http://www.petersburger-dialog.de>, (31.10.2011).

¹⁹¹ K. Diekmann, N. Czerkesowa, *Organizacja prac grupy roboczej „Media”*, Weimar 2002, <http://www.petersburger-dialog.de>, (31.10.2011).

roku. Niestety, tylko w niektórych punktach udało się dojść do porozumienia. Z niemieckiej strony zwrócono ponownie uwagę na nierozwiązany problem ze stacją NTW, o czym była już mowa podczas pierwszej edycji dialogu, jak również o sytuacji stacji TW 6 i pisma „Nowaja Gaseta”, które podzieliły losy NTW. Na otwarciu referat wygłosił Raf S. Szakirow, współzałożyciel „Komersant”, pierwszej gazety w Rosji o tematyce ekonomicznej, który zaprezentował fundamenty wolnej prasy w szczególnych uwarunkowaniach wolności gospodarczej. Dyskusję zakończyła rozmowa o niezależności materialnej dziennikarzy i o tym, co na nią wpływa. Sytuację w tym aspekcie miały poprawić wspólne projekty, do których należał między innymi projekt wymiany dla rosyjskich dziennikarzy do 35. roku życia, z dobrą znajomością języka niemieckiego: „Cztery tygodnie w Niemczech” oraz inne inicjatywy mające na celu przybliżenie pojęcia wolności słowa w rosyjskich kręgach dziennikarskich. Jeden z programów miał obejmować transmisje na żywo z konferencji „Moskwa - Berlin” w rosyjskiej państwowej stacji ORT. Kolejne inicjatywy to: regularne przedruki w niemieckich gazetach artykułów z rosyjskiej gazety „Sankt Petersburgskie Wedomosti”, studia porównawcze dotyczące rosyjskiego i niemieckiego prawodawstwa medialnego, zainicjowanie współpracy między najwyższym sądem dziennikarskim w Rosji a radą prasową w Niemczech, wprowadzenie nagrody dziennikarskiej za najlepsze publikacje o Rosji lub Niemczech, studia socjologiczne na temat wizerunku Rosjan w Niemczech lub Niemców w Rosji oraz publikacja wyników badań pod wspólnym tytułem „Niemcy o Rosji. Rosjanie o Niemczech”. Długą listę podjętych działań kończą następujące przedsięwzięcia: rozszerzenie strony internetowej Dialogu Petersburskiego, podjęcie decyzji o wydawaniu gazety „Moskauer Deutsche Zeitung” z logo Dialogu Petersburskiego, przygotowanie projektu zorganizowania w Berlinie światowego kongresu rosyjskiej prasy w 2002 roku¹⁹².

Pomimo zapewnień o maksymalnym bezpieczeństwie przy minimalnej uciążliwości złożonych przez dyrektora policji w Jenie Ruedigera Schrehardta oraz pomocy, jaką otrzymał ze strony sąsiednich landów, urzędu kryminalnego i kolegów z Rosji, jedyna zgłoszona demonstracja pod hasłem: „Głośno przeciwko prowadzącym wojny”, została odwołana¹⁹³. Z relacji tej wynikało, że również w Niemczech istniał problem z

¹⁹² K. Diekmann, N. Czerkesowa, *Oświadczenie końcowe grupy roboczej „Media”*, Weimar 2002, <http://www.petersburger-dialog.de>, (31.10.2011).

¹⁹³ A. Biscoff, M. Thuesing, *Maximale Sicherheit und minimalne Störung*, „Freies Wort” z 09.04.2002.

ograniczeniem wolności słowa, co mogło być przyczynkiem do wspólnych dyskusji na kolejnych posiedzeniach forum, a także stanowić kontrargument wobec podobnych zarzutów stawianych stronie rosyjskiej.

1.3. Edycja III - St. Petersburg 2003

„Pan prezydent Putin zwrócił uwagę na to, że Dialog Petersburski znalazł się w obliczu bardzo napiętej sytuacji międzynarodowej. Mając to na uwadze, możemy stwierdzić, że w ostatnich stu latach stosunki niemiecko - rosyjskie jeszcze nigdy nie były tak dobre jak dziś. Zależy mi na tym, żeby było jasne: te wspaniałe relacje tak ekonomiczne, polityczne, jak i kulturalne nie są skierowane przeciwko komuś ani dziś, ani w przyszłości. Nie mają też na celu stwarzanie problemów w stosunkach europejskich ani w stosunkach transatlantyckich. To dotyczy się tak Niemiec jak, i Rosji”¹⁹⁴. Takimi słowami Gerhard Schroeder przywitał uczestników trzeciej edycji forum dyskusyjnego Dialog Petersburski.

Kto przed laty podczas wojny w Kosowie wsłuchał się w opinie rządzących, bez trudu dostrzegł znaczną polaryzację stanowisk wobec tego konfliktu: z jednej strony Niemcy, którzy byli zdecydowani na naloty NATO w Jugosławii, z drugiej Rosjanie, którzy się na to nie godzili. Niemcy wojnę tę rozumieli jako walkę o prawa człowieka i walkę przeciwko reżimowi, Rosjanie uznali ją za atak na jugosłowiańskie społeczeństwo¹⁹⁵. W książce napisanej przez ministra spraw zagranicznych Joschkę Fischera o latach rządów czerwono - zielonej koalicji w Niemczech możemy przeczytać, że jeszcze dwa lata później były kanclerz Helmut Kohl uznał udział Niemiec w tej wojnie za największy historyczny błąd. Stwierdził, że gdyby był wtedy u władzy, nigdy by do tego nie dopuścił¹⁹⁶. Wspomniane kontrowersje były wówczas czynnikiem negatywnie determinującym kształt stosunków niemiecko - rosyjskich, co można było odczuć jeszcze podczas trwania pierwszych obrad w ramach Dialogu Petersburskiego.

Podczas kolejnej edycji Dialogu Petersburskiego kontrowersje te już nie istniały. Przeciwnie, pomiędzy rosyjskimi uczestnikami dyskusji a większością niemieckich

¹⁹⁴ G. Schroeder, *Gruesswort des Bundeskanzlers Gerhard Schroeder* z 10.04.2003, St. Petersburg 2003, <http://www.petersburger-dialog.de>, (02.11.2011).

¹⁹⁵ R. Vesper, *Der deutsch - russische Dialog - Kontroversen nicht erwünscht*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung” z 14.04.2003, s. 12.

¹⁹⁶ J. Fischer, *Die rot - grüne Jahre*, Koeln 2007, s.207.

przedstawicieli panowała jedność w związku z odrzuceniem przez stronę niemiecką i rosyjską militarnej interwencji w Iraku¹⁹⁷. Jak wiadomo, Niemcy i Rosja opowiedziały się za pokojowym rozwiązaniem konfliktu, stając jednocześnie w opozycji do USA.

W takiej atmosferze rozpoczynała swoje obrady grupa zajmująca się polityką. Wiodącym tematem pracy grupy było zagadnienie nowych wyzwań w systemie międzynarodowego bezpieczeństwa. Dyskusji przewodniczyli: dr Uwe Optenhoegel, dyrektor Dialogu Międzynarodowego, Friedrich - Ebert - Stiftung i dr Michaił Margelow, członek rosyjskiej Rady Federacyjnej¹⁹⁸.

„Mając na uwadze tło wydarzeń związane z wojną w Iraku, organizowany tu Dialog Petersburski nie powinien być postrzegany - jak określili to Amerykanie - jako „Alians Czarnych Piotrusiów”. Tak wypowiedział się minister obrony Niemiec Peter Struck w swoim ekskluzywnym wywiadzie dla stacji N 24¹⁹⁹.

Władimir Putin i Gerhard Schroeder znaleźli wspólny język w sprawach międzynarodowych, stając w opozycji do interwencji USA i ich sojuszników w Iraku w 2003 roku. Schroeder i Putin wyrazili swój sprzeciw wobec militarnego rozwiązania problemu podczas spotkania w Berlinie w lutym 2003 roku i proponowali poszerzenie inspekcji ONZ jako środka prowadzącego do rozbrojenia Iraku²⁰⁰.

Minister obrony Niemiec Peter Struck podkreślił w swojej wypowiedzi, że forum petersburskie jest zupełnie zwyczajnym dialogiem pomiędzy Niemcami a Rosją i pomiędzy przyjaciółmi: Putinem i Schroederem. „Byłoby błędem wyciągać z tego wnioski, że próbuje się tu tworzyć jakieś inne, szczególne powiązania. To nie jest nasz zamiar i także nie zamiar Francji”²⁰¹. Należy tu wspomnieć, że III edycję forum poprzedziło spotkanie przywódców Niemiec, Rosji i Francji, również w St. Petersburgu między 11 -12 kwietnia 2003 roku.

Podczas obrad grupy roboczej zajmującej się sprawami polityki odnotowano, że konflikt iracki wykracza daleko poza region Bliskiego Wschodu i wywołuje reperkusje ogólnoświatowe. W dyskusji często podkreślano, że militarny atak USA i jej koalicjantów może być preludium do jednostronnych rozwiązań konfliktów poprzez

¹⁹⁷ Ibidem.

¹⁹⁸ U. Optenhoegel, M. Margelow, *Organizacja prac grupy roboczej „Polityka”*, St. Petersburg 2003, <http://www.petersburger-dialog.de>, (02.11.2011).

¹⁹⁹ P. Struck, *Petersburger Dialog ist kein „Allianz der Miesepeter”*, wypowiedź Ministra Obrony Niemiec Petera Strucka dla wiadomości N24 z 11.04.2003.

²⁰⁰ Stosunki Międzynarodowe, Stosunki dwustronne Niemcy – Rosja, *Stosunki niemiecko – rosyjskie w latach 1990 – 98*, <http://www.stosunkimiedzynarodowe.info>, (29. 03.2010).

²⁰¹ P. Struck, *Petersburger Dialog ist kein „Allianz der Miesepeter”*, wypowiedź ministra obrony Niemiec Petera Strucka dla „Berlin Intern” z 11.04.2003.

użycie siły. Tym samym należy się liczyć ze spiralą zbrojeń. Zredukowanie politycznych opcji negocjacyjnych prowadzi niewątpliwie do lekceważenia globalnych skutków konfliktów i biedy na świecie²⁰². Należy tu wspomnieć, że na fali krytyki USA odbyło się też kolejne trójstronne spotkanie na szczycie 30 - 31 sierpnia w 2004 roku w Soczi, a 18 marca 2005 roku w Paryżu doszło do czterostronnego spotkania przywódców Niemiec, Rosji, Francji i Hiszpanii.

W celu przygotowania rozmów w ramach Dialogu Petersburskiego nastąpiło w lutym 2003 roku spotkanie członków forum na seminarium w Berlinie, na którym temat nowych wyzwań w systemie międzynarodowego bezpieczeństwa został podzielony na zagadnienia obejmujące globalne znaczenie regionalnych konfliktów oraz rolę Niemiec i Rosji w budowie powojennego porządku na Bliskim Wschodzie.

Już podczas nieoficjalnych rozmów w kuluarach, jak również w czasie obrad ujawniły się rozbieżności w sprawie wojny w Iraku. Jeśli nawet jednej i drugiej stronie zależało na losie i zapobieżeniu cierpieniom ludności cywilnej, to w kwestii wpływów politycznych nie było zgody.

Zwrócono również uwagę na nowy rodzaj konfliktów, których wynikiem jest rozpad struktur państwa i przemoc. Konflikty te prowadzone są coraz częściej poniżej poziomu władzy państwowej. Przykładem może być terroryzm, który używa niesymetrycznych środków przemocy. W obliczu możliwości proliferacji broni masowego rażenia taki trend nasila dramatyzmu sytuacji. Regionalne konflikty niosą to niebezpieczeństwo, że mogą się przenieść na państwa trzecie²⁰³.

Zaistniała sytuacja skłania do refleksji i przemyśleń. Należy zadać sobie pytanie, czy świat nie stanął w obliczu tworzenia się nowego ładu, nowego układu sił? Według jakich reguł ład ten będzie ustalany, kto przejmie rolę przywódcy? Na te pytania próbowali znaleźć odpowiedź uczestnicy debaty.

Ponieważ dzisiaj we współczesnym państwie coraz większą rolę odgrywa społeczeństwo obywatelskie, decyzje dotyczące kwestii bezpieczeństwa i obrony nie mogą być podejmowane bez społecznych negocjacji. W przypadku ataku USA na Irak negocjacje społeczne zostały zupełnie pominięte. W tym kontekście należy więc zauważyć, że wartości, którym hołduje Zachód, zostały w tej sytuacji zlekceważone i

²⁰² U. Optenhoegel, M. Margelow, *Materiały z posiedzenia grupy roboczej „Polityka”*, St. Petersburg 2003, <http://www.petersburger-dialog.de>, (02.11.2011).

²⁰³ Ibidem.

okazały się fikcją. W zaistniałej sytuacji postępowanie USA nie może służyć nikomu jako wzór do naśladowania.

„Przedstawiciele rosyjskiego społeczeństwa obywatelskiego w ogóle nie zostali zaproszeni”. Zarzut nieobecności na forum reprezentantów organizacji pozarządowych strona niemiecka stawia już po raz trzeci, a przecież oba kraje są odpowiedzialne za dobór uczestników grup roboczych. Strona niemiecka na przykład zaprosiła w tym roku przedstawicieli *Amnesty International* i *Attac*. Rosyjskie kierownictwo zdecydowało się ponownie na zaproszenie prawie wyłącznie uczestników bliskich kołom rządowym. Organizacje pozarządowe tak jak opozycja zostały wykluczone i pominięte. Według Olega Morsowa, członka rosyjskiego parlamentu, przyczyną takiego stanu rzeczy jest nadmierne upolitycznienie tych organizacji²⁰⁴. Podobne zdanie prezentuje w swoim komentarzu dziennikarz „FAZ” Reinhard Vesper. „Do trzech razy sztuka - komentuje Vesper - w trzeciej edycji Dialogu Petersburskiego słyszy się ten sam zarzut dotyczący niezaproszenia organizacji pozarządowych i krytyków Kremla. To przykre, ponieważ Dialog Petersburski powołany do życia jesienią 2000 roku przez dwóch mężów stanu miał być właśnie forum społeczeństw obywatelskich. Już dwa razy strona rosyjska obiecała poprawę”²⁰⁵.

Było to istotne tym bardziej, że grupa robocza zajmująca się sprawami społeczeństwa obywatelskiego opracowywała tym samym zagadnienie rozwoju państwowości i wpływu organizacji społecznych na ten rozwój. Koordynatorami grupy byli: Alexander Graefin, członek zarządu niemiecko - rosyjskiego Forum e.V. i dr Oleg Morozow, członek parlamentu, przewodniczący frakcji Regiony Rosji”²⁰⁶.

Podjęto także ważny temat służby cywilnej i w związku z tym zaplanowano dodatkowe konferencje z udziałem członków grupy roboczej. Ta inicjatywa również spotkała się z krytyką w niemieckiej prasie. Wynikało to z faktu, że bez zaproszenia osób, które znane były z krytycznego stanowiska wobec polityki Kremla, projekt nie mógł być urzeczywistniony. Okazało się również, że inicjatywa ta nie powstała na forum Dialogu Petersburskiego, a kilka dni wcześniej na spotkaniu około 50 rosyjskich organizacji, które utworzyły koalicję dla demokratycznej służby cywilnej. Koalicja ta zyskała poparcie moskiewskiego biura *Heinrich - Bell - Stiftung*. Inicjatywa opierała się

²⁰⁴ C. von Salzen, *Stockender Dialog*, „Der Tagesspiegel” z 14.04.2003.

²⁰⁵ R. Vesper, *An einem Tisch mit den Alternatiwtschiki. beim „Petersburger Dialog” haben es die russischen Kritiker des Kremls und Nichtregierungsorganisationen schwer*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung” z 12.04.2003, s. 3.

²⁰⁶ A. Graefin, O. Morozow, *Zagadnienia do dyskusji grupy roboczej „Społeczeństwo obywatelskie”*, St. Petersburg 2003, <http://www.petersburger-dialog.de>, (03.11.2011).

na dokumencie końcowym z posiedzeń sprzed roku dotyczącym wymiany doświadczeń w zakresie służby cywilnej w obu krajach. Niestety na tegorocznym forum zabrakło kompetentnych przedstawicieli wyżej wymienionych organizacji²⁰⁷.

Problem ten wyjaśnił jeden z przedstawicieli koalicji Jurij Dszibladze, który stwierdził, że od jakiegoś czasu władze wykazywały zainteresowanie działalnością organizacji pozarządowych, ale bez aprobaty ich poczynąń. Putin zrozumiał, że organizacje te są mocno zakotwiczone w społeczeństwie, do którego mogą bez problemów przeniknąć. Dlatego też Kreml próbował je sobie podporządkować, żeby stały się podporą dla prezydenta. Dszibladze potwierdził, że organizacje pozarządowe gotowe są do rozmów bardziej niż kiedykolwiek. Rezultatem i niewątpliwym sukcesem pracy wspomnianej koalicji było uchwalenie po 9 latach przez parlament Rosji ustawy o zastępczej służbie wojskowej²⁰⁸.

W dyskusji ujawniły się duże rozbieżności wypływające z różnic w rozumieniu pojęć z pogranicza etyki i socjologii, takich jak pojęcie wartości, moralności, etosu itp. Pomimo wyraźnych niezgodności w pojmowaniu roli społeczeństwa obywatelskiego, które wynikały głównie z różnego stopnia zaawansowania rozwoju demokracji w obu krajach, uznano, że możliwe jest wspólne rozwiązywanie problemów dotyczących społeczeństwa obywatelskiego. Będzie to możliwe pod warunkiem, że w przyszłości, jak ustalono, dyskusje będą prowadzone między partiami i między grupami społecznymi, do wspólnych działań zostanie zaangażowany kościół, organizacje młodzieżowe, związki zawodowe i inne stowarzyszenia. Grupa miała się zająć również tematem migracji²⁰⁹.

Należy zauważyć, że przedsięwzięcia zainicjowane w ramach działalności grupy „Społeczeństwo obywatelskie” mogły przynieść znaczne korzyści. Podjęta próba zaaranżowania spotkań pomiędzy przywódcami organizacji społecznych obu państw mogła prowadzić do owocnej wymiany doświadczeń. Oczywiście w tym układzie przepływ informacji mógł następować tylko w jedną stronę, czyli od strony niemieckiej do przedstawicieli strony rosyjskiej. Dysproporcja umiejętności i praktyki w dziedzinie budowania społeczeństwa obywatelskiego na korzyść organizacji niemieckich była w tym zakresie bardzo duża. Wynikało to z wieloletnich doświadczeń Niemiec w

²⁰⁷ R. Vesper, *An einem Tisch mit den Alternatiwtschiki. beim "Petersburger Dialog" haben es die russischen Kritiker des Kremls und Nichtregierungsorganisationen schwer*, "Frankfurter Allgemeine Zeitung" z 12.04.2003, s. 3.

²⁰⁸ Ibidem.

²⁰⁹ A. Graefin, O. Morozow, *Oświadczenie końcowe grupy roboczej „Społeczeństwo obywatelskie”*, St. Petersburg 2003, <http://www.petersburger-dialog.de>, (03.11.2011).

przekazywaniu państwowych zadań i uprawnień organizacjom pozarządowym i innym samoregulującym się jednostkom. Dla Rosji te doświadczenia podczas procesu decentralizacji mogłyby się okazać niezwykle cenne.

Od 10 do 12 kwietnia 2003 roku obradowała również grupa zajmująca się sprawami gospodarczymi. W dyskusji dominowały tematy, jak: analiza niemiecko - rosyjskich stosunków gospodarczych i perspektywa ich rozwoju z uwzględnieniem sytuacji politycznej i gospodarczej świata, *Corporate Governance*: przeszkody i postępy w inwestycjach i innowacjach oraz tworzenie i wspomaganie towarzystw i przedstawicielstw w Rosji.

Warto zwrócić uwagę na fakt, że rosyjsko - niemiecka współpraca gospodarcza jest silnie wspierana przez władze obu państw tak federalne, jak i regionalne, które starały się patronować wspólnym projektom. Ponadto system rosyjsko - niemieckich powiązań w sferze gospodarczej jest bardzo rozbudowany i zinstytucjonalizowany w postaci różnych struktur. Do nich należą m.in. Związek Niemieckiej Gospodarki w Federacji Rosyjskiej (*Verband der Deutschen Wirtschaft In der Russischen Foederation*), Delegacja Niemieckiej Gospodarki w Federacji Rosyjskiej, Niemiecka Izba Przemysłowo - Handlowa z siedzibą w Moskwie oraz filiami w St. Petersburgu, Kaliningradzie i Nowosybirsku, a także grupa robocza wysokiego szczebla ds. strategicznych kwestii współpracy gospodarczo - finansowej²¹⁰.

Uczestnicy dyskusji byli zgodni, że niemiecko - rosyjska współpraca gospodarcza może być również kontynuowana w nowej sytuacji międzynarodowej, którą definiuje wojna w Iraku. Wymiana towarów osiągnęła w 2002 roku kwotę 25 miliardów euro. Niemcy nadal zajmowały czołowe miejsce w bezpośrednich inwestycjach w Rosji. Dotyczy to przede wszystkim obszarów gospodarki, jak: wydobywanie i handel ropą naftową, wytwarzanie energii, produkcja żywności oraz usuwanie zniszczeń wojennych²¹¹.

Drugi temat poruszony w debacie gospodarczej dotyczył *Corporate Governance*. Pod tym pojęciem należy rozumieć system norm i jednostek organizacyjnych, których zadaniem jest stworzenie warunków dla transparentnego prowadzenia współpracy

²¹⁰ I. Wiśniewska, współpraca: T. Dąbrowski, *Współpraca gospodarcza Rosja – Niemcy*, z Raportu OSW i CSM, *Stosunki Rosja-Niemcy w latach 1998-2005*, Warszawa 2006, s. 27.

²¹¹ S. Afanasjewa, K. Mangold, *Materiały z posiedzenia grupy roboczej „Gospodarka”*, St. Petersburg 2003, <http://www.petersburger-dialog.de>, (03.11.2011).

gospodarczej. Postanowiono utworzyć *Working Group* dla *Corporate Governance - Standards* tak w Niemczech, jak i w Rosji²¹².

Pracując nad trzecim punktem dyskusji stwierdzono, że Niemcy posiadają międzynarodowy system akredytacji, który nie funkcjonuje jeszcze w Rosji. Wspólny rozwój takiego systemu i ustanowienie jednolitych pryncypiów organizacyjnych byłby ważnym politycznym posunięciem Rosji i Niemiec, które zyskałyby aprobatę i uznanie na arenie międzynarodowej. Ujednolicenie taryf i norm poprawiłoby szanse włączenia Rosji do systemu UE i WTO. Z kolei decentralizacja zadań i rozwój zrzeszeń i izb przyspieszyłyby integrację gospodarczą Niemiec i Rosji²¹³. Prace grupy miały doprowadzić do wypracowania wspólnego stanowiska w celu przekazania go na wyższy szczebel.

Z dyskusji jasno wynikało, że celem prac grupy będzie wspieranie takich inicjatyw jak: szybkie wprowadzenie Rosji do członkostwa w WTO, wprowadzenie w życie postanowień protokołu z Koyoto, poprawa ustaleń wizowych, kontynuowanie reformy systemu sądownictwa, dalsze reformy w dziedzinie cel, norm i taryf, poprawa infrastruktury²¹⁴.

Należy zauważyć, że podczas debaty jej uczestnicy od razu przechodzili do konkretnych postanowień, które wymuszały kreatywne działania. Dowodzą tego rezultaty dyskusji na temat wspierania innowacji w gospodarce. Strona niemiecka przytoczyła tutaj przykład wspierania działalności innowacyjnej *Venture - Capital - Fonds*. Fundacja zajmuje się zwolnieniami z podatków i finansowym wspieraniem procesów innowacyjnych w Niemczech. Z kolei jako przykład wspierania działalności w zakresie wysokich technologii wskazano projekt międzynarodowego centrum doradztwa i kształcenia *Interlogistik* Państwowego Instytutu Badań i Nauk Systemów Lotów w Rosji realizowany przy współpracy z Instytutem *Frauenhof* w Magdeburgu dotyczący wymiany doświadczeń.

Wymiana młodzieży, kształcenie i nauka to tematy przewodnie, nad którymi pracowała grupa robocza zajmująca się problemami edukacji, a przewodniczyli jej: dr Christian Bode, sekretarz generalny DAAD, prof. dr inż. Christian Nedess, Prezydent

²¹² Ibidem.

²¹³ Ibidem.

²¹⁴ Ibidem.

Uniwersytetu Technicznego Hamburg - Harburg i prof. dr Ludmiła Werbicka, rektor Państwowego Uniwersytetu w St. Petersburgu²¹⁵.

W odniesieniu do pierwszego tematu nadal rozpatrywano różne koncepcje nauczania języka, biorąc pod uwagę również nowoczesne środki kształcenia, takie jak multimedia, czy *e - Learning*.

Grupa zajęła się również programami dotyczącymi przeciwdziałaniu zagrożeniom współczesnej młodzieży, zwłaszcza narkomanii. Członkowie zespołu podkreślili również konieczność zwiększenia finansowej pomocy dla bezpośredniej wymiany specjalistów w ramach przygotowania do zawodu²¹⁶.

W inicjatywie przeciwdziałania uzależnieniom nie chodzi tylko o zwalczenie narkomanii, istotna jest wymiana doświadczeń, poznanie różnych struktur i form działalności z młodzieżą, a przede wszystkim nawiązywanie kontaktów, wzajemne poznanie się oraz budowanie więzi. Jest to też generator nowych pomysłów.

Nie można też zapomnieć o korzyściach, jakie mogłyby przynieść nieformalne spotkania młodzieży podczas wymiany międzynarodowej. Pod uwagę brane są wspólne warsztaty, ale też nawiązywanie prywatnych kontaktów, korespondencja itp. Działania tego typu, nie ujęte w sztywne ramy oficjalnych spotkań mogłyby doprowadzić do ciekawych inicjatyw, a przede wszystkim stworzyłyby trwałe kapitał zaufania i współpracy dla przyszłych pokoleń.

W zakresie kształcenia i nauki potencjał wymiany bilateralnej wykazywał znaczną dysproporcję. Ten stan rzeczy miała poprawić kampania marketingowa aktywizująca obie strony. Należy tutaj przypomnieć, że zgodnie ze wspólnym oświadczeniem Konferencji Ministrów Kultury Niemieckiej Republiki Federalnej i Ministerstwa Kształcenia Rosji z lutego 1999 roku już dawno miała się rozpocząć procedura uznawania czasu trwania studiów, świadectw, dyplomów, jak również stopni akademickich. W celu realizacji tych założeń skierowano apel do odpowiednich organów władzy obu państw o stworzenie specjalnej grupy roboczej, która pomogłaby rozwiązać ten problem. Poza tym wsparto inicjatywę *Krupp - Stiftung* i *Zeit - Stiftung* stworzenia w Moskwie Niemieckiego Instytutu Historycznego, który we współpracy z Niemiecko - Rosyjską Komisją Historyków miałby prowadzić badania nad historią obu państw. Wypracowano również projekt pomocy dla idei powołania Centrum Studiów

²¹⁵ C. Bode, C. Nedess, L. Werbicka, *Zagadnienia do dyskusji grupy roboczej „Kształcenie”*, St. Petersburg 2003, <http://www.petersburger-dialog.de>, (04.11.2011).

²¹⁶ Ibidem.

Niemiecko - Europejskich w St. Petersburgu, jak również dla programu magisterskiego na wzór wspólnych programów z Uniwersytetami w Bielefeld i Magdeburgu. W zakresie nauk przyrodniczych podjęto inicjatywę współpracy pomiędzy uniwersytetami w St. Petersburgu, Bremie, Kiel, Greifswald i Hamburgu, jak również z *Wegenerov - Institut i „Teomar” - Institut*, zajmującymi się badaniami polarnymi²¹⁷.

Kontynuowane były również prace z zakresu nauczania języka rosyjskiego w Niemczech i niemieckiego w Rosji. Należy dodać, że w tym obszarze Dialog Petersburski czynnie wspierał własną inicjatywę podpisania porozumienia w sprawie wprowadzenia lekcji języków obu państw do programów w szkołach podstawowych, jak również w dalszym toku kształcenia.

Członkowie grupy roboczej podkreślali, że niemiecko - rosyjska wymiana młodzieży czy wymiana kulturalna nie mogą być ograniczane przez formalne problemy z otrzymywaniem wizy i prawa pobytu na obszarach poszczególnych państw. Zgodnie z dwustronną umową o wymianie kulturalnej z 1992 roku²¹⁸, jak i z umową o wymianie młodzieży z 1998 roku²¹⁹ powinny obowiązywać pewne ułatwienia w zakresie udzielania wizy, prawa pobytu i opłat celnych²²⁰.

Ostatecznie przywódcy obu państw zadeklarowali wprowadzenie udogodnień w przepisach dotyczących wydawania wiz. Z przecieków w kołach dyplomatycznych wynikało, że jako pierwsze miały być wprowadzone tzw. wizy gratisowe dla uczestników wymiany między szkołami i uczelniami, jak również wizy wielokrotnego użytku dla przedsiębiorców. Niestety ustalenia te pozostały nadal w formie deklaracji.

Ciekawą inicjatywą forum, którą wprowadzono do realizacji, było wynegocjowanie z Ministerstwami Spraw Zagranicznych Niemiec i Rosji bezpłatnych wiz wielokrotnego użytku dla osiemdziesięciu fachowców wskazanych przez oba państwa. Wizy te mogły być również wielokrotnie przedłużane za porozumieniem stron. Pod pojęciem fachowców obie strony miały na myśli studentów. Ustalono również, że wiza nie może ulec przedawnieniu przed zakończeniem toku nauczania.

Inicjatywa ta miała stanowić ważną przesłankę sprzyjającą realizacji dalszych prac nad ustawą wizową.

²¹⁷ Ibidem.

²¹⁸ W grudniu 1992 roku podczas pierwszej wizyty H. Kohla w Rosji podpisano porozumienie o współpracy kulturalnej.

²¹⁹ W 1998 roku Niemiecka Republika Federalna i Federacja Rosyjska podpisują umowę o wspieraniu współpracy kulturalnej i przepływie informacji.

²²⁰ C. Bode, C. Nedess, L. Werbicka, *Oświadczenie końcowe grupy roboczej „Kształcenie”*, St. Petersburg 2003, <http://www.petersburger-dialog.de>, (04.11.2011).

W końcowym oświadczeniu podsumowującym prace grupy czytamy, że środki i projekty z zakresu nauki języka, szkolnej i pozaszkolnej wymiany młodzieży oraz wymiany akademickiej osiągnęły taki poziom, który uzasadniał powołanie na szczeblu państwowym gremium pracującego w trybie ciągłym i koordynującego działania w tym zakresie. Tym samym grupa zobowiązała władze państwowe obydwu krajów do powołania grupy rządowej, która do jesieni 2003 roku przygotuje merytoryczny, organizacyjny i finansowy projekt realizacji wypracowanych projektów²²¹. Trzeba pamiętać, że kwestia wiz nie była wewnętrzną sprawą Niemiec i Rosji. Zmiana prawa wymagała zgody wszystkich członków Unii Europejskiej.

Również podczas prac grupy zajmującej się współpracą kulturalną stwierdzono, że przejrzyste formy wymiany wizowej ułatwiłyby współpracę między Niemcami a Rosją. Grupie tej tak jak w poprzednim roku przewodniczyli: prof. dr Klaus - Dieter Lehmann, przewodniczący fundacji Dziedzictwa Kultury Pruskiej oraz Michaił Piotrowski, członek Rosyjskiej Akademii Nauk, dyrektor Państwowego Muzeum Ermitażu²²². Wymianę kulturalną pomiędzy krajami grupa postrzegała przede wszystkim jako inspiracyjną ideę. Wyrażały to wspólne projekty wypracowane w latach 2001 - 2002. Rok 2003 był rokiem rosyjskiej kultury w Niemczech, a 2004 miał być ogłoszony rokiem niemieckiej kultury w Rosji. Program wspierany przez oba rządy liczył ponad 400 imprez, które miały zaprezentować oba kraje we wszystkich dziedzinach kultury. Zaproponowano, żeby jednostką informacyjną i doradcą dla dni kultury niemieckiej w Rosji został *Goethe - Institut* w Moskwie²²³.

Z przykrością należy tutaj nadmienić, że przedstawiciele moskiewskiego oddziału *Goethe Institut* nie zostali w ogóle na forum zaproszeni.

I ponownie kooperacja miała obejmować pogłębienie współpracy między miastami, rozszerzenie współdziałania poza wielkie metropolie, prezentacje współczesnych osiągnięć w dziedzinie malarstwa, teatru i literatury, kooperację w zakresie organizacji wystaw sztuki, ekspozycji archeologicznych oraz tygodni filmowych, współpracę w zakresie wspólnych programów telewizyjnych. Grupa mogła już teraz przedstawić kilka projektów. Do ciekawszych można zaliczyć: wystawę „*Merowinger - czas migracji*” (organizatorzy: Ermitaż, Muzeum Puszkina, Muzeum Historii Dawnej w Berlinie) w St.

²²¹ Ibidem.

²²² K. Lehmann, M. Piotrowski, *Zagadnienia do dyskusji grupy roboczej „Kultura”*, St. Petersburg 2003, <http://www.petersburger-dialog.de>, (04.11.2011).

²²³ Ibidem.

Petersburgu i Moskwie, wystawę miśnieńskiej porcelany Fayancen oraz ekspozycję „Ślady” (organizator: Dom Historii w Bonn) w Muzeum Historycznym w Moskwie²²⁴.

Efekty tych inicjatyw okażą się większe, jeśli ich przygotowanie i realizacja nie będą jednorazowe, lecz permanentne, co odpowiadało celom, jakie wytyczyła grupa na przyszłość.

W zakresie współpracy kulturalnej na rok 2004 grupa wyselekcjonowała następujące zagadnienia jako priorytety swojej działalności. Po pierwsze, program imprez powinien wykraczać daleko poza metropolię, co oznacza wyjście z inicjatywami w dziedzinie kultury poza ośrodki miejskie. W tym zakresie należy również zaangażować we współpracę miasta partnerskie. Po drugie, dla wspólnych inicjatyw powinno się pozyskać młodą generację, a można to osiągnąć poprzez wymianę kulturalną. Projekty powinny więc obejmować klasyczną kulturę wysoką, jak również uwzględniać inicjatywy z zakresu kultury współczesnej, także masowej z myślą o projektach skierowanych do młodzieży. Szczególnie wspierane powinny być przedsięwzięcia z takich dziedzin sztuki jak teatr, taniec, muzyka oraz występy współczesnych aktorów na scenie, odczyty i spotkania autorskie, wystawy plastyczne i ekspozycje archeologiczne, tygodnie filmu i współpracy telewizyjnej. Środkami zapewniającymi wieloletnią współpracę mogłyby zostać wprowadzone programy obejmujące tłumaczenia literatury, wymianę praktykantów i wolontariuszy między bibliotekami, archiwami i muzeami, jak również klasy mistrzowskie dla renowatorów dzieł sztuki²²⁵.

Interesujący przebieg miały prace prowadzone w zespole roboczym „Media”. Podczas trzeciej edycji forum zajęto się tematem etyki dziennikarskiej. Grupie tej przewodniczyli: prof. Michael Rutz, redaktor naczelny „Rheinischer Merkur” i Natalia Czerkessowa, kierownik agencji prasowej „Rosblat”²²⁶.

Ciekawy referat na ten temat wygłosił dr Neumann, wydawca niemieckiego tygodnika „Die Zeit”. W swoim wystąpieniu stwierdził, że odpowiedzialne dziennikarstwo zna granice, jak i podejmuje szczególne wyzwania. Granice wynikają z pytań, czy wszystko, czego doświadczamy, może być upublicznione, czy wolność słowa usprawiedliwia przekraczanie etycznych barier, takich jak relacje na żywo z

²²⁴ Ibidem.

²²⁵ Ibidem.

²²⁶ M. Rutz, N. Czerkessowa, *Organizacja prac w grupie roboczej „Media”*, St. Petersburg 2003, <http://www.petersburger-dialog.de>, (07.11.2011).

teatru w Moskwie²²⁷, opanowanego przez czeczeńskich terrorystów. Takie granice istnieją też w życiu prywatnym ludzi, którzy są osobami publicznymi. Drugim problemem poruszonym przez dr Neumanna była pluralistyczna interpretacja wydarzeń. Prelegent wyraził pogląd, że dziennikarzowi nie wolno kierować się zdaniem ogółu ani opinią ludzi sprawujących aktualnie władzę²²⁸.

Referat ten wywołał dyskusję, nad istniejącymi przepisami, które regulują takie postępowania i zostały skodyfikowane²²⁹.

W specjalnym oświadczeniu grupa robocza „Media” zaapelowała do szefów państw o gwarancje niezależności relacji medialnych, a także o gwarancje dla programu wymiany dziennikarzy między Niemcami, a Rosją i związane z tym ułatwienia wizowe oraz o zwiększenie pomocy finansowej dla realizacji tego programu. Powrócił również pomysł wspólnego kanału telewizyjnego. Wyrażono oczekiwanie, że dziennikarze będą mieli wolny dostęp tak do obserwacji wydarzeń w Czeczenii, jak i informacji z tego regionu.

Wynikiem pracy grupy było wypracowanie terminu dodatkowego spotkania, które odbyło się w Berlinie 24 czerwca 2003 roku. Mowę wstępną na temat: „Media, władza i społeczeństwo obywatelskie” wygłosił prof. Michael Rutz, redaktor naczelny „Rheinischer Merkur” i koordynator prac grupy podczas forum w St. Petersburgu. Wyraził opinię, że każdy, kto w dzisiejszym środowisku medialnym pyta o reguły gry, trafia na pole walki między prawami i etyką mediów oraz oddziaływaniem mediów. Odpowiedź na pytanie, kto ma najwięcej do powiedzenia, nie istnieje. Władza i media to historia wysoce ambiwalentnych stosunków. Świat polityki i media doświadczają napięć zarówno w Niemczech, ale przede wszystkim w Rosji, która podąża w kierunku wielopostaciowej demokracji z wolnym i pluralistycznym systemem medialnym jako koniecznym wymogiem dla jej istnienia²³⁰.

Spotkanie, w którym wzięli udział niemieccy i rosyjscy dziennikarze, stało się platformą do wymiany doświadczeń i poglądów na temat mediów. Należy dodać, że bez porozumienia w zakresie formuły przekazu informacji nie jest możliwe budowanie

²²⁷ Atak terrorystyczny przeprowadzony przez czeczeńskie komando pod przywództwem Mowsara Barajewa 23 października 2002 roku w Moskwie. W momencie ataku w teatrze znajdowały się 922 osoby

²²⁸ Neumann, *Die Ethik des Journalismus*, St. Petersburg 2003, <http://www.petersburger-dialog.de>, (07.11.2011).

²²⁹ W Niemczech takie zachowania kodyfikuje Niemiecka Rada Prasowa, w Rosji czynią to związki prasowe.

²³⁰ M. Rutz, *Medien, Macht und Zivilgesellschaft*, Berlin 2003.

wspólnych relacji w ramach społeczeństwa obywatelskiego. Taka społeczna struktura może powstać tylko i wyłącznie na styku społeczeństw, w których przekaz informacji jest transparentny i obiektywny. Należy w tym miejscu podkreślić ogromną rolę mediów, co z tym się wiąże, wysoką rangę takich spotkań.

O zagrożeniach dla wolności mediów mówił również w swoim referacie prof. dr Reinhard Ricker, pracownik Instytutu Publicystyki *Johannes - Gutenberg* przy Uniwersytecie w Mainz. Wyraził pogląd, że zagrożenia dla wolności mediów nie występują tylko ze strony państwa, ale także ze strony grup społecznych, które chcą przejąć wpływ na kształtowanie się opinii w społeczeństwie. Wymierne są tutaj tak ekonomiczne, jak i ideologiczne powody takich zachowań. Wolność słowa w mediach jest możliwa tylko wtedy, jeśli opinie są wyrażone pluralistycznie. Monopol w tym zakresie wypacza indywidualną i zbiorową wolność słowa i swobodę wypowiedzi²³¹. Opinie te odnoszą się bezpośrednio do sytuacji mediów w Rosji, które popadają w zależność tak od państwa, jak i od grup nacisku, będących wyrazicielem partykularnych interesów. Prof. dr Reinhard Ricker podkreślił, że stosunki między mediami a państwem wydają się w Niemczech zadowalające, choć stan napięcia istnieć będzie zawsze. Według oświadczenia Trybunału Konstytucyjnego RFN naprężone stosunki między instytucjami państwa i mediami są możliwe do złagodzenia i naprawienia według formuły *in dubio pro libertate*, czyli w razie wątpliwości na rzecz wolności²³².

Ciekawy wykład wygłosił również prof. dr Michaił Fedotow, w którym przedstawiona została droga Rosji do wolności mediów. I tak początkową fazą, która przypada na lata 1985 - 1989 była pierestrojka i uzyskanie pierwszych przywilejów wolności dla mediów drukowanych i niektórych kanałów telewizyjnych. Drugi etap to lata 1990 - 1993, w których powstały podstawy prawne dla wolności mediów. Ustawa ZSRR z 12 czerwca 1990 roku „O prasie i innych masmediach” zniosła państwową „niewolę” w zakresie mediów i zezwoliła na suwerenność mediom, znajdującym się do tej pory w rękach państwa i partii. Dzięki tej ustawie powstało wiele niezależnych redakcji, które otrzymały status osoby prawnej. Kolejny etap to lata 1994 - 1995, które zapisały się w historii jako czas oligarchizacji mediów przy dużym udziale państwa. Lata 1996- 1999 to okres wykorzystywania prywatnych środków masowego przekazu do propagandowej walki parlamentarnej, a także angażowania ich przez państwo w

²³¹ R. Ricker, *Die Freiheit der Medien vom Staat und Ihre Foerderung durch den Staat*, St. Petersburg 2003, <http://www.petersburger-dialog.de>, (07.11.2011).

²³² Ibidem.

rywalizacji o fotel prezydencki. W tym kontekście symptomatyczne są tutaj wyniki badań Europejskiego Instytutu Badań nad Mediami w Duesseldorfie, które wskazują na ogromne dysproporcje w przyznawaniu czasu antenowego poszczególnym partiom w okresie kampanii przedwyborczej. Czas między 1999 - 2000 rokiem to okres rozbicia imperium medialnego Borysa Berezowskiego i Władimira Gusińskiego. Konsekwencją tego było pozostanie na rynku jedynie prywatnych nadawców stacji zajmujących się rozrywką. Media ponownie przeszły pod kontrolę państwa²³³.

Od roku 2001 w Rosji mamy do czynienia z próbą budowania mediów społecznych lub mediów sterowanych państwowo. Niestety, nowe prawo zostało tak skonstruowane, że nie ogranicza powstawania monopolu medialnych oraz nie gwarantuje transparentności i pluralizmu²³⁴.

Treść przedstawionego w skrócie referatu uzasadnia tezę, że Dialog Petersburski za pośrednictwem przedstawicieli świata mediów z Niemiec i przy wykorzystaniu swoich wieloletnich doświadczeń może odegrać ogromną rolę w budowaniu nowych mediów w Rosji.

Na koniec należy wspomnieć o wykładzie przygotowanym przez dr Ilka Desgranges, w którym autor porusza ważny problem funkcjonowania współczesnych mediów na styku z działalnością wielkiego biznesu, naświetlając niebezpieczeństwa, jakie wynikają z takiej współpracy dla etyki dziennikarskiej oraz o wystąpieniu W. Mutschnika, który wysuwa tezę, że o jakości mediów w Rosji w obecnych czasach stanowi odpowiednia, przejrzysta komercyjna i państwowa kontrola mediów, a problem niezależności mediów to jedynie problem ekonomiczny, który niejednokrotnie zmusza instytucje medialne do podejmowania takich a nie innych decyzji o kierunku swojej działalności.

Efektom nieporozumień w przytoczonych wyżej kwestiach oraz niezadowolenia ze składu delegacji rosyjskiej w poszczególnych grupach roboczych było rozczarowanie fundacji, która finansowała większą część działalności forum Dialogu Petersburskiego. Pojawiły się wyrażone wprost wątpliwości, czy dalsze finansowanie forum w tej postaci

²³³ M. Fedotow, *Auf dem Weg zur Pressefreiheit: Erfahrungen aus Russland*, St. Petersburg 2003, <http://www.petersburger-dialog.de>, (07.11.2011).

²³⁴ Ibidem.

jest zasadne. Głównym pretekstem do wyrażenia niezadowolenia było wstrzymanie wizy dla zaproszonego na obrady forum pracownika *Greenpeace*²³⁵.

Pomimo tych trudności trzecia edycja dialogu petersburskiego zakończyła pewien etap redukcji nieporozumień i wzajemnych uprzedzeń w stosunkach niemiecko - rosyjskich. Najlepszym dowodem były rozpoczęte projekty w zakresie wymiany młodzieży, wymiany naukowców, w dziedzinie kultury i gospodarki.

2. Definiowanie tematów i rozwój konkretnych działań

2.1. Edycja IV - Hamburg 2004

„W ciągu trzech lat funkcjonowania Dialogu Petersburskiego Niemcy i Rosja zbliżyły się do siebie. Nawiązano nowe kontakty handlowe i osobiste przyjaźnie. Dużo zostało zrobione - jeszcze więcej jest do zrobienia przed nami”²³⁶. Takimi słowami Peter Boenisch, przewodniczący niemieckiej delegacji, otworzył czwarte już obrady forum Dialogu Petersburskiego. Trzy lata poświęcono na znalezienie wspólnego języka, aby strony dialogu mogły się lepiej porozumieć, zredukowano znacznie wpływ uprzedzeń na wzajemne relacje, wypracowano kompromis, który miał posłużyć jako fundament do rozwijania konkretnych działań.

Próbie krótkiego podsumowania trzech lat działalności forum podjął Michail Gorbaczow, który podkreślił, że najważniejszym wątkiem dotychczasowych obrad delegacji Niemiec i Rosji był temat wymiany młodzieży. Tę działalność słusznie popierają strony rządowe obu krajów, gdyż młodzież stanowi o przyszłości i wzajemnych stosunkach między państwami. Zdaniem Gorbaczowa również dialog gospodarczy rozwija się zadowalająco. Równocześnie jednak istnieją problemy. Tak wcześniej, jak i teraz brakuje bardziej rzeczowego i życzliwszego przedstawiania spraw politycznych w mediach krajowych²³⁷.

Czwarte spotkanie Dialogu Petersburskiego odbyło się w Hamburgu, mieście partnerskim St. Petersburga już od ponad pół wieku. Partnerstwo tych miast stało się

²³⁵ C. Salzen, *Stockender Dialog*, „Der Tagesspiegel” z 14.04.2003.

²³⁶ P. Boenisch, *Grusswort des Vorsitzenden des deutschen Lenkungsausschusses Peter Boenisch*, Hamburg 2004, <http://www.petersburger-dialog.de>, (09.11.2011).

²³⁷ M. Gorbatschow, *Grusswort des Vorsitzenden des russischen Lenkungsausschusses Michail Gorbatschow*, Hamburg 2004, <http://www.petersburger-dialog.de>, (07.11.2011).

przykładem współpracy między ZSSR, a Niemiecką Republiką Federalną na poziomie regionalnym²³⁸.

Czwarta edycja forum odbywała się w cieniu ataku terrorystycznego na szkołę w Biesłanie²³⁹. Ten akt terrorystyczny po raz kolejny przypominał uczestnikom forum o tym, że należy połączyć wspólne siły na rzecz budowania światowego pokoju.

Klaus Mangolt, który zastąpił chorego Petera Boenischa na stanowisku przewodniczącego niemieckiej delegacji, powiedział, że w czasach zagrożenia międzynarodowym terroryzmem dobrze jest wiedzieć, że u boku ma się przyjaciół, którzy mają te same cele, czyli walkę z terroryzmem, ciemną stroną ludzkiego wynaturzenia²⁴⁰.

W takiej atmosferze rozpoczęła obrady grupa robocza zajmująca się polityką, której przewodniczyli: Michaił Margelow i Pia Bungarten, dyrektor Międzynarodowego Dialogu *Friedrich - Ebert - Stiftung*²⁴¹.

W oświadczeniu uczestnika rozmów prof. Nikonowa, prezydenta fundacji „Polityka” czytamy, że wyobrażenie o Europie jako wspólnym domu stało się w tych okolicznościach iluzją. Nowa europejska architektura polega w znacznym stopniu na przesunięciu granic Unii Europejskiej i granic NATO na wschód. Rosja nie może i nie chce się do tego modelu dopasować. Państwo rosyjskie nie uczestniczy w żadnym głosowaniu nad sposobami rozwiązywania europejskich problemów, dlatego pomimo zgodności w niektórych kwestiach, jak chociażby przyłączenie Rosji do WTO, nadal wiele spraw, na przykład przyznawanie wiz, pozostaje nierozstrzygniętych. Następstwem tej sytuacji jest kryzys europejskiej koncepcji zeuropeizowania Rosji²⁴².

²³⁸ W. Matwijkenko, *Grusswort der Gouverneurin von St. Petersburg Walentina Matwijkenko*, Hamburg 2004, <http://www.petersburger-dialog.de>, (07.11.2011).

²³⁹ 1 września 2004, pierwszego dnia roku szkolnego, szkoła w Biesłanie, w Północnej Osetii w Rosji została opanowana przez grupę uzbrojonych terrorystów należących do sił zbrojnych czeczeńskiego dowódcy polowego Szamila Basajewa. Teren szkoły został otoczony przez wojska armii rosyjskiej i jednostki sił specjalnych. Prowadzono negocjacje z napastnikami, po dwóch dniach, z niewyjaśnionych dotąd przyczyn, nastąpił szturm wojsk rosyjskich. Według rzecznika prasowego władz Osetii Północnej zginęło ok. 400 osób, w tym około 171 dzieci, około dwustu osób uznano za zaginione, a ok. 700 zostało rannych, z czego 450 osób trafiło do szpitali (70 w stanie ciężkim). Zginęło też 32 napastników. Według oświadczenia prezydenta Władimira Putina w ataku zginęło 11 żołnierzy służb specjalnych, a kilkudziesięciu zostało rannych.

²⁴⁰ K. Mangolt, *Eroeffnungssprache des stellvertretenden Vorsitzenden des deutschen Lenkungsausschusses*, Hamburg 2004, <http://www.petersburger-dialog.de>, (07.11.2011).

²⁴¹ M. Margelow, P. Bungarten, *Organizacja prac grupy roboczej „Polityka”*, Hamburg 2004, <http://www.petersburger-dialog.de>, (07.11.2011).

²⁴² W. Nikonow, *Aussenpolitische Doktrinen im Wandel: Vom „Gemeinsamen Europaeischen Haus zur gemeinsamen Verantwortung angesichts globaler Herausforderungen”*, Hamburg 2004, <http://www.petersburger-dialog.de>, (07.11.2011).

Powyższe okoliczności pomimo swojego dramatycznego tła i rozbieżności w podejściu do spraw politycznych, nie zakłóciły prac nad merytoryczną stroną rozpoczętych projektów.

Sytuacja w Rosji po tragedii w Biesłanie, która zaskoczyła również uczestników forum, odbiła się szerokim echem w mediach całego świata. Wśród komentarzy w prasie niemieckiej znalazł się m.in. artykuł Elfie Siegel, który na łamach „Rheinischer Merkur” napisał, że w Niemczech narasta zaniepokojenie eskalacją przemocy w Rosji, której główną przyczyną jest polityka Kremla wobec Czeczenii. W tej sytuacji pod znakiem zapytania stało przyznanie tytułu doktora honoris causa prezydentowi Rosji przez Uniwersytet w Hamburgu²⁴³.

Gernot Erler zajmujący się podczas forum sprawami polityki zagranicznej wyraził przekonanie, że te okropne wyzwania wymagają natychmiastowych działań. Stało się jasne, że zwalczanie terroryzmu metodami militarnymi jest tylko iluzją. Poza tym regionalne konflikty muszą być rozwiązywane szybciej, by móc zdusić w zarodku nowe formy terroryzmu, a następnie zastanowić się nad globalnymi strukturami porządku światowego²⁴⁴.

O niezgodności interpretacji wydarzeń na Kaukazie świadczy spór pomiędzy uczestnikami forum. Strona niemiecka nazwała je wojną domową, natomiast strona rosyjska zaoponowała, interpretując te wydarzenia jako skomplikowaną i nie zawsze przynoszącą sukcesy próbę politycznej regulacji. Obie strony natomiast zgodziły się, co potwierdzają słowa Geronta Erlera, że tego konfliktu nie można rozwiązać środkami militarnymi²⁴⁵.

Atak na szkołę w Biesłanie nie miał nic wspólnego z wojną w Czeczenii, powiedział jeden z uczestników dyskusji dr Leonid Roszał. Terrorystom chodziło o to, żeby rozszerzyć działania na nowe ognisko zapalne, dlatego napastnicy nie zaatakowali szkoły rosyjskiej tylko szkołę sąsiedniej społeczności²⁴⁶.

Uczestnicy dyskusji stwierdzili, że państwa europejskie wyrażają swoje rozczarowanie brakiem postępu w procesie demokratyzacji i poziomem ochrony praw człowieka w Rosji i okazują coraz mniej respektu dla rosyjskich interesów²⁴⁷.

²⁴³ E. Siegel, *Die Glaubwuerdigkeit steht auf dem Spiel*, „Rheinischer Merkur” z 09.09.2004, s.7.

²⁴⁴ M. Fischer, *Petersburger Dialog: Neue Wehe im Kampf gegen Terror*, „Hamburger Abendblatt” z 11.09.2004, s. 14.

²⁴⁵ C. Salzen, *Schwierige Verstaendigung*, „Der Tagesspiegel” z 12.09.2004, s. 5.

²⁴⁶ K. Brinkbaeumer, *Im Dritten Weltkrieg*, „Der Spiegel” z 13.09.2004, s. 77.

²⁴⁷ P. Burgarten, M. Margelow, *Oświadczenie końcowe grupy roboczej „Polityka”*, Hamburg 2004, <http://www.petersburger-dialog.de>, (07.11.2011).

W nawiązaniu do przebiegu dyskusji strona rosyjska podkreślała wielokrotnie, że międzynarodowy terroryzm jest wielkim, globalnym wyzwaniem, którego nie można

zredukować do konfliktu regionalnego²⁴⁸.

Należy dodać, że w tej sytuacji stanowiska USA, Izraela i Rosji, państw, które opowiedziały się za tym, że konflikty można i trzeba rozwiązywać siłowo, zbliżyły się do siebie. Na pozycji przegranej znalazła się propagowana przez Europę „miękką siłą” jako środek interwencji cywilnej w rozwiązywaniu światowych konfliktów. Ta teoria przeciwstawia się amerykańskiej koncepcji pre - emtive strikes, ograniczaniu prawa międzynarodowego w zależności od potrzeb, które propagowały USA.

Reasumując, należy przyznać, że wojna w Iraku, będąc przykładem zbrojnej interwencji prewencyjnej, zamiast zwalczać terroryzm, rozszerzyła konflikt na inne regiony, co dało terrorystom legitymację do prowadzenia wojny pod pretekstem uczestnictwa w globalnej wojnie przeciwko terroryzmowi światowemu.

Na zakończenie padło kilka propozycji, m.in. prof. Kuwaldina o włączeniu się do walki z terroryzmem na poziomie społecznym poprzez eliminowanie nieporozumień i antynomii poglądów, co miałyby się przyczynić do stabilizacji i bezpieczeństwa. Z postulatami dialogu o aktualnych międzynarodowych konfliktach i możliwościach ich rozwiązania wystąpił prof. Horhues, który zaproponował wzmocnienie Rady Europy jako organu, który miałby się tym zająć. Prof. Szarandin zaproponował konkretne zadanie dla Dialogu Petersburskiego - wypracowanie europejskiej konwencji przeciwko terroryzmowi²⁴⁹.

W tej sytuacji swoją ogromną rolę jako propagatora rozwiązywania międzynarodowych konfliktów przez wprowadzanie w życie „miękkiej siły”, czyli rozwiązań niemilitarnych, mógł odegrać Dialog Petersburski. I taki cel wspólnego działania został wyznaczony uczestnikom debaty na następne spotkanie.

Dyskusje, które zostały zdominowane przez wydarzenia w Biesłanie, uświadamiają, jak wiele jest jeszcze do zrobienia w dziedzinie wzajemnej współpracy między krajami na świecie, jak i w ramach wspólnego dialogu między Niemcami, a Rosją. W tym kontekście konsternację wśród uczestników forum wywołała wypowiedź przedstawiona

²⁴⁸ Ibidem

²⁴⁹ Ibidem

przez wspomnianego wcześniej dr Leonida Roszala, który sformułował i głośno wypowiedział tezę o rozpoczynającej się właśnie trzeciej wojnie światowej²⁵⁰.

Kolejna konsultacja grupy roboczej poświęcona gospodarce odbyła się w ramach Dialogu Petersburskiego na tle następujących liczb i danych. Dla Rosji Republika Federalna Niemiec jest nadal głównym partnerem gospodarczym. Na obroty towarowe z Niemcami przypada około 10% całości obrotów handlowych Rosji. W 2004 roku wartość eksportu Rosji do Niemiec wyniosła 13,5 mld USD (drugie miejsce po Holandii), tj. ponad 7% całego eksportu Rosji. Wartość importu zaś wyniosła 10,6 mld USD (pierwsze miejsce), tj. 14% całości rosyjskiego importu²⁵¹.

W rosyjsko - niemieckich stosunkach handlowych widoczna jest jednak asymetria. Rosja zajmuje bowiem dopiero trzynaste miejsce wśród państw eksportujących do Niemiec i przypada na nią zaledwie niespełna 3% całości niemieckiego importu. Podobną pozycję (czternaste miejsce) Rosja zajmuje wśród państw, do których trafia niemiecka produkcja (2% całości niemieckiego eksportu)²⁵².

Należy dodać, że wymiana handlowa między obu partnerami w ostatnich latach systematycznie rosła, ale w tym wzroście znacznie większy jest udział niemieckiego importu z Niemiec w stosunku do rosyjskiego eksportu²⁵³.

Pracom grupy przewodniczyli jak przed rokiem Kalus Mangold i Boris Aljoszin. Należy odnotować, że w międzyczasie dr Klaus Mangold oprócz zajmowanych dotychczas stanowisk został: *Executive Advisor to the Chairman of Daimler Chrysler AG*²⁵⁴.

Właśnie udział firmy Daimler Chrysler AG w finansowaniu forum jest najlepszym przykładem na współdziałanie sektora publicznego z sektorem biznesu z obopólną korzyścią. Tematem przewodnim miała być dyskusja o bilateralnej kooperacji w sprawie ropy i gazu jak również dyskusja o klasie średniej i konkurencji²⁵⁵.

²⁵⁰ K. Brinkbaeumer, *Im Dritten Weltkrieg*, "Der Spiegel" z 13.09.2004, s. 77.

²⁵¹ Dane za Urzędem Statystycznym Rosji – Rosstat 2005, statystyki niemieckie znacznie równią się od rosyjskich. Według strony niemieckiej import Niemiec z Rosji w 2004 roku wyniósł 16 mld euro, a eksport 15 mld euro.

²⁵² Według statystyki niemieckiej, Ministerstwa Gospodarki, import z Rosji do Niemiec – 16,2 mld euro, eksport do Rosji 15 mld euro.

²⁵³ I. Wiśniewska, współpraca: T. Dąbrowski, *Współpraca gospodarcza Rosja – Niemcy*, z Raportu OSW i CSM, *Stosunki Rosja-Niemcy w latach 1998-2005*, Warszawa 2006, s. 28.

²⁵⁴ K. Mangold, B. Aljoszin, *Organizacja prac grupy roboczej „Gospodarka”*, Hamburg 2004, <http://www.petersburger-dialog.de>, (09.11.2011).

²⁵⁵ Ibidem.

Dyskusje na tematy gospodarcze odbywały się w ratuszu, ale również w izbach handlowych, w salach konferencyjnych *Deutsche Bank* oraz w siedzibach dużych wydawnictw i tym samym zyskały praktyczne tło.

Spotkanie w grupie roboczej „Gospodarka” rozpoczął przewodniczący delegacji rosyjskiej Michaił Gorbaczow, który pochwalił program niemieckiego rządu dotyczący transformacji efektywnej pomocy przy budowie małych i średnich struktur gospodarczych w Rosji. Następnie wskazując, że rosyjskie instrumenty do wspierania klasy średniej w Rosji nie są dobrze rozwinięte, poprosił o konkretne wskazówki i pomoc dla rosyjskich związków i izb w tym zakresie.

Należy tutaj dodać, że na żadnym z licznych spotkań podczas czwartej edycji forum nie było takiej harmonii i optymizmu, jak podczas debaty grupy gospodarczej, której obrady toczyły się wokół tematu przewodniego: „Niemcy i Rosja: gospodarka i polityka przed globalnymi wyzwaniami”. Wszyscy uczestnicy, a wśród nich główni rosyjscy menadżerowie i szefowie takich firm jak *Daimler Chrysler*, *BASF* i *E.O.N Ruhrgas AG*, byli zgodni, że niemiecko - rosyjskie stosunki gospodarcze mają wielką przyszłość.

Powodem takiego stanu rzeczy były zmiany wprowadzane od momentu upadku komunizmu. Rosja stworzyła dobry klimat do inwestycji, prawa ziemskie i podatkowe spełniły już wymagania zachodnich inwestorów, współpraca w zakresie kształcenia i szkolenia rosyjskich menadżerów i fachowców układała się coraz lepiej.

Klaus Mangold szcharakteryzował ten rozwój również jako znakomity. Dodał też, że niemiecko - rosyjska wymiana handlowa w roku 2004 wzrosła o 25%, a Rosyjska Federacja stała się największym eksporterem ropy do Niemiec. Przy tym szczególnie znaczenie ma wspieranie małych i średnich przedsiębiorstw²⁵⁶.

Analizując dane, nietrudno zauważyć, że rosyjskie koncerny odgrywają minimalne znaczenie na rynku niemieckim; skumulowane rosyjskie inwestycje bezpośrednie w Niemczech wyceniane były na koniec 2004 roku na ok. 300 mln USD. Jest to stosunkowo skromny rezultat w porównaniu do ogólnej wartości eksportu rosyjskiego kapitału²⁵⁷.

Rosyjska strona na przykładzie posiedzeń z zeszłego roku w St. Petersburgu przedstawiła propozycję utworzenia specjalnego programu *One - Stop - Shop dla KMU*. Małe i średnie przedsiębiorstwa otrzymywałyby w przeciągu 5 dni odpowiedź na

²⁵⁶ K. Mangold, B. Aljoszin, *Materiały z posiedzenia grupy roboczej „Gospodarka”*, Hamburg 2004, <http://www.petersburger-dialog.de>, (09.11.2011).

²⁵⁷ I. Wiśniewska, współpraca: T. Dąbrowski, *Współpraca gospodarcza Rosja – Niemcy*, z Raportu OSW i CSM, *Stosunki Rosja-Niemcy w latach 1998-2005*, Warszawa 2006, s. 25.

wszystkie stawiane pytania dotyczące rejestracji firmy i wszelkie potrzebne do tego pozwolenia. Dyskutowano również nad utworzeniem dodatkowych specjalnych stref gospodarczych oraz nad niezbyt efektywnym funkcjonowaniem tych już istniejących (m.in. strefy kaliningradzkiej)²⁵⁸. Należy dodać, że właśnie tworzenie takich stref w Rosji byłoby szczególnie ważne, ponieważ ich powstanie stanowi impuls dla inwestorów, tworzy *Wertschoepfungsmix* pomiędzy dużymi i małymi przedsiębiorstwami, wnosi nową jakość do rozwoju regionalnego.

Dość szybko uświadomiono sobie, że po transformacji potrzeba tworzenia małych i średnich przedsiębiorstw jako gwaranta rozwoju klasy średniej stała się bardzo pilna. Niestety na gruncie rosyjskim okazało się to wyjątkowo trudne, ponieważ taka forma działalności gospodarczej praktycznie nie istniała. Szczególnie ważne stało się stworzenie odpowiedniego systemu prawnego, który ułatwiłby realizację tego typu inicjatyw. Należy wziąć pod uwagę elastyczność, która jest niezbędna dla funkcjonowania małych i średnich przedsiębiorstw, ale również innowacyjność, która jest motorem napędowym dla ich funkcjonowania. Niestety na tym polu Rosja nie może pochwalić się osiągnięciami. Okazało się, że w tym zakresie bardzo pomocne mogą się okazać rady i konkretne wsparcie udzielane stronie rosyjskiej przez stronę niemiecką w ramach spotkań grup roboczych Dialogu Petersburskiego.

Jako jedną z możliwości dla rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw w Rosji uczestnicy dyskusji wskazali *Outsourcing*, który polega na przekazaniu zadań produkcyjnych do małych i średnich podmiotów. Jako przykład może posłużyć przekazanie produkcji wraz z *know-how* w ręce podwykonawców przez firmę BASF AG. Usprawniło to proces wytwórczy i zredukowało koszty produkcji. Kolejnym przykładem może być firma Siemens, w której już tylko 50% wartości produkcji wytwarzane jest w zakładach firmy. Koncern działa jak integrator systemu, na który składają się firma główna oraz średnie i małe przedsiębiorstwa. Taki system wymaga zaufania i optymalizacji współpracy, a proces kooperacji budowany jest przez lata²⁵⁹.

Analizując zagadnienia współpracy gospodarczej, można sobie uświadomić jak wiele jest jeszcze do zrobienia w zakresie budowania wzajemnych powiązań. I nie chodzi tutaj o bezpośrednie inwestycje, czy rozbudowę logistyczną systemów podwykonawczych dla dużych koncernów już działających w Rosji, ale o budowę

²⁵⁸ K. Mangold, B. Aljoszin, *Materiały z posiedzenia grupy roboczej „Gospodarka”*, Hamburg 2004, <http://www.petersburger-dialog.de>, (09.11.2011).

²⁵⁹ Ibidem

systemu wzajemnego zaufania, które jest nieodzowne dla sprawnego funkcjonowania gospodarki. To z kolei wiąże się z zmianą w sposobie myślenia pojedynczego człowieka.

Rozpatrując finansowanie wyżej wymienionych projektów, strona rosyjska zaproponowała utworzenie wspólnego programu dla Rosyjskiego Banku Rozwoju i Europejskiego Banku Odbudowy i Rozwoju (EBRD)²⁶⁰.

Przedmiotem obrad grupy roboczej zajmującej się problematyką społeczeństwa obywatelskiego był także aktualny temat: „Walka przeciwko terroryzmowi i ograniczeniu praw człowieka”. Podczas czwartej edycji forum grupie tej przewodniczyli: dr Ernst Joerg von Studnitz, przewodniczący Niemiecko - Rosyjskiego Forum e.V., członek grupy koordynującej Dialogu Petersburskiego i Ella Pamfilowa, przewodnicząca Komisji Praw Człowieka przy prezydencie Rosyjskiej Federacji²⁶¹.

Na wstępie Peter Boenisch oświadczył, że zapewnienie Putina o zabezpieczeniu w Rosji zdobyczy demokracji, polegających na wzmocnieniu społeczeństwa obywatelskiego i zagwarantowaniu suwerenności prawom człowieka zostało przyjęte przez uczestników Dialogu Petersburskiego z satysfakcją²⁶².

Z kolei konieczność podjęcia walki z terroryzmem postawiła przed Rosją i Niemcami ogromne wyzwania na poziomie porządku prawnego obu państw. Jednak różnice pomiędzy sytuacjami wyjściowymi w tych krajach są znaczące. W Niemczech standardy praw człowieka są dyskutowane pod presją zagrożenia terroryzmem, natomiast w Rosji rozwój standardów demokracji stoi pod presją aktów terrorystycznych dokonywanych na terenie całego kraju. Jeśli do tego dodamy trudną sytuację bytową szerokich mas społeczeństwa, dla którego bezpieczeństwo osobiste odgrywa szczególną rolę, otrzymamy zupełnie inny obraz zagrożeń demokracji od tego istniejącego w Niemczech.

Środkiem ciężkości debaty był konflikt północno - kaukaski w Czeczenii. W podsumowaniu ostrzegano, żeby nie określać go mianem wojny. Problematiczne staje się więc pytanie, czy konflikt czeczeński powinien być traktowany jako akt wojenny, czy jako wojna domowa o międzynarodowym znaczeniu. Rozważania te są o tyle istotne, że w przypadku uznania tego konfliktu za wojnę dopuszczalna byłaby interwencja międzynarodowych sił rozjemczych.

²⁶⁰ Ibidem.

²⁶¹ E. Studnitz, W. Pamfilowa, *Zagadnienia do dyskusji grupy roboczej „Społeczeństwo obywatelskie”*, Hamburg 2004, <http://www.petersburger-dialog.de>, (30.11.2011).

²⁶² E. Siegel, *Die Glaubwuerdigkeit steht auf dem Spiel*, „Rheinischer Merkur” z 09.09.2004, s.7

Kolejna grupa robocza, która zajmuje się sprawami wymiany młodzieży, kształcenia i nauki obradowała na temat perspektyw kooperacji w wymienionych dziedzinach. Grupie tej przewodniczyli: dr Christian Bode, sekretarz generalny DAAD i prof. dr Ludmiła Werbicka²⁶³.

Na zakończenie czwartej edycji forum Władimir Putin i Gerhard Schroeder planowali podpisać porozumienie o wymianie młodzieży pomiędzy obu krajami. Z powodu dramatu zakładników z Biesłanu Putin odwołał swoją wizytę w Hamburgu, ale jednocześnie zapowiedział, że podpisanie tej umowy nastąpi w Rosji.

Były prezydent Rosji Gorbaczow podkreślił, że wymiana młodzieży to wielkie osiągnięcie w historii obu państw. Dodał, że wymiana taka będzie służyć porozumieniu między ludźmi, i, co się z tym wiąże, przysłuży się zjednoczonej Europie, którą trzeba budować także na Wschód²⁶⁴.

Inicjatywa ta została sfinansowana przez oba rządy kwotą w wysokości 4 milionów euro i miała na celu zabezpieczenie równych szans dla młodzieży ze wszystkich regionów obu państw.

Kolejne cele, które realizowała grupa to: poprawa w zakresie wymiany wizowej, co w szczególny sposób miałoby wpłynąć na rozwój wymiany młodzieży, udział grupy w procesie przystąpienia Rosji do Systemu Bolońskiego²⁶⁵, utworzenie Centrali Prawa i Gospodarki oraz Centrali Socjologii w St. Petersburgu znaczny wzrost liczby rosyjskich studentów w Niemczech, który nastąpił po wprowadzeniu postulowanych wcześniej środków marketingowych. Szczególne zadawalający jest wzrost liczby pracowników naukowych²⁶⁶.

Na szczególną uwagę zasługuje proces reorganizacji systemu szkolnictwa wyższego, przed którym stoi Rosja, niezbędny na drodze Rosji do Systemu Bolońskiego. Dla wypracowania odpowiedniej strategii zainicjowano stworzenie specjalnej komórki składającej się z przedstawicieli środowisk akademickich z Niemiec i Rosji. W ramach programu wspieranego przez Dialog Petersburski: „Szkoly wyższe gotowe na system Boloński” zaproponowano stworzenie sieci kierunków studiów w celu zbudowania nowej międzynarodowej struktury, aby urzeczywistnić założenia

²⁶³ C. Bode, L. Werbicka, *Zagadnienia do dyskusji grupy roboczej „Kształcenie“*, Hamburg 2004, <http://www.petersburger-dialog.de>, (30.11.2011).

²⁶⁴ W. Hammer, *Hamburg wird das Zentrum der deutsch – russischen Freundschaft*, „Bild” z 10.09.2011, s. 8

²⁶⁵ Deklaracja Bolońska przyjęta 18-19 czerwca 1999 roku jest podstawą procesu na rzecz tworzenia jednolitego systemu szkolnictwa wyższego w Europie.

²⁶⁶ C. Bode, L. Werbicka, *Materiały z posiedzenia grupy roboczej „Kształcenie“*, Hamburg 2004, <http://www.petersburger-dialog.de>, (30.11.2011).

systemu bolońskiego. Współpraca ta w przyszłości mogłaby doprowadzić do otworzenia kierunków, na których byłby wydawany podwójny dyplom. W ramach tej współpracy rozważa się również stworzenie systemu stypendiów. W proces modernizacji szkolnictwa wyższego należałoby włączyć międzynarodowe instytuty przyznawania stopni naukowych Niemieckiej Grupy Badawczej (*DFG*), która powinna uzyskać natychmiastowy wgląd w rosyjski system szkolnictwa wyższego²⁶⁷.

Kolejne inicjatywy grupy roboczej dotyczyły: wspierania nauki języków na poziomie akademickim, rozszerzenia współpracy w zakresie rozbudowy specjalistycznych centrów informatycznych, zintensyfikowania międzynarodowej kooperacji w zakresie rozbudowy infrastruktury informatycznej, szczególnie bibliotek, co było dążeniem Niemieckiej Grupy Badawczej. Stworzono koncepcję strategicznej kooperacji w dziedzinie badań, technologii i innowacji, która byłaby realizowana między instytutami badań uczelni wyższych z obu krajów. Dalsze inicjatywy dotyczyły programu ustawicznego kształcenia w obliczu konieczności rozwijania swoich umiejętności w ciągu całego życia, który miał być realizowany w ramach kanclerskiego programu stypendialnego *Alexander von Humbolt - Stiftung (AvH)* oraz programu stypendialnego dla młodych menadżerów pod auspicjami rosyjskiego prezydenta. W początkowym etapie program ten stwarzał również możliwości studiowania w Niemczech²⁶⁸.

Należy w tym miejscu wspomnieć o sukcesach grupy, do których trzeba zaliczyć przede wszystkim zwiększenie liczby studentów i naukowców w ramach wzajemnej wymiany, poza tym zainicjowanie i wspieranie w ramach (*DAAD*) rozwoju centrów dla stanowienia niemieckiego prawa i rozwoju nauk w Moskwie, powstanie centrum dla badań socjologicznych na uniwersytecie w St. Petersburgu, powstanie niemiecko - rosyjskiego centrum fizyki na Uniwersytecie w St. Petersburgu oraz założenie niemiecko - rosyjskiego kierunku specjalistycznych studiów magisterskich specjalistycznych w dziedzinie fizyki, a od czerwca 2005 rozpoczęcie współpracy pomiędzy Uniwersytetem Technicznym w Monachium i Lipsku, i Uniwersytetem Technicznym w Ilmenau oraz uniwersytetem w St. Petersburgu i innych szkołami wyższymi w tym mieście. Do osiągnięć zespołu należy zaliczyć, propozycję współpracy oraz finansowania grup naukowych i centrów badawczych z Niemiec, ofertę dla zainteresowanych współpracą rosyjskich grup tematycznych nad zdefiniowanym

²⁶⁷ Ibidem.

²⁶⁸ Ibidem.

projektem, wspieraną przez Dialog Petersburski inicjatywę *Krupp - Stiftung i Zeit - Stiftung* utworzenia w Moskwie Niemieckiego Instytutu Historycznego (*DHI*), dwa projekty naukowe w dziedzinie fizyki: *XFEL* (laser wolnych elektronów) i *FAIR* (przyspieszacz hadronów), również liczne programy z dziedziny geofizyki, fizyki jądrowej, astronautyki, badań podmorskich i polarnych oraz prowadzonych przez *Max-Delbrueck - Centrum* badań w dziedzinie medycyny molekularnej, tworzenie wirtualnych instytutów badawczych²⁶⁹.

Duża ilość podjętych inicjatyw świadczy o postępującym w dobrym kierunku rozwoju prac grupy. Należy dodać, że właśnie działalność tego zespołu jest najmniej podatna na komplikacje spowodowane uwikłaniem się Rosji w konflikty regionalne i wynikające z tego faktu wywieranie politycznej presji na uczestników dyskusji oraz odciąganie ich od merytorycznej strony ich zadań.

Podczas czwartej edycji forum obradowała również grupa robocza zajmująca się kulturą. Przewodniczyli jej: prof. dr Klaus - Dieter Lehmann, prezydent Fundacji Dziedzictwo Pruskiej Kultury i prof. dr Michaił Piotrowski, dyrektor Ermitażu, członek Komisji Dialogu Petersburskiego. Zespół zajął się tematem dalszej działalności po obchodach niemiecko - rosyjskich dni kultury w latach 2003 - 2004, a przed Rokiem Pamięci 2005²⁷⁰.

Program obchodów niemiecko - rosyjskich dni kultury w latach 2003 - 2004 opierał się głównie na projektach stworzonych przez uczestników Dialogu Petersburskiego i w dużej części został sfinansowany ze strony niemieckiej przez prywatnych, jak i społecznych autorów tego dialogu w kwocie 10 milionów. Program objął metropolie, ale również, zgodnie z założeniami uwzględnił zaangażowanie w projekty regionalne. Dzięki zaangażowaniu Państwowej Fundacji Kultury i Fundacji S. Fischer udało się na przykład doprowadzić do realizacji projektu obejmującego tłumaczenia współczesnej literatury i książek dla dzieci²⁷¹.

W założeniu grupy obchody Roku Pamięci 2005 miałyby być sprzyjającą okolicznością do pojednania i wzajemnego zrozumienia, nie zaś okazją do wspomnień z czasów II wojny światowej czy lat powojennych. Jako ciekawostkę należy przytoczyć tutaj przykład inicjatywy Kalusa - Dietera Lehmana, członka fundacji Dziedzictwa Kultury Pruskiej, który zapowiedział podarowanie stronie rosyjskiej wiernej kopii

²⁶⁹ *Ibidem*.

²⁷⁰ K. Lehmann, M. Piotrowski, *Materiały z posiedzenia grupy roboczej „Kultura”*, Hamburg 2004, <http://www.petersburger-dialog.de>, (30.11.2011).

²⁷¹ *Ibidem*.

rzeźby *Betenden Knaben von Sanssouci*²⁷² zrabowanej i zniszczonej podczas II wojny światowej.

Z inicjatywy miasta Hamburg zorganizowano wystawę w Muzeum Kapitulacji *Karlshorst* poświęconą blokadzie Leningradu, która następnie miała być zaprezentowana również w St. Petersburgu. Grupa zwróciła się również do Komisji Historycznej o wprowadzenie do książek szkolnych dokładnego i rzetelnego przedstawienia opisu oblężenia Leningradu²⁷³.

Grupa robocza zajmująca się sprawami kultury poruszyła również temat dzieł sztuki, zrabowanych i do dziś niezwróconych przez stronę rosyjską, wskazując na ich ogromną wartość historyczną. Podkreślono poza tym konieczność dostępu do tych zasobów z uwagi na przymus zadbania o ich stan. Strona niemiecka zaapelowała do rosyjskich naukowców o umożliwienie zabezpieczenia, skatalogowania i sfotografowania dzieł, proponując całkowite sfinansowanie tej operacji²⁷⁴.

Poza tym grupa zaaprobowwała następujące działania: wspólną wystawę z okazji rocznicy 750 - lecia Kaliningradu, projekt *Hamburger Zeit - Stiftung* wystawy graficznej Louis Corinths w Kaliningradzie i wystawy *Prussi - Sammlung*, inicjatywę wspólnego dialogu o pozycji rosyjskiej i niemieckiej architektury w postaci zorganizowania sympozjum, które miałyby zostać wspólnie zaaranżowane przez organizacje branżowe obu państw, projekt finansowania przez prywatnych darczyńców młodego, rosyjskiego kina, *Projekt der Ermitage* - wspólną wystawę o „złotych czasach” stosunków rosyjsko - pruskich z lat 1800 - 1850 oraz propozycję cyfryzacji przez niemieckich naukowców w Moskiewskiej Państwowej Bibliotece pochodzącej z Lipska Biblii Gutenberga²⁷⁵.

„Koncentracja medialna i wolność mediów - położenie i następstwa” to temat, którym zajęła się grupa robocza „Media”, której przewodniczyli: prof. Michael Rutz, redaktor naczelny „Rheinischer Merkur” I Dmitrij Mezencew, zastępca przewodniczącego Rady Federacyjnej Rosyjskiej Federacji²⁷⁶.

²⁷² *Betenden Knaben von Sanssouci* - prezent króla pruskiego Fryderyka Wilhelma IV dla swojej siostry Charlotty Pruskiej, małżonki cara Mikołaja. Dzieło zostało zniszczone podczas oblężenia Leningradu przez wojska niemieckie.

²⁷³ K. Lehmann, M. Piotrowski, *Oświadczenie końcowe grupy roboczej „Kultura”*, Hamburg 2004, <http://www.petersburger-dialog.de>, (30.11.2011).

²⁷⁴ Ibidem

²⁷⁵ Ibidem

²⁷⁶ M. Rutz, D. Mezencew, *Organizacja prac grupy roboczej „Media”*, Hamburg 2004, <http://www.petersburger-dialog.de>, (01.12.2011).

Podczas obrad Dmitrij Mezencew zakomunikował o wprowadzeniu w następnym roku nowego prawa prasowego, które będzie nowoczesne i odpowiednie do sytuacji w kraju. Powiedział również, że prezydent Putin osobiście zatroszczył się o kształt tej ustawy. Mają zostać usunięte z niej błędy, które powstały przy tworzeniu pierwszego prawa prasowego w latach 1990/1991 ze względu na stan przejścia od Rosji Sowieckiej do Republiki Demokratycznej.

Uczestnicy konferencji po stronie rosyjskiej bronili dotychczasowej polityki medialnej prezydenta Putina. Mezencew podkreślił, że z jego punktu widzenia wolność słowa w Rosji jest zagwarantowana. Witalij Ignatenko, dyrektor generalny Agencji *Itar - Tass* dodał, że o kontroli prasy w Rosji nie może być mowy. Tezy takie nazwał krzywdzącymi i stereotypowymi wypowiedziami. Ignatenko określił prezydenta Putina jako człowieka, któremu wolność słowa szczególnie leży na sercu. Generalnie rozmówcy strony rosyjskiej prosili o zrozumienie dla trudnej sytuacji, w jakiej znalazł się ich kraj po atakach terrorystycznych.

Zaprzeczają temu fakty: zwolnienie Rafa Szarikowa ze stanowiska redaktora naczelnego moskiewskiej gazety „Izwestia”, tendencyjna polityka informacyjna Kremla w relacjach z Biesłanu, dokonanie napaści ataku gazowego na dziennikarkę Annę Politkovską. Niepokojące są również doniesienia o przeprowadzonym przez służby specjalne przesłuchaniu młodych rosyjskich dziennikarzy, którzy mieli wziąć udział w jednym z programów organizowanych w Niemczech przez Dialog Petersburski. Strona rosyjska jednak zaprzeczyła tym doniesieniom.

Strona rosyjska skrytykowała również sposób relacjonowania przez niemieckie media tragedii w Biesłanie. Zaprzeczono, jakoby akcja uwolnienia zakładników była „szturmem” na szkołę. Rosjanie nie zgodzili się ponadto z opinią, że atak ten miał coś wspólnego z toczącymi się walkami w Czeczenii. Przypomniano, że terrorystom chodziło tylko i wyłącznie o rozniecenie nowego ogniska walk między społecznościami lokalnymi. Stanowiska Putina w wojnie na Kaukazie bronił również Gorbaczow, który konflikt ten nazwał procesem odbudowy Czeczenii²⁷⁷. Należy zauważyć, że pomimo ogłoszenia w 1991 roku niepodległości, Czeczenia nadal pozostaje w granicach Federacji Rosyjskiej. Społeczność międzynarodowa z kilkoma wyjątkami nie uznaje niepodległości Czeczenii, traktując jej separatystyczne dążenia za wewnętrzną sprawę Rosji.

²⁷⁷ S. Quenett, *Russland fuehlt sich missverstanden*, „Koelner Stadtanzeiger” z 10.09.2004.

Na koniec spotkania strona rosyjska przedstawiła szczegóły nowego prawa prasowego, według którego cenzura i wywieranie presji na dziennikarzy miały być całkowicie zabronione. Ustawa określała prawa i obowiązki wszystkich autorów z dziedziny mediów, regulując prawa autorskie i ochronę informatorów²⁷⁸.

Podczas czwartej edycji Dialogu Petersburskiego obrady swoje zainicjowała kolejna grupa robocza o nazwie „Warsztaty przyszłości”, której działania koordynowali: Alexander Rahr, dyrektor programowy, *Kolber - Centrum Russland/GUS*, DGAP i Natalia Czerkesowa, kierownik projektu, agencji „Rosblat”. Tematem prac grupy były szanse młodej generacji w obustronnych stosunkach²⁷⁹.

W obradach nowej grupy udział wzięło 25 młodych naukowców, dziennikarzy, przedstawicieli gospodarki i polityków z dużym doświadczeniem zdobytym podczas realizacji wielu wspólnych projektów. Jako wstęp do dyskusji posłużył referat historyka Rainera Lindnera i redaktora czasopisma „*Russia in Global Affairs*” Timofeja Bordaczowa na temat stanu stosunków niemiecko - rosyjskich 15 lat po upadku muru berlińskiego. W odniesieniu do referatu rozpoczęła się kontrowersyjna debata o tym, jak dalece Rosja należy do Europy: politycznie, cywilizacyjnie, gospodarczo oraz pod względem bezpieczeństwa politycznego.

Konkluzje z dyskusji były następujące: Rosja jest częścią Europy, ale nie częścią Zachodu: Europa jest zbiorem wartości, które mają swoje korzenie w zachodniej kulturze: Niemcy są gotowe zawrzeć strategiczne partnerstwo z Rosją, ale tylko w kontekście wspólnoty europejskiej: Rosja dąży do współdziałania w gremiach decyzyjnych, które będą stanowić o przyszłości kontynentu w XXI wieku²⁸⁰.

W drugiej części debaty rozmówcy złożyli wiele propozycji, które miały posłużyć poprawie wzajemnych relacji. Do nich należy zaliczyć: wsparcie dyskusji między młodymi dziennikarzami z Rosji i Niemiec na temat wolności słowa w prasie, włączenie w dyskusję tematu wiz wielokrotnego użytku dla pozarządowych organizacji, realizację projektów na poziomie regionalnym, szczególnie w regionach graniczących z Unią Europejską²⁸¹.

²⁷⁸ M. Rutz, D. Mesencew, *Materiały z posiedzenia grupy roboczej „Media”*, Hamburg 2004, <http://www.petersburger-dialog.de>, (01.12.2011).

²⁷⁹ A. Rahr, N. Czerkesowa, *Organizacja prac grupy roboczej „Warsztaty przyszłości”*, Hamburg 2004, <http://www.petersburger-dialog.de>, (01.12.2011).

²⁸⁰ A. Rahr, N. Czerkesowa, *Oświadczenie końcowe grupy roboczej „Warsztaty przyszłości”*, Hamburg 2004, <http://www.petersburger-dialog.de>, (01.12.2011).

²⁸¹ Ibidem

Grupa robocza „Warsztaty przyszłości” za główny cel postawiła sobie odświeżenie formuły Dialogu Petersburskiego poprzez wprowadzenie do niego szczególnej wartości, jaką jest szerzenie idei społeczeństwa obywatelskiego wśród młodych uczestników życia społecznego²⁸².

Według wypowiedzi Christiana Meiera z Fundacji *Wiissenschaft und Politik* dla „Rheinischer Merkur” Dialog Petersburski szuka nadal swojego miejsca w systemie już efektywnie działających niemiecko - rosyjskich kół dyskusyjnych. Dlatego istnieje niebezpieczeństwo, że inicjatywa będzie tylko ozdobnym elementem rozmów w ramach konsultacji rządowych²⁸³. Pomimo tych opinii i rozbieżności w kluczowych kwestiach czwarta edycja Dialogu Petersburskiego otwiera nowy rozdział w historii jej działalności. Swoją dojrzałość forum potwierdza umiejętnością oddzielenia kwestii sporów politycznych od inicjowania konkretnych działań na rzecz eliminacji punktów spornych.

2.2. Edycja V - St. Petersburg 2005

Po wyborach 2005 roku niemiecka scena polityczna nie zmieniła się w sensie programowym, bowiem partnerstwo strategiczne już nie tyle z UE, ale UE i Niemiec z Rosją stało się ważnym punktem programu wielkiej koalicji CDU/CSU/SPD²⁸⁴.

Opinię tę potwierdzają słowa cytowanego już wcześniej Christiana Meiera, który w artykule dla „Przeglądu Stosunków Międzynarodowych” pisze, że Niemcy wraz z europejskimi partnerami opowiadają się po stronie strategicznego partnerstwa z Rosją, które będzie pobudzane we wszystkich dziedzinach na poziomie stosunków bilateralnych, jak i na poziomie Unii Europejskiej. Meier podkreśla dalej, że Niemcy mają szczególny interes w tym, żeby trudna modernizacja kraju wspierana była poprzez wzmożoną współpracę polityczną, gospodarczą i społeczną. Celem jest Rosja, która

²⁸² Ibidem

²⁸³ E. Siegel, *Die Glaubwuerdigkeit steht auf dem Spiel*, „Rheinischer Merkur” z 09.09.2004, s. 7.

²⁸⁴ C. Meier, *Die „Grosse Koalition” und die deutsche – russische Partnerschaft: Kontinuitaet und neue Akzente*, „Przegląd Stosunków Międzynarodowych – The International Affairs Review” 2006, 2.

coraz lepiej prosperuje i kieruje się ku wartościom, wyznaczanym przez Europę i która, uwzględniając tradycję - zwycięży w walce na drodze do demokracji²⁸⁵.

Ze względu na zmiany, jakie nastąpiły po wyborach w Niemczech, konsultacje w ramach piątej edycji Dialogu Petersburskiego odbyły się w dniach od 30 listopada do 1 grudnia w zmienionej i okrojonej formie „Małego Dialogu”.

Otwierając obrady, Władimir Putin w swoim wystąpieniu podkreślił, że po pięćdziesięciu latach od nawiązania stosunków dyplomatycznych między Niemcami a Rosją szczególnie dziś w kontekście wielu wspólnych osiągnięć ważne jest, żeby nie spocząć na laurach, tylko postawić sobie nowe zadania i wyznaczyć nowe kierunki. Do realizacji celów powinno się wykorzystać potencjał tradycji, niezwykle korzystnie układające się stosunki między Niemcami a Rosją, jak również zasób zdolności i możliwości społeczeństw obywatelskich obu krajów²⁸⁶.

Z kolei kanclerz Niemiec Angela Merkel w swoim wystąpieniu doceniła ogromne osiągnięcia i wkład Dialogu Petersburskiego w budowanie stosunków między Niemcami a Rosją, podkreślając, że ożywione partnerstwo potrzebuje spotkań i wymiany pomiędzy ważnymi grupami społecznymi obu państw, a to właśnie zapewnia Dialog Petersburski. Kontakty między społeczeństwami, rosnące zrozumienie dla siebie i spotkania osobiste, a także współpraca rządów tworzą podatny grunt dla efektów w przyszłości. W dalszej części wypowiedzi pani kanclerz dodała, że strategiczne partnerstwo, które powstało pomiędzy Niemcami a Rosją, ale też pomiędzy Unią Europejską a Rosją, zostało w wielu dziedzinach mocno zacieśnione, co nie jest bez znaczenia w obliczu globalizacji niosącej tak szanse, jak i ryzyko²⁸⁷.

Konsultacje w ramach piątej edycji Dialogu Petersburskiego odbywały się pod hasłem: „Niemcy po wyborach. Perspektywy i nowe kierunki rozwoju w stosunkach niemiecko - rosyjskich”.

Nadrzędnymi wątkami w dyskusji grupy roboczej zajmującej się polityką były trzy tematy: perspektywy rozwoju stosunków niemiecko - rosyjskich po wyborach w Niemczech, współpraca Rosji i Unii Europejskiej oraz los nowej, rosyjskiej ustawy o regulacji i aktywizacji organizacji pozarządowych²⁸⁸.

²⁸⁵ Ibidem

²⁸⁶ W. Putin, *Grusswort des Praesidenten der Russischen Foederation Wladimir Putin*, St. Petersburg 2005, <http://www.petersburger-dialog.de>, (02.12.2011).

²⁸⁷ A. Merkel, *Grusswort der deutschen Bundeskanzlerin Angela Merkel*, St. Petersburg 2005, <http://www.petersburger-dialog.de>, (02.12.2011).

²⁸⁸ *Organizacja prac grupy roboczej „Polityka”*, St. Petersburg 2005, <http://www.petersburger-dialog.de>, (02.12.2011).

Hans Joachim Spanger, członek *Hessische Stiftung fuer Friedens - und Konfliktforschung*, w swoim referacie przedstawił scenariusz możliwych zmian po wyborach w Niemczech, który uwzględniał sytuację, kiedy Niemcy i Rosja nie będą już należeć do osi zainicjowanej przez prezydenta Francji Chiraca i tym samym nie będą stanowić przeciwwagi dla USA. Jednak polityka z mottem w tle - „więcej Ameryki” - wcale nie miałyby oznaczać osłabienia więzi niemiecko - rosyjskich. Priorytetem byłoby budowanie stosunków bilateralnych - już nie ponad głowami członków Unii Europejskiej - o czym zresztą zapewniała nowa kanclerz Angela Merkel. Prawdopodobna miała być również zmiana samej formy polityki na politykę jasnych przekazów - *Klare Worte*, co zresztą bardzo pasowało do postaci nowej kanclerz²⁸⁹.

Należało się spodziewać modyfikacji w sposobie prowadzenia dyskusji i formie debat. Oznaczało to, że od tej pory rzeczy będą nazywane po imieniu, co niewątpliwie zaostrzy ton dyskusji i w pierwszej fazie będzie prowadziło do nieporozumień i kłótni.

Należy tutaj wspomnieć o krytycznym stosunku nowej koalicji niemieckiej wobec projektu budowy „rurociągu północnego”. Kanclerz Angela Merkel często podkreślała, że decyzja o tej inwestycji jest decyzją polityczną, wymierzoną przeciwko Unii Europejskiej i USA. Pomimo to realizacja projektu budowy „rurociągu północnego” nie została wstrzymana.

O strategicznym znaczeniu porozumienia w sprawie budowy Gazociągu Północnego niech świadczy postawa USA, które wezwały do zablokowania tej inwestycji, co zostało uznane przez Aleksandra Rahr, niemieckiego politologa, za „skandaliczne i niezrozumiałe”²⁹⁰.

Należało się spodziewać, że nowa koalicja będzie bardziej skupiona na wewnętrznych reformach w Niemczech, niż na polityce zagranicznej. Może to się wiązać z przesunięciem akcentów i środka ciężkości w kierunku polityki wewnętrznej. Uwzględniając jednak pragmatyzm nowej kanclerz w podejściu do rzeczywistości, należy się spodziewać utrzymania stosunków z Rosją na dotychczasowym poziomie z tą różnicą, że od tej pory nie będą one miały charakteru personalnego i będzie je cechować większy dystans.

²⁸⁹ H. Spanger, *Materiały z prac grupy roboczej „Polityka”*, St. Petersburg 2005, <http://www.petersburger-dialog.de>, (02.12.2011).

²⁹⁰ A. Rahr, „Skandaliczne” działanie USA ws. Gazociągu Północnego, za PAP, od/23.09.2008, <http://biznes.onet.pl> (23.09.2008). Rahr skomentował na spotkaniu z zagranicznymi dziennikarzami artykuł amerykańskiego ambasadora w Sztokholmie Michaela M. Wooda, który wobec konfliktu na Kaukazie ostrzegał przed uzależnieniem od dostaw surowców z Rosji i wezwał Szwedów do zablokowania projektu gazociągu pod Morzem Bałtyckim.

Założenia polityki zagranicznej w czasie drugiej kadencji prezydenckiej Putina (06 maja 2004 - 06 maja 2008) nie uległy zasadniczym zmianom doktrynalnym. Nie dokonano korekty podstawowych dokumentów określających rosyjskie cele, zagrożenia czy wyzwania. Rosja umacniającą własną pozycję coraz śmielej akcentowała swoje interesy i domagała się uwzględnienia tego stanu rzeczy przez społeczność międzynarodową. Istotnym punktem odniesienia, wyznaczającym priorytety działań Moskwy zarówno w sferze wewnętrznej, jak i na arenie międzynarodowej były doroczne wystąpienia prezydenta Putina przed Zgromadzeniem Federalnym²⁹¹.

Ważnym kierunkiem polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej pozostała Unia Europejska jako jeden z najważniejszych partnerów gospodarczych. Prezydent Putin podkreślał wielokrotnie wagę rosyjsko - unijnej współpracy w sferze energetycznej oraz realizowaną wspólnie koncepcję „czterech przestrzeni”. Rosja nadal podtrzymywała wolę zawarcia nowego porozumienia, które mogło się stać fundamentem dwustronnej współpracy.

Stosunki Rosji i Unii Europejskiej w tym czasie nie były jednoznaczne. Z jednej strony Unia Europejska krytykowała Rosję za prowadzenie „prywatnej polityki” bez respektowania prawa międzynarodowego, z drugiej strony pojawiły się głosy o możliwym członkostwie Rosji w Unii Europejskiej.

Swoje niezadowolenie z postępów w dialogu rosyjsko - unijnym wyraziła również Komisja Europejska, która uznała, że Rosja odchodzi od idei „wspólnych wartości”. Komisja wprost skrytykowała Federację Rosyjską za nieprzestrzeganie standardów demokracji wyznaczonych przez Radę Europy i OBWE (międzynarodowe organizacje, których Rosja jest członkiem)²⁹².

Uznano, że dobrą okazją do ustalenia określonych ram wzajemnej współpracy będzie prezydencja Niemiec w Unii, która przypadnie na rok 2007, co zbiegnie się z datą przedłużenia porozumienia o partnerstwie i współpracy. Uczestnicy Dialogu postanowili rozpocząć intensywne prace nad nowym kształtem tego porozumienia. Wśród potencjalnych tematów do dyskusji pojawiły się następujące zagadnienia: główne cele współpracy Unii Europejskiej i Rosji, zmiana polityki Unii Europejskiej po rozszerzeniu oraz perspektywy współpracy na przykładzie konkretnych sytuacji w obszarze stosunków międzynarodowych, włączając tematykę zarówno zamrożonych,

²⁹¹ A. Curanović, S. Kardaś, R. Alf, *Polityka zagraniczna Federacji Rosyjskiej w okresie prezydentury Władimira Putina*, Instytut Stosunków międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2008, s. 16

²⁹² P. Dunay, *The OSCE in Crisis*, „Chaillot Paper”, z kwietnia 2006, s. 88.

jak i rozwijających się konfliktów, problemów demograficznych, migracji, przyczyn i konsekwencji tych zjawisk, wpływu globalizacji na nowoczesną cywilizację oraz zagadnienia związane rozwojem społeczeństwa informatycznego.

Podjmując temat ustawy o organizacjach pozarządowych przedstawiciele strony rosyjskiej zwrócili uwagę na zagrożenia, jakie wynikają z nowej ustawy o regulacji aktywności tych organizacji. Podkreślali, że finansowanie ich ze środków zagranicznych jest czasem wykorzystywane do wpływania na politykę. Dlatego uznano, że prace nad tą ustawą w rosyjskim parlamencie powinny być kontynuowane²⁹³.

Należy dodać, że dyskusje na ten temat prowadzone w ramach Dialogu Petersburskiego przebiegały w nerwowej atmosferze. Strona rosyjska, zaprezentowała pogląd, że wspieranie organizacji pozarządowych jest ingerencją w wewnętrzne sprawy Rosji i uznawała tę pomoc za próbę „eksportu” zachodniego stylu życia. Rosyjscy przedstawiciele nie dostrzegali szerszego wymiaru aktywizacji organizacji pozarządowych i korzyści płynących z rozwoju tego typu działalności, co wynikało z braku tradycji oddziaływania społecznego na sprawy kraju.

Krytyka ustawy znalazła również swoje odbicie w prasie. Na łamach „Russland - Aktuell” można było przeczytać, że rosyjska *Duma* uchwaliła po pierwszym czytaniu nowe prawo o organizacjach pozarządowych, które krytykowane jest żywo nawet w samej Rosji i musi być jeszcze raz gruntownie poprawione. Takie życzenie wyrażają też uczestnicy Dialogu Petersburskiego. Jeszcze w tygodniu obrad forum do przewodniczącego rosyjskiego parlamentu Borysa Grykowa wysłano odpowiednie pismo, co wcześniej obiecał Michaił Gorbaczow²⁹⁴.

8 września 2005 roku podczas ostatniego spotkania kanclerza Schroedera z prezydentem Putinem w Berlinie przedmiotem rozmów była współpraca gospodarcza Niemiec i Rosji oraz kwestie energetyczne. W obecności kanclerza Niemiec i prezydenta Rosji firmy podpisały porozumienie o budowie gazociągu północnego. Schroeder akcentował, że gazociąg północny służy niemieckim i rosyjskim interesom. Niemcy bowiem są zainteresowane wzrostem importu gazu ze względu na rosnące zapotrzebowanie na ten surowiec. Do tej pory 1/3 zużywanego w Niemczech gazu pochodziła z Rosji. Przewidywano, że niemiecki import gazu wzrośnie do 2025 roku o około 25% i będzie wynosił 105 miliardów metrów sześciennych. Oznacza to, że import gazu z Rosji wzrośnie o prawie 2/3, czyli wyniesie 60 miliardów metrów sześciennych.

²⁹³ Ibidem.

²⁹⁴ G. Mrozek, *Petersburger Dialog staerkt NGOs In Russland*, „Russland – Aktuell” z 02.12.2005.

Wzrost niemieckiego importu nasuwa pytanie o bezpieczeństwo dróg transportu gazu ze wschodu. Argumentowano, że gazociąg północny stanowi istotny wkład w osiągnięcie przez Niemcy bezpieczeństwa energetycznego, ponieważ nie będzie przebiegał przez „niepewne” kraje tranzytowe to znaczy przez Ukrainę i Białoruś²⁹⁵.

Jak już wspomniano, pomimo słów krytyki skierowanej przez nową koalicję wobec powyższej inicjatywy rządu Schroedera, projekt ten miał być kontynuowany, co było ściśle związane z wcześniejszymi decyzjami o rezygnacji Niemiec z wytwarzania i użytkowania energii jądrowej i stopniowego przechodzenia państwa na wykorzystywanie odnawialnych źródeł energii. Dla wyjaśnienia należy dodać, że dla sprawnego przeprowadzenia zmiany sposobu pozyskiwania energii niezbędny jest okres przejściowy, w którym gaz z Rosji miał odegrać ważną rolę.

W przemówieniu koalicyjnym CDU/CSU i SPD z 11 listopada 2005 roku podkreślono między innymi wolę kontynuowania strategicznego partnerstwa z Rosją we wszystkich dziedzinach, zarówno na poziomie bilateralnym, jak i UE; wyrażono chęć zbudowania długoterminowego partnerstwa energetycznego (ale bez jednostronnych zależności) oraz wymiany handlowej, akcentowano znaczenie Rosji jako ważnego partnera przy rozwiązywaniu regionalnych i globalnych problemów²⁹⁶.

W atmosferze wzajemnego zrozumienia dla obopólnych interesów rozpoczęła swoje obrady grupa dyskusyjna zajmująca się problematyką gospodarczą. Delegaci sformułowali tematy, nad którymi grupa ta miała pracować podczas obrad Dialogu w 2006 roku. Pierwszym z nich był temat: „Obraz Rosji w Niemczech i obraz Niemiec w Rosji - co może zrobić gospodarka?”. Chodziło tutaj szczególnie o poprawę wizerunku rosyjskiego biznesu na Zachodzie poprzez doinformowanie niemieckich przedsiębiorców o możliwościach nawiązania bezpośredniej współpracy gospodarczej. Drugi temat: „Niemcy i Rosja jako decydujący faktor gospodarczy - współpraca pomiędzy państwem a gospodarką poprzez wspólne kształcenie” odnosił się do przydatności tej formy współpracy dla rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw. Kolejny temat: „Rola i zadania niemiecko - rosyjskich stosunków gospodarczych przy tworzeniu wspólnej przestrzeni gospodarczej między Rosją, a UE” miał związek z wypracowaniem nowego porozumienia o partnerstwie i kooperacji, gdyż dotychczasowe traciło swoją ważność w 2007 roku. Grupa tematyczna pod

²⁹⁵ R. Goetz, *Deutschland und Russland - „Strategische Partner” ?*, „Aus Politik und Zeitgeschichte”, 2006, nr B11, s 14 – 23.

²⁹⁶ *Gemeinsam fuer Deutschland. Mit Mut und Menschlichkeit*. Koalitionsvertrag von CDU/CSU und SPD, <http://www.koalitionsvertrag.spd.de>, (03.12.2011).

kierownictwem ECE GmbH & Co.KG i rosyjskich partnerów podkreśliła konieczność włączenia do dyskusji przedsiębiorców, burmistrzów i polityków z obu stron. Ostatnim z tematów było zagadnienie kluczowe we wzajemnych stosunkach gospodarczych Niemiec i Rosji a mianowicie budowanie i ukształtowanie klasy średniej. Grupa miała zamiar rozpocząć kampanię informacyjną w Niemczech o stanie klasy średniej w Rosji, jak również o samej Rosji. Planowano udzielenie pomocy rosyjskiemu rządowi w dążeniu do tworzenia i wspierania klasy średniej. Wysłano propozycję zorganizowania w Rosji konferencji na ten temat z udziałem przedstawicieli najwyższych władz na wzór sympozjum poświęconemu temu zagadnieniu, które odbyło się w Stuttgarcie w 2004 roku²⁹⁷.

Należy tutaj przypomnieć, że program działań w dziedzinie gospodarki Rosji został określony już na początku po objęciu władzy przez Władimira Putina. Współpracownicy i eksperci na czele z Germanem Grefenem rzetelnie przeanalizowali istniejący potencjał gospodarczy Rosji oraz możliwości jego rekonstrukcji i stopniowej rozbudowy. Wybór padł na kluczowe dziedziny: energię, transport i przemysł zbrojeniowy. Poprzez długofalową modernizację struktur gospodarki ekipa Putina chciała stworzyć w Rosji nowoczesną przestrzeń gospodarczą²⁹⁸. Po wygranych wyborach w Rosji Putin konsekwentnie realizował tę politykę.

Zgodnie z tymi założeniami w 2005 roku w niemieckim imporcie z Rosji nadal dominowały nośniki energii i surowce. Ponad 40% niemieckiego zapotrzebowania na gaz było pokrywane z rosyjskich źródeł. Półprodukty stanowiły drugą ważną grupę towarów importowanych z Rosji, w tym przede wszystkim półprodukty chemiczne i metale nieżelazne jak miedź i nikiel²⁹⁹.

Niemcy są dostawcą na rynek rosyjski przede wszystkim maszyn i urządzeń, produktów chemicznych, pojazdów mechanicznych, sprzętu i aparatury radiowej, telewizyjnej i telekomunikacyjnej³⁰⁰.

Nadal są jednym z najważniejszych inwestorów w Rosji. Pod względem wielkości zaangażowanego kapitału w Rosji Niemcy zajmują 4 miejsce za: Cyprzem, Holandią i Luksemburgiem. Na początku 2005 roku w Rosji było zarejestrowane około 3,5 tysiąca

²⁹⁷ Oświadczenie końcowe grupy roboczej "Polityka", St. Petersburg 2005, <http://www.petersburger-dialog.de>, (04.12.2011).

²⁹⁸ E. Cziomer, *Polityka zagraniczna Niemiec. Kontynuacja i zmiana po zjednoczeniu ze szczególnym uwzględnieniem polityki europejskiej i transatlantyckiej*, Warszawa 2005.

²⁹⁹ I. Stawowy – Kawka, *Niemcy Europa Świat. Studia międzynarodowe. Księga pamiątkowa poświęcona Profesorowi Erhardowi Cziomerowi*. Kraków 2007.

³⁰⁰ Ibidem

firm z udziałem kapitału niemieckiego. Wartość skumulowanych niemieckich inwestycji bezpośrednich w Rosji wyniosła około 9,32 miliarda dolarów³⁰¹.

Przykładem skromnego zaangażowania inwestycyjnego Rosji w Niemczech jest aktywność Gaspromu, a genezy tej działalności należy szukać w „strategicznym projekcie” dotyczącym dostaw energii, który stanowił główny temat niemiecko - rosyjskiego szczytu w Jekaterynburgu w 2003 roku. E.O.N. i rosyjski dostawca energii *Unifield Energy System of Russia* doszły do porozumienia w sprawie wieloletniej współpracy w ramach rosyjskiej gospodarki energetycznej. To właśnie wtedy przygotowany został projekt nowego rurociągu z Rosji przez Morze Bałtyckie do Niemiec.

W tym samym roku przyjęty został w Rosji plan strategii energetycznej, którego realizację podzielono na kilka etapów. Pierwszy etap obejmował okres do 2010 roku i miał doprowadzić m.in. do: a) zreformowania sektora energetycznego; b) utworzenia nowej infrastruktury w sektorze energetycznym; c) wdrożenia efektywnych technologii energetycznych; d) rozwoju potencjału eksportowego; e) umocnienia pozycji firm energetycznych na światowym rynku energetycznym; f) utworzenia racjonalnych mechanizmów korzystania z zysków finansowych sektora energetycznego w rozwoju innych gałęzi gospodarki narodowej³⁰².

Opisane powyżej działania w dziedzinie gospodarki miały fundamentalne znaczenie dla rozwoju wzajemnej współpracy między Niemcami a Rosją, jak również podstawowe znaczenie dla pogłębienia prac integracyjnych w ramach Dialogu Petersburskiego. Rozwój współpracy gospodarczej oddziałuje także na pogłębianie się kontaktów między obywatelami obu krajów, co z kolei dynamizuje ewolucję społeczeństwa obywatelskiego.

Podczas piątej skróconej edycji Dialogu Petersburskiego obradowała również grupa robocza „Kształcenie, nauka i opieka zdrowotna”, której przewodniczyli: prof. dr L.A. Werbicka, prof. dr V.I. Trojan i prof. dr W. Bergmann³⁰³.

Z raportu przygotowanego przez uczestników dyskusji wynika, że grupa zajęła się trzema tematami. „Polityka i wymiana młodzieży” to pierwszy z tematów. Podczas obrad poza debatą nad pytaniami programowymi poruszono kwestię finansowania

³⁰¹ I. Wiśniewska, współpraca: T. Dąbrowski, *Współpraca gospodarcza Rosja – Niemcy*, z Raportu OSW i CSM, *Stosunki Rosja-Niemcy w latach 1998-2005*, Warszawa 2006, s. 30.

³⁰² M. Bodio, *Polityka energetyczna w stosunkach między Unią Europejską a Federacją Rosyjską w latach 2000 – 2008*, Warszawa 2009.

³⁰³ L. Werbicka, V. Trojan, W. Bergmann, *Organizacja prac grupy roboczej „Kształcenie, nauka i opieka medyczna”*, St. Petersburg 2005, <http://www.petersburger-dialog.de>, (05.12.2011).

niemiecko - rosyjskiej ustawy rządowej o politycznej współpracy młodzieży oraz zajęto się sprawami organizacyjnymi. Swój raport na temat stanu przygotowań siedziby w Hamburgu przedstawił przyszły przewodniczący *Botschaft a.D.* von Ploetz. Zaprezentował również wyniki prac w siedzibie równoległych struktur po stronie rosyjskiej. Podkreślono, że głównym celem tej wymiany jest ukazanie młodzieży nowego, prawdziwego obrazu Niemiec w Rosji i Rosji w Niemczech³⁰⁴. Zgodnie ze słowami Ludmiły Werbickiej, rektor uniwersytetu w St. Petersburgu, w najbliższych miesiącach mają zostać wypracowane warunki, które umożliwiłyby rozpoczęcie prac między młodzieżą obu krajów. Ze strony niemieckiej przygotowano na ten cel kwotę w wysokości 16 milionów euro, jedynie po stronie rosyjskiej zabrakło środków na realizację tego przedsięwzięcia³⁰⁵.

Na koniec dyskusji uczestnicy debaty doszli do wniosku, że możliwości, jakie istnieją po obu stronach w obszarze kształcenia fachowców, programów dla młodzieży, znajdującej się w szczególnym położeniu, nie są w pełni wykorzystywane, tak samo jak niewykorzystane są możliwości społecznej aktywności młodzieży.

Drugim z poruszanych tematów był wpływ na niemiecki i rosyjski system nauczania wprowadzenia *Bologna - Proces*. W nawiązaniu do tego procesu rozmawiano również o kształcie wspólnych dyplomów uniwersyteckich oraz dyskutowano o treści podręczników. Szczególną uwagę grupa poświęciła rozwojowi programu *Masterstudien* w dziedzinie fizyki i innych nauk ścisłych, jak również postępom prac nad wspólnym podręcznikiem historii oraz projektowi „nauka przez całe życie”. Przedsięwzięcia te wymagały jednak dalszych szczegółowych ustaleń i skonkretyzowania problemów po obu stronach³⁰⁶.

Należy dodać, że od momentu uruchomienia procesu przygotowawczego do włączenia Rosji w proces boloński, nastąpiła duża intensyfikacja wzajemnej wymiany doświadczeń w tej dziedzinie. Okazało się, że przez systemy kształcenia obu krajów można przeprowadzić paralele, co stanowi podstawę do kontynuowania prac zespołu.

Ponadto grupa zapowiedziała swój udział w konferencji naukowej, która odbędzie się w 2006 roku na krótko przed spotkaniem szczytu G8 w St. Petersburgu. W ramach tego spotkania zaplanowano zainicjowanie niemiecko - rosyjskiego centrum technologii

³⁰⁴ L. Werbicka, V. Trojan, W. Bergmann, Materiały z posiedzenia grupy roboczej „Kształcenie, nauka i opieka zdrowotna”, St. Petersburg 2005, <http://www.petersburger-dialog.de>, (05.12.2011).

³⁰⁵ G. Mrozek, *Petersburger Dialog staerkt NGOs in Russland*, „Russland - Aktuell” z 02.12.2005.

³⁰⁶ L. Werbicka, V. Trojan, W. Bergmann, Materiały z posiedzenia grupy roboczej „Kształcenie, nauka i opieka zdrowotna”, St. Petersburg 2005, <http://www.petersburger-dialog.de>, (05.12.2011).

informacji, nanotechnologii i biotechnologii³⁰⁷. Nawiązując do trzeciego tematu dyskusji, Walter Mayer w swoim artykule na łamach „Der Spiegel” podkreślił brak zainteresowania ze strony urzędników faktem, że właśnie St. Petersburg ma największy na świecie przyrost zachorowań na AIDS. Skala problemu jest na tyle poważna, że zaniedbania mogą doprowadzić do epidemii AIDS wśród młodzieży³⁰⁸.

Dalsze obrady grupy, którym przewodniczył prof. Hahn, toczyły się wokół tematu opieki zdrowotnej. W raporcie końcowym poinformowano o zaplanowanej na maj 2006 roku konferencji poświęconej zagrożeniom związanym z gruźlicą i AIDS oraz o inicjatywie Dialogu Petersburskiego powołania niemiecko - rosyjskiego Instytutu im. Kocha i Mecznikowa, który zająłby się w szczególności zagrożeniami związanymi z wyżej wymienionymi chorobami. Instytut ten byłby finansowany tak z publicznych, jak i z państwowych środków³⁰⁹.

Udało się również doprowadzić do spotkania grupy pod wspólnym szyldem „Dialog społeczny, kooperacja komunalna, media, kultura”. Dyskusje objęły kilka tematów, a jednym z nich była ochrona historycznej architektury, jak również jej nowoczesne wykorzystanie. Uczestnicy dyskusji podkreślili potrzebę zachowania proporcji między tradycją a innowacją. Zwrócono również uwagę na zagrożenia dla architektury awangardowej wynikające z planów przebudowy Moskwy. Do dyskusji został włączony również temat modernizacji galerii Ermitaż³¹⁰.

Skądinąd wiadomo, że o proporcjach między tradycją a innowacjami w architekturze należy decydować na gruncie społecznym. Dyskusja taka powinna odbywać się po przeprowadzonej wcześniej kampanii informacyjnej, mającej na celu uświadomienie społeczeństwu, jaką rolę w architekturze miast odgrywa tradycja, która związana jest z tożsamością narodową, jak również stanowi potencjał dla rozwoju przemysłu turystycznego. Należy brać pod uwagę, że modernizacja, kojarzona często z praktycznym modelem funkcjonowania społeczeństwa może być dużym zagrożeniem dla zabytków, gdyż pod tym pojęciem często rozumiana jest wyłącznie budowa infrastruktury. Tak pojmowana modernizacja stwarza bezpośrednie zagrożenie dla historycznej architektury, jeśli zabytki będą wyburzane lub pośrednie, gdyż zabytkowe budowle będą narażone na zwiększone działanie zanieczyszczeń.

³⁰⁷ Ibidem.

³⁰⁸ W. Mayer, *Aufgezehrtes Mobilitaet*, „Der Spiegel” 49/2005.

³⁰⁹ L. Werbicka, V. Trojan, W. Bergmann, *Oświadczenie końcowe grupy roboczej “Kształcenie, nauka i opieka zdrowotna”*, St. Petersburg 2005, <http://www.petersburger-dialog.de>, (05.12.2011).

³¹⁰ *Organizacja prac grupy roboczej “Dialog społeczny, współpraca komunalna, media i kultura”*, St. Petersburg 2005, <http://www.petersburger-dialog.de>, (05.12.2011).

Kolejny obszar współpracy grupa widzi w wymianie doświadczeń w dziedzinie renowacji zabytków. W tym zakresie strona niemiecka zaoferowała dostęp do wiedzy zdobytej wieloletnim doświadczeniem w pracach renowacyjnych, pomoc techniczną oraz postawiła do dyspozycji swoich fachowców³¹¹.

W zakresie tematycznym „media” należy odnotować, że grupa rozpoczęła przygotowania do utworzenia fundacji Petera Boenisha, której celem byłby rozwój współpracy między dziennikarzami obu krajów dzięki rocznemu uczestnictwu rosyjskich dziennikarzy w pracach instytucji medialnych w Niemczech. Podkreślano również zamiar powiększenia zakresu pracy dziennikarzy o zaangażowanie w działalność poza wielkimi ośrodkami politycznymi³¹².

Należy tutaj przywołać wypowiedź byłego prezydenta Michaiła Gorbaczowa, opublikowaną na łamach czasopisma „Der Spiegel”, w której przewodniczący rosyjskiej delegacji podkreślił, że jeśli media są uciskane, jeśli nie przykłada się wagi do idei społeczeństwa obywatelskiego, budowa wspólnego świata nie jest możliwa³¹³.

W dalszej dyskusji grupa zajęła się tematem postrzegania i kreowania wizerunku poszczególnych krajów, a także zmianą *Klischees und Stereotypen*, które trwale zakorzeniły się we wspólnych wyobrażeniach. Żeby otrzymać naukowy obraz faktycznego stanu rzeczy, grupa zaproponowała przeprowadzenie ankiety w Niemczech i w Rosji, która zawierałaby pytania o sposób wzajemnego postrzegania³¹⁴.

Temat „kliszy” i wrogich uprzedzeń został również poruszony przez Gilberta Mrozka na łamach prasy. W swoim artykule podkreślił, że prace nad poprawą wizerunku zaczęła także grupa robocza zajmująca się problematyką gospodarczą. Zaplanowana została historyczna konferencja w Kaliningradzie, której celem ma być usunięcie z podręczników wrogich treści dotyczących stosunków rosyjsko - niemieckich³¹⁵.

„Warsztaty przyszłości” rozpoczęły swoją działalność dopiero w ramach czwartej edycji Dialogu Petersburskiego, który odbywał się w Hamburgu w 2004 roku. W czasie pomiędzy czwartą a piątą edycją grupa spotykała się wiele razy. Warto przypomnieć, że „warsztaty przyszłości” mają być spotkaniami dającymi nowe impulsy i pomysły dla

³¹¹ Ibidem.

³¹² Ibidem

³¹³ Wypowiedź M. Gorbaczowa zamieszczona w artykule W. Mayera, *Aufgezehrtes Mobilitaet*, „Der Spiegel”, 49/2005.

³¹⁴ *Materiały z posiedzenia grupy roboczej „Dialog społeczny, współpraca komunalna, media i kultura”*, St. Petersburg 2005, <http://www.petersburger-dialog.de>, (05.12.2011).

³¹⁵ G. Mrozek, *Petersburger Dialog staerkt NGOs in Russland*, „Russland – Aktuell” z 05.12.2005.

dalszej działalności Forum. Ideą założycieli tej grupy była intensyfikacja i zdynamizowanie działalności Dialogu Petersburskiego. W tym celu przedstawiciele „warsztatów przyszłości” mieli uczestniczyć w spotkaniach innych grup tematycznych. Na rok 2006 zespół zaproponował trzystopniowy plan działania. Na początku zaproponowano dyskusję o wyzwaniach, jakie stoją przed Niemcami i Rosją w globalizującym się świecie. W ramach tego tematu dyskutowane będzie zagadnienie zmieniającej się demografii w obu krajach, reforma federalna w Niemczech i Rosji, jak również problemy, jakie wynikają z rozszerzenia Unii Europejskiej widziane z perspektywy europejskiej i rosyjskiej. Drugim krokiem miała być debata nad wnioskami wynikającymi z przedstawionych referatów do poszczególnych zagadnień. Na koniec ustalono, że na kolejne obrady Dialogu Petersburskiego w 2006 roku sformułowane zostaną konkretne propozycje, które posłużą jako impuls do przygotowania nowej umowy partnerskiej między Unią Europejską a Rosją, a także zostaną przedstawione Radzie, która będzie przewodniczyć prezydencji Niemiec w Unii Europejskiej w roku 2007 oraz rosyjskiemu rządowi³¹⁶.

Podsumowując piątą edycję Dialogu Petersburskiego, należy przytoczyć komentarz przewodniczącego niemieckiej delegacji, Klausa Mangolda: „To nie ma sensu, irytować się na Rosję i stawiać pytania, których na przykład nie postawilibyśmy w Chinach”³¹⁷. W tej wypowiedzi chodziło zapewne o spojrzenie na rosyjskiego partnera z pewną tolerancją i zrozumieniem, co pomoże w dalszym pogłębianiu współpracy w ramach Dialogu Petersburskiego.

Piąta edycja Dialogu Petersburskiego kończy się zmianą na stanowisku przewodniczącego komisji. Po śmierci Petera Boenisha w sierpniu 2005 roku stanowisko to objął ostatni Prezes Rady Ministrów DDR, „zaufany człowiek”³¹⁸ kanclerz Angeli Merkel - Lothar de Maiziere.

³¹⁶ *Materiały z posiedzenia grupy roboczej „Dialog społeczny, współpraca komunalna, media i kultura”*, St. Petersburg 2005, <http://www.petersburger-dialog.de>, (05.12.2011).

³¹⁷ W. Mayera, *Aufgezehrtes Mobilitaet*, „Der Spiegel”, 49/2005.

³¹⁸ Ibidem.

2.3. Edycja VI - Drezno 2006

„Ludzie emigrują z Rosji, gdyż dłuższe pozostawanie tutaj wiąże się z zagrożeniem ich życia albo wywołuje zmasowany atak państwa na ich moralny kręgosłup i godność”³¹⁹.

To słowa z książki: „Rosja Putina” Anny Politkovskiej, znanej dziennikarki, która prowadziła w Rosji otwartą walkę o prawa człowieka i znana była z krytycznej postawy w stosunku do rządów Putina, jak i do wojny w Czeczenii. Ciało Anny Politkovskiej znaleziono 7 października 2006 roku w windzie jej mieszkania w centrum Moskwy. Szczegóły okoliczności zbrodni nie zostały wyjaśnione do dzisiaj.

Niemieccy i rosyjscy dziennikarze przybyli do Drezna, żeby dyskutować na temat kształtu relacji medialnych w obliczu terroryzmu i zagrożenia wolności prasy. Z powodu zabójstwa rosyjskiej dziennikarki Anny Politkovskiej tematy te wywoływały kontrowersje. Okazało się bowiem, że Rosja ciągle jeszcze jest krajem, w którym praca dziennikarza jest bardzo niebezpieczna.

Od czasu zmiany rządu w Berlinie inaczej rozłożyły się akcenty w stosunkach niemiecko - rosyjskich. Już podczas styczniowej wizyty w Moskwie Angela Merkel poruszyła drażliwy temat praw człowieka i zajęła zdecydowane stanowisko w sprawie organizacji pozarządowych.

W tym kontekście nie dziwi fakt, że szósta edycja Dialogu Petersburskiego, który tym razem odbywał się w Dreźnie, rozpoczęła się minutą ciszy dla uczczenia pamięci Anny Politkovskiej.

„Cele i perspektywy stosunków i współpracy pomiędzy Unią Europejską, a Rosją na rok 2007” - takim tematem zajęła się grupa robocza odpowiedzialna za sprawy polityczne. Moderatorami grupy byli Pia Bungarten, kierowniczka oddziału Międzynarodowego Dialogu *Friedrich Ebert Stiftung*, członek komitetu kierowniczego Dialogu Petersburskiego, oraz prof. dr Władysław Terechow, nadzwyczajny pełnomocnik ambasady Niemiec, profesor katedry dyplomacji Moskiewskiego Państwowego Instytutu Studiów Międzynarodowych (MGIMO), również członek komitetu kierowniczego³²⁰.

³¹⁹ A. Politkovskaya, *Rosja Putina*, Warszawa 2005, s. 27.

³²⁰ P. Bungarten, W. Terechow, *Zagadnienia do dyskusji grupy roboczej polityka*, Dresden 2006, <http://www.petersburger-dialog.de>, (05.10.2012).

„Także w krajach o stabilnej demokracji zdarzają się różne rzeczy”³²¹. Tak Michail Gorbaczow skomentował śmierć Anny Politkovskiej rozpoczynając obrady forum oprotestowanego, również w związku z wizytą Putina, przez społeczne organizacje Partii Zielonych³²².

W takiej atmosferze odbywały się obrady VI Dialogu Petersburskiego. Sprawa śmierci Anny Politkovskiej silnie wstrząsnęła zachodnią opinią publiczną i po raz kolejny dostarczyła dowodów na brak stabilnej demokracji w Rosji, jak i na jej fasadowość.

W centrum uwagi grupy roboczej zajmującej się polityką znalazła się umowa o partnerstwie i współpracy, która w 2007 roku, po dziesięcioletnim obowiązywaniu, powinna zostać przedłużona. W związku z przejściem prezydencji w pierwszej połowie 2007 roku, Niemcy poczuwały się do szczególnej odpowiedzialności w tej sprawie, a uczestnicy Dialogu Petersburskiego chcieli wnieść wkład w kształt tego porozumienia. Umowa obejmowała takie obszary jak: walka z terroryzmem, zaopatrzenie w energię, wzajemne stosunki Rosji z Unią Europejską oraz ochrona pomników.

Grupa robocza zaproponowała społeczno - obywatelską formę prac nad projektem, którym miał się zająć zespół powołany specjalnie w tym celu. Temu też miały służyć spotkania innych instytucji społeczno - obywatelskich³²³.

Centralnym punktem dyskusji było pojęcie partnerstwa, które zdaniem uczestników debaty zawiera wizję dalszego rozwoju kooperacji pomiędzy Niemcami a Rosją oraz pomiędzy Rosją a Europą. Wszyscy byli zgodni, że partnerstwo występuje wtedy, kiedy istnieje wspólny zamiar, który może być realizowany na wielu polach, a to znaczy, że transparentność działań jest dla partnerstwa wartością absolutnie obligatoryjną. Oznacza to również, że partnerstwo nie może być warunkowe lub mieć stosunek subiektywno - obiektywny³²⁴.

Sposób podjęcia prac nad kształtem umowy o partnerstwie i współpracy była próbą upomnienia strony rosyjskiej i zarazem przypomnienia, co jest gwarantem sukcesu wzajemnej współpracy. Była to wyraźna aluzja do niejasnego stanowiska Rosji w sprawie wolności słowa w zakresie tolerancji krytyki władzy.

³²¹ S. Heitkamp, *Gorbatschow sorgt sich um Demokratie*, „Die Welt“, z 10.10.2006.

³²² H. Kemper, *Putin und Merkel beim „Petersburger Dialog“*, „Freie Presse“ z 09.10.2006, s. 4.

³²³ P. Bungarten, W. Terechow, *Materiały z posiedzenia grupy roboczej „Polityka”*, Dresden 2006, <http://www.petersburger-dialog.de>, (05.10.2012).

³²⁴ Ibidem.

Były prezydent Michaił Gorbaczow usiłował zabiegać o poprawienie wzajemnych stosunków, równocześnie ostrzegając przed pouczającym tonem, którym Zachód próbuje narzucić Rosji swoją wolę. Były prezydent ostrzegał, że przed taką postawą Zachodu Rosja będzie umiała się obronić.

Rosyjscy przedstawiciele skarżyli się często na brak zrozumienia i zaufania oraz nietolerancję. Prof. Władisław Terechow, były ambasador, dzisiaj kierownik katedry w Moskiewskim Instytucie Stosunków Międzynarodowych, uważał za przedwczesne mówienie o istnieniu „strategicznego partnerstwa”, ponieważ pojęcie to może być różnie rozumiane. Według jego opinii na Zachodzie partnerstwo istnieje najwyraźniej wtedy, kiedy Rosja zgadza się na wszystko, co druga strona zaproponuje.

W wypowiedzi dla „Sueddeutsche Zeitung” Alexander Rahr, specjalista do spraw rosyjskich ostrzegał, żeby w kontaktach z Rosją Niemcy nie występowały w roli stróża. Rosja jest bogatym krajem i globalnie odgrywa ważną rolę, zaś Putin jest twórcą politycznego centrum, które utrzymuje kraj na stabilnym kursie. Nie należy tego rozumieć jako tyranii, to zbyt jednostronna interpretacja. Kto stoi za kulisami, zrozumie, że sposób sprawowania władzy jest logiczną konsekwencją lat dziewięćdziesiątych. Mylnie jest sądzić, jak twierdzi dalej Rahr, że w Rosji została ponownie zniesiona demokracja, ponieważ jej do tej pory w Rosji nie było, za to mieliśmy do czynienia z oligarchią. Dla Rosjan konsumpcja, wewnętrzna stabilizacja i porządek są ważniejsze od wolności i demokracji, z którym kojarzony jest chaos lat dziewięćdziesiątych³²⁵.

Z tych słów wynikało, że błędem jest narzucanie Rosji pewnych kategorii i schematów, że to, co Zachód rozumie pod pojęciem demokracji, niekoniecznie musi przemawiać do społeczeństwa rosyjskiego, które nadal tęskni za imperialną Rosją, ale przede wszystkim za stabilizacją, a to nie zawsze musi się wiązać z pojęciem demokracji. Ekipa Putina pełni rolę straży ochronnej przed siłami i organizacjami, które mogą destabilizować państwo. Czasy, w których Zachód mógł mówić Rosji, co ma robić, dawno minęły, ponieważ w międzyczasie Rosja rozwinęła własny system wartości. Rozmowy powinny więc toczyć się nie o demokratyzacji, a o modernizacji państwa rosyjskiego.

³²⁵ F. Grubitzsch, *Gelenkte Demokratie als Schutzschild*, „Sueddeutsche Zeitung“ z 09.10.2006, s. 2.

Wiele obaw wyraził też Michaił Gorbaczow w związku ze zmianami w rosyjskim systemie wyborczym, które mogą doprowadzić do premiowania jednej partii i niekoniecznie będą właściwe dla wzmocnienia w Rosji sił demokracji³²⁶.

Reasumując, uczestnicy dyskusji zaproponowali, żeby w pracach nad umową o partnerstwie i współpracy z Unią Europejską uczestniczyli przedstawiciele społeczeństwa obywatelskiego. Realizacja tej inicjatywy miała polegać na powołaniu specjalnej grupy, która obradowałaby pomiędzy oficjalnymi spotkaniami Dialogu Petersburskiego oraz na zaangażowaniu w prace innych instytucji społeczeństwa obywatelskiego. Podkreślono, że pojęcie „partnerstwa” tak szeroko dyskutowane w ramach obrad grupy „Polityka” obejmuje wizję i filozofię działania na rzecz rozwoju współpracy. Składają się na to następujące elementy. Po pierwsze, partnerstwo istnieje wtedy, kiedy partnerzy wnoszą jakiś wspólny kapitał, który można powiększyć w różnych obszarach w otwarty i ustalony sposób. Oznacza to, że przejrzystość jest dla partnerstwa czymś niezbędnym. Po drugie, partnerstwo to również równouprawnienie, które wyklucza relacje pomiot - obiekt. Po trzecie, partnerzy ze swoim połączonym kapitałem starają się zawsze dążyć do wspólnych korzyści. Nie może istnieć rywalizacja, która zazwyczaj wyłania zwycięzcę i przegranego. Po czwarte, żeby zapobiec deficytowi we wzajemnym zaufaniu, zalecana jest europeizacja wspólnego kapitału np. w obszarze bezpieczeństwa i w obszarze energetycznym poprzez zaangażowanie w prace wszystkich, których te problemy dotyczą. Po piątę, zeuropeizowana dyskusja będzie się opierała na powszechnie rozumianych wartościach, jak demokracja i wolny rynek³²⁷.

Narada grupy roboczej zajmującej się gospodarką dotyczyła tematu modernizacji przemysłu, gospodarczej pozycji Rosji i jej konkurencyjności na rynkach międzynarodowych. Koordynatorami prac byli dr Klaus Mangold i Borys Aljoszin.

Należy podkreślić, że Niemcy są dla Rosji tym partnerem gospodarczym, od którego oczekuje się głównie pomocy w procesie ekonomicznego unowocześniania państwa. Poza tym strona rosyjska dostrzega w „partnerstwie strategicznym” z Niemcami, członkiem Unii Europejskiej, możliwość poszerzenia własnego

³²⁶ C. Kohl, „*Petersburger Dialog*” beginnt”, „*Sueddeutsche Zeitung*“ z 10.10.2006.

³²⁷ P. Bungarten, W. Terechow, *Oświadczenie końcowe grupy roboczej „Polityka”*, Dresden 2006, <http://www.petersburger-dialog.de>, (05.10.2012).

międzynarodowego obszaru działania to znaczy powiązania z politycznymi, gospodarczymi i obronnymi strukturami europejskimi oraz euroatlantyckimi³²⁸.

Punktami ciężkości w stosunkach gospodarczych między Niemcami a Rosją są nadal i przede wszystkim: współpraca energetyczna i kooperacja przemysłowa w tym zakresie, kooperacja w obszarze przemysłu motoryzacyjnego, dostaw części, przemysłu petrochemicznego, budowy maszyn, budownictwa i infrastruktury. W celu modernizacji kraju muszą być spełnione również pewne warunki, takie jak przystąpienie Rosji do WTO i podpisanie nowej umowy o partnerstwie i współpracy między Rosją a Unią Europejską³²⁹.

Po raz pierwszy układ o partnerstwie i współpracy został zawarty na wyspie Korfu 24 czerwca 1994 roku. Podpisanie tej umowy uznaje się za wydarzenie historyczne i strategiczne dla integracji i współpracy w Europie. Układ zawarty na 10 lat tworzył komplementarną bazę prawną regulującą stosunki między jego sygnatariuszami. Zawierał rozwinięcie ustaleń dotyczących współpracy gospodarczej zawartych w umowie handlowej z 1989 roku, a także stworzył dwa nowe filary współpracy między stronami - polityczny i kulturalny³³⁰.

Układ o partnerstwie i współpracy zaczął obowiązywać 1 grudnia 1997 roku, a więc trzy i pół roku po jego podpisaniu. Przyczyną opóźnienia wejścia w życie *Partnership and Cooperation Agreement - PCA* było łamanie praw człowieka przez Rosję podczas pierwszej wojny czeczeńskiej w latach 1994 - 1996. Strony zgodziły się natomiast podpisać 17 czerwca 1995 roku *Tymczasowe porozumienie między Unią Europejską a Federacją Rosyjską* o współpracy handlowej, które wprowadzało ustalenia gospodarcze zawarte w PCA³³¹.

Grupa zajmująca się współpracą gospodarczą podjęła konkretne środki działania. Po pierwsze, wdrożono nowy program dla kształcenia inżynierów w liczbie ok. 200 specjalistów, którzy mieli przyjechać na 6 miesięcy do Niemiec. Po drugie, na 12 grudnia zaplanowano konferencję na średnim szczeblu, podczas której omówiono temat współpracy międzyrządowej i zasady przejmowania przedsiębiorstw, jak również temat

³²⁸ H. Adomeit, K. Bastian, R. Goetz, *Deutsche Russlandspolitik unter Druck*, „SWP-Aktuell“ 2004, Dezember, Nr. 56, s. 4, <http://www.swp-berlin.org/zob.Ch>. Hacke, *Die Aussenpolitik der Regierung Schroeder/Fischer: Zwischenbilanz und Perspektiven*, „Aus Politik und Zeitgeschichte“ 2002, nr B48, s. 7-15.

³²⁹ K. Manold, B. Aljoszin, *Zagadnienia do dyskusji grupy roboczej „Gospodarka“*, Dresden 2006, <http://www.petersburger-dialog.de>, (06.10.2012).

³³⁰ Zob. Układ o partnerstwie i współpracy między Unią europejską a Federacją Rosyjską, art. 1.

³³¹ M. Bodio, *Polityka energetyczna w stosunkach między Unią Europejską a Federacją Rosyjską w latach 2000 – 2008*, Warszawa 2009, s.44.

stref ekonomicznych i udziału rządu w ich tworzeniu. Po trzecie, zdecydowano się na stworzenie grupy zajmującej się logistyką i infrastrukturą. Po czwarte ustalono, że współpraca między bankami powinna podlegać nadzorowi, jak również podkreślono potrzebę dialogu w związku z inwestycjami w sieci energetyczne, które wymagają nakładów rządu 100 miliardów dolarów³³².

W temacie współpracy gospodarczej głos zabrał Klaus Mangold, przewodniczący Delegacji Wschodniej Niemieckiej Gospodarki. Przypomniął, że wartość wymiany handlowej pomiędzy Niemcami a Rosją osiągnie w roku 2006 50 miliardów euro, 20 miliardów więcej niż przed dwoma laty i to jest już połowa tego, ile wynosi obrót w handlu z USA. Około 4000 niemieckich przedsiębiorstw działa aktywnie w Rosji, a strona niemiecka jest nadal otwarta na inicjatywy przedsiębiorców, chcących inwestować w Niemczech³³³.

Jak już wcześniej wspomniano, uczestnicy dyskusji powinni bardziej intensywnie zajmować się nie eksportem demokracji do Rosji, ale modernizacją państwa rosyjskiego. Do takich wniosków doszli również członkowie grupy „Gospodarka”. O tym wspomniął także prezydent Rosji w swojej mowie powitalnej. Należy sobie przypomnieć i uzmysłwić, że wieloletnie zapóźnienia Rosji wymagają czasu na przeprowadzenie zmian, zanim kraj ten będzie mógł uczestniczyć w międzynarodowej wymianie dóbr. Proces ten potrwa tak długo, aż Rosja dopasuje się do standardów zachodnich tak pod względem prawodawstwa gospodarczego, jak etyki biznesu. W celu realizacji tych zadań niezbędne jest odejście od dominacji obszaru energetycznego we wzajemnej współpracy gospodarczej i zwrócenie uwagi na inne sfery gospodarczego współdziałania.

„Wpływ i współdziałanie pozarządowych organizacji na życie polityczne w Rosji i Niemczech” to temat, który podjęła grupa zajmująca się społeczeństwem obywatelskim. Przewodniczyli jej, jak przed rokiem: dr Ernst Joerg von Studnitz, przewodniczący Niemiecko - Rosyjskiego Forum e.V., członek grupy koordynującej Dialogu Petersburskiego i Ella Pamfilowa, przewodnicząca Komisji Praw Człowieka przy prezydencie Rosyjskiej Federacji³³⁴.

³³² K. Mangold, B. Aljoszin, *Oświadczenie końcowe grupy roboczej „Gospodarka”, Dresden 2006*, <http://www.petersburger-dialog.de>, (06.10.2012).

³³³ D. Preis, *Demokratie ist kein Tuetenkaffe*, „Neues Deutschland” z 12.10.2006, s. 1.

³³⁴ E. Studnitz, W. Pamfilowa, *Zagadnienia do dyskusji grupy roboczej „Społeczeństwo obywatelskie”, Dresden 2006*, <http://www.petersburger-dialog.de>, (06.10.2012).

Dialog Petersburski nie powinien być wymianą zaplanowanych grzeczności³³⁵. Takie komentarze można było spotkać w prasie niemieckiej, w której pojawiały się symptomy coraz większego zniecierpliwienia w oczekiwaniu na konkretne rezultaty działalności forum. „W pewnym stopniu w przeszłości może tak było, ale w tym roku oczekujemy więcej dynamiki, zważywszy, że po stronie rosyjskiej w spotkaniach biorą też udział przedstawiciele organizacji obrony praw człowieka *Memorial*”³³⁶.

Niemiecka strona zauważyła również, że uczestnicy forum nie są już tak blisko powiązani z aparatem władzy. Należy dodać, że na obrady przybyli nie tylko przedstawiciele z Moskwy i St. Petersburga, lecz także z innych regionów Rosji. Po stronie niemieckiej zostało to odebrane bardzo pozytywnie³³⁷.

Grupa zajmująca się sprawami społeczeństwa obywatelskiego była zgodna, że do sprawnego funkcjonowania społeczeństwa niezbędne są odpowiednie instytucje, parlament, system wolnych, konkurujących ze sobą partii i organizacji, wolne media oraz kompetentne instytucje prawne³³⁸. Jak wiadomo, kryteria te były nadal nieosiągalne dla strony rosyjskiej, a ten fakt stanowił wielkie wyzwanie dla działalności forum. W celu realizacji powyższych założeń niezbędne jest rozwinięcie działalności organizacji pozarządowych. Uczestnicy dyskusji podkreślili, że ważne byłoby stworzenie odpowiednich struktur międzynarodowych dla wzmocnienia ich działalności.

W tym kontekście należy podkreślić, że misja kanclerz Niemiec Angeli Merkel, jak i całej delegacji niemieckiej była oczywista - obok budowania powiązań gospodarczych priorytetem jest wzmacnianie społeczeństwa obywatelskiego w Rosji.

Jest oczywiste, że dla sprawnego funkcjonowania organizacji pozarządowych wymagane są odpowiednie warunki i przestrzeganie określonych reguł. Organizacje pozarządowe nie mogą negować działalności państwa, ale i państwo nie może ograniczać ich działalności. Te warunki w Rosji do tej pory nie zostały spełnione.

Należy sobie uświadomić, że tak państwo, jak i organizacje pozarządowe są na siebie skazane. W świecie coraz szybciej rozwijających się technologii informatycznych aktywności i udział obywateli w życiu społecznym realizuje się poprzez tworzenie nieformalnych powiązań w sieci. Obserwując tę nową tendencję, należy przyznać, że

³³⁵ C. Erller, *Gesprache in unruhigen Zeiten*, „Moskauer Deutsche Zeitung“, z 2006, s.3

³³⁶ Cyt. z Nadine Reimer, rzeczniczki prasowej Dialogu Petersburskiego. Opublikowano: C. Erller, *Gesprache in unruhigen Zeiten*, „Moskauer Deutsche Zeitung“, z 2006, s.3

³³⁷ S. Quenett, *Dialog der Zivilgesellschaften*, „Mitteldeutsche Zeitung“ z 09.10.2006, s.4.

³³⁸ E. Studnitz, W. Pamfilowa, *Oświadczenie końcowe grupy roboczej „Społeczeństwo obywatelskie“*, Dresden 2006, <http://www.petersburger-dialog.de>, (08.10.2012).

pewna forma instytucjonalizacji tego zjawiska jest wskazana, aby nie dopuścić do powstania chaosu społecznego i niekontrolowanych, nieświadomych wystąpień społecznych, które często z braku nadrzędnych struktur są łatwe do manipulowania choćby przez państwo. Można temu przeciwdziałać właśnie poprzez rozwój i aktywność organizacji pozarządowych.

Uczestnicy dyskusji postanowili powołać dwie dodatkowe konferencje, których organizację przewidziano na rok 2007. Dyskutowane mają być dwa zagadnienia: „Wrogość w społeczeństwie” i „Wyzwania przeszłości i ich wpływ dla dalszego rozwoju społeczeństw”³³⁹.

Tym samym grupa zasygnalizowała podjęcie tematu przemocy w społeczeństwie, prosząc jednocześnie o merytoryczne i finansowe wsparcie dla realizacji tej inicjatywy.

Na fundamencie trzystuletniej współpracy pomiędzy technicznymi uczelniami w Freibergu i St. Petersburgu i przy poparciu Dialogu Petersburskiego powstało Niemiecko - Rosyjskie Forum dla Surowców, którego celem było utworzenie kompetencyjnego centrum dla prac naukowych i działalności praktycznej w dziedzinie wiedzy o surowcach, ich pozyskiwaniu i przetwórstwie³⁴⁰.

Tym przedsięwzięciem swoją pracę rozpoczęła grupa zajmująca się sprawami kształcenia.

Kolejną inicjatywą było utworzenie *European Business School* w Wiesbaden oraz zapoczątkowanie programu MBA przy Akademii Gospodarki Narodowej w rządzie Federacji Rosyjskiej, który miał służyć pogłębieniu współpracy w tej dziedzinie we wszystkich sektorach³⁴¹.

Rozwinięto współpracę także w obszarze opieki zdrowotnej, szczególnie w odniesieniu do leczenia i profilaktyki chorób zakaźnych, takich jak gruźlica, żółtaczkę i AIDS, jak również transfuzji krwi. Grupa odpowiedzialna za sprawy kształcenia przy forum Dialogu Petersburskiego od tej pory będzie się zajmowała wspieraniem utworzonego podczas tej edycji Forum *Koch - Meczowników*.

Forum *Koch - Meczowników* to niemiecko - rosyjski program utworzony przy aprobachie ministerstwa zdrowia Niemiec i Rosji w ramach Partnerstwa dla Modernizacji. Celem działalności forum jest udział w przystosowaniu funkcjonowania

³³⁹ Ibidem.

³⁴⁰ W. Bergmann, L. Werbicka, *Materiały z posiedzenia grupy roboczej „Kształcenie”*, Dresden 2006, <http://www.petersburger-dialog.de>, (08.10.2012).

³⁴¹ Ibidem.

rosyjskiej opieki zdrowia do standardów Unii Europejskiej³⁴². W ramach tej inicjatywy odbywać się będą liczne konferencje, sympozja i seminaria, jak również inspekcje z udziałem naukowców i specjalistów związanych z problematyką ochrony zdrowia. Zainicjowanie działalności Forum *Koch - Mecznirow* jest jednym z większych sukcesów Dialogu Petersburskiego.

Idea tego projektu pojawiła się po raz pierwszy podczas obrad Dialogu Petersburskiego w Hamburgu w 2004 roku. Po dwóch latach prac przygotowawczych temat ten został wydobyty na światło dzienne podczas szóstej edycji Dialogu.

10 października 2006 roku przywódcy państw, prezydent Władimir Putin i kanclerz Angela Merkel, podpisali porozumienie o współpracy między Niemcami a Rosją w dziedzinie medycyny. Rosyjska strona reprezentowana była przez prof. Alexandra Szarabowa, rektora Akademii Medycznej im. Mecznirowa w St. Petersburgu, jak również przez Viktora Borisowa natomiast po stronie niemieckiej przez dr Helmuta Hahna, przewodniczącego Berlińskiego Towarzystwa Medycznego oraz prof. dr Wilfrieda Bergmanna, przedstawiciela sekretarza generalnego Niemieckiej Służby Wymiany Akademickiej (*DAAD*). Zadaniem Forum *Koch - Mecznirow* było wniesienie wkładu w rozwój powiązań między nauką, gospodarką i polityką oraz sferą opieki medycznej³⁴³.

W ramach tej inicjatywy przewidywano wspólne kształcenie lekarzy i naukowców, planowano szkolenia oraz wymianę doktorantów i studentów. Działalność Forum miała objąć współpracę firm farmaceutycznych a także zakładów zajmujących się produkcją sprzętu medycznego.

Należy tutaj dodać, że po urzeczywistnieniu tego projektu Dialog Petersburski zobowiązał się wspierać nadal tę inicjatywę oraz występować jako jej rzecznik w kręgach rządowych. Dialog Petersburski, będąc swego rodzaju giełdą pomysłów i koncepcji, miał też w dalszych latach wspomagać Forum nowymi inicjatywami.

Także w grupie zajmującej się współpracą kulturalną zainicjowano konkretne projekty, do których można zaliczyć: wystawy fundacji Pruskie Zamki i Ogrody zorganizowane wraz z Ermitażem pt. „Berlin - St. Petersburg”, które mają się odbyć w 2007 roku kolejno w obu miastach, aby ukazać powiązania dynastyczne, kulturowe i polityczne pomiędzy Rosją a Prusami w latach 1800 - 1850, wspólną wystawę Muzeum

³⁴² <http://www.koch-metschnikow-forum.de>

³⁴³ W. Bergmann, L. Werbicka, *Materiały z posiedzenia grupy roboczej „Kształcenie”*, Dresden 2006, <http://www.petersburger-dialog.de>, (08.10.2012).

Historycznego i Muzeum Karlshorst ukazującą szerokiej publiczności zgromadzone zbiory zdjęć obejmujących wydarzenia z lat 1800 do współczesności, inicjatywę fundacji *Neuhardenberg* Muzeum Tołstoja zorganizowania w celu upamiętnienia życia znaczących osobistości debat, koncertów, seminariów i wystaw, które odbędą się na peryferiach wielkich metropolii³⁴⁴.

Pracami grupy w roku 2006 tak jak podczas poprzedniej edycji forum kierowali: prof. dr Klaus - Dieter Lehmann i prof. dr Michail Piotrowski. Tematem obrad były historyczne budowle i ochrona pomników, awangarda i projekty miejskie³⁴⁵.

Najciekawszą inicjatywą tego spotkania była propozycja prof. Lehmann'a o wymianie doświadczeń w zakresie renowacji, rozszerzania zbiorów oraz technicznych możliwości uatrakcyjniania ekspozycji dwóch największych muzeów: muzeum Ermitażu, znajdującym się w St. Petersburgu i słynnej berlińskiej *Musealinsel*. W tym zaplanowano dodatkowe posiedzenia w ramach dwóch kolejnych edycji Dialogu Petersburskiego w roku 2007 i 2008, a całokształt prac miała zamknąć wspólna wystawa, zorganizowana w Monachium w 2009 roku, która zbiegłaby się z uroczystościami otwarcia nowego muzeum w Berlinie oraz z ukończeniem renowacji wielu historycznych budowli w St. Petersburgu³⁴⁶.

Kolejne zagadnienie, którym zajęła się grupa „Kultura”, było związane z demograficznym problemem dotyczącym rozwoju społeczeństw w obu krajach. Podkreślono po raz kolejny, że kurczenie się populacji, czego przyczyną jest ujemny przyrost naturalny tak bardzo odczuwalny w Niemczech i najniższy w Europie, z jakim mamy do czynienia w Rosji, będzie negatywnie oddziaływać na rozwój kultury w obu krajach.

Należy podkreślić, że problem ten dotyczy nie tylko dziedziny kulturalnej współpracy między Niemcami a Rosją, ale każdej dziedziny życia społecznego i powinien być szeroko omawiany we wszystkich grupach tematycznych.

Grupa zajmująca się mediami podjęła temat: „Pomiędzy terroryzmem a wolnością mediów - dziennikarstwo w niespokojnych czasach”. Koordynatorami prac zespołu byli jak przed rokiem: prof. Michael Rutz i Dmiteitj Mezencew³⁴⁷.

³⁴⁴ K. Lehmann, M. Piotrowski, *Oświadczenie końcowe grupy roboczej „Kultura”*, Dresden 2006, <http://www.petersburger-dialog.de>, (08.10.2012).

³⁴⁵ Ibidem.

³⁴⁶ Ibidem.

³⁴⁷ M. Rutz, D. Mezencew, *Zagadnienia do dyskusji grupy roboczej „Media”*, Dresden 2006, <http://www.petersburger-dialog.de>, (08.10.2012).

Prace grupy, jak już wspomniano, zostały zdominowane przez informację o śmierci dziennikarki Anny Politkovskiej. *Reporterzy bez Granic* zobligowali kanclerz Niemiec do wstawiennictwa u Putina za swobodą prasy i wolnością słowa, gdyż rosyjska prasa nadal uważana była za narzędzie w rękach władzy³⁴⁸.

Już od pierwszego spotkania w ramach Dialogu Petersburskiego w 2001 roku w rosyjskiej metropolii nad Newą temat wolności prasy w Federacji Rosyjskiej poddawany był krytyce. Świadczył o tym chociażby fakt, że na dwa tygodnie przed spotkaniem Gerharda Schroedera i Władimira Putina na Uniwersytecie w St. Petersburgu odbyły się demonstracje przeciwko przejęciu prywatnej stacji NTW przez państwowy Gasprom. Przywódcy państw byli zgodni, że wolność prasy i słowa są niezbędne do budowy społeczeństwa obywatelskiego. Protestom jednak nie poświęcono wiele uwagi. Stan rzeczy opisywany między innymi przez tygodnik „Die Zeit” stał w sprzeczności z oczekiwaniami. W tym roku padły kolejne słowa krytyki: „piękne słowa, brzydka rzeczywistość”³⁴⁹

Również gazeta „Neues Deutschland” wypowiadała się na ten temat, podkreślając, że najtrudniejsze w dyskusji było znalezienie wspólnego mianownika dla demokracji i wolności słowa w Rosji. W uzasadnionej złości wobec zabójstwa Anny Politowskiej komentatorzy dyskusji poddawali w wątpliwość sens tworzenia jakiegokolwiek umowy o współpracy. Michaił Gorbaczow uspokajał emocje, wyjaśniając obrazowo, że przejście do demokracji w Rosji jest bardzo trudne, ponieważ demokracja, według byłego prezydenta Rosji, to nie kawa, którą można spakować w torebki i sprzedawać na całym świecie pod jedną marką. Kto zobowiązał się podjąć współpracę, musi wziąć pod uwagę, że Rosja wyciąga się z „bagna administracji Jelcyna”³⁵⁰. Wypowiedź ta była nawiązaniem do polityki prowadzonej przez Borysa Jelcyna, byłego prezydenta i wielkiego przeciwnika Michaiła Gorbaczowa. Tamta polityka utrwaliła skostniałe struktury państwowe, doprowadzając w latach dziewięćdziesiątych do społecznego ubóstwa i cywilizacyjnego zacofania Federacji Rosyjskiej.

Władimir Putin, który morderstwo na Annie Politkovskiej nazwał „odrażającym czynem”, widział w tej zbrodni atak na państwo rosyjskie. Możliwe, że tym czynem

³⁴⁸ S. Quenett, *Dialog der Zivilgesellschaften*, „Mitteldeutsche Zeitung” z 09.10.2006, s. 4.

³⁴⁹ C. Eller, *Gespraeche in unruhigen Zeiten*, „Moskauer Deutsche Zeitung” z 2006, s. 3.

³⁵⁰ D. Pries, *Demokratie ist kein Tuetenkaffee*, „Neues Deutschland” z 09.11.2006.

sprawca chciał wywołać antyrosyjskie nastroje, w każdym razie to zabójstwo zaszkodziło Rosji bardziej niż krytyczne artykuły zamordowanej dziennikarki³⁵¹.

Według Michaiła Gorbaczowa zamach na życie Anny Politkovskiej nie był tylko i wyłącznie aktem personalnym, ale również zamachem na demokrację i wolność słowa³⁵².

Intensywny rozwój kontaktów między dziennikarzami podczas spotkań w Dreźnie stworzył grunt do ich kontynuacji. Temu mają służyć dwa dodatkowe spotkania w Moskwie i kolejne w Berlinie. Postanowiono, że wymiana młodych dziennikarzy, która odbywa się od lat i osiąga wysoki poziom, zostanie wzmocniona i w przyszłości rozbudowana przez zorganizowanie praktyk niemieckich dziennikarzy w Rosji. Oferta podróży do innych zaprzyjaźnionych krajów powiększy się. Dążono do zainicjowania od roku 2008 dziennikarskich studiów mistrzowskich, które miałyby być zorganizowane wspólnie przez Uniwersytet Łomonosowa w Moskwie i Wolny Uniwersytet w Berlinie³⁵³.

Należy dodać, że w obecnej sytuacji praca dziennikarza musi podlegać ochronie, którą może zapewnić odpowiednie prawodawstwo. Należy rozważyć również zakres działalności dziennikarskiej w obszarze polityki, która w obu państwach uzależniona jest od zasięgu wolności słowa.

Prace grupy zajmującej się przyszłością współpracy niemiecko - rosyjskiej zostały zainicjowane w Hamburgu w roku 2004, ale od tej pory grupa spotykała się wielokrotnie i podjęła wiele zadań. Należy przypomnieć, że celem grupy było zdynamizowanie forum, a jej uczestnicy mieli inicjować nowe pomysły dla pozostałych grup tematycznych.

Zespół podjął się rozwinięcia tematu: „Propozycje dla strategicznego partnerstwa 2007 do 2009 na podstawie dwóch zagadnień kluczowych: bilansu energetycznego i demograficznych wyzwań dla Niemiec i Rosji”. Pracom grupy przewodniczyli: Aleksander Rahr i Natalia Czerkesowa³⁵⁴.

Na rok 2006 wypracowano trzystopniowy plan pracy. Na początku znalazły się wyzwania stojące przed Niemcami i Rosją w globalizującym się świecie. Poruszono tematy stosunków Rosji z Unią Europejską, zmian demograficznych w obu państwach,

³⁵¹ Ibidem.

³⁵² C. Kohl, „*Petersburger Dialog*” beginnt, „*Sueddeutsche Zeitung*“ z 10.10.2006.

³⁵³ M. Rutz, D. Mezencew, *Materiały z posiedzenia grupy roboczej „Media”, Dresden 2006*, <http://www.petersburger-dialog.de>, (08.10.2012).

³⁵⁴ A. Rahr, N. Czerkesowa, *Zagadnienia do dyskusji grupy roboczej „Warsztaty przyszłości”, Dresden 2006*, <http://www.petersburger-dialog.de>, (08.10.2012).

reform federalnych w Niemczech i Rosji oraz omówiono problemy związane z rozszerzeniem Unii. Drugi stopień zakładał, że wpłyną wnioski z dyskusji na powyższe tematy oraz że w czasie następnej edycji pojawią się konkretne propozycje, które posłużą jako inicjatywy podczas formułowania treści umowy o partnerstwie i współpracy między Rosją a Unią Europejską³⁵⁵

Z Rosją powinno się rozmawiać o całej platformie współpracy. Temu służy Dialog Petersburski, w tym celu na obrady przybył do Drezna prezydent organizacji *Memorial*, co dowodzi, że Rosjanie nie boją się rozmawiać na temat praw człowieka³⁵⁶.

Zgodnie z sugestiami zgłoszonymi przez grupie „Kultura”, jak również w związku z tematem obrad w grupie „Warsztaty przyszłości”, analizowano problem wynikający z prognoz demograficznych obu krajów. Podkreślić należy, że redukcja siły roboczej zaburzy rozwój tworzenia państwa socjalnego z powodu konieczności redukcji systemu pomocy społecznej z braku środków na jego utrzymanie.

To oczywiście poddaje w wątpliwość realizację projektu tworzenia w Rosji systemu opieki socjalnej na wzór niemiecki z wykorzystaniem niemieckich doświadczeń.

Ponadto trzeba wspomnieć o powracającym w tym kontekście problemie migracji, który doraźnie ma zapewnić dopływ siły roboczej. Należy dodać, że tak w Niemczech, jak i w Rosji system integracji społeczeństw migracyjnych nie funkcjonuje sprawnie. W jednym i drugim kraju mniejszości narodowe tworzą wiele patologicznych sytuacji, które nadal znajdują się w sferze wyzwań. Analizując te problemy trzeba się zastanowić, czy zamiast tworzyć skomplikowane systemy adaptacji dla migrującej ludności, nie rozsądniej byłoby wzorem skandynawskim stworzyć dogodne warunki do podniesienia współczynnika urodzeń dla swoich obywateli.

Pomimo dojścia do władzy w Niemczech nowej koalicji rządzącej a przede wszystkim po objęciu urzędu kanclerskiego przez Angelę Merkel szósta edycja Dialogu Petersburskiego nie stała się czymś w rodzaju nowego otwarcia we wzajemnych stosunkach na poziomie forum. Prace są kontynuowane, jedynie z przebiegu dyskusji w poszczególnych grupach wyraźnie wynika, że od uczestników forum oczekuje się konkretnych działań.

³⁵⁵ A. Rahr, N. Czerkesowa, *Zagadnienia do dyskusji grupy roboczej „Warsztaty przyszłości”*, Dresden 2006, <http://www.petersburger-dialog.de>, (08.10.2012).

³⁵⁶ F. Grubitzsch, wywiad z Alexandrem Rahr, *Gelenkte Demokratie als Schutzschild*, „Sueddeutsche Zeitung“ z 09.10.2006, s. 2.

Obok rozpoczęcia działalności *Forum - Koch - Mecznirow*, ważne jest również podjęcie działań mających ewentualny wpływ na kształt nowej umowy o partnerstwie i współpracy między Federacją Rosyjską a Unią Europejską, której dotychczasowa ważność wygasa w 2007 roku. Należy przypomnieć, że umowa ta oparta jest na partnerstwie strategicznym, a problemy z tym związane próbuje się rozwiązać poprzez podjęcie działań sprzyjających faktycznemu włączeniu Federacji Rosyjskiej w „szeroki obszar współpracy w Europie”, zapisany w PCA. Aktywność stron skupia się przy tym głównie na uruchomieniu procesów przyspieszających budowę partnerstwa gospodarczego³⁵⁷.

Federację Rosyjską od zintegrowanej Europy dzieli nadal wiele. W Rosji słabną instytucje gwarantujące demokrację i przestrzeganie praw człowieka. Na niskim poziomie znajduje się ochrona praw mniejszości, choćby etnicznych czy seksualnych. Demokratyczne państwo prawa to dla ekipy kremlowskiej bardziej hasło polityczne na użytek międzynarodowy lub krytyczny postulat dla liberalnej opozycji niż rzeczywistość. Rosyjska gospodarka jako całość nie jest konkurencyjna względem partnerów europejskich. Wynika stąd polityka protekcjonizmu rynkowego oraz dążenie do ekonomicznego podporządkowania państw WNP. Federacja Rosyjska nie chce przede wszystkim oddać części swojej suwerenności w „obce ręce”, czyli w ręce instytucji europejskich³⁵⁸.

Na koniec należy przytoczyć fragment oświadczenia podpisanego przez uczestników forum, który mówi, że zabójstwo Anny Politkovskiej, tej wybitnej, rosyjskiej dziennikarki, zajmującej się w swojej pracy przede wszystkim problemami praw człowieka, przypomina nam bardzo dobitnie o odpowiedzialności każdego państwa za ochronę dziennikarzy i obrońców praw człowieka przed atakami na ich życie i o obowiązku troszczenia się o stworzenie im odpowiednich warunków do wykonywania swojej pracy³⁵⁹.

³⁵⁷ M. Bodio, *Polityka energetyczna w stosunkach między Unią Europejską a Federacją Rosyjską w latach 2000 – 2008*, Warszawa 2009, s.45.

³⁵⁸ S. Bieleń, M. Raś, *Polityka Zagraniczna Rosji*, Warszawa 2008, s.118.

³⁵⁹ *Erklärung von Teilnehmern der Arbeitsgruppe „Zivilgesellschaft“ des 6. Petersburger Dialogs zum Mord an Anna Politkovskaja*, Russland Analysen Nr. 113 z 13.10.2006, s. 9.

2.4. Edycja VII - Wiesbaden 2007

Mówiąc o mieście, w którym odbyła się siódma edycja forum Dialogu Petersburskiego, kanclerz Angela Merkel podkreśliła, że właśnie w Wiesbaden można znaleźć przykłady ścisłego związku kultury niemieckiej i rosyjskiej. Zwłaszcza rosyjski kościół na *Neroberg* jest ważnym znakiem tego, że odbywające się tu zdarzenia mają historyczne uzasadnienie, że możemy odwołać się do kilkusetletniej tradycji wzajemnych kontaktów. Mówimy dzisiaj dużo o europeizacji i globalizacji, ale w gruncie rzeczy zapominamy, jak bliska była współpraca Europy z Rosją już przed 200 laty³⁶⁰. Świadczą o tym chociażby dwie atrakcje Wiesbaden, historyczne budowle na wzgórzu *Neroberg*, a mianowicie wieża widokowa wzniesiona w 1851 roku i prawosławna kaplica, powszechnie uważana za grecką, wzniesiona w latach 1847 - 1855, która wybudowana została dla zmarłej młodo księżnej Elizabeth z Nassau, Wielkiej Księżnej Rosji, bratanicy carów Aleksandra I i Mikołaja I. W wieku 18 lat wyszła za mąż w St. Petersburgu za księcia Adolfa z Nassau. Po trzytygodniowej podróży młoda para przybyła w 1844 roku do Wiesbaden, gdzie hucznie powitali ją mieszkańcy miasta. Do dzisiaj zachowały się wiersze i programy uroczystości, specjalnie przygotowanych na powitanie młodej pary przez społeczeństwo miasta³⁶¹.

Głównym tematem obrad siódmego forum odbywającego się w Wiesbaden była jedność Europy i niemiecko - rosyjski wkład w zachowanie tej jedności. Novum w tym roku stanowiła grupa robocza „Kościoły w Europie”, w obradach której uczestniczyli przedstawiciele kościołów: ewangelickiego, katolickiego, jak również prawosławnego. W programie znalazła się także poranna msza ekumeniczna, która odbyła się w głównej katedrze w Wiesbaden.

Grupa robocza zajmująca się sprawami polityki analizowała zagadnienie współpracy Rosji z Unią Europejską. Grupie przewodniczyli dr Peter Fischer - Bollin, kierownik oddziału „Europa - Ameryka Północna”, *Konrad - Adenauer - Stiftung*, oraz po stronie rosyjskiej Michaił Margelow³⁶².

³⁶⁰ Ansprache der deutschen Bundeskanzlerin Angela Merkel, Wiesbaden 13.10.2007, <http://www.petersburger-dialog.de>, (09.10.2012).

³⁶¹ J. Schlingen, M. Wengierek, *Wiesbaden*, Grasberg 1999.

³⁶² P. Fischer-Bollin, M. Margelow, *Zagadnienia do dyskusji grupy roboczej „Polityka”*, Wiesbaden 2007, <http://www.petersburger-dialog.de>, (09.10.2012).

Jak podczas większości spotkań, tak i tym razem rozmowy o polityce zdominowane zostały przez aktualne wydarzenia w świecie. Cała międzynarodowa społeczność zadawała sobie pytanie, czy Angela Merkel przekona Władimira Putina do zbliżenia stanowiska Rosji do stanowiska Zachodu w spornych kwestiach Kosowa³⁶³.

Należy przypomnieć, że sporne były też kwestie rozwijania przez Iran programu nuklearnego, jak twierdził Teheran, w celach pokojowych, jak również sprawa niepodległości prowincji Kosowo.

Podczas wizyty francuskiego prezydenta Nicolasa Sarkozy'ego w Moskwie Putin podkreślił stanowczo, że Rosja w irańskich planach nie może rozpoznać zamiaru budowania broni atomowej. Natomiast w sprawie Kosowa Rosja zdecydowanie odrzuciła niezależność prowincji wobec sprzeciwu Serbii. Do głosu doszło też niezadowolenie strony rosyjskiej z powodu ujawnienia przez USA projektu budowy tarczy antyrakietowej w środkowej Europie. Z powodu amerykańskich planów Putin zagroził odstąpieniem Rosji od umowy INF³⁶⁴ (*Intermediate Range Nuclear Forces*)³⁶⁵.

W trakcie dyskusji strona rosyjska obrażała się na krytykę, często na drodze do rozwiązania problemów w sposób pragmatyczny stawał rosyjski punkt widzenia. To uwidoczniło się w przypadku Kosowa. Zajęte stanowisko w tej sprawie było tak ważne dla Rosji, że o kompromisach w trakcie dyskusji nie było mowy. W przypadku sporu o irański program atomowy nurtowały Rosjan te same wątpliwości co Amerykanów i Europę Zachodnią, ale tu silniejsza była obawa przed amerykańską dominacją³⁶⁶.

Należy przypomnieć, że państwa Unii Europejskiej chciały w krótkim czasie rozpocząć prace nad propozycjami zaostreżenia sankcji przeciwko Iranowi w przypadku, gdyby Teheran nie był skłonny do wspólnych negocjacji.

Uczestnicy dyskusji podkreślali, że europejsko - rosyjska współpraca musi opierać się na tych samych wartościach i uwzględniać obustronne interesy polityczne i gospodarcze. Aktualne europejsko - rosyjskie debaty są zdominowane z jednej strony przez konflikty handlowe, z drugiej strony przez nieporozumienia w sferze środków

³⁶³ D. Broessler, *Merkel betont enge Partnerschaft mit Russland*, „Sueddeutsche Zeitung“ z 15.10.2012, s.4.

³⁶⁴ Treaty on Intermediate-range Nuclear Forces (INF Treaty). To traktat o całkowitej likwidacji pocisków rakietowych pośredniego zasięgu zawarty 08.12.1987 roku w Waszyngtonie pomiędzy USA i Związkiem Radzieckim o całkowitej likwidacji pocisków balistycznych pośredniego oraz średniego zasięgu. Podpisany przez prezydenta USA Ronalda Regana i I sekretarza KC KPZR Michaiła Gorbaczowa, ratyfikowany przez Senat Stanów Zjednoczonych 27 maja 1988, wszedł w życie 1 czerwca tego samego roku.

³⁶⁵ Ibidem.

³⁶⁶ D. Broessler, *Einig darueber, nicht einig zu sein*, „Sueddeutsche Zeitung“ z 15.10.2007, s.4.

bezpieczeństwa dotyczących systemu antyrakietowego, który miał powstać w Polsce i w Republice Czeskiej³⁶⁷.

Uczestnicy dyskusji wypowiadali się z troską o zaistniałej sytuacji, która prowokuje debatę o nowej „zimnej wojnie”. Podkreślano, że byłoby niebezpiecznie i nieodpowiedzialne prowadzić dyskusję w tym kierunku, a tym samym niepokoić opinię publiczną. Równocześnie byłoby nierozsądnie przemilczeć negatywne tendencje³⁶⁸.

Po zakończeniu odbywających się równolegle dwudniowych niemiecko - rosyjskich konsultacji rządowych w Wiesbaden prezydent Rosji udał się do Teheranu, żeby spotkać się między innymi z przywódcą Iranu prezydentem Ahmadineszadem. W ten sam dzień miało się odbyć spotkanie na szczycie państw basenu Morza Kaspijskiego.

Wynika z tego, że rosyjska polityka zagraniczna wyszła z fazy niepewności i osiągnęła stabilną fazę konsolidacji. Wyraża się to w umacnianiu wizerunku i przywracaniu autorytetu Rosji w środowisku międzynarodowym. Rosyjska polityka nie kieruje się dowodami sympatii bądź antypatii ze strony innych państw, lecz twarda logiką strategicznych interesów. Inaczej mówiąc, Rosja ma z innymi państwami takie stosunki, jakie sama chce mieć, a nie takie, jakie by się owym państwom marzyły. Polityka rosyjska stała się „twardsza” w dużej mierze dzięki zdominowaniu jej przez polityków wywodzących się z kręgów „siłowych”. Ich hasłem jest przywrócenie międzynarodowego znaczenia państwa dzięki wzmocnieniu wewnętrznemu poprzez reformy i modernizację³⁶⁹.

Taka postawa strony rosyjskiej w sprawach kluczowych, czyli polityki nie była ułatwieniem dla uczestników dyskusji w podjęciu konkretnych kroków i postanowień.

Pomimo to stwierdzono, że są warunki, żeby stosunkom europejsko - rosyjskim nadać nową dynamikę i tym samym wkroczyć w nową fazę współpracy. Należy przypomnieć, że celem dyskusji o wzajemnej współpracy Unii Europejskiej i Federacji Rosyjskiej był kształt umowy o partnerstwie i współpracy, która powinna zostać podpisana w 2007 roku. W tej kwestii uczestnicy dyskusji oddalili się od konsensusu, co było spowodowane przede wszystkim zaistniałą sytuacją na arenie międzynarodowej.

³⁶⁷ P. Fischer-Bollin, M. Margelow, *Materiały z posiedzenia grupy roboczej „Polityka”*, Wiesbaden 2007, <http://www.petersburger-dialog.de>, (09.10.2012).

³⁶⁸ Ibidem.

³⁶⁹ S. Bieleń, M. Raś, *Polityka Zagraniczna Rosji*, Warszawa 2008, s.18.

Jak wiadomo, rzecznikiem interesów Rosji w Unii Europejskiej są Niemcy, a impulsem do wspólnego działania miały być debaty na forum Dialogu Petersburskiego prowadzone między stroną niemiecką a rosyjską.

Swoją opinię wyraził również Lutz Guellner, pracownik biura *Friedrich - Ebert - Stiftung* w Brukseli, twierdząc, że pomimo trudnej sytuacji w relacjach Unii Europejskiej z Rosją stosunki te nie znalazły się w „epoce lodowcowej”. Następnie wyraża przekonanie, że „nowa” Rosja i „nowa” Europa muszą się nauczyć budować współpracę na nowych podstawach³⁷⁰.

Pomimo dominacji spraw międzynarodowych, uczestnicy dyskusji podjęli rozmowy na ustalone wcześniej tematy, aby wypracować zagadnienia, którymi grupa będzie się zajmować przez najbliższy rok. Do głównych kwestii należy: stworzenie bilansu negocjacji między Unią Europejską a Rosją wraz z odpowiedzią na pytanie, jak odnieść zmiany, które zaszły w stanowiskach niektórych państw Unii Europejskiej do stanu negocjacji z Rosją. Należy przypomnieć, że chodzi tu o zmiany, jakie nastąpiły we Francji i w Wielkiej Brytanii oraz coraz większy sceptycyzm tych państw w stosunku do polityki prowadzonej przez Unię Europejską. Chodziło również o konflikt polityczny na tle historycznym, który wybuchł między Estonią, członkiem Unii Europejskiej a Rosją³⁷¹. Kolejnym zadaniem zespołu było ustalenie, jakie wspólne wartości i ideały będą przyświecały zacieśnieniu współpracy.

W wyniku debaty na temat bezpieczeństwa i zaufania grupa ustaliła, że niezbędne jest przeprowadzenie analizy istniejących zagrożeń dla bezpieczeństwa Rosji, Europy i USA oraz ustalenie sposobów ich eliminowania. Ważne, zdaniem uczestników dyskusji, byłoby określenie roli Niemiec jako członka Unii Europejskiej i NATO oraz bliskiego partnera Rosji w ograniczaniu lub likwidacji tych zagrożeń³⁷².

„Kluczowe zagadnienie niemiecko - rosyjskiej współpracy w zakresie gospodarczym: branża - region - średnie przedsiębiorstwa” to temat, którym pod tym

³⁷⁰ L. Gueller, *Auf dem Treffpunkt? Die EU – Russland – Beziehungen brauchen neue Impulse*, Friedrich – Ebert – Stiftung, Lipiec 2007, s.1.

³⁷¹ W nocy z 26 na 27 kwietnia 2007 roku w stolicy Estonii, Talinie, w czasie usuwania z centrum miasta pomnika żołnierzy radzieckich doszło do starć między policją a rosyjską mniejszością, mieszkającą na stałe w Estonii. Był to wynik ustawy o likwidacji „zakazanych budowli” (upamiętniających czasy radzieckiej okupacji Estonii). Usunięcie pomnika Brązowego Żołnierza oraz nocne zamieszki, w czasie których straciła życie jedna osoba, a 44 zostały ranne, doprowadziły do bardzo szybkiego i niekontrolowanego pogorszenia stosunków między Estonią a Rosją. W obronie Estonii stanęła Unia Europejska. Rosja została upomniana przez Komisję Europejską do przestrzegania zasad międzynarodowych.

³⁷² P. Fischer-Bollin, M. Margelow, *Materiały z posiedzenia grupy roboczej „Polityka”*, Wiesbaden 2007, <http://www.petersburger-dialog.de>, (09.10.2012).

samym przewodnictwem co rok wcześniej, zajęła się grupa robocza odpowiedzialna za sprawy gospodarcze³⁷³.

Niemiecko - rosyjska współpraca gospodarcza została w ostatnich latach mocno zintensyfikowana. Obejmowała wiele dziedzin gospodarki, od energetyki do handlu detalicznego. Równocześnie wzrosło zainteresowanie przedsiębiorców zaangażowaniem w ośrodki regionalne. Wiązało się to z inicjatywą strony rosyjskiej w zakresie tworzenia specjalnych stref gospodarczych między innymi wokół Moskwy, St. Petersburga, Tomsku, w Republice Tatarskiej, jak również Lipecku. Równolegle do tej inicjatywy została zintensyfikowana współpraca z regionami, a jej sztandarowym przykładem jest Rok Syberyjski 2007 w Niemczech. Niemieckiemu przedsiębiorcy miał zostać ułatwiony dostęp do terenów Syberii dzięki polityce gospodarczej rosyjskiego rządu skierowanej na przedsiębiorstwa średniej wielkości³⁷⁴.

W ramach tego programu przeniesione zostały nie tylko inwestycje ale również kompetencje. Dzięki utworzeniu specjalnych stref dla obszarów inwestycyjnych doszło do decentralizacji decyzji i rozszerzenia wpływów władz regionalnych. To z kolei miało skutkować nawiązaniem bezpośredniej współpracy regionów Rosji z niemieckimi landami. Wymagało to jeszcze pewnych przygotowań, które miały polegać na akcji marketingowej w ramach Dialogu Petersburskiego, mającej na celu rozpropagowanie w niemieckich środowiskach gospodarczych walorów inwestycyjnych poszczególnych obszarów Rosji.

W tym czasie nastąpił wzrost wymiany handlowej między Niemcami a Rosją o 35% w porównaniu do roku poprzedniego. Kontakty gospodarcze w żadnym razie nie ograniczają się już do współpracy w dziedzinie energetyki. W branży samochodowej kooperacja osiągnęła „nową jakość”, podobnie w branży budowy samolotów. Niemcy i Rosja zaczęły się wzajemnie uzupełniać. Rosji nie zależy na tym, żeby „zarzucić” Niemcy tanim produktem, państwo rosyjskie jest zainteresowane pogłębieniem współpracy w dziedzinie wysokich technologii i kolejnymi inwestycjami. Jako przykład należy podać przejęcie *Duesseldorfer EON AG* za 4,1 miliarda euro 69% udziałów w grupie rosyjskich elektrowni *OGK - 4*. Kontrakt został podpisany w ramach konsultacji międzyrządowych.

³⁷³ K. Mangold, B. Aljoszin, *Zagadnienia do dyskusji grupy roboczej „Gospodarka”*, Wiesbaden 2007, <http://www.petersburger-dialog.de>, (10.10.2012).

³⁷⁴ Ibidem.

Również Klaus Mangold, przedstawiciel Delegacji Wschodniej Niemieckiej Gospodarki podczas rozmów w grupie zajmującej się sprawami gospodarczymi podkreślił, że aktualne, polityczne „irytacje” trzeba traktować poważnie, ale należy zachować spokój. W Rosji według nowych danych jest 4600 niemieckich firm, z których 4300 to przedsiębiorstwa średniej wielkości. Dla porównania amerykańskich firm w Rosji jest zaledwie 1000. Klaus Mangold przypomniał również, że jeszcze osiemnaście lat wcześniej Rosja dla niemieckiej gospodarki była „czarną dziurą”³⁷⁵.

Na rozwój współpracy między niemieckimi a rosyjskimi małymi i średnimi przedsiębiorstwami duży wpływ miała ustawa z 10 czerwca 2007 roku, której celem było wspieranie rozwoju warstwy średniej w Rosji. Po wejściu ustawy w życie znacznie zwiększył się odsetek pozytywnie rozpatrywanych podań o przyznanie kredytu na działalność gospodarczą, który do tej pory wynosił ok. 1 procenta. Ponadto procedury przyznawania kredytów małym i średnim przedsiębiorstwom zostały uproszczone, co znacznie ułatwiło starania kredytobiorców. Wpłynęło to również korzystnie na zdolność eksportową małych i średnich przedsiębiorstw. Jednocześnie za sprawą przekształcenia 8 czerwca 2007 roku Banku Gospodarki Zagranicznej Rosyjskiej Federacji (*Vieshekonombank*) w Bank Rozwoju i Gospodarki Zagranicznej mogły zostać sfinansowane wielkie projekty infrastrukturalne, mające na celu wspieranie rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw³⁷⁶.

Rosyjska strona zwróciła uwagę na pozytywne doświadczenia związane z programem transformacji przeprowadzonym w latach dziewięćdziesiątych minionego stulecia, którego celem było przekazanie przez Niemców *know-how* krajom zza „żelaznej kurtyny”. Według strony rosyjskiej inicjatywa Ministerstwa Gospodarki Niemiec miała kluczowy wpływ na rozwój klasy średniej w Rosji. Zauważono jednak, że do realizacji postawionych zadań i właściwego zagospodarowania powierzonych pieniędzy w sumie około siedmiu miliardów rubli zabrakło odpowiednich struktur. Pomocna mogłaby się okazać zorganizowana przy współudziale Dialogu Petersburskiego w Niemczech i Rosji konferencja, która miała się zająć tematami ważnymi dla wspierania i rozwoju klasy średniej takimi jak: cła i rozwój prawodawstwa w Rosji³⁷⁷.

³⁷⁵ M. Friedrich, *Wirtschaft sieht sich als Motor der Beziehungen*, „Wiesbadener Kurier“ z 15.10.2007, s.11.

³⁷⁶ P. Fischer-Bollin, M. Margelow, *Materiały z posiedzenia grupy roboczej „Polityka”*, Wiesbaden 2007, <http://www.petersburger-dialog.de>, (10.10.2012).

³⁷⁷ Ibidem.

Do dyskusji włączył się również były prezydent Rosji Michaił Gorbaczow, który powiedział, że Rosja krok za krokiem zmierza w stronę modernizacji. Klasa średnia, która już powstała, ma 20 do 30 procent udziału w gospodarce Moskwy. To może niewiele w porównaniu ze średnią niemiecką, która wynosi 70%, kontynuował Gorbaczow, ale w tym przypadku należy wziąć pod uwagę trudniejszą sytuację wyjściową³⁷⁸.

W 2006 roku w sektor wydobywczy zagraniczni przedsiębiorcy zainwestowali ok. 9 miliardów USD. Największymi inwestorami była Holandia - 39,8% i Francja - 18,%³⁷⁹, co było konsekwencją bliskiej współpracy tych państw z Rosją w sektorze energetycznym. Nieco zaskakuje dalsza pozycja Niemiec - tradycyjnego partnera w energetyce, która w niedługim czasie z pewnością ulegnie zmianie w związku z planowaną budową „gazociągu bałtyckiego”³⁸⁰.

Z powyższej analizy wynika, że udział niemieckiej gospodarki w branży energetycznej zmniejszył się w ostatnich latach, ponieważ pewne inwestycje w energetyce już poczyniono, a działalność gospodarcza na terenie Federacji Rosyjskiej została rozszerzona na inne kluczowe branże.

W drugim dniu obrad Dialogu Petersburskiego na konferencji prasowej zostało podpisane porozumienie przy udziale przedstawicieli kierownictwa grupy gospodarczej, Lothara de Maiziere i Michaiła Gorbaczowa, jak również prezydenta landu Hesji Roland Kocha i burmistrza Wiesbaden Helmuta Muellera. Pierwsza umowa między firmą *FOM* z Frankfurtu nad Menem a *Absolut Investment Group* z Moskwy dotyczyła utworzenia „Nowej wioski”. Projekt zakładał powstanie 220 domków jednorodzinnych dla pracowników niemieckich przedsiębiorstw działających w Moskwie i ich rodzin³⁸¹.

Równolegle do siódmej edycji Dialogu Petersburskiego odbywała się w Wiesbaden konferencja Niemiecko - Rosyjskiego Forum dotycząca wykorzystywania zasobów surowcowych. Forum pod patronatem prof. Klausa Toepfera i prof. Władimira Litwienko powstałe w ramach prac Dialogu Petersburskiego było wspólną platformą, która miała się zająć naukową podstawą prowadzenia prac w dziedzinie wydobywania

³⁷⁸ M. Friedrich, *Wirtschaft sieht sich als Motor der Beziehungen*, „Wiesbadener Kurier“ z 15.10.2007, s.11

³⁷⁹ A. Milot, *Inwestycja zagraniczne w Federacji Rosyjskiej. Polskie inwestycje w Rosji 2006 roku*. Wydział Promocji Handlu i Inwestycji Ambasady Rzeczypospolitej Polskiej w Moskwie, <http://www.poweh.ru>, (10.10.2012).

³⁸⁰ M. Bodio, *Polityka energetyczna w stosunkach między Unią Europejską a Federacją Rosyjską w latach 2000 – 2008*, Warszawa 2009, s. 58.

³⁸¹ P. Fischer-Bollin, M. Margelow, *Materiały z posiedzenia grupy roboczej „Polityka”*, Wiesbaden 2007, <http://www.petersburger-dialog.de>, (10.10.2012).

surowców. Efektem konferencji była inicjatywa utworzenia międzynarodowej oferty studiów w St. Petersburgu z zakresu problematyki surowcowej, przeprowadzenia wspólnych badań w zakresie poszukiwania i przetwórstwa, przetwarzania w energię, ponadto transportu, magazynowania energii oraz obustronnych publikacji i konferencji dla młodych naukowców i przedstawicieli gospodarki³⁸².

W kierownictwie grupy zajmującej się społeczeństwem obywatelskim również nie zaszły zmiany i jak przed rokiem przewodniczyli jej: dr Ernst-Joerg von Studnitz i Ella Pamfilowa. Temat przewodni dyskusji to: „Inicjatywy społeczeństwa obywatelskiego w Niemczech i Rosji - zadania i problemy”³⁸³.

W tym roku grupa zajęła się przede wszystkim tematem organizacji pozarządowych, a w szczególności funkcjonowaniem nowego prawa, uchwalonego w 2005 roku, dotyczącego działalności tych organizacji. Drugim zagadnieniem, którym zajęła się grupa, były miasta partnerskie. W tym temacie oczekiwano nowych impulsów i inicjatyw w związku z mającą się odbyć w 2007 roku konferencją miast zaprzyjaźnionych w Hamburgu³⁸⁴.

Pojawiła się też inicjatywa utworzenia 10 partnerstw między miastami do roku 2010. Należało tylko zaangażować w ten projekt organizacje pozarządowe i ustalić formę finansowania. Pomocne mogłoby się również okazać zainicjowanie współpracy małych i średnich przedsiębiorstw, które stworzyłyby fundament dla partnerstwa między miastami.

Grupa zajmująca się sprawami społeczeństwa obywatelskiego dostrzegła ważne problemy, który nadal stoją na przeszkodzie tworzenia organizacji pozarządowych.

Problemy te definiuje Minister Spraw Zagranicznych USA, Condoleezza Rice, która po wizycie w Moskwie powiedziała, że niepokoi się o poziom demokracji w Rosji. Pod przywództwem prezydenta Putina, kontynuuje Rice, coraz więcej władzy znajduje się w rękach Kremla przy jednoczesnym osłabieniu instytucji kontrolujących.

Inaczej widzą to zagadnienie uczestnicy dyskusji, podkreślając, że współpraca pomiędzy organizacjami pozarządowymi obu krajów rozwija się pozytywnie i nadal się intensyfikuje. Mimo pewnych trudności uczestnicy konferencji dostrzegają jednak możliwość polepszenia warunków działalności organizacji pozarządowych w Rosji. Związane jest to z nowym prawem uchwalonym w 2005 roku przez rosyjską Dumę,

³⁸² Ibidem.

³⁸³ E. Studnitz, E. Pamfilowa, *Zagadnienia do dyskusji grupy roboczej „Społeczeństwo obywatelskie“*, Wiesbaden 2007, <http://petersburger-dialog.de>, (10.10.2012).

³⁸⁴ Ibidem.

które dotyczy działalności tych organizacji. Niemniej należy zauważyć, że uchwała ta zatrzymuje kontrolę nad organizacjami pozarządowymi w rękach Kremla. Właśnie ten fakt można powiązać z wystąpieniem minister spraw zagranicznych USA, Condoleezy Rice w Moskwie i jej krytyczną oceną sytuacji.

Dialog Petersburski miał wywrzeć nacisk na rosyjski rząd i parlament w celu zmiany ustawy lub jej doprecyzowania. Prezydent Rosji Władimir Putin wypowiedział się w tym temacie, obiecując, że przeanalizuje projekt zmian w prawie o funkcjonowaniu organizacji pozarządowych. Niestety, do tej pory rząd i parlament nie zajęli konkretnego stanowiska w tej sprawie.

Uczestnicy dyskusji podjęli również temat ksenofobii i rozrachunku z przeszłością. Był to temat wiodący podczas warsztatów, które odbyły się po raz drugi z inicjatywy Dialogu Petersburskiego w lipcu 2007 w Moskwie. Analizując zagadnienie rozrachunku z przeszłością, uczestnicy dyskusji przede wszystkim dokonali rozróżnienia pojęć winy i odpowiedzialności. Spotkania, na których podejmowano ten temat, finansowała i organizowała *Friedrich - Naumann - Stiftung*, fundacja na rzecz wolności z siedzibą w Hanowerze.

Porozumienie, które zostało zawarte podczas konferencji prasowej w ramach Dialogu Petersburskiego przy udziale między innymi Lothara de Mainziere i Michaiła Gorbaczowa, dotyczyło utworzenia pierwszego wspólnego programu studiów pomiędzy *European Business School (EBS)*, a *Graduate School of Business Administration (GSBA)* Moskiewskiego Uniwersytetu Łomonosowa, który razem z *MBA in Logistics and Supply Chain Management* miał rozpocząć swoją działalność w lutym 2008 roku. Inicjatywa ta miała być dofinansowaniem przez Służbę Niemieckiej Wymiany Międzyuczelnianej (*Akademischen Austauschdienst DAAD*). Porozumienie podpisali rektor *EBS* prof. dr Christophera Jahnsa i prof. dr. Antonowicza Sadowniczi, rektor Uniwersytetu Łomonosowa³⁸⁵.

Takimi wynikami prac mogła pochwalić się grupa zajmująca się kształceniem, nauką i ochroną zdrowia. Podczas siódmej edycji Dialogu Petersburskiego grupie tej przewodniczyli: prof. dr Wilfried Bergmann i prof. dr Ludmiła Werbicka. Tematem prac było zagadnienie roli kształcenia i nauki w Europie³⁸⁶.

³⁸⁵ W. Bergmann, L. Werbicka, *Materiały z posiedzenia grupy roboczej „Kształcenie”, Wiesbaden 2007*, <http://www.petersburger-dialog.de>, (10.10.2012).

³⁸⁶ Ibidem.

Uczestnicy konferencji przeprowadzili bilans działalności zespołu w obszarze kształcenia, nauki i ochrony zdrowia, który okazał się imponujący. Do osiągnięć grupy należy zaliczyć: zwiększenie liczby studentów i naukowców, którzy przybyli z Rosji do Niemiec, zwiększoną aktywność *Forum - Koch - Meczniów* pod patronatem Dialogu Petersburskiego, utworzenie centrum kompetencyjnego w Rosji, którego zadaniem miało być zabezpieczanie badań naukowych, kształcenia i opieki zdrowotnej, organizacja odczytów i konferencji, wymiana i kształcenie naukowców, powołanie niemiecko - rosyjskiego centrum językowego, założenie niemiecko - rosyjskiego pisma medycznego. Poza tym grupa patronowała powstaniu przy Uniwersytecie Technicznym w Monachium i Moskiewskim Państwowym Uniwersytecie Baumania Niemiecko - Rosyjskiego Instytutu Nauk i Technologii, który miał kształcić elity w dziedzinie nauk technicznych, jak również służyć wymianie technologicznej. Kolejne osiągnięcie to patronat nad projektami Niemieckiego Związku Badawczego (*Deutsche Forschungsgemeinschaft DFG*) dotyczącymi historii, socjologii i prawodawstwa. Zgodnie z ustaleniami w umowie DFG objął też patronat nad pierwszymi studiami doktoranckimi na Uniwersytecie w Giessen, w Marburgu, jak również w Państwowym Uniwersytecie Moskiewskim z zakresu biologii. W badaniach podstawowych chodzi również o powołanie centrów naukowych w regionach i właśnie takie utworzono w Jekaterynburgu, Nowosybirsku, Tomsku, Irkucku i Władywostoku. Z inicjatywy tej grupy powstał projekt współpracy, która miała się rozpocząć w październiku 2007 roku w dziedzinie dalszego wspólnego kształcenia inżynierów. Należy przypomnieć, że zasługą grupy jest również dalszy rozwój zainicjowanej w ramach prac Dialogu Petersburskiego niemiecko - rosyjskiej fundacji młodzieży. Obszar, zakres działań i osiągnięcia grupy wskazują na niezwykle potencjał tkwiący w tej dziedzinie po jednej, jak i po drugiej stronie. Dynamika rozwoju pracy w tej dziedzinie staje się wizytówką działalności Forum Dialogu Petersburskiego.

Obrady nie ograniczyły się tylko i wyłącznie do wyliczenia dotychczasowych osiągnięć. Dyskusja skoncentrowała się przede wszystkim na kolejnych wyzwaniach, do których można zaliczyć między innymi: strategiczne partnerstwo w kształceniu, nauce i technologiach, wdrażanie procesu bolońskiego, popularyzacja języków obcych, jak również prace nad niemiecko - rosyjską książką do historii³⁸⁷.

³⁸⁷ Ibidem.

Warto też odnotować dwustronną inicjatywę Związku *Helmholtz* Niemieckiego Centrum Badań i rosyjskiej Agencji Energii Atomowej *ROSATOM* utworzenia w Moskwie wspólnego instytutu. *FAIR - Russia Research Centre (FRRC)* miało zostać sfinansowane wspólnie przez *ROSATOM* i Związek *Helmholtz* kwotą w wysokości 1,3 miliona euro przeznaczoną w szczególności na budowę *FAIR (Facility for Antiproton and Ion Research)* w Darmstadt. Ustalono również, że Związek *Helmholtz* razem z rosyjską fundacją badań (*RFFI*) utworzy w Rosji osiem przedstawicielstw. Instytuty, w których pracę znaleźliby młodzi naukowcy z Niemiec i Rosji, miały otrzymać roczne wsparcie w wysokości 150.000 euro na okres trzech lat. Przedsięwzięcie to projektowane było głównie pod kątem zatrudnienia młodych naukowców z Rosji. Jednocześnie planowano powiązanie tych instytutów z instytutami badawczymi Związku *Helmholtz* na całym świecie³⁸⁸.

Grupa wsparła również inicjatywę *European Business School (EBS)* budowy Centrum Studiów Wschodnioeuropejskich. W ramach tego projektu prowadzono by wymianę studentów, w której mieli uczestniczyć studenci *High School of Management* Uniwersytetu w St. Petersburgu. Do współpracy planowano włączyć *State University - High School of Economics* z siedzibą w Moskwie. Program studiów miał obejmować studia MBA z zakresu działalności państw BRIC (Brazylia, Rosji, Indii i Chin). Kolejna inicjatywa, którą podjęły *EBS* i *High School of Management* Uniwersytetu w St. Petersburgu dotyczyła kształcenia kadr menadżerskich dla służby zdrowia³⁸⁹.

Pod stałym kierownictwem i pod hasłem zachowania i rozwijania dziedzictwa światowej kultury rozpoczęła swoje obrady kolejna grupa robocza, która kontynuowała prace nad zagadnieniami dotyczącymi rosyjsko - niemieckiej kooperacji w dziedzinie ochrony zabytków i architektury. Rezultatem tych prac są dwa dokumenty dotyczące ochrony zbiorów Berlińskiej Wyspy Muzealnej i Ermitażu w St. Petersburgu.

Kolejna inicjatywa związana była z utworzeniem specjalnego zespołu przy festiwalu filmowym *go East* składającego się z 6 niemieckich i rosyjskich producentów. W ramach tej inicjatywy zaplanowano realizację 13 niemiecko - rosyjskich koprodukcji filmowych. Ustalono, że pierwsze spotkanie odbędzie się w 2008 roku podczas ósmej edycji festiwalu *goEast*³⁹⁰.

³⁸⁸ W, Bergmann, L. Werbicka, *Oświadczenie końcowe grupy roboczej „Kształcenie”, Wiesbaden 2007, <http://www.petersburger-dialog.de>, (10.10.2012).*

³⁹⁰ K. Lehmann, M. Piotrowski, *Zagadnienia do dyskusji grupy roboczej „Kultura”, Wiesbaden 2007, <http://www.petersburger-dialog.de>, (10.10.2012).*

Na 2007 rok zaplanowano wiele imprez związanych z ochroną pomników. Należy tu wymienić niektóre m.in.: zaplanowana na 7 września 2007 roku wystawa przedstawiająca aktualny stan budowli modernistycznych w Rosji i w Niemczech, która ma się odbyć przy okazji obchodów „dni pomników”, następnie film ukazujący stan pomników w Rosji, zaplanowany na 9 września 2007 roku, którego autorkami są Irina Korobjina i Irina Yurna z moskiewskiej Fundacji Forda, kolejno wykłady o pomnikach z czasów sowieckich wygłoszone podczas konferencji 10 i 11 września 2007 roku na temat technicznego stanu obiektów, ale również ich symboliki i znaczenia³⁹¹.

Te i inne przedsięwzięcia świadczą o ogromnym zaangażowaniu grupy w podejmowaniu inicjatyw w każdej możliwej dziedzinie kultury. Należy zauważyć, że strategia grupy polegająca na podejmowaniu inicjatyw i natychmiastowym ich urzeczywistnianiu w najlepszy sposób przyczynia się do budowy więzi między społecznościami obu krajów.

Najwięcej emocji wzbudziły dyskusje w grupie zajmującej się mediami i od razu zostało to nagłośnione w relacjach prasowych. Matthias Friedrich pisze na przykład, że pełnoprawne jest pytanie, czy na Zachodzie, a w szczególności w Niemczech, Rosja nie jest przedstawiana zbyt krytycznie. Byłoby naiwnością i świadczyłoby o arogancji, pisze dalej dziennikarz, oczekiwać od kraju, który przez lata był pod panowaniem carów i komunistycznych dyktatorów, wprowadzenia standardów demokracji w rekordowym czasie. Zwłaszcza kiedy sami Rosjanie pierwszą „wyprawę” do wolności pod rządami Gorbaczowa i Jelcyna kojarzą jedynie z politycznym upadkiem i społecznym chaosem³⁹².

Dyskusje w grupie zajmującej się mediami, koordynowane jak przed rokiem przez Dmitra Mezencewa i Michaela Rutz były intensywne, czasami gwałtownie i bez wątpienia wypełniały Dialog żywą treścią³⁹³.

Należy przyznać, że niemieckie media pokazywały negatywny obraz Rosji. Nie było dziedziny, w której zaoszczędzono by jej krytyki. Nawet w sferze współpracy gospodarczej, w której odnoszono same sukcesy, pojawiły się głosy krytyki w obawie przed uzależnieniem się do Rosji. Niewątpliwie chodziło o politykę energetyczną rządu niemieckiego, której celem była budowa rurociągu gazowego na dnie Bałtyku, co miało zaspokoić w 1/3 zapotrzebowanie niemieckiej gospodarki na gaz. Obawy przed

³⁹¹ Ibidem.

³⁹² M. Friedrich, *Kritik unter Partner*, „Wiesbadener Kurier“ z 15.10.2007, s.11.

³⁹³ D. Mezencew, M. Rutz, *Organizacja prac grupy roboczej „Media“*, Wiesbaden 2007, <http://www.petersburger-dialog.de>, (11.10.2012).

uzależnieniem się od Rosji nie były bezpodstawne, jeśli przypomnimy sobie „wojnę gazową”, którą Rosja prowadziła z Ukrainą.

Do dyskusji na temat mediów włączył się jak zwykle Michaił Gorbaczow z komentarzem, że zachodnie media aktualnie rysują przesadzony, czarny obraz Rosji, co prowadzi do przypuszczenia, że media w Rosji mają więcej wolności, niż tutaj. Również Ella Pamfilowa zauważa, że powstała pewna moda demonizowania Rosji na arenie międzynarodowej³⁹⁴.

Krytyka, która spotęgowała się w ostatnich tygodniach, miała ścisły związek z sytuacją polityczną na świecie i z odmiennym, jak zwykle, stanowiskiem Kremla w kluczowych kwestiach politycznych.

Grupa „Media”, choć wciąż pod presją opinii publicznej, skupiła się na kontynuowaniu swojej misji, czyli doprowadzeniu do wymiany doświadczeń między dziennikarzami z obu krajów.

Podczas dyskusji doszło do klarownej wymiany poglądów na temat po części różnych oczekiwań wobec misji zawodowej i etosu wolności dziennikarskiej. Jedna strona była zdania, że profesjonalny dziennikarz musi zachować krytyczny dystans do komentowanego przedmiotu i nie może być podejrzewany o wpływ jakiegokolwiek propagandy. Inne głosy podkreślały, że dziennikarz powinien zachowywać się konstruktywnie w stosunku do państwa jako całości i brać na siebie odpowiedzialność za oddziaływanie swojego przekazu, co uprawnia go do korygowania przekazywanego obrazu³⁹⁵.

Sprawą wizerunku Rosji w zachodnich środkach przekazu zajął się też Alexander Rahr, który w swojej książce pt.: „Der kalte Freund” pisze, że dobre imię Rosji w międzynarodowych mediach jest krzywdzone. W odniesieniu do Rosji nie istnieje w zachodnich mediach żaden czynnik łagodzący. W głównym nurcie przekazu nie przedstawia się już pozytywnych informacji, ponieważ one nikogo nie interesują i nie odpowiadają ogólnym wyobrażeniom czytelnika o Rosji. W Niemczech oczekuje się, że media zajmą etyczną postawę, a nie tylko przekażą informację. Ponieważ jednak polityczne i społeczne życie w Rosji często nie odpowiada standardom zachodnim, dziennikarz musi się otwarcie oburzyć i ugodzić „kulą moralności”³⁹⁶.

³⁹⁴ C. Gottschalk, *Das Schwarz – Weiss – Bild Russlands braucht Farbe*, „Stuttgarter Zeitung” z 15.10.2007, s. 1.

³⁹⁵ D. Mezencew, M. Rutz, *Materiały z posiedzenia grupy roboczej „Media”*, Wiesbaden 2007, <http://www.petersburger-dialog.de>, (11.10.2012).

³⁹⁶ A. Rahr, *Der kalte Freund*, Muenchen 2011, s. 38.

Trudno odmówić autorowi racji, gdyż, jak powszechnie wiadomo, to sensacja jest produktem, który w mediach sprzedaje się znacznie lepiej od pozytywnych przekazów.

Obok nabierającej rozmachu wymiany dziennikarzy między obu krajami, zaplanowano również mistrzowskie warsztaty dziennikarstwa i komunikacji prowadzone pomiędzy Uniwersytetami Łomonosowa w Moskwie w Wolnym Uniwersytecie w Berlinie³⁹⁷.

Pracę nad tematem „Niemcy i Rosja na europejskiej budowie” w ramach siódmej edycji Dialogu Petersburskiego rozpoczęła grupa pod kierownictwem Alexandra Rahr i Natalii Czerkesowej zajmująca się warsztatami przyszłości³⁹⁸. Należy przypomnieć, że grupa istnieje od niedawna, a celem jej prac jest stymulowanie działań pozostałych zespołów nowymi impulsami. Grupa ta w tym roku odbiegła od narzuconego tematu i zajęła się przede wszystkim pojęciem wartości. Rozmówcy doszli do wniosku, że system wartości dla obu państw jest w pewnym sensie taki sam i wynika z dokumentów prawnych Unii Europejskiej i Federacji Rosyjskiej. Różnice wynikają z odmiennej kulturowej i historycznej tradycji w Rosji i Niemczech i powodują, że te same wartości są czasami inaczej interpretowane, a ich pojmowanie bardzo od siebie odbiega³⁹⁹.

Uczestnicy dyskusji podkreślali, jak ważne jest dla wspólnego zrozumienia zaakceptowanie różnej interpretacji poszczególnych wartości. Przy tym ustalono, żeby wartości nie oddzielać od realiów, ponieważ tradycja, spuścizna historyczna i wyjątkowość dziedzictwa kulturowego określają stopień realizacji wartości w życiu politycznym i społecznym⁴⁰⁰.

Członek *Valdai - Klub*, klubu międzynarodowych specjalistów od spraw rosyjskich i rosyjskich politologów, historyk Richard Pipers, na jednym ze zjazdów klubu zaryzykował stwierdzenie, że autorytarne myślenie Rosji „wryte” jest w świadomości Rosjanina, przez narzucone wielowiekowe mongolsko - tatarskie jarzmo⁴⁰¹.

Jak daleko byśmy nie sięgali w przeszłość, bez wątpienia różnice w interpretacjach pewnych pojęć wynikają z odmiennych od kilkuset lat doświadczeń Niemiec i Rosji.

W Wiesbaden obradowała po raz pierwszy grupa zajmująca się sprawami Kościoła w Europie. Obradom przewodniczyli: dr Johannes Oeldemann, dyrektor Instytutu

³⁹⁷ D. Mezencew, M. Rutz, Oświadczenie końcowe grupy roboczej „Media“, Wiesbaden 2007, <http://www.petersburger-dialog.de>, (11.10.2012).

³⁹⁸ M. Rahr, N. Czerkesowa, *Zagadnienia do dyskusji grupy roboczej „Warsztaty przyszłości”*, Wiesbaden 2007, <http://www.petersburger-dialog.de>, (11.10.2012).

³⁹⁹ Ibidem.

⁴⁰⁰ Ibidem.

⁴⁰¹ A. Rahr, *Der kalte Freund*, Muenchen 2011, s. 40.

Ekumenicznego *Johann - Adam - Moehler - Institut* oraz biskup Longin von Klin, przedstawiciel kościoła ortodoksyjnego w Niemczech. Tematem posiedzenia był wkład kościoła we wzajemne stosunki niemiecko - rosyjskie⁴⁰².

Rozmowy toczyły się o zaangażowaniu kościołów tak prawosławnego, jak i katolicko - ewangelicznego w obszarze społecznym i o ich udziale w kształtowaniu etycznych opinii. W sumie okazało się, jak wiele jeden kościół od drugiego musi się nauczyć. Dotyczy to wspólnych wyzwań, przed którymi kościoły stanęły w obliczu modernizacji i sekularyzacji życia obu społeczeństw. W dyskusji nie brakowało również pytań o zanieczyszczenie środowiska naturalnego oraz o granice naukowego poznania człowieka⁴⁰³.

W swoim opracowaniu dla *Friedrich - Ebert - Stiftung* z 2007 roku Lutz Guellner przedstawia pięć scenariuszy, które według niego mogą sprawdzić się w rozwoju dalszych stosunków Unii Europejskiej z Rosją i będą miały wpływ na kształt stosunków Niemiec z Rosją oraz na kierunek dalszych prac Dialogu Petersburskiego. Pierwszy z nich przewiduje pogłębienie dialogu i budowę większej ilości kanałów komunikacyjnych, drugi scenariusz nie zaleca pośpiechu, a czas nakazuje wykorzystać na refleksje, mówi o zachowaniu spokoju w obliczu nadchodzących wyborów, przy jednoczesnym założeniu, że wszystkie dotychczasowe umowy o partnerstwie aktualnie są w mocy. Trzecia strategia zakłada inwentaryzację własnych interesów w stosunkach z Rosją i wypracowanie nowej strategii, która przełoży się na konkretne działania. Zbliżenie przez tworzenie nowych powiązań, to scenariusz czwarty zakładający włączenie Rosji w zachodnie struktury. To jedna z najdłuższych dróg, ale mogłaby przynieść w dalszej perspektywie najlepsze efekty. Piąty scenariusz mówi o tym, że tworzenie zbyt wielu powiązań i instytucji nie jest dobrą receptą na rozwiązywanie problemów. Za dużo „głosów i aktorów rozmywa” interesy Unii Europejskiej⁴⁰⁴.

Na koniec dyskusji odbywających się w ramach siódmego forum Dialogu Petersburskiego przyznano pierwsze nagrody dziennikarskie im. Pamięci Petera Boenischa, zmarłego w 2005 roku redaktora naczelnego gazety „Bild”, późniejszego rzecznika niemieckiego rządu, współtwórcę forum.

⁴⁰² J. Oeldemann, L. Klein, *Zagadnienia do dyskusji grupy roboczej „Kościoły w Europie“*, Wiesbaden 2007, <http://www.petersburger-dialog.de>, (11.10.2012).

⁴⁰³ J. Oeldemann, L. Klein, *Materiały z posiedzenia grupy roboczej „Kościoły w Europie“*, Wiesbaden 2007, <http://www.petersburger-dialog.de>, (11.10.2012).

⁴⁰⁴ L. Gueller, *Auf dem Treffpunkt? Die EU – Russland – Beziehungen brauchen neue Impulse*, Friedrich – Ebert – Stiftung, Lipiec 2007, s.3-4.

3. Ocieplenie wzajemnych relacji niemiecko – rosyjskich i intensyfikacja prac Dialogu

3.1. Edycja VIII - St. Petersburg 2008

Kolejną edycję Dialogu Petersburskiego zdominowały trzy wydarzenia. Pierwsze to wybory prezydenckie w Rosji, które odbyły się 2 marca. Zdecydowane zwycięstwo odniósł w nich kandydat Kremla Dmitrij Miedwiediew, zdobywając 70,2% głosów. Pozostali kandydaci - Giennadij Zjuganow, Władimir Żyrinowski, Andriej Bogdanow - pełnili rolę statystów, mających zapewnić wyborcom wrażenie pewnego pluralizmu. Właściwie był to rodzaj plebiscytu, podczas którego wybór następcy Władimira Putina dokonany na Kremlu miał zostać zaaprobowany przez społeczeństwo. Po objęciu władzy przez Dmitrija Miedwiediewa można oczekiwać zachowania zasadniczych cech systemu stworzonego przez Władimira Putina. Kontynuacji działań Putina należy się spodziewać przede wszystkim w sferze wewnątrzpolitycznej i w polityce zagranicznej. Do pewnej korekty może dojść w polityce gospodarczej Kremla, choć będzie to wynikać raczej z ewolucji interesów elity kremłowskiej, w której postępuje proces uwłaszczania⁴⁰⁵.

Drugim wydarzeniem była wojna w Osetii Południowej. Przywrócenie kontroli nad separatystycznymi republikami było jednym z głównych celów polityki prezydenta Michaiła Saakaszwilego. Pod jego rządami Gruzja podejmowała już nieudane próby zbrojnego opanowania Osetii Południowej - w 2004 i 2006 r. Negocjacje pokojowe w obecnym wymiarze, w których Rosja formalnie pełni rolę rozjemcy, Gruzja uważała za pozbawione perspektyw. Działania rosyjskie: uznanie - de facto władz separatystycznych, pomoc gospodarcza dla samowłańczych republik oraz przyznanie rosyjskiego obywatelstwa większości ich ludności - zostały uznane przez władze gruzińskie za zamach na jej suwerenność i terytorialną integralność⁴⁰⁶.

⁴⁰⁵ J. Rogoża, *Wybory prezydenckie w Rosji i ich konsekwencje dla Rosji oraz otoczenia międzynarodowego*, Ośrodek Studiów Wschodnich z 02.03.2008, <http://www.osw.waw.pl>.

⁴⁰⁶ R. Śmigieński, B. Cichocki, *Wojna w Osetii Południowej – konsekwencje dla bezpieczeństwa międzynarodowego*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych z 27.08.2008, <http://www.euractiv.pl>, (11.10.2012).

Trzecim wydarzeniem, które determinowało sytuację na świecie i wpłynęło na stosunki niemiecko - rosyjskie, był kryzys, który ogarnął rynki finansowe w 2008 roku.

Konferencje odbyły się tym razem pod wspólnym tytułem: „Rosja i Niemcy w zglobalizowanym świecie: partnerzy w modernizacji”. Obrady odbywały się między 30 września, a 3 października 2008 roku w St. Petersburgu w salach tamtejszego uniwersytetu.

Grupa zajmująca się polityką obradowała na temat politycznych elit i społeczeństwa obywatelskiego w Niemczech i Rosji: ich roli w modernizacji państwa i polityce. Grupie przewodniczyli: Pia Burgarten, kierowniczka oddziału Dialogu Międzynarodowego *Friedrich - Ebert - Stiftung*, oraz prof. dr Władysław Terechow, nadzwyczajny pełnomocnik rosyjskiej ambasady w Niemczech⁴⁰⁷.

Fakt dominacji problemów we wzajemnych stosunkach niemiecko - rosyjskich potwierdza wypowiedź Alexandara Rahr dla gazety „Heute”, który na pytanie Mareike Aden, czy lepszym tematem dla VIII edycji forum nie byłoby sformułowanie: „Partnerzy w kryzysie”, odpowiada, że z pewnością będzie to bardzo trudne spotkanie, ale od początku forum, czyli od roku 2001 nie było „łatwych” Dialogów⁴⁰⁸.

Kiedy organizatorzy Dialogu Petersburskiego na początku czerwca ustalali tematy tegorocznych spotkań, niemiecko - rosyjskie stosunki znajdowały się na etapie nowego otwarcia. Prezydent elekt, Dmitrij Miedwiediew zapowiedział, że Rosja skończyła z „zimnym” uprawianiem polityki. Na szczycie europejsko - rosyjskim wznowione zostały negocjacje o nowej umowie partnerskiej. W końcu minister spraw zagranicznych Niemiec Frank - Walter Steinmeier potwierdził, że czas zimnej wojny minął i ze strony rosyjskiej nie zagraża nam niebezpieczeństwo. I tak jeszcze na początku czerwca 2008 roku organizatorzy Dialogu mieli koncepcję powołania w tym roku partnerstwa dla modernizacji. Cztery miesiące później wszystko się zmieniło. Postępowanie Rosji podczas zbrojnego konfliktu w Południowej Osetii zszokowało tak najbliższych sąsiadów, jak również Zachód. Unia Europejska zawiesiła rozmowy o umowie partnerskiej, a kanclerz Angela Merkel przybyła do St. Petersburga tylko z krótką wizytą⁴⁰⁹.

⁴⁰⁷ P. Burgarten, W. Terechow, *Zagadnienia do dyskusji grupy roboczej „Polityka”*, St. Petersburg 2008, <http://www.petersburger-dialog.de>, (12.10.2012).

⁴⁰⁸ M. Aden, *Wir hoffen auf russischen Klartext zum Kaukasus*, wywiad z Alexandrem Rahr, „Heute.de” z 30.09.2008, <http://www.heute.de>, (12.10.2012).

⁴⁰⁹ T. Peterenko, *Petersburger Dialog unter einen Vorzeichen*, „Deutsche Welle” z 30.09.2008, <http://www.dw-world.de>, (12.10.2012).

Pomimo tych rozbieżności i zawieszenia negocjacji z Unią Europejską, podczas ósmego Forum udało się wypracować i podpisać 2 października 2008 roku Oświadczenie Kierownictwa Dialogu Petersburskiego o kształcie planu modernizacyjnego. Dokument, który podpisali Lothar de Mainziere i Ludmiła Werbicka, zawierał trzy punkty, określające rozwój współpracy w następujących dziedzinach: ochrona zdrowia, pozyskiwanie surowców, logistyka, dalszy rozwój instrumentów państwa prawa. W oświadczeniu tym, o czym mowa w punkcie trzecim, zobligowano rządy państw oraz prywatnych przedsiębiorców do uczestnictwa i wspierania programu modernizacji pod względem intelektualnym, organizacyjnym oraz finansowym. Deklaracja ta zobowiązuje do równego podziału zadań i obowiązków między Niemcy i Rosję⁴¹⁰.

Ciekawą opinię na łamach „Deutsche Welle” wyraża Ingo Mannteufel pisząc, że rozwój wydarzeń w Rosji z lat 1989 - 1991 postrzegany jest w samej Rosji negatywnie. Rosja będąc mocarstwem, utraciła swój wpływ w świecie, a w szczególności w Europie Wschodniej i postsowieckim regionie. Z rosyjskiej perspektywy ta porażka w stosunkach międzynarodowych związana jest ściśle z rozprzestrzenianiem się zachodnich struktur (UE, NATO) na terenach dawnych wpływów Rosji⁴¹¹.

Opinia ta potwierdza tęsknotę Moskwy za wielkomocarstwowością i choć działania militarne czy to w Czeczenii, czy w Południowej Osetii nie przynoszą pożądanych skutków, są według Kremla kartą przetargową, którą Rosja gra na szczytach dyplomacji.

Inaczej niż Miedwiediew Merkel nie bała się powiedzieć, że w sprawach kryzysu kaukaskiego strony nie osiągną porozumienia. Kanclerz Niemiec stwierdziła, że reakcja Rosji nie była adekwatna do zaistniałej sytuacji i że trzeba będzie ponownie budować wzajemne zaufanie. Według Angeli Merkel Gruzja mogła nie być przypadkiem odosobnionym, Pani kanclerz przypominała między innymi o Mołdawii i Bośni - Hercegowinie⁴¹².

Stanowisko Niemiec w tej kwestii było jasne i klarowne od samego początku, Niemcy domagały się natychmiastowego wycofania wojsk rosyjskich z regionu objętego konfliktem.

⁴¹⁰ *Gemeinsame Erklärung des Deutschen und des Russischen Lenkungsausschusses des Petersburger Dialoges zur Gestaltung der Modernisierungspartnerschaft*, St. Petersburg z 02.10.2008.

⁴¹¹ I. Mannteufel, *Nur Dialog kann Hindernisse beseitigen*, „Deutsche Welle” z 02.10.2008, <http://www.dw-world.de>, (12.10.2012).

⁴¹² S. Quenett, *Deutsche und Russen reden wieder*, „FR online” z 02.10.2008, <http://www.fr-online.de>, (12.10.2012).

Należy tutaj jednak podkreślić, że dla Angeli Merkel spotkanie z towarzyskim Miedwiediewem było przyjemniejsze, niż kontakty z poprzednikiem, aroganckim Władimirem Putinem⁴¹³, co nie jest bez znaczenia w przypadku budowania relacji na tak trudnym międzynarodowym gruncie.

Podczas rozmów w St. Petersburgu Angela Merkel unikała słowa „wojna”, a zaistniałą sytuację nazywała „kryzysem”. Kanclerz Niemiec bardzo starała się budować wzajemne relacje i wnieść wkład w odbudowę utraconego zaufania⁴¹⁴.

Ciekawą opinię na ten temat przedstawił na łamach gazety „Polityka” Adam Krzemiński, pisząc, że lobby prorosyjskie, silne zarówno w kręgach gospodarczych, jak w politycznych think tankach i niemieckich mediach, początkowo bagatelizowało rosyjski najazd na Gruzję. Gdy jednak Gerhard Schröder, były kanclerz, a obecnie lobbysta Gazpromu, nazwał prezydenta Gruzji hazardzistą, który chciał wciągnąć Zachód w awanturę z Rosją, został ostro przywołany do porządku przez ministra spraw zagranicznych Niemiec. Frank - Walter Steinmeier był nie tylko najbliższym współpracownikiem kanclerza Schrödera, ale i autorem strategii intensywnej współpracy gospodarczej i politycznej z Rosją, która doprowadziłaby do zmian upodabniających Rosję do krajów członkowskich Unii Europejskiej. Adam Krzemiński komentuje dalej, pisząc, że złudzenia co do demokratycznych przemian w Rosji można było mieć na początku ery Putina. Jednak po pacyfikacji Czeczenii, procesach pokazowych, dławieniu opozycji, likwidowaniu niewygodnych dziennikarzy i wreszcie po agresji na Gruzję, nawet zwolennicy ścisłej współpracy z Rosją zastanawiają się na ile ich strategiczne partnerstwo z Rosją było złudzeniem⁴¹⁵.

Podczas gdy w St. Petersburgu odbywały się coroczne konsultacje, 2500 km na zachód, w Strasburgu doszło do zwołania Parlamentarnego Zgromadzenia Rady Europy. Ważnym punktem posiedzenia był „kryzys kaukaski” i możliwe sankcje, które miały zostać nałożone na Rosję.

Należy zauważyć, że dyskusje w grupie „Polityka” nie ograniczyły się jedynie do wymiany poglądów na temat aktualnych wydarzeń politycznych ze świata. Obie strony w czasie debaty przedstawiły wiele konkretnych propozycji, między innymi

⁴¹³ M. Schepp, *Merkel und Medwedew knipsen wieder ihr Laecheln an*, „Spiegel online” z 02.10.2012, <http://www.spiegel.de>, (12.10.2012).

⁴¹⁴ J. Springensguth, *Deutsch-Russisches Verhaeltnis – Wort vom Kalten Krieg bleibt tabu*, „Koelnische Rundschau” z 03.10.2008, <http://www.rundschau-online.de>, (12.10.2012).

⁴¹⁵ A. Krzemiński, *Pociąg do Moskwy*, „Polityka” z 10.12.2008, <http://www.polityka.pl>, (12.10.2012).

zaproponowano przeprowadzenie studiów porównawczych nad rolą społeczeństwa obywatelskiego i jego wkładem w dialog społeczny w Niemczech i w Rosji.

Należy podkreślić, co zauważyli też uczestnicy debaty, że solidne podstawy, jakie wynikają z budowania wzajemnych więzi politycznych i gospodarczych i społecznych, w chwili kolejnych kryzysów we wzajemnych stosunkach a szczególnie w obliczu kryzysu finansowego okazały się trwałym fundamentem, na którym można oprzeć dalsze działania.

Grupa robocza zajmująca się rozwojem dialogu gospodarczego podjęła temat obustronnych inwestycji. Obradom przewodniczyli dr Klaus Mangold i Walery Gołubiew, zastępca przewodniczącego zarządu firmy *Gasprom*⁴¹⁶.

Grupa zajęła się poprawą warunków do inwestowania w obu krajach. Tak w eksporcie do Rosji, jak w inwestycjach, Niemcy zajmują najwyższą pozycję. Zainteresowanie strony rosyjskiej niemieckimi inwestycjami rośnie. Niemcy chcą mieć zwiększony udział w modernizacji rosyjskiej gospodarki i infrastruktury. Rosja powinna stawać się coraz bardziej niezależna, właściwie zarządzając surowcami i energią. To można osiągnąć tylko dzięki nowoczesnej strategii zwiększenia konkurencyjności w przemyśle⁴¹⁷.

Rosyjski minister do spraw energii Siergiej Szmato podkreślił w swoim referacie, jak duże znaczenie dla gospodarki ma wydajność energetyczna w przemyśle. I tak do roku 2020 udział energii na jednostkę produkcyjną ma spaść o 40%. To zmobilizuje niemiecką gospodarkę do współpracy z rosyjskim przemysłem dla wydajniejszego wykorzystania energii, także energii odnawialnej. Stephan Kohler, przewodniczący Niemieckiej Agencji Energii (DNA) wspomina o możliwości wprowadzenia projektu dla miasta Jekaterynburg, który przyniosłby oszczędności rzędu 40% w zużyciu energii i wody. Kolejnym celem według Siergieja Szmato jest zagospodarowanie gazu, produktu ubocznego przy wydobywaniu ropy, do roku 2011, jak również liberalizacja rynku gazowego i rynku energii elektrycznej do roku 2012⁴¹⁸.

Jeśli chodzi o konieczność modernizowania gospodarki rosyjskiej, obie strony były zgodne. Jednakże strona rosyjska pod pojęciem modernizacji rozumiała przede wszystkim unowocześnienie ekonomiczno - techniczne, na przykład wzrost wydajności

⁴¹⁶ K. Mangold, W. Gołubiew, *Organizacja prac grupy roboczej „Gospodarka”*, St. Petersburg 2008, <http://www.petersburger-dialog.de>, (13.10.2012).

⁴¹⁷ K. Mangold, W. Gołubiew, *Materiały z posiedzenia grupy roboczej „Gospodarka”*, St. Petersburg 2008, <http://www.petersburger-dialog.de>, (13.10.2012).

⁴¹⁸ Ibidem.

energetycznej lub rozwój nanotechnologii. Natomiast według strony niemieckiej, mimo że sprzyjała tym projektom, modernizacja powinna obejmować obszerniejsze działania, które prowadziłyby do przejrzystości w funkcjonowaniu państwa, a przede wszystkim do rozbudowy państwa prawa. Tym aspektem i strona rosyjska nie była niechętna, ale zostało to zrozumiane raczej jako kuratela, dozorowanie i mieszanie się w wewnętrzne sprawy Rosji⁴¹⁹.

Pomimo kryzysu finansowego, który, jak podkreślił prezydent Dmitrij Miedwiediew, zakończył bezpowrotnie dominację jednej gospodarki i jednej waluty⁴²⁰, mając na myśli dominację USA, realizacja niektórych projektów została przyspieszona. Gigant energetyczny *Gasprom* i niemiecki *E.ON* porozumiały się po wielu latach negocjacji i „przeciągania liny” odnośnie wspólnej eksploatacji pól gazowych *Juszoje Ruskoje* w północnej Syberii. Tym samym niemiecki koncern stał się wygranym w kryzysie kaukaskim. Nagle wszystko potoczyło się szybko. Moskwa chciała w obliczu dwóch kryzysów, klęski gruzińskiej propagandy wojennej i powoli nadciągającego kryzysu światowego, przekazać pozytywny znak, że współpraca z Zachodem rozwija się dalej⁴²¹.

Już w roku 2008 było oczywiste, że kryzys finansowy wynikający z błędnych decyzji, będzie musiał być spłacany latami przez wszystkich. Prezydent Rosji podkreślał w swoich wypowiedziach koniec dominacji jednej nacji, jednej waluty, nie kryjąc przy tym pewnej satysfakcji z zachwiania się potęgi USA. Natomiast kanclerz Angela Merkel rozważała możliwe scenariusze wyjścia z kryzysu, podkreślając, że międzynarodowej społeczności nie można oddać zupełnej wolności gospodarczej, ale też świat nie może zostać opanowany przez całkowite upaństwowienie gospodarki.

Temat międzynarodowego kryzysu finansowego zdominował rozmowy na szczycie. Jak zauważył Miedwiediew, to największy problem, jaki Europa ma do rozwiązania, wszystkie inne sprawy schodzą na drugi plan. Sytuacja wymaga teraz nowych mechanizmów wspólnej odpowiedzialności. Kanclerz Niemiec Angela Merkel całkowicie zgodziła się z Miedwiediewem, mówiąc: „Nie mamy jeszcze architektury świata, której byśmy potrzebowali”. Ważne jest, żeby teraz wyciągnąć naukę z

⁴¹⁹ I. Mannteufel, *Nur Dialog kann Hindernisse beseitigen*, „Deutsche Welle“ z 02.10.2008, <http://www.dw-world.de>, (12.10.2012).

⁴²⁰ S. Quenett, *Deutsche und Russen reden wieder*, „FR online“ z 02.10.2008, <http://www.fr-online.de>, (12.10.2012).

⁴²¹ M. Schepp, *Merkel und Medwedew knipsen wieder ihr Laecheln an*, „Spiegel online“ z 02.10.2008, <http://www.spiegel.de>, (12.10.2012).

zaistniałej sytuacji i wprowadzić odpowiednie standardy i kontrolę, które sprawdzą się w świecie⁴²².

Jak wynika z powyższej analizy, rozwój współpracy gospodarczej między Niemcami, a Rosją pomimo kryzysu nabiera tempa, a projekty, które były negocjowane latami, wchodzi w etap realizacji.

Dużą irytację uczestników debaty spowodowała nowelizacja niemieckiego prawa handlu zagranicznego oraz nowe prawo inwestycyjne, które miało obowiązywać w Rosji. Pomimo że uchwały te nie miały na celu ograniczenia handlu, jak również ograniczenia prawa do inwestycji, to jednak zaistniałe zmiany wprowadziły do dyskusji niepewność. Dla rozwiania wątpliwości inwestorów i przedsiębiorców miała zostać przeprowadzona kampania informacyjna.

Z powyższej informacji wynika jednoznacznie, że prace grupy „Gospodarka” mogą mieć ograniczony zasięg, a ustalenia i inicjatywy nie docierają na sam szczyt władzy, gdzie podejmowane są najważniejsze decyzje. Sukcesem grupy są działania mające bezpośredni wpływ na rozwój małych i średnich przedsiębiorstw poprzez tworzenie bezpośrednich powiązań między nimi, natomiast porażką jest brak możliwości wpływania na prawodawstwo.

Wbrew wszelkim opiniom o zdominowaniu życia społecznego w Rosji przez władzę, Alexander Rahr w wywiadzie dla „Deutsche Welle” twierdzi, że czasy, w których rządy same decydowały o polityce zagranicznej minęły. Jak na Zachodzie, tak w Rosji coraz większy wpływ na sprawy polityczne swojego kraju mają elity gospodarcze, naukowe i organizacje pozarządowe. Tak powinna przebiegać dalsza współpraca, ponieważ włączanie niemiecko - rosyjskich konsultacji w dialog społeczny może dać przykład innym krajom. Ważne jest, żeby o problemach rozmawiali nie tylko Miedwiediew i Merkel, ale również przedstawiciele elit i organizacji pozarządowych obu krajów⁴²³.

Grupa „Społeczeństwo obywatelskie” pod stałym kierownictwem zajęła się sześcioma tematami. Pierwszym z nich było omówienie sytuacji organizacji pozarządowych w Rosji. Według D. Pietrzyk - Reeves we współczesnej Rosji nie funkcjonuje mechanizm społeczeństwa obywatelskiego, dlatego interes zbiorowości

⁴²² JF, *Medwedjew: Beziehungen entwickeln sich konstruktiv*, „Russland aktuell“ z 07.10.2008, s.2.

⁴²³ T. Petrenko, *Petersburger Dialog unter einen Vorzeichen*, „Deutsche Welle“ z 30.09.2008, <http://www.dw-world.de>, (12.10.2012).

wyraża się przede wszystkim poprzez interes państwa⁴²⁴. Załamanie normatywnych regulatorów życia społecznego i związane z tym zjawisko anomii wywołało w Rosji zapotrzebowanie na rozwiązania autorytarne⁴²⁵.

Sytuacja ta pokazuje złożoność zjawiska, ale jednocześnie daje nadzieję na zmiany, które powinny mieć swój początek w rozwiązaniach wizowych i zmianach prawnych dotyczących działalności organizacji pozarządowych w Rosji. Członkowie grupy zobowiązali się do energicznych działań w tym obszarze.

Ponieważ temat wiz, pomimo wielu prób ze strony uczestników dyskusji, nie został pozytywnie załatwiony, ustalono, że rozwiązaniem może być zorganizowanie seminarium w Niemczech z udziałem kompetentnych przedstawicieli Bundestagu, dyplomatów i Ministerstwa Spraw Zagranicznych oraz przedstawicieli rosyjskiej ambasady i organizacji pozarządowych obu krajów. Jednocześnie dyskutowano, w jaki sposób Dialog Petersburski mógłby przyczynić się do złagodzenia polityki wizowej.

Propozycja zorganizowania seminarium dotyczyła również działalności organizacji pozarządowych. Postulowano, żeby przedmiotem obrad była debata nad możliwością rozpoczęcia pracy niemieckich organizacji pozarządowych na terenie Rosji. Ich działalność mogłaby posłużyć jako przykład i wzór dla podobnych organizacji, które tworzą się w Rosji.

W związku z drugim tematem dyskusji grupa wsparła inicjatywę utworzenia miast partnerskich. W tym celu powołano konferencję na rok 2009, która odbędzie się w Wołgogradzie. Przedstawiono również propozycję utworzenia strony internetowej, która służyłaby propagowaniu idei współpracy między miastami⁴²⁶.

Poza tym grupa zajęła się problemem różnej interpretacji wydarzeń historycznych, debatowała nad zjawiskami ksenofobii i przemocy w społeczeństwie, a także nad zagadnieniem społecznych inicjatyw w Rosji oraz podniosła problem związany z organizowaniem akcji humanitarnych. Przy okazji omawiania ostatniego tematu przedstawiciele *Amnesty International* i *Memorial* zrelacjonowali przeszkody, które pojawiły się ze strony oficjalnych władz podczas próby udzielenia pomocy humanitarnej cywilnym ofiarom wojny w Gruzji. Poprosili uczestników forum o

⁴²⁴ D. Pietrzyk – Reeves, *Idea społeczeństwa obywatelskiego. Współczesna debata i jej źródła*, Wrocław 2004, s. 51.

⁴²⁵ A. Bartnicki, K. Stefanowicz, *Spółczesność obywatelska: teoria i praktyka – przypadek rosyjski*, Instytut Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2009, s. 126.

⁴²⁶ E. Studnitz, E. Pamfilowa, *Materiały z posiedzenia grupy roboczej „Spółczesność obywatelska”*, St. Petersburg 2008, <http://www.petersburger-dialog.de>, (13.10.2012).

wstawiennictwo władz, żeby organizacje te mogły kontynuować swoją pracę bez jakichkolwiek ograniczeń⁴²⁷.

W tym zakresie prace grupy zajmującej się tworzeniem podstaw do funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego w Rosji skazane są na niepowodzenie, ponieważ wszelkie działania napotykają na opór władz rosyjskich.

Sukcesem prac grupy jest niewątpliwie doprowadzenie do utworzenia Fundacji Niemiecko - Rosyjskiej Wymiany Młodzieży (*Stiftung Deutsch - Russischer Jugendaustausch*), której pierwsze obrady miały miejsce w Hamburgu w 2006 roku, a w 2008 roku odbywały się w Monachium równolegle do spotkania w ramach Dialogu Petersburskiego. Celem fundacji jest doprowadzenie do budowy trwałych stosunków między Niemcami a Rosją poprzez aranżowanie spotkań młodzieży obu krajów⁴²⁸.

Podczas niemiecko - rosyjskich konsultacji międzyrządowych 2 października 2008 roku pod patronatem Dialogu Petersburskiego podpisano umowę między Ministerstwem Zdrowia Niemieckiej Republiki, a Ministerstwem Zdrowia i Rozwoju Socjalnego Rosyjskiej Federacji dotyczącą programu intensyfikacji współpracy w obszarze ochrony zdrowia⁴²⁹. Współpraca miała objąć następujące obszary: prewencja i zwalczanie istotnych, społecznych chorób wirusowych, takich jak AIDS, gruźlica i żółtaczka typu B i C, ochrona zdrowia społecznego, ochrona zdrowia matki i dziecka, *e - Health* Internet i technologie komputerowe w ochronie zdrowia oraz dopasowanie normatywnych regulacji w obszarze ochrony zdrowia i kształcenia medycznego⁴³⁰.

Należy odnotować, że w dużej mierze to właśnie grupa odpowiedzialna za współpracę w obszarze kształcenia, nauki i ochrony zdrowia przyczyniła się do przygotowania wzajemnej deklaracji o kształcie partnerstwa dla modernizacji, o której wspomniano powyżej.

Wyniki prac grupy po raz kolejny udowadniały duże osiągnięcia na polu współpracy w dziedzinie kształcenia, nauki i ochrony zdrowia.

W nawiązaniu do rezultatów obrad siódmej edycji Dialogu Petersburskiego w dziedzinie kultury członkowie zespołu z zadowoleniem przyjęli postęp w negocjacjach o niemiecko - rosyjskiej umowie filmowej. Ustalono, że dla niemiecko - rosyjskiej

⁴²⁷ Ibidem.

⁴²⁸ E. Studnitz, E. Pamfilowa, *Oświadczenie końcowe grupy roboczej „Społeczeństwo obywatelskie”*, St. Petersburg 2008, <http://www.petersburger-dialog.de>, (13.10.2012).

⁴²⁹ W. Bergmann, L. Werbicka, *Oświadczenie końcowe grupy roboczej „Kształcenie”*, St. Petersburg 2008, <http://www.petersburger-dialog.de>, (13.10.2012).

⁴³⁰ Bildung, Wissenschaft und Gesundheitswesen, St. Petersburg 2008, *Aktionsprogramm zur Intensivierung der Zusammenarbeit auf dem Gebiet des Gesundheitswesens*, <http://www.petersburger-dialog.de>, (13.10.2012).

współpracy producentów, twórców filmowych, studentów umowa taka na poziomie ministerialnym jest niezbędna, gdyż wprowadziłaby ułatwienia w warunkach pracy twórców filmowych w obu krajach. Szczególnie ważne byłyby udogodnienia w zakresie prawa celnego, co umożliwiłoby wymianę zasobów filmowych. Jako miejsca odpowiednie do podpisania takiej umowy przedstawiciele grupy wskazali Festiwal Filmów Europy Wschodniej odbywający się w Cottbus lub Berlinale. W perspektywie rozważano również utworzenie niemiecko - rosyjskiej akademii filmowej na wzór istniejącej już akademii francusko - niemieckiej. Celem takiej inicjatywy miała być dyskusja w ramach współpracy naukowej na temat treści i jakości filmów. Realizację projektu miało zapoczątkować zaproszenie rosyjskich twórców filmowych do współpracy z istniejącą już akademią niemiecko - francuską⁴³¹.

Drugim zagadnieniem, którym zajęła się grupa do spraw kultury, był temat awangardy w sztuce i stan jej dziedzictwa. Z zadowoleniem przyjęto memorandum Międzynarodowej Rady Ochrony Pomników (*International Council on Monuments and Sites ICOMOS*) o stanie dziedzictwa pomników awangardowych XX wieku w Rosji i Niemczech. Grupa zanotowała również wzrost zainteresowania tym tematem organizacji pozarządowych i wyższych uczelni, jak również fundacji i zrzeszeń tak w Niemczech, jak i w Rosji⁴³².

Prace grupy w obszarze ochrony zabytków, w szczególności pomników są dużym wkładem w dbałość o pamięć historyczną, która jest niezbędna do budowania wzajemnych relacji w przyszłości.

Należy wspomnieć, że z inicjatywy i przy współpracy z grupą „Kultura” powstało memorandum Międzynarodowej Rady Pomników ICOMS (*International Council on Monuments and Sits*) o stanie awangardy pomnikowej i spuścizny wczesnych lat XX wieku w Niemczech i Rosji⁴³³.

Dialog Petersburski zarejestrował w tym czasie zwiększenie ilości projektów i wzrost aktywności ze strony państwa i organizacji pozarządowych, organizacji zajmujących się ochroną pomników i szkół wyższych, jak również stowarzyszeń i fundacji działających na rzecz ochrony pomników z okresu awangardy i post - awangardy w Rosji i Niemczech. Z dużym zadowoleniem grupa „Kultura” powitała prezentację pierwszego naukowego projektu z zakresu awangardy i post awangardy w

⁴³¹ K. Lehmann, M. Piotrowski, *Materiały z posiedzenia grupy roboczej „Kultura”*, St. Petersburg 2008, <http://www.petersburger-dialog.de>, (13.10.2012).

⁴³² Ibidem.

⁴³³ Ibidem.

St. Petersburgu oraz pojawienia się różnych projektów niemiecko - rosyjskich, ale również międzynarodowych projektów europejskich, jak chociażby podjęty w 2004 roku w ramach partnerstwa miast Moskwa - Berlin „Dialog pomników” oraz inicjatywa współpracy w celu rewitalizacji sprywatyzowanej fabryki *Mendelsohn „Rote Fahne”* w St. Petersburgu. Poza tym Niemiecki Komitet Międzynarodowy ICOMOS przy wsparciu Międzynarodowego Komitetu Nauk ICOMOS z Rosji zaproponował odpowiedzialne stanowiska przy nominacji pomników z Rosji na listę zabytków UNESCO. Grupa kontynuowała również pracę nad rozwojem programu kształcenia konserwatorów i restauratorów oraz naukowców i wolontariuszy w obszarze ochrony zabytków⁴³⁴

Z kolei tematem prac grupy zajmującej się mediami był „Internet jako przestrzeń do wymiany informacji ponad granicami”. Grupie przewodniczyli Michael Rutz, redaktor naczelny „Rheinischer Merkur” i Dmitrij Mezencew, zastępca przewodniczącego Rady Federacyjnej Federacji Rosji⁴³⁵.

Rola elektronicznych środków przekazu w dzisiejszych czasach jest duża i będzie rosła. Internet jako źródło „szybkiej” informacji jest źródłem praktycznym, ale z tego powodu może być zagrożone spadkiem jakości przekazu. Problem ten stawia większe wymagania przed dziennikarzami i przed nowoczesnym dziennikarstwem.

Drugim punktem dyskusji był konflikt w Gruzji i sposób kreowania informacji na ten temat za pomocą środków masowego przekazu. Podobnie jak w poprzednich latach i teraz rozbieżność zdań była znaczna. Dziennikarka Gabriele Krone - Schmatz zarzuciła niemieckim mediom brak odwagi w przekazywaniu prawdy. Zaproponowała stworzenie kampanii informacyjnej mającej na celu pokazanie rzeczowego i realistycznego obrazu Rosji⁴³⁶.

Do dyskusji włączył się również Dmitrij Mezencew, podkreślając, że w ostatnich latach Rosjanie byli zawsze szczerzy w dyskusjach w ramach Forum. Otwarcie skrytykował niemieckie media za zmianę tonu i przypomniał, że nawet w latach siedemdziesiątych nie były tak silnie rozpowszechniane propagandowe osądy⁴³⁷.

⁴³⁴ Ibidem.

⁴³⁵ M. Rutz, D. Mezencew, *Zagadnienia do dyskusji grupy roboczej „Media”*, St. Petersburg 2008, <http://www.petersburger-dialog.de>, (15.10.2012).

⁴³⁶ G. Krone – Schmatz, *Vom Dialog der Beleidigten zum sachlichen Austausch*, „Ost West Kontakt/Russland aktuell“ wydanie 41 – 2008 z 07.10.2008.

⁴³⁷ M. Kolb, *Deutschland und Russland. Reden ueber ein gestoertes Verhaeltnis*, „Sueddeutsche online“ z 02.10.2008, <http://www.sueddeutsche.de>, (15.10.2012).

Na łamach „Rheinischer Merkur” swoją krytykę wyraził również Walery Gergijew, dyrygent teatru *Mariinski*, zwracając uwagę, że zachodnie media kreują jednorodną przestrzeń informacyjną w imię propagandy, a zadanie przekazu dokumentacyjnego w czasie wojny w Gruzji przejęły media rosyjskie⁴³⁸.

Strona rosyjska podczas prac grupy zareagowała typowo. Bez ceremonii zignorowała porządek dnia i wysłała „na bój” senatorów, ambasadorów i innych politycznych matadorów, żeby postawić pod pręgierzem zachodnie media, które tak zawzięcie relacjonowały o łamaniu praw człowieka i manipulacjach wyborczych w Rosji⁴³⁹.

Reakcja strony rosyjskiej wydaje się być niezmienna. Jeśli najlepszą obroną jest atak, to strona rosyjska przyjęła prawidłową taktykę, odsuwając dyskusję od tematu wojny w Gruzji i związanych z nią problemów obciążających stronę rosyjską, a kierując ją na obszar rzekomej niesolidności zachodnich środków przekazu.

Z drugiej strony, co podkreśla cytowany już Hans - Joachim Neubauer, to, jak niektóre zachodnie media przedstawiły walki w Gruzji, zmieniło stosunek Rosji do Zachodu. Wschodni sąsiad NATO stał się świadomy - i też samodzielnie myślący⁴⁴⁰.

Pojawiły się również opinie, że zachodnie media rozpoczęły kampanię przeciwko Rosji, poddano krytyce wybór zdjęć, jakie pojawiły się na łamach zachodniej prasy. Były to fotografie pokazujące gruzińskich żołnierzy, których Rosjanie zmusili do klęczenia przed sobą. Taką opinię wyraża Jens Muehling, redaktor „Tagesspiegel”⁴⁴¹.

W tym kontekście opinie obywateli Rosji i Niemiec kształtowały się w tym czasie następująco: 35% Niemców przyznało, że nieszczególnie lubi Rosjan, 40% nie miało zdania, a 25% uznało, że Rosjan lubi. Po rosyjskiej stronie 45% zadeklarowało sympatię w stosunku do Niemców, 18% było niezdecydowanych, 27 % Rosjan Niemców nie lubi⁴⁴². Wyniki te potwierdzają skuteczność oddziaływania mediów na opinię publiczną.

Niezwykle ciekawym materiałem, który dokumentuje, a jednocześnie objaśnia, co działo się podczas debaty grupy roboczej „Media” obradującej podczas ósmej edycji Dialogu Petersburskiego w dniach od 30 września do 3 października 2008 roku jest

⁴³⁸ H. Neubauer, *Jenseits der Propaganda*, „Rheinischer Merkur” z 09.10.2008.

⁴³⁹ M. Schepp, *Merkel und Medwedew knipsen ihr Land an*, „Spiegel online” z 02.10.2008, <http://www.spiegel.de>, (15.10.2012).

⁴⁴⁰ H. J. Neubauer, *Jenseits der Propaganda*, „Rheinischer Merkur” z 09.10.2008.

⁴⁴¹ J. Muehling, *Der Katzentisch*, „Dianehielscher.de” z 13.10.2008, <http://www.dianehielscher.de>, (15.10.2012).

⁴⁴² M. Schepp, *Merkel und Medwedew knipsen ihr Land an*, „Spiegel online” z 02.10.2008, <http://www.spiegel.de>, (15.10.2012).

stenogram, który otrzymałem od Martiny Mueller, pracowniczki Dialogu Petersburskiego w Berlinie, podczas mojej wizyty w siedzibie Forum przy Schillerstrasse 59. Dokument ten ilustruje jak trudne były to obrady.

O niełatwej drodze do znalezienia konsensusu niech świadczą scysje i ostra wymiana zdań między uczestnikami debaty. Prowadzący dyskusję Dmitrij Mezencew przypomina nieustannie o tym, że dyskusja powinna mieć merytoryczny charakter i nie odbiegać od tematu. Od prowadzenia dyskusji merytorycznej uczestnicy debaty zainteresowani są bardziej spieraniem się o rację na temat przekazywanego przez media obrazu wojny w Gruzji. Prym w przerywaniu merytorycznej debaty wiedzie Wiktor Grigorjewicz Łoszak, redaktor naczelny gazety „Aganiok”. Władimir Konstantynowicz Mamontow, redaktor naczelny gazety „Izwestia” zarzuca prasie niemieckiej, że schlebienie gustom czytelników i komercja mediów biorą górę nad rzetelnym i obiektywnym dziennikarstwem. Wtórzy mu Liudmiła Boryssowna Narussowa, członek Rady, zarzucając niemieckim mediom, że Rosja w konflikcie gruzińskim została przedstawiona jako agresor i prowokator. Do powrotu do meritum skłania wszystkich prof. Michael Rutz, redaktor naczelny „Rheinischer Merkur”, wskazując, że dyskusja powinna zostać skierowana na temat uprawiania solidnego dziennikarstwa, a zadaniem zgromadzonych nie jest dyskusja o polityce. Słowa poparcia dla swojego poprzednika wypowiada Aleksej Aleksandrowicz Czesnakow, dyrektor Centrum Koniunktury Politycznej, domagając się dyskusji na temat odpowiedzialności i świadomości społecznej dziennikarzy, która ma determinujący wpływ na kształt relacji mediów. Skrytykował również wypowiedź uczestników Dialogu Petersburskiego, którzy wyrazili swój wstyd, że ich walka o prawdę prowadzona podczas dotychczasowych edycji Forum, nie zakończyła się sukcesem. W dyskusję włącza się ponownie Czesnakow, wyrażając pogląd, że ludzie oczekują od mediów nie rzetelnej informacji, ale emocji. Przypomina o roli internetu i o nowym pokoleniu, które opanowuje środki masowego przekazu, szczególnie te elektroniczne i pozostając poza kontrolą, przyczyniając się do degradacji jakości słowa. Opinii tej sprzeciwia się Sergiej Borissowicz Briliew, moderator programu „Piataja studia”, który twierdzi, że internet odgrywa w Rosji bardzo ważną rolę i świetnie funkcjonuje w społeczeństwie jako nośnik informacji i wymiany poglądów. Briliew dodał, że dyskusja prowadzona w tym kierunku jedynie potęguje strach przed nadejściem nowej ery, ery mediów elektronicznych. W tym momencie do dyskusji włącza się ponownie Michael Rutz, podkreślając, nie bez złośliwości, że wojna w Czeczenii to wewnętrzna sprawa Rosji, co po raz kolejny

podniosło poziom emocji podczas dyskusji. Swoją opinię wyraża również Galina Fjodorowna Woronenko, dyrektor wolnego niemiecko - rosyjskiego Instytutu Publicystyki, zarzucając mediom niemieckim zredagowanie przekazu z konfliktu w Gruzji opierającego się w osiemdziesięciu procentach na wywiadzie przeprowadzonym z prezydentem Gruzji Micheilem Saakaszwilim. Zdaniem Woronenko informacja nie mogła być obiektywna. W tej sytuacji do dyskusji włącza się ponownie Mamontow, przypominając o zdjęciu, na którym żołnierz rosyjski przyciska do ziemi Gruzina, a które obiegło cały świat. Należy tutaj dodać, że według relacji niemieckich mediów Gruzin wyciągnięty został siłą z domu od matki, a według przekazu rosyjskich mediów w domu tym znajdowały się granaty. Redaktor „Izwestii” zarzuca stronie niemieckiej szerzenie nieprawdy, brak obiektywizmu i proponuje, żeby debaty w ramach Dialogu Petersburskiego prowadzone były na takie właśnie tematy, które są zarzewiem nieporozumień. Następnie po interwencji Stephana Andreasa Cadorffa, redaktora naczelnego „Tagesspiegel” dyskusja wraca do meritum, czyli tematu o roli internetu we współczesnych środkach masowego przekazu.

Przełom w dyskusji następuje na drugi dzień, kiedy na prośbę strony niemieckiej pokazany zostaje film nakręcony w Gruzji po interwencji wojsk rosyjskich. Trzeba dodać, że pod pojęciem wojny w Gruzji z 2008 roku rozumieć należy konflikt zbrojny między siłami wojskowymi Gruzji, a wojskami separatystycznej Osetii Południowej, Abchazji i Rosji, który wybuchł w nocy z 7 na 8 sierpnia 2008 roku, szesnaście lat po zakończeniu poprzedniej wojny, w wyniku której Osetia Południowa de facto uniezależniła się od Gruzji.

Film relacjonował wydarzenia z regularnej wojny, w której ginęli żołnierze i cywile, dochodziło do aktów gwałtu i przemocy, bombardowane były miasta i niszczone był dobytek ludności cywilnej.

Wobec przedstawionych przez stronę niemiecką niezbitych dowodów strona rosyjska nie miała kontrargumentów. Głos zabrał Ruslan Władimirowicz Gussarow, dyrektor - korespondent regionalnego centrum stacji NTW w Północnym Kaukazie, mówiąc, że jest wstrząśnięty. Przyznał że to, co zobaczył, pozostaje w sprzeczności z relacjami rosyjskiej telewizji państwowej, która konflikt gruziński przedstawiała w kategoriach koniecznej ochrony bezpieczeństwa szlaków tranzytowych dla rosyjskiej ropy naftowej. Telewizja pokazywała relacje ze spokojnych miast i nadawała wywiady z ludźmi, którzy słowem nie wspominali o wojnie. Redaktor naczelny „Koelnische Rundschau”, Jost Springensguth dodał, że według jego wiedzy to rosyjskie media

zatrzymały publikację zdjęć z konfliktu w Gruzji. Jak się okazało, rosyjscy dziennikarze już od pierwszych dni wojny nie byli dopuszczani do informacji. Na zakończenie Casdorff potwierdził, że podczas wizyty w Gruzji trzy tygodnie po zakończeniu konfliktu, mieszkańcy dotkniętych wojną miast z oburzeniem mówili, że telewizja państwowa nie relacjonowała prawdy⁴⁴³.

Przedstawiony wyżej skrócony zapis przebiegu debaty najlepiej uświadamia, jak trudne jest w natłoku sprzecznych informacji ustalenie wspólnego stanowiska, co jest nieodzownym warunkiem dla podjęcia wspólnych działań, nie wspominając już o budowaniu wzajemnego zaufania.

„Budowa nowoczesnego społeczeństwa informacyjno - naukowego, jako szansa i wyzwanie dla obu państw” było tematem dyskusji grupy zajmującej się sprawami przyszłości. W debacie poruszono również problem wymiany informacji pomiędzy Rosją, a Niemcami, szczególnie w odniesieniu do kryzysu w Gruzji. Prace grupy zmierzały do wypracowania konkretnych propozycji wymiany naukowej i informacyjnej za pomocą nowoczesnych technologii informatycznych⁴⁴⁴.

Na koniec dyskusji dr Klaus Wehmeier, zastępca przewodniczącego zarządu *Koerber - Stiftung*, stwierdził, że nowe media oferują każdemu człowiekowi możliwość ingerowania w ostateczny kształt informacji. W trudnych czasach powinny zostać wzmocnione nowe kanały komunikacyjne dla wspólnego dialogu między Rosją a Niemcami, toteż obie strony wysunęły propozycję utworzenia niemiecko - rosyjskiej strony internetowej dla wspólnej przestrzeni informacyjnej. Taka niezależna strona, tłumaczył Klaus Wehmeier, mogłaby poprawić proces komunikacji między Rosją a Niemcami, a także służyć jako platforma dla dalszych wspólnych projektów. Alexander Rahr, przewodniczący grupy zajmującej się problematyką przyszłości, wyraził nadzieję, że strona internetowa mogłaby spełniać rolę „czerwonego telefonu”, czyli być czymś w rodzaju systemu wczesnego ostrzegania, działającego między członkami grupy zwłaszcza w sytuacjach kryzysowych, by za pomocą takiego narzędzia komunikacji wypracować i podać do ogólnej informacji wspólnie wypracowane stanowisko⁴⁴⁵.

W ramach ósmej edycji Dialogu Petersburskiego obradowała również grupa zajmująca się sprawami Kościoła w Europie. Obradom grupy, jak przed rokiem

⁴⁴³ Zapis debaty grupy roboczej „Media“, która miała miejsce podczas obrad Dialogu Petersburskiego 01 i 02. 10.2008 roku. Z materiałów otrzymanych podczas wizyty w siedzibie Dialogu Petersburskiego w Berlinie przy Schillerstr. 59, 05.10.2009.

⁴⁴⁴ A. Rahr, N. Czerkesowa, *Zagadnienia do dyskusji grupy roboczej „Warsztaty przyszłości”*, St. Petersburg 2008, <http://www.petersburger-dialog.de>, (15.10.2012).

⁴⁴⁵ Ibidem.

przewodniczyli: dr Johannes Oeldemann, Dyrektor Instytutu Ekumenicznego *Johann - Adam - Moehler - Institut* oraz biskup Longin von Klin, przedstawiciel kościoła prawosławnego w Niemczech⁴⁴⁶.

Rezultaty, szanse i ryzyko globalizacji i modernizacji z katolickiego ujęcia to temat, którym zajęła się grupa. Uwzględniono także szczególne znaczenie polityki integracyjnej, socjalnej i rodzinnej dla funkcjonowania społeczeństwa w przyszłości w Rosji i w Niemczech, jak również podkreślono konieczność wprowadzenia konkretnych działań ze strony polityków⁴⁴⁷.

Dyskusja w grupie „Kościoły w Europie” zdominowana była przez problemy migracji społecznych na całym świecie, sytuację emigrantów, a w szczególności emigrantów rosyjskich. Kościół powinien nie tylko świadczyć socjalną pomoc dla migrantów, ale również poddać krytycznej ocenie przyczyny emigracji, którymi najczęściej są wojny. W tym kontekście podkreślić należy, że stanowisko Kościoła wobec użycia siły jako sposobu na rozwiązywanie konfliktów pozostaje niezmiennie negatywne również w obliczu konfliktu w Gruzji.

Grupa podkreśliła, że jej celem nie jest uprawianie polityki, ale stworzenie podstaw do jej uprawiania, przy jednoczesnym zachowaniu wartości etycznych. Wśród członków tego zespołu dominowało przekonanie, że swoją pracą wniosą specyficzny wkład w dialog pomiędzy Rosją, a Niemcami⁴⁴⁸.

Obrady ósmego Dialogu Petersburskiego dowiodły, jakie problemy stwarza próba rozwiązywania konfliktów za pomocą siły. Każda debata w ramach prac ośmiu grup roboczych zamiast skupić się na pogłębianiu wzajemnych relacji, planowaniu i realizacji kolejnych projektów, zdominowana została przez kryzys gruziński, który ponownie podzielił członków forum, wywołując dyskusje i polaryzując stanowiska w obszarze interpretacji wydarzeń i ich relacji.

Prawie 400 polityków, menedżerów, przedstawicieli kościoła, obrońców praw człowieka i dziennikarzy przybyło na to bilateralne niemiecko - rosyjskie spotkanie do

⁴⁴⁶ J. Oeldemann, L. Klein, *Zagadnienia do dyskusji grupy roboczej „Kościoły w Europie”*, St. Petersburg 2008, <http://www.petersburger-dialog.de>, (15.10.2012).

⁴⁴⁷ *Ibidem*.

⁴⁴⁸ J. Oeldemann, L. Klein, *Oświadczenie końcowe grupy roboczej „Kościoły w Europie”*, St. Petersburg 2008, <http://petersburger-dialog.de>, (15.10.2012).

St. Petersburga. Zgodni byli w jednym, że Dialog powinien pogłębiać i rozwijać współpracę⁴⁴⁹.

Analizując ósme forum, należy wspomnieć, że pomimo rozbieżności zdań w wielu aspektach między Rosją a Niemcami, właśnie Niemcy były pierwszym krajem zachodnim, który odwiedził Dmitrij Miedwiediew po wyborach prezydenckich w Rosji. Wizyta ta miała miejsce w kwietniu 2008 roku.

Do tej wizyty krytycznie odnosi się Michael Thumann na łamach „Die Zeit”, pisząc o szczególnych stosunkach niemiecko - rosyjskich, o historii pomiędzy mocarstwami, które kiedyś panowały nad wschodnią i środkową Europą, a dzisiaj stawiają granice pomiędzy Wschodem i Zachodem⁴⁵⁰.

Z drugiej strony postawa przywódców obydwu państw i chęć wzajemnego zrozumienia w kwestiach kluczowych doprowadziły do konkretyzacji i intensyfikacji prac Dialogu Petersburskiego.

3.2. Edycja IX - Monachium 2009

Doświadczenia z obrad Dialogu wskazują, że zdolność prowadzenia konstruktywnej debaty o problemach jest nie tylko warunkiem budowy wzajemnego zaufania, ale też decydującym czynnikiem w osiągnięciu konkretnych celów. Tak przewodniczący komisji niemieckiej Lothar de Mainziere przywitał gości IX edycji Dialogu Petersburskiego⁴⁵¹.

Podczas mowy powitalnej prezydent Bayern Horst Seehofer podkreślił, że Monachium jest ważnym miejscem kontaktów rosyjsko - niemieckich. Właśnie w tym mieście tworzył swoje abstrakcyjne malarstwo Wassily Kandinski, rosyjski grafik i teoretyk sztuki. Także w Monachium znajduje się biblioteka im. Lwa Tołstoja, posiadająca zbiory światowej sławy dzieł rosyjskich emigrantów⁴⁵².

⁴⁴⁹ H. Neubauer, *Jenseits der Propaganda*, „Rheinischer Merkur“ z 09.10.2008.

⁴⁵⁰ M. Thumann, *Besuch aus Schein – Europa*, „Zeit online“ z 10.06.2008, <http://www.zeit.de>, (15.10.2012).

⁴⁵¹ L. de Mainziere, *Abschlussbericht und Ergebnisse des 9. Petersburger Dialogs*, Muenchen 2009, <http://www.petersburger-dialog.de>, (16.10.2012).

⁴⁵² H. Seehofer, *Grusswort des Bayerischen Ministerpraesidenten Horst Seehofer zur Eroeffnung des 9. Petersburger Dialogs*, Muenchen 2009, <http://www.petersburger-dialog.de>, (15.10.2012).

Na stanowisku przewodniczącego delegacji rosyjskiej nastąpiła zmiana. Nowym przewodniczącym został Wiktor Zubkow, rosyjski ekonomista i polityk, w latach 2007 - 2008 premier Rosji, a od 2008 roku pierwszy zastępca premiera w rządzie Władimira Putina. Zmiana ta świadczy o dużym prestiżu forum Dialogu Petersburskiego osiągniętym w kręgach rosyjskiej władzy.

Wiktor Zubkow podczas swojej mowy otwierającej obrady przypomniał, że zadania Dialogu Petersburskiego są następujące: wzmacnianie wzajemnych powiązań między społeczeństwami, wspieranie obopólnego zrozumienia i zaufania oraz utrzymanie na wszystkich poziomach stosunków rosyjsko - niemieckich stabilnego i wspierającego klimatu, w jakim będą realizowane wzajemne i korzystne dla obu stron projekty⁴⁵³.

Słowa te wskazują na kontynuowanie realizacji głównych celów i założeń działalności Dialogu Petersburskiego, a zmiana na stanowisku przewodniczącego delegacji rosyjskiej na osobę z rządu Władimira Putina sprawi, że programy działania będą szybciej urzeczywistniane.

„Europejski dom od Atlantyku po Władywostok. Trauma (1990) i rzeczywistość (2009)”. To temat, który dyskutowany był podczas prac grupy zajmującej się polityką. Przewodniczyli jej dr Thomas Kunze, kierownik oddziału Europa/Amerika Północna *Konrad - Adenauer - Stiftung* i Władysław Terechow, emerytowany, nadzwyczajny pełnomocnik rosyjskiej ambasady w Niemczech⁴⁵⁴.

Uczestnicy spotkania uznali za konieczne zainicjowanie utworzenia efektywnego systemu, który połączyłby Rosję z krajami zachodnimi. Trzydzieści lat po podpisaniu Helsińskiej Karty Końcowej, zwanej aktem końcowym KBWE lub Wielką Kartą Pokoju takiego systemu nie udało się stworzyć. Inicjatywa prezydenta Miedwiediewa zawarcia nowej europejskiej umowy bezpieczeństwa stała się ważnym pretekstem dla stworzenia nowych gwarancji bezpieczeństwa w regionie europejsko - atlantyckim⁴⁵⁵.

W wyniku dyskusji uznano, że wspólny system europejskiego bezpieczeństwa musi być oparty na strukturach NATO, a do jego budowy niezbędne jest wcześniejsze zdefiniowanie wspólnych zagrożeń.

Niemiecka strona podjęła też kontrowersyjny temat tarczy ochronnej, która miała być zainstalowana w Europie Wschodniej i poruszała niemniej drażliwą kwestię

⁴⁵³ W. Zubkow, *Eroffnungsrede des Vorsitzenden des russischen Lenkungsausschusses Wiktor Zubkow*, Muenchen 2009, <http://www.petersburger-dialog.de>, (16.10.2012).

⁴⁵⁴ T. Kunze, W. Terechow, *Zagadnienia do dyskusji grupy roboczej „Polityka”*, Muenchen 2009, <http://www.petersburger-dialog.de>, (16.10.2012).

⁴⁵⁵ T. Kunze, W. Terechow, *Materiały z posiedzenia grupy roboczej „Polityka”*, Muenchen 2009, <http://www.petersburger-dialog.de>, (16.10.2012).

rozszerzenia NATO o Gruzję i Ukrainę. Należy przypomnieć, że niemiecki rząd zalecił więcej respektu dla Rosji oraz wskazał na konieczność rozwoju stosunków Rosja - NATO, które nie mogą być obciążane jednostronnymi posunięciami. W systemie tarczy antyrakietowej Kreml widział zagrożenie dla własnego bezpieczeństwa i domagał się budowy wspólnego systemu obronnego.

Na ten temat wypowiedział się Wolfgang Ischinger, przewodniczący Monachijskiej Konferencji Bezpieczeństwa, który podkreślił, że ustalenia z lat dziewięćdziesiątych zawarte w Karcie Paryskiej i Aktach Podstawowych NATO - Rosja z 1997 roku są interpretowane jako korzystniejsze dla USA, Zachodu i NATO i niekorzystne dla interesów Rosji⁴⁵⁶.

Należy przypomnieć, że Karta Paryska była dokumentem podpisanym na szczycie KBWE 21 listopada 1990 roku w Paryżu i uznawana jest oficjalnie za zamknięcie okresu konfrontacji oraz otwarcie nowej ery w stosunkach europejskich. W pierwszej części tego dokumentu, zatytułowanej „Nowa Era Demokracji, Pokoju i Jedności” potwierdzono znaczenie procesu Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie dla rozwoju pokojowych stosunków europejskich oraz demokratycznej ewolucji ustrojowej państw Europy. W drugiej części wymienione są głównie kierunki współpracy krajów KBWE w przyszłości. W ramach tzw. *ludzkiego wymiaru* KBWE wskazano głównie na konieczność wspierania rządów prawa, ochronę tożsamości mniejszości narodowych, praw i wolności osobistych i politycznych oraz konieczność istnienia ich efektywnych gwarancji. Trzecia część zatytułowana: „Nowe struktury i instytucje procesu KBWE” obligują sygnatariuszy do powołania Rady na szczęblu ministrów spraw zagranicznych (w ramach konsultacji politycznych podejmowane są decyzje na spotkaniach odbywających się przynajmniej raz w roku) oraz Komitetu Wysokich Przedstawicieli (organ przygotowujący spotkania Rady i realizujący podejmowane przez nią decyzje).

Odnosząc się do rosyjskiego pomysłu budowy nowego systemu bezpieczeństwa w Europie, który miałby być systemem „równoległym” do struktur NATO, Ischinger zaznaczył, że lepiej jest mówić o rozwoju już istniejących struktur, do których oprócz wspomnianych wyżej należy dodać Radę Rosji przy NATO i umowę między Rosją a Unią Europejską, niż budować nowe⁴⁵⁷.

⁴⁵⁶ A. Brenner, *Russische Sorgen ernst nehmen*”, wywiad z Wolfgangiem Ischingerem dla „DW-World“ z 17.07.2009.

⁴⁵⁷ Ibidem.

W podobnym tonie wypowiedział się Horst Teltschik, długoletni doradca do spraw bezpieczeństwa kanclerza Helmuta Kohla, który zwrócił uwagę, że choć w latach dziewięćdziesiątych została przeoczona szansa utworzenia wspólnej płaszczyzny dla stosunków Rosji z Zachodem, to dyskusja na forum Dialogu Petersburskiego o propozycji utworzenia europejskiego systemu bezpieczeństwa w kształcie proponowanym przez Miedwiediewa jest spóźniona, ponieważ Zachód zadowolony jest z funkcjonowania istniejących struktur⁴⁵⁸.

Innego zdania był Mark Entwin, dyrektor instytutu europejskiego moskiewskiej Szkoły Wyższej Studiów Międzynarodowych, który przekonywał, że taki system jest konieczny, ponieważ nie istnieje w Europie system łączący państwa europejskie i Rosję. Entwin zaproponował „konkretną umowę” oraz stworzenie wspólnego centrum oceny zagrożeń⁴⁵⁹.

Ważne jest, jak stwierdzili uczestnicy dyskusji, żeby Zachód i Rosja potrafiły wspólnie stworzyć analizę zagrożeń. Utworzenie międzynarodowego centrum byłoby pierwszym krokiem do instytucjonalnego uzupełnienia struktur bezpieczeństwa na obszarze Europy. Centrum powinno zajmować się zbieraniem, monitorowaniem i oceną informacji, które posłużą do wykrycia i usunięcia w porę ewentualnych zagrożeń⁴⁶⁰.

Dyskusja w grupie nie spowodowała rozstrzygnięcia problemu, ponieważ kształt wspólnej umowy o polityce bezpieczeństwa należy do kompetencji rządów. Wynikiem pracy grupy było ustalenie, że poprawa atmosfery w obopólnych stosunkach będzie ważnym elementem w budowaniu wzajemnego zaufania, stabilizacji i bezpieczeństwa w Europie. Faktem jest, że postrzeganie NATO i Unii Europejskiej w Rosji i Rosji przez NATO i Unię Europejską wymaga poprawy⁴⁶¹.

W tle dyskusji przewijał się problem konfliktu w Południowej Osetii, który urósł do rangi wojny między Gruzją, a Rosją i stał się najostrzejszą konfrontacją między Wschodem i Zachodem od czasów „zimnej wojny”.

W końcu lipca 2009 roku powstał dokument końcowy specjalnej komisji utworzonej przez Radę Ministrów Unii Europejskiej, która zajęła się przyczynami wybuchu konfliktu. Dyplomaci mieli do dyspozycji dziesięciu specjalistów: wojskowych, politologów, historyków i obrońców praw człowieka oraz budżet w

⁴⁵⁸ O. Bilger, *Mehr Sicherheit fuer Europa*, „Sueddeutsche Zeitung” z 17.07.2009, s. 7.

⁴⁵⁹ Ibidem.

⁴⁶⁰ T. Kunze, W. Terechow, Oświadczenie końcowe grupy roboczej „Polityka”, Muenchen 2009, <http://www.petersburger-dialog.de>, (16.10.2012).

⁴⁶¹ Ibidem.

wysokości 1,6 miliona euro. Członkowie *Tagliavinis Kommission* skłaniali się do oceny, że wojna rozpoczęła się 7 sierpnia atakiem na Południową Osetię z rozkazu prezydenta Gruzji Michaiła Saakaszwilego. Fakty nie potwierdziły również wersji Saakaszwilego, że jego kraj stał się ofiarą rosyjskiej agresji⁴⁶².

Natomiast grupa zajmująca się gospodarką podjęła temat zarządzania przez państwo kryzysem gospodarczym oraz perspektywami niemiecko - rosyjskiej współpracy. Rozmowami kierowali jak przed rokiem prof. dr Kalus Mangold i Walerii Golubiew⁴⁶³.

W posiedzeniu grupy roboczej „Gospodarka” udział wzięło czterdziestu wysokiej rangi przedstawicieli przemysłu i sektora bankowego z Niemiec i Rosji. W swoim przemówieniu powitalnym obaj przewodniczący grupy, Mangold i Golubjew, zwrócili uwagę na załamanie się produkcji przemysłowej, a także na nagły spadek w bilateralnej wymianie między Niemcami a Rosją, która w pierwszym kwartale 2009 roku zmniejszyła się o 30 procent. Teraz, jak nigdy dotąd, zawieranych jest niewiele umów między przedsiębiorcami, jak również umów w polityce gospodarczej obu państw⁴⁶⁴.

Kryzys gospodarczy, który wywołany został kryzysem finansowym z 2008 roku, dotknął w tym samym stopniu Niemcy, jak i Rosję. Przy czym to w kraju potencjalnie biedniejszym kryzys doprowadził do paraliżu gospodarczego i ujawnienia skorumpowanych i oligarchicznych mechanizmów gospodarczych.

Należy zauważyć, że w pracach grupy roboczej zajmującej się sprawami gospodarczymi uczestniczyło coraz więcej przedstawicieli ze strony rosyjskiej, co zostało odebrane jako pozytywny sygnał. Oznaczało to, że w obliczu kryzysu Rosja próbuje wzmocnić swoją pozycję, intensyfikując kontakty gospodarcze z Niemcami, gdyż, jak podkreślił Alexander Rahr w wypowiedzi dla „Focus online”, gospodarka to koło napędowe wzajemnej współpracy⁴⁶⁵.

Prezydent rosyjskiego Związku Przemysłu i Przedsiębiorców, Alexander Szochin, podkreślił, jak nieprzewidziane mogą być socjalne skutki kryzysu na rynku pracy w Rosji i w Niemczech. Według niego zaistniała sytuacja zmierza do rozwoju protekcjonizmu, któremu się stanowczo sprzeciwiał.

Przy okazji należy wymienić założenia i postulaty, które sformułowała grupa robocza „Gospodarka”. Po pierwsze, kryzys finansowy i gospodarczy w Niemczech i w

⁴⁶² U. Klussmann, *Zerschmetterter Traum*, „Der Spiegel” z 15.06.2009, s. 98.

⁴⁶³ K. Mangold, W. Golubiew, *Zagadnienia do dyskusji grupy roboczej „Gospodarka”*, Muenchen 2009, <http://www.petersburger-dialog.de>, (17.10.2012).

⁴⁶⁴ K. Mangold, W. Golubiew, *Oświadczenie końcowe grupy roboczej „Gospodarka”*, Muenchen 2009, <http://www.petersburger-dialog.de>, (17.10.2012).

⁴⁶⁵ C. Otten, *Petersburger Dialog*, „Focus online” z 14.07.2009, <http://www.focus.de>, (17.10.2012)..

Rosji i w bilateralnym handlu może być rozwiązany tylko wspólnym wysiłkiem. Po drugie, oba kraje deklarują swoją gotowość do zacieśnienia współpracy oraz podkreślają, że nowe koncepcje w obszarze dofinansowania eksportu muszą być natychmiast wprowadzone w życie. Po trzecie wprowadzanie do gospodarki środków protekcyjnych nie rozwiąże kryzysu, a jedynie go pogłębi. Po czwarte, rozmówcy wypowiedzieli się za tym, żeby uwzględnić w szczególności socjalne skutki kryzysu, oraz stwierdzili, że wskazana byłaby interwencja państwa w ratowanie upadających przedsiębiorstw i banków. Szczególnie ważna byłaby pomoc udzielona bankom, które dzięki niej mogłyby rozpocząć udzielanie kredytów, napędzając tym samym wzrost gospodarczy. Po piąte, uczestnicy debaty podkreślili po raz kolejny, że obok projektów w obszarze energetycznym ważne i potrzebne byłyby również przedsięwzięcia w innych gałęziach gospodarki, takich jak: logistyka czy transport oraz projekty innowacyjne w obszarach nanotechnologii i lecznictwa. Po szóste, podkreślono konieczność przyspieszenia wstąpienia Rosji do WTO. Po siódme, grupa wsparła projekty, których realizację podpisano na odbywających się równolegle konsultacjach międzyrządowych. Projekty te obejmowały inwestycje w dziedzinach: logistyki, finansowania eksportu i gospodarki energetycznej⁴⁶⁶. Należy dodać, że część z nich była zainicjowana podczas prac grupy „Gospodarka” w ramach Dialogu Petersburskiego.

Pomimo kłopotów gospodarczych w ostatnich latach Niemcy są nadal uprzywilejowanym partnerem handlowym Rosji. Wymiana handlowa w roku 2008 osiągnęła 68,25 miliardów euro, co jest nowym rekordem. Ponad 6000 niemieckich firm figuruje w rosyjskim rejestrze handlowym. Ale również rosyjscy inwestorzy zwiększają swój udział w gospodarce niemieckiej, czego przykładem może być wykupienie przez rosyjskiego miliardera Alexeja Mordaszowa udziałów w niemieckim koncernie turystycznym TUI oraz przejęcie przez Rustama Aksenenko 20 procent udziałów w koncernie Escada⁴⁶⁷.

Pozytywnie o współpracy gospodarczej wypowiada się Klaus Mangold, zauważając, że niemiecko - rosyjskie stosunki gospodarcze mają solidną bazę, jeśli nawet w całym roku wymiana handlowa zgodnie z przewidywaniami spadnie o 30 procent, Niemcy są dla Rosji najsilniejszym partnerem w inwestycjach, technologii i

⁴⁶⁶ K. Mangold, W. Golubiew, *Oświadczenie końcowe grupy roboczej „Gospodarka”*, Muenchen 2009, <http://www.petersburger-dialog.de>, (17.10.2012).

⁴⁶⁷ C. Otten, *Tacheles im Koenigssal*, „Focus online” z 15.07.2009, <http://www.focus.de>, (17.10.2012).

modernizacji gospodarki. Konkurencyjność Rosji bez technologicznego partnerstwa z Niemcami nie może zostać znacznie poprawiona. Rosja jest nadal w 85 procentach uzależniona od eksportu surowców i energii. Udział 15 procent nie wystarczy, żeby wymianę handlową utrzymać na światowym poziomie⁴⁶⁸.

Zależność gospodarki rosyjskiej od wydobycia surowców nie powstała w nowych czasach ani za prezydentury Władimira Putina, tylko wiele lat wcześniej. Żeby to zmienić, potrzeba dużo czasu. Uzależnienie gospodarki rosyjskiej od eksportu surowców można porównać do uzależnienia od narkotyków. Handel surowcami przyrównać można do iluzji stabilności gospodarki. Pieniądze wpływają, aktualne potrzeby są zaspokajane, nie potrzeba reform gospodarczych, nie trzeba się zajmować dywersyfikacją produkcji.

Druga część dyskusji prowadzonej w grupie „gospodarka” poświęcona została wypracowaniu wspólnej koncepcji programu antykryzysowego. Ciekawa okazała się inicjatywa Wschodniej Delegatury Niemieckiej Gospodarki dotycząca zabezpieczenia finansowego niemieckich projektów eksportowych, które z powodu kryzysu stały się zagrożone⁴⁶⁹.

Pod tym samym kierownictwem jak podczas spotkań w St. Petersburgu, obradowała grupa zajmująca się problematyką społeczeństwa obywatelskiego. Tym razem tematem posiedzenia były pytania i zadania dotyczące współpracy społeczeństw obywatelskich⁴⁷⁰.

Przedstawiciel grupy dr. Ernst - Joerg Studnitz zobrazował na wstępie stan prac nad nowelizacją rosyjskiego prawa regulującego działalność organizacji pozarządowych, która dokonywała się pod wpływem prezydenta Miedwiediewa w dobrej politycznej atmosferze, a dotyczyła głównie kwestii rejestracji i płacenia podatków. Przede wszystkim prezydent Miedwiediew uznał wkład organizacji pozarządowych w zwalczanie kryzysu finansowego i gospodarczego. W pierwszej fazie, jak zapowiedział prezydent Miedwiediew, udzielona zostanie pomoc już istniejącym organizacjom pozarządowym oraz wprowadzone będą ułatwienia dla ich działalności, dopiero w

⁴⁶⁸ K. Mangold, W. Golubiew, *Oświadczenie końcowe grupy roboczej „Gospodarka”*, Muenchen 2009, <http://www.petersburger-dialog.de>, (17.10.2012).

⁴⁶⁹ Ibidem.

⁴⁷⁰ E. Studnitz, E. Pamfilowa, *Zagadnienia do dyskusji grupy roboczej „Społeczeństwo obywatelskie”*, 2009, Muenchen 2009, <http://www.petersburger-dialog.de>, (17.10.2012).

drugiej fazie dopuszczona zostanie działalność organizacji pozarządowych z zagranicy⁴⁷¹.

Pretekstem do dyskusji były dane statystyczne, z których wynikało, że z 260.000 zarejestrowanych organizacji pozarządowych w Federacji Rosyjskiej aktywnych jest tylko 30 procent. Przyczyną takiej sytuacji zbyt duża liczba personelu zatrudnionego do rozliczania działalności tych organizacji. Według nowych przepisów ze swojej działalności rozliczać się będą tylko te organizacje, których dochód roczny przekroczy 3 miliony rubli. Przepis ten nie będzie dotyczył zagranicznych organizacji pozarządowych, chcących rozpocząć swoją działalność na terenie Rosji.

Zobowiązania prezydenta Miedwiediewa do nowelizacji ustawy o działalności organizacji pozarządowych uczestnicy debaty przyjęli z wielkim zadowoleniem.

Dążenie strony niemieckiej do zwiększenia udziału organizacji pozarządowych w życiu społecznym i gospodarczym wynikało z własnych doświadczeń, ponieważ nowoczesne społeczeństwo kierowane jest tak „odgórnie”, jak i „oddolnie”, a inicjatywy powstające na styku tych dwóch sfer są odzwierciedleniem prawdziwych potrzeb społecznych realizowanych przy pomocy organów władzy.

Współpraca społeczeństw obywatelskich obejmuje także działanie na rzecz obiektywnego przedstawienia historii obu krajów. Niemcy i Rosja chcą zredagować wspólną książkę do historii, która traktowałaby dzieje Europy z dwóch perspektyw. Historia Niemców i Rosjan jest ze sobą silnie związana, jak również zmienna. Oliver Bilger na łamach „Sueddeutsche Zeitung” przypomina, że wzajemne kontakty pomiędzy Rusią Kijowską, a królem Otto Wielkim sięgają dziesiątego wieku. W średniowieczu niemieccy kupcy przyjeżdżali na Wschód, a później uznanie wśród wielu Niemców zdobyła caryca niemieckiego pochodzenia, Katarzyna Wielka. Poprzednie stulecie zaznaczyło się w historii krwawymi walkami pomiędzy Niemcami a Rosją, podczas drugiej wojny światowej, czasami stalinizmu, procesami podziału a następnie zjednoczenia Niemiec. W przyszłości, jak postanowiła strona niemiecka i rosyjska, oba kraje chcą mieć możliwość spoglądania na wspólną historię⁴⁷².

Jako przykład współpracy może posłużyć niemiecko - francuska książka do historii, która została zredagowana w dwóch językach i jest pierwszym i jak do tej pory jedynym przykładem takiej inicjatywy.

⁴⁷¹ E. Studnitz, E. Pamfilowa, *Materiały z posiedzenia grupy roboczej „Społeczeństwo obywatelskie”*, 2009, Muenchen 2009, <http://www.petersburger-dialog.de>, (17.10.2012).

⁴⁷² O. Bilger, *Voelkerverstaendigung aus dem Lehrbuch*, „Sueddeutsche Zeitung online” z 28.07.2009, <http://www.sueddeutsche.de>, (17.10.2012).

Decyzję wydania dekretu przez prezydenta Miedwiediewa o „prawidłowym” relacjonowaniu historii i powstaniu wspólnej książki do historii skomentował na łamach „Rheinischer Merkur” dyrektor Państwowego Muzeum Ermitaż, Michaił Piotrowski, tłumacząc, że dekret ten stworzony przeciwko fałszowaniu historii jest wynikiem realnej sytuacji, ponieważ pisanie o historii służy często celom politycznym. Może powinny być narzucone określone kryteria, które pozwoliłyby odróżnić prawdę od fałszu. Dlatego, jak twierdzi dalej Piotrowski, pomysł książki do historii wspólnie zredagowanej przez Niemców i Rosjan jest bardzo dobry⁴⁷³.

Projekt wspólnego podręcznika do historii został zainicjowany w 2007 roku i był żywo dyskutowany. Chodziło o wypracowanie pewnej koncepcji, przy czym jest jeszcze sprawą otwartą, czy to ma być zbiór esejów o ważnych historycznych okresach w dziejach Niemiec i Rosji, czy ogólne kompendium wiedzy o wspólnej historii⁴⁷⁴.

Należy dodać, że innej grupie roboczej „Kształcenie” grupie podjęto decyzję o powołaniu wspólnej niemiecko - rosyjskiej komisji historyków do analizy materiałów historycznych obu krajów pod kątem stworzenia wspólnej książki do historii

Grupa „Społeczeństwo obywatelskie” zajęła się również kontynuacją projektu, zapoczątkowanego podczas VIII Forum, który był reakcją na problemy społeczne. Był to pomysł, aby w celu zdefiniowania skali problemu, stworzyć portal informacyjny, który pozwoliłby wyselekcjonować grupy potrzebujących pomocy wśród chorych, starszych, ofiar prześladowań, uwięzionych. Podczas ósmego Forum w ramach prac grupy ustalono także, że od tej pory jednym z tematów, nad którym grupa będzie pracować, będzie rozwój organizacji praw człowieka na terenie Federacji Rosyjskiej⁴⁷⁵.

Należy również wspomnieć o oświadczeniu, które złożył przedstawiciel niemieckiej delegacji, że w niemieckim Bundestagu udało się osiągnąć porozumienie o wprowadzeniu ułatwień w procesach przyznawania wiz poprzez uruchomienie bazy danych o zaproszeniach i osobach składających podania o przyznanie wizy. System taki miał znacznie ułatwić i przyspieszyć procedury z tym związane. Jednocześnie uczestnicy debaty zostali poinformowani, że udało się przezwyciężyć opór natury politycznej, który do tej pory był główną przeszkodą dla rozwiązania tej kwestii, a co najważniejsze, udało się to osiągnąć jeszcze przed wyborami do Bundestagu. Prelegent

⁴⁷³ H. Neubauer, Michail Piotrowski: „Lasst uns Archive oeffnen”, „Rheinischer Merkur“ z 23.07.2009, s.20.

⁴⁷⁴ P. Gafner, *Der gemeinsame Blick zurueck*, wywiad z prof. Wilfriedem Bergmannem, „Moskauer Deutsche Zeitung“ z 14.07.2009, s.6.

⁴⁷⁵ E. Studnitz, E. Pamfilowa, *Oświadczenie końcowe grupy roboczej „Społeczeństwo obywatelskie”*, 2009, Muenchen 2009, <http://www.petersburger-dialog.de>, (17.10.2012).

oświadczył jednocześnie, że otrzymał zapewnienie o kontynuowaniu prac nad tym zagadnieniem również po wyborach. Jednocześnie upomniano stronę rosyjską za ogromne obciążenia administracyjne związane z koniecznością rejestrowania się w urzędach regionalnych po przybyciu do Rosji, jak również przeciągające się w czasie i skomplikowane procedury związane z uzyskaniem pozwolenia na pracę. Podkreślono, że bez zmiany jej działań zamierzony sukces nie zostanie osiągnięty. Oba te zagadnienia miały zostać przedstawione prezydentowi Federacji Rosyjskiej⁴⁷⁶.

Po wielu latach prac nad opisanymi wyżej zagadnieniami można uznać, że grupa zajmująca się sprawami rozwoju społeczeństwa obywatelskiego odniosła pierwsze znaczące sukcesy, które, jak w przypadku procedur związanych z przyznawaniem wiz, będą miały natychmiastowe przełożenie na rozwój współpracy między obywatelami obu państw.

Zainicjowany przez grupę w 2006 roku Parlament Młodzieży spotyka się corocznie na obradach przy okazji spotkań w ramach Forum. Inicjatywa ta wspierana jest przez Fundację Niemiecko - Rosyjskiej Wymiany Młodzieży, jak również przez Niemiecką Centralę Kształcenia Politycznego. Regularnie w różnych grupach spotyka się 50 parlamentarzystów z Niemiec i Rosji, żeby omówić aktualne tematy. Parlamentarzyści to młodzież w wieku 17 - 25 lat. I tym razem omawiane były trudności wizowe, problemy w komunikowaniu się ze sobą, wymagające stworzenia inicjatywy natychmiastowego wdrożenia większej ilości lekcji rosyjskiego w niemieckich szkołach, jak również problemy z wymianą szkolną i akademicką, które spowodowane są utrudnieniami w przepisach⁴⁷⁷.

Ponad sześćdziesięciu specjalistów spotkało się, żeby w ramach utworzonego rok wcześniej Forum *Koch - Meczников* dyskutować nad prawie siedemdziesięcioma zgłoszonymi projektami. To pokazuje, jak dużym zainteresowaniem cieszy się ta inicjatywa. W kwietniu 2009 roku odbyły się warsztaty poświęcone gruźlicy, dzięki którym uzupełniono luki w dokumentacji o stanie badań, co umożliwiło podjęcie walki z tą chorobą. Jedną z kolejnych inicjatyw było zaproszenie do Nowosybirska członków Forum, którzy przy okrągłym stole omawiali temat zarządzania szpitalami⁴⁷⁸. Te i wiele innych projektów świadczą o tym, jak duża była potrzeba konsultacji i wymiany doświadczeń w dziedzinie ochrony zdrowia.

⁴⁷⁶ Ibidem.

⁴⁷⁷ N. Damm, *Viele haben eher negatives Bild vom Land*, „Mannheimer Morgen“ z 20.07.2009.

⁴⁷⁸ H. Hahn, S. Stabroth, H. Zeichhardt, *Vereinte Medizin*, „Moskauer, Deutsche Zeitung“, 14.07.2009, s.6.

W ramach rozwoju programów partnerskich, grupa zajęła się również następującymi obszarami: surowce, logistyka oraz prawo. W zakresie surowców grupa wsparła działalność niemiecko - rosyjskiego Forum poświęconego temu zagadnieniu. W trakcie obrad podpisano umowę o utworzeniu niemiecko - rosyjskiej Agencji Energii. W dziedzinie logistyki odnotowano sukces w zakresie wspólnego kształcenia przyszłych kadr menedżerskich. Szczególnie podkreślony został wkład *European Business School* z Wiesbaden. Do osiągnięć grupy należy zaliczyć również przygotowanie porozumienia o utworzeniu Centrum dla Międzynarodowej Logistyki. Baza tego projektu przygotowana została przez menedżerską szkołę wyższą w St. Petersburgu przy współpracy z petersburskim uniwersytetem, jak również z *Rusiische Eisenbahn AG* i *Deutsche Bahn AG*. W dziedzinie prawodawstwa uczestnicy dyskusji podkreślili konieczność współpracy w tym zakresie na poziomie uniwersyteckim, co zapewniłoby ochronę prawną wspólnych przedsięwzięć. Regulacji prawnej powinny być poddane następujące obszary: gospodarka energetyczna, opieka medyczna, system szkolnictwa wyższego w zakresie studiów magisterskich z podwójnymi dyplomami oraz wprowadzenia możliwości podjęcia studiów na obszarze Federacji Rosyjskiej przez studentów z zagranicy w ramach rosyjskiego systemu prawnego, obowiązującego na rosyjskich uniwersytetach⁴⁷⁹.

Do osiągnięć grupy zaliczyć należy również trzydziestoczworoprocentowy wzrost liczby uczestników programu wymiany młodzieży w ciągu ostatnich trzech lat. Grupa podziękowała za wsparcie fundacji *Russki Mir*⁴⁸⁰.

Dr. Klaus - Dieter Lehmann i prof. dr Michaił Piotrowski przewodniczyli grupie zajmującej się sprawami kultury. Tak jak przed rokiem grupa zajęła się tematem awangardy w architekturze i niemieckim budownictwie oraz kooperacją w branży produkcji filmowych⁴⁸¹.

O związkach polityki, gospodarki i kultury wypowiedział się prof. dr Michaił Piotrowski, mówiąc, że z jednej strony kryzys pokazał, że wartości, które kreują gospodarka i politykę, często są bardzo oddalone od rzeczywistości, zbyt wirtualne. Kultura może pomóc, tak twierdzi dalej Piotrowski, ponieważ piękno i etyka są ze sobą

⁴⁷⁹ K. Lehmann, M. Piotrowski, *Zagadnienia do dyskusji grupy roboczej „Kultura”*, Muenchen 2009, <http://www.petersburger-dialog.de>, (17.10.2012).

⁴⁸⁰ Ibidem.

⁴⁸¹ K. Lehmann, M. Piotrowski, *Materiały z posiedzenia grupy roboczej „Kultura”*, Muenchen 2009, <http://www.petersburger-dialog.de>, (17.10.2012).

ściśle powiązane. Kultura może sprawić, że gospodarka i polityka będą pojmowane kompleksowo⁴⁸².

Rezultatem prac grupy było utworzenie niemiecko - rosyjskiej akademii filmowej z siedzibą w Brandenburgii. Aby zinstytucjonalizować tę współpracę, powołano w Berlinie stowarzyszenie wspierające działalność akademii. Zaplanowano także letnie warsztaty dla umożliwienia wymiany studentów z obu krajów. Zainicjowane zostały również projekty wystaw, które miały wspierać realizację planu współpracy w dziedzinie nowoczesnej architektury. Zaplanowano dwie konferencje: w Rosji w Nowogrodzie i w Niemczech na temat: „Ekologia i ekonomia w miastach”⁴⁸³.

Według ankiety przeprowadzonej przed kilkoma laty, trzy czwarte opinii publicznej w Rosji wypowiedziało się, że cenzura gazet jest konieczna, żeby zabezpieczyć stabilność w państwie. Ponad 40% pytanym dziennikarzy miało podobne zdanie⁴⁸⁴.

Wyniki ankiety dowodzą, jak wiele jeszcze trzeba zmienić w ludzkiej świadomości, jak również wskazują przyczyny wzajemnych niechęci i nieporozumień oraz wyjaśniają powody braku postępów w walce o wolność mediów.

Przed trzema laty śmierć Anny Politkovskiej zdominowała prace grupy zajmującej się mediami, tak i tym razem na pracę forum negatywny wpływ miała kolejna wiadomość o śmierci dziennikarki Natalii Estemirowej, nauczycielki, działaczki na rzecz praw człowieka w Czeczenii, aktywnej działaczki fundacji *Memorial*.

Natalia Estemirowa wspomagała i propagowała rosyjską demokrację. Każda demokracja potrzebuje ludzi, którzy gotowi są wystąpić z krytyką, ponieważ tylko krytyka sprawia, że konflikty i problemy społeczne stają się otwarte. Dlatego śmierć Natalii Estemirowej jest dużą stratą dla rozwoju rosyjskiej demokracji⁴⁸⁵. Natalia Estemirowa podobnie, jak Anna Politkovska pisała dla rosyjskiej „Nowej Gazjety”. Informowała o łamaniu praw człowieka, o porwaniach i morderstwach w Czeczenii. Obie dziennikarki rozumiały swoje zaangażowanie jako obowiązek. Natalia Estemirowa i Anna Politkovska, gazety, dla których pisały, organizacje, do których należały i dla

⁴⁸² H. Neubauer, Michail Piotrowski: „Lasst uns Archive oeffnen”, „Rheinischer Merkur“ z 23.07.2009, s.20.

⁴⁸³ K. Lehmann, M. Piotrowski, *Oświadczenie końcowe grupy roboczej „Kultura”*, Muenchen 2009, <http://www.petersburger-dialog.de>, (17.10.2012).

⁴⁸⁴ A. Rahr, *Der kalte Freund*, Muenchen 2011, s.33.

⁴⁸⁵ M. Borisowa, *Der Mord an Estemirowa reißt eine Luecke in der Zivilgesellschaft Russlands*, „DW-World“ z 16.07.2009.

których pracowały, wspólnie tworzyły fundament, na którym zbudowane powinno być rosyjskie społeczeństwo obywatelskie⁴⁸⁶.

W czasie obrad członkowie grupy „Media” doszli do wniosku, że kryzys znacznie zmniejsza szanse przetrwania klasycznych mediów, jak również zmienia wyobrażenie o zawodzie dziennikarza. W tym kontekście należy dążyć do kształcenia dziennikarzy - fachowców „wysokiej” jakości. Przed dwoma laty ustalona została wspólna organizacja mistrzowskich warsztatów dziennikarskich pomiędzy Wolnym Uniwersytetem w Berlinie, a Moskiewskim Uniwersytetem Łomonosowa, które z powodów finansowych po stronie rosyjskiej nie doszły do skutku. Obecnie Dmitrij Mezencew wyraził zainteresowanie finansowaniem tej propozycji dla dziesięciu absolwentów ze swojego regionu⁴⁸⁷.

Kryzys finansowy ujawnił pewne niedostatki w pracy dziennikarskiej, konieczność zmian w tym zawodzie. Coraz większa konkurencja zrodziła potrzebę stworzenia dziennikarstwa na najwyższym poziomie, do czego niezbędne są: odpowiednia edukacja i kooperacja. Media potrzebują również szybkiego dostępu do państwowych informacji. Szczególnie niemieccy korespondenci w Rosji skarżyli się na ograniczenia biurokratyczne, które bardzo utrudniały im pracę⁴⁸⁸.

Wszechobecne słowo „kryzys” pojawiło się też w temacie: „Perspektywy dla ewolucji politycznego systemu w Niemczech i Rosji jako następstwo kryzysu”, którym zajęła się grupa robocza „Warsztaty przyszłości”. Przewodniczyli jej Alexander Rahr i Natalia Czerkesowa⁴⁸⁹.

W spotkaniu tej organizacji wspieranej przez *Koerber - Stiftung* od lat biorą udział różni uczestnicy. „Warsztaty przyszłości” służą, jak wiele innych dialogów społecznych w Niemczech, wzajemnemu zrozumieniu między narodami. Na obradach od lat spotykają się młode elity obu państw, żeby intensywnie dyskutować o przyszłości Europy. Ci, którzy będą podejmować decyzje w przyszłości, poznają się lepiej, żeby za 20 30 lat móc ze sobą bezkonfliktowo współpracować⁴⁹⁰.

W tym roku uczestnicy dyskusji stawiali sobie pytanie o szanse stworzenia sprawiedliwszego świata w obliczu kryzysu. Dyskusja koncentrowała się na młodym

⁴⁸⁶ K. Tichomirowa, *Der Preis der Wahrheit*, „Berliner Zeitung” z 17.07.2009.

⁴⁸⁷ *Abschlussbericht und Ergebnisse des 9. Petersburger Dialogs in Muenchen vom 14.-16. Juli 2009*, Muenchen 2009, <http://www.petersburger-dialog.de>, (18.10.2012).

⁴⁸⁸ M. Rutz, D. Mezencew, *Oświadczenie końcowe grupy roboczej „Media”*, Muenchen 2009, <http://www.petersburger-dialog.de>, (18.10.2012).

⁴⁸⁹ Ibidem.

⁴⁹⁰ A. Rahr, *Der kalte Freund*, Muenchen 2011, s.43.

pokoleniu obu krajów, które w przyszłości będzie musiało skonfrontować się z długami do spłacenia, a dzisiaj nie są w stanie przeciwko temu protestować⁴⁹¹.

Pokoleniu lat dziewięćdziesiątych w krajach byłego bloku wschodniego dana była szansa zaistnienia w nowych realiach gospodarki rynkowej, również w krajach zachodnich te lata kojarzą się z rozwojem gospodarczym i perspektywami nieograniczonych możliwości. Dlatego tak ważne jest stworzenie tej szansy również młodym pokoleniom czasu kryzysu. Jednak, żeby ta szansa zaistniała, kryzys musi być zażegnany i o tym, jak z nim walczyć, dyskutowali członkowie grupy. Jednym ze sposobów walki z kryzysem finansowo - gospodarczym w obecnej sytuacji, szczególnie w Rosji, może być tworzenie i wspieranie klasy średniej.

Uczestnicy debaty zaproponowali, żeby idea Władimira Putina, przedstawiona w 2001 roku na wystąpieniu byłego prezydenta Federacji Rosyjskiej w niemieckim Bundestagu o utworzeniu wspólnej przestrzeni rynkowej między Unią Europejską a Rosją, została urzeczywistniona. Rozmówcy uznali, że właśnie w czasach kryzysu wprowadzenie tej idei w życie mogłoby przynieść korzyści obu stronom⁴⁹².

W przeciwieństwie do innych grup, które spotykają się już dziewiąty raz, grupa „Kościoły w Europie” odbyła dopiero trzecie spotkanie. Z piętnastoma uczestnikami dyskusji grupa ta jest relatywnie mała. Johannes Wallacher prof. Wyższej Szkoły Filozofii w Monachium zreferował na forum temat „Gospodarka światowa w służbie biednych” i objaśnił, jakie zasady etyczne potrzebne są do prawidłowego rozwoju gospodarczego świata. Współpracę w grupie Wallacher określił jako bardzo owocną. Pod względem merytorycznym po stronie katolickiej i ewangelickiej istniała zgoda. „W dialogu ekumenicznym istnieją niewątpliwie też bariery” powiedział Wallacher. Profesor monachijskiej uczelni przedstawił daleko idące różnice, mówiąc, że szczególnie w naukach społecznych trudne jest budowanie na wspólnych fundamentach, ponieważ świat wschodni ma w tej dziedzinie bardzo małe doświadczenie. Także w aspekcie kryzysu nauki prawosławia nie mają zbyt wiele do powiedzenia. Wyeksponowanie różnic nie miało jednak na celu podjęcia działań przeciwko, ale za ekumeniczną wymianą poglądów. Ważne jest, jak zadeklarował

⁴⁹¹ *Abschlussbericht und Ergebnisse des 9. Petersburger Dialogs in Muenchen vom 14.-16. Juli 2009*, Muenchen 2009, <http://www.petersburger-dialog.de>, (18.10.2012).

⁴⁹² A. Rahr, N. Czerkesowa, *Zagadnienia do dyskusji grupy roboczej „Warsztaty przyszłości”*, Muenchen 2009, <http://www.petersburger-dialog.de>, (17.10.2012).

Wallander, budowanie wzajemnego zaufania między wyznaniami. „Dialog Petersburski dobrze temu służy”⁴⁹³.

Z inicjatywy grupy „Kościoły w Europie” zorganizowano wspólne nieszpory w monachijskim kościele św. Michała, a prowadzili je katolicki gospodarz świątyni, biskup Reinhard Marx, ewangelicki biskup krajowy Johannes Friedrich i przedstawiciel rosyjskiego kościoła prawosławnego, biskup Longin von Klin. Wspólna msza stała się precedensowym wydarzeniem i dowodem na pokonywanie barier kulturowych.

Na zakończenie należy powtórzyć słowa Michaiła Piotrowskiego, który stwierdził, że kryzys w mniemaniu niektórych został wymyślony i jest „wirtualnym trikiem”. Ale są też inne opinie, które głoszą, że dzisiaj świat zmienił się zasadniczo. Ludzie rozumni muszą przewidzieć i ustalić, jakie zmiany nadejdą. Można to uczynić jedynie w przypadku, kiedy nie damy kryzysowi szansy, żeby nas podzielił, lecz przeciwnie, zrobimy wszystko, żeby zmobilizował wspólne siły i zjednoczył ludzi. Są wskazania, że właśnie z takim przypadkiem mamy do czynienia. Dialog Petersburski w Monachium jest tego dobrym przykładem. Musimy wykorzystać szansę, aby się zjednoczyć. Podobną szansę już raz przegapiliśmy po rozpadzie systemu „zimnej wojny”⁴⁹⁴.

3.3. Edycja X - Jekaterynburg 1010

W centrum zainteresowań dziesiątego Dialogu Petersburskiego, który odbył się tym razem w azjatyckiej części Rosji u podnóża Uralu, znalazło się zagadnienie modernizacji gospodarki i jej skutków społecznych. Myślą przewodnią obrad było budowanie przyszłości na bazie wspólnej historii, a tematem przewodnim było niemieckie i rosyjskie społeczeństwo w następnym dziesięcioleciu⁴⁹⁵.

Podjęto również drażliwy temat, jakim było dramatyczne wydarzenie - zabójstwo Natalii Estemirowej, członkini organizacji praw człowieka *Memorial*, która została

⁴⁹³ R. Warmb-Seibel, *Auch die Kirchen beteiligten sich am „Petersburger Dialog”*, cyt. z wypowiedzi Johanna Wallachera, „Oekumene Aktuell“ z 28.07.2009.

⁴⁹⁴ A. Gorokhova, J. Jolkin, *Ergebnisse des Petersburger Dialogs und der Deutsch-Russischen Regierungskonsultationen in Muenchen*, cyt. z wypowiedzi Michaiła Piotrowskiego, „Stimme Russland“ z 23.07.2009.

⁴⁹⁵ 10. *Petersburger Dialog 2010 in Jakaterinburg*, Jakaterinburg 2010, <http://www.petersburger-dialog.de>, (19.10.2012).

porwana dokładnie przed rokiem w Czeczenii. Kanclerz Niemiec Angela Merkel przypomniała, że okoliczności i przyczyny zbrodni nie zostały jeszcze wyjaśnione. Prezydent Dmitrij Miedwiediew, który przed rokiem w czasie obrad Dialogu Petersburskiego w Monachium obiecał, że uczyni wszystko, co w jego mocy, żeby znaleźć i ukarać winnych, w swojej mowie powitalnej nie wspomniał o zabójstwie Estemirowej⁴⁹⁶.

Tymczasem rozpoczęły się obrady w zespołach roboczych. Pracami grupy „Polityka” kierowali: Jeans Paulus, kierownik oddziału Europa/Ameryka Północna *Konrad - Adenauer - Stiftung* i Władysław Terechow, a tematem dyskusji była europejska struktura bezpieczeństwa widziana z perspektywy Niemiec i Rosji⁴⁹⁷.

Na pytanie Nikołaja Jołkina w wywiadzie z Alexandrem Rahr dla gazety „Głos Rosji”, czy na forum Dialogu Petersburskiego omawiany jest nowy kurs polityki zagranicznej Rosji nastawionej na jeszcze większe zbliżenie z Zachodem, o którym mówił Dmitrij Miedwiediew, Alexander Rahr odpowiedział: „Z wypowiedzi Dmitrija Miedwiediewa wynika, że Rosja nie dąży do stworzenia unii z Chinami jako alternatywy dla Zachodu, ale potrzebuje lepszego współdziałania ze swoimi europejskimi partnerami. Temat ten omawiany był w grupach roboczych „Polityka” oraz „Warsztaty przyszłości”. Dla nas nie istnieje już pytanie, czy Rosja jest częścią Europy. Mówimy o tym, jak można Rosję najszybciej wkomponować w Europę przede wszystkim w zakresie gospodarczym”⁴⁹⁸.

Koniec konfrontacji i stałe pogłębianie kooperacji tworzą klimat wzajemnego zrozumienia i zaufania. W takiej atmosferze odbywały się dyskusje o realnych szansach stworzenia wspólnego, europejskiego systemu bezpieczeństwa. Jednocześnie uczestnicy debaty podkreślali z przykrością, że możliwości, które stworzył koniec „zimnej wojny” do dziś nie zostały w pełni wykorzystane⁴⁹⁹.

Zachowanie Zachodu względem Rosji po zakończeniu „zimnej wojny” wynikało z tego, że Rosja nadal utożsamiana była z byłym Związkiem Radzieckim i traktowana jako przeciwwaga dla NATO. Pomimo zakończenia „zimnej wojny” państwa zachodnie kontynuowały politykę konfrontacji, próbując „otoczyć” Rosję swoimi sojusznikami,

⁴⁹⁶ K. Holm, *Estemirowa-Mord wirft Schatten auf Petersburger Dialog*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung” z 15.07.2010.

⁴⁹⁷ J. Paulus, W. Terechow, *Organizacja prac grupy roboczej „Polityka”*, Jakaterinburg 2010, <http://www.petersburger-dialog.de>, (19.10.2012).

⁴⁹⁸ N. Jolkin, *Niemiecki politolog Alexander Rahr o „Petersburskim Dialogu”* cyt. z wypowiedzi Alexandra Rahr „Głos Rosji” z 14.07.2010. <http://polish.ruvr.ru/2010/07/14/12360012.html> (2010.10.14).

⁴⁹⁹ J. Paulus, W. Terechow, *Organizacja prac grupy roboczej „Polityka”*, Jakaterinburg 2010, <http://www.petersburger-dialog.de>, (19.10.2012).

byłymi republikami Związku Radzieckiego, wchłaniając je w struktury natowskie. Czas ten, czyli lata dziewięćdziesiąte został w dużej części bezpowrotnie utracony dla budowania wspólnych struktur mogących wspierać wzajemną współpracę Europy i Rosji.

Za powstałą nieufność odpowiedzialne są władze rosyjskie. Zachód nie zorientował się, że rosyjska demokracja została pogrzebana już podczas pierwszych wyborów parlamentarnych w grudniu 1993 roku, kiedy zamiast partii demokratycznych o władzę walczyli ultranacjoniści skupieni wokół Władimira Żyrinowskiego i byli komuniści. Zachód wspierał ponowny wybór Jelcyna na prezydenta w 1996 roku, pomimo że wybory te zostały zmanipulowane. Jelcyn nie spełnił pokładanych w nim nadziei, jego choroba serca, nadmierna skłonność do alkoholu, brak orientacji politycznej i utrata autorytetu prowadziły kraj w kierunku ponownej katastrofy⁵⁰⁰.

Uczestnicy dyskusji po niemieckiej stronie zgodzili się ze wstępną analizą, że od dwudziestu lat nie istniały tak dobre przesłanki do intensyfikacji niemiecko - rosyjskiej współpracy. Ten moment należało wykorzystać. Z niemieckiej perspektywy to Rosja i Unia Europejska odpowiedzialne są za stabilny, pokojowy i ekonomicznie prosperujący, dwubiegunowy porządek świata⁵⁰¹.

W tym kontekście należy dodać, że potrzeba współpracy istnieje w wielu sektorach. Pierwszym jest walka z rozprzestrzenianiem się broni masowej zagłady, co można ograniczyć jedynie poprzez zacieśnianie współpracy między Wschodem a Zachodem. Pierwszym krokiem w tym kierunku miało być przyznanie pokojowej Nagrody Nobla za rok 2009 prezydentowi Stanów Zjednoczonych Barackowi Husseinowi Obamie „za wysiłki w celu ograniczenia światowych arsenałów nuklearnych i pracę na rzecz pokoju na świecie”⁵⁰². Nagroda została przyznana z nadzieją na konkretne działania ze strony prezydenta USA na rzecz całkowitego światowego rozbrojenia. Pierwszym rozczarowaniem było nieprzystąpienie USA do Traktatu Ottawskiego.

Traktat Ottawski został uchwalony na konferencji dyplomatycznej w Oslo 18 września 1997 i wyłożony do podpisu w Ottawie między 3 - 4 grudnia 1997. Umowa weszła w życie 1 marca 1999. Była to konwencja o zakazie użycia, składowania, produkcji i przekazywania min przeciwpiechotnych oraz o zniszczeniu posiadanego arsenału broni. Była to ważna umowa międzynarodowa mająca na celu wyeliminowanie

⁵⁰⁰ A. Rahr, *Der kalte Freund*, Muenchen 2011, s.30.

⁵⁰¹ J. Paulus, W. Terechw, *Materiały z prac grupy roboczej „Polityka”*, Jakaterinburg 2010, <http://www.petersburger-dialog.de>, (19.10.2012).

⁵⁰² The Nobel Foundation, *The Nobel Peace Prize 2009*, <http://www.nobelprize.org>, (19.10.2012).

użycia min przeciwpiechotnych jako środka walki zbrojnej. Do tego traktatu nie przystąpiła też Rosja.

Kolejnymi sektorami międzynarodowego współdziałania są: modernizacja gospodarek, walka ze zmianami demograficznymi, pokojowe rozwiązywanie konfliktów światowych, wzmocnienie regionalnych i globalnych forów i struktur takich, jak: G8, G20, OSZE i UNO⁵⁰³.

Należy dodać, że budowa sieci powiązań pomiędzy Rosją, Niemcami, Unią Europejską, a Zjednoczonymi Stanami Ameryki mogłoby stanowić podstawą i stworzyć warunki do ustanowienia reguł i zasad funkcjonowania nowego europejskiego systemu bezpieczeństwa.

Naszej uwadze nie może uść wzrastająca pozycja Chin i jej coraz większa rola w światowym systemie gospodarczym i politycznym. Uczestnicy debaty postrzegali to jako szansę dla rozwoju nowych perspektyw, ale również jako wyzwanie, które postawione zostało przed Federacją Rosyjską jak również przed całą Unią Europejską. Podkreślono, że zaistniała sytuacja może przynieść korzyści jednej i drugiej stronie pod warunkiem zacieśnienia współpracy, bazującej na zaufaniu i otwartości.

W ramach dziesiątej edycji Dialogu Petersburskiego pod tym samym przewodnictwem co przed rokiem, obradowała również grupa robocza „Gospodarka”, która zajęła się problematyką perspektyw modernizacji, prywatyzacji i tworzenia klasy średniej⁵⁰⁴.

Rosyjski prezydent Miedwiediew wyraził chęć uaktywnienia rosyjskiej gospodarki z pomocą niemieckich firm. Kanclerz Merkel zareagowała żądaniem zmniejszenia biurokracji i rozszerzenia demokracji. Niewątpliwie Niemcy i Rosja chciałyby w przyszłości zwiększyć współpracę w zakresie wysokich technologii. Rosyjski prezydent Dmitrij Miedwiediew zaprosił niemieckie firmy do wzięcia udziału w modernizacji rosyjskiej gospodarki. Jako przykład podał budowę centrum inwestycyjnego firmy Siemens w Sokołkowie, które powstało według planów rządowych i miało być czymś w rodzaju *Silicon Valley*, czyli Doliny Krzemowej będącej centrum wysokich technologii w USA. Według Miedwiediewa „Niemcy są kluczem” do modernizacji gospodarki rosyjskiej, najważniejszym partnerem przed Francją, Włochami i innymi państwami Europy oraz przed USA. Miedwiediew jednocześnie zarzucał stronie niemieckiej, że

⁵⁰³ J. Paulus, W. Terechow, *Oświadczenie końcowe grupy roboczej „Polityka”*, Jakaterinburg 2010, <http://www.petersburger-dialog.de>, (19.10.2012).

⁵⁰⁴ K. Mangold, W. Golubjew, *Zagadnienia do dyskusji grupy roboczej „Gospodarka”*, Jakaterinburg 2010, <http://www.petersburger-dialog.de>, (19.10.2012).

istnieje dysproporcja we wzajemnych inwestycjach. Rosyjskie przedsiębiorstwa są zainteresowane udziałem w niemieckich firmach, zajmujących się wysokimi technologiami, jednak w tle tej współpracy jest niestety nieudany początek rosyjskich inwestycji w takich firmach, jak: Opel, Karstadt, czy Infineon⁵⁰⁵.

Należy przypomnieć, że według AwtoWAZ rada dyrektorów rosyjskiego koncernu omawiała z amerykańskim General Motors projekt wspólnej produkcji silników samochodowych w Rosji. Zgodnie z wcześniejszymi informacjami planowano przenieść wyposażenie fabryki silników koreańskiego Daewoo z Indii do Rosji. AwtoWAZ poinformował, że General Motors wystąpił jednak z nową, handlową propozycją sprzedaży Rosjanom fabryki silników Opla w niemieckim mieście Bochum. Do finalizacji umowy jednak nie doszło.

W roku 2009 rząd rosyjski uchwalił program prywatyzacyjny, który był częścią strategii całkowitej modernizacji rosyjskiej gospodarki. Nowa taktyka stawiała między innymi cele wzrostu konkurencyjności, transferu technologii i wspierania klasy średniej.

W tym czasie Rosja zgłosiła ciekawą propozycję, która po raz pierwszy pojawiła się podczas rozmów w ramach dziesiątej edycji Dialogu Petersburskiego – projekt budowy linii kolei magnetycznej, która miałaby połączyć Berlin z Moskwą. Rosjanie chcieli uruchomić szybkie pociągi z Moskwy przez Mińsk, Kuźnicę Białostocką do stolicy Niemiec jeszcze w 2011 roku. Na początek, nim zbudowana zostanie trasa kolejowa, czas przejazdu ma zostać skrócony do 25 godzin, a za dwa lata tylko do 16,5 godziny. Rosyjskie koleje RZD kupiły hiszpańskie wagony z systemem Talgo, zapewniające automatyczną zmianę rozstawu kół, co miało przyspieszyć przekroczenie polskiej granicy. Białorusini, korzystając z chińskich kredytów, już rozpoczęli modernizację swoich torów, natomiast kiedy uda się osiągnąć większą szybkość przejazdu po stronie polskiej, nie wiadomo⁵⁰⁶.

Dalsze inicjatywy nastąpiły w listopadzie 2010 roku, kiedy Władimir Putin przyjechał na forum gospodarcze do Berlina jako gość honorowy na zaproszenie „Sueddeutsche Zeitung” i wystąpił z propozycją utworzenia wolnych obszarów handlowych pomiędzy Unią Europejską a Rosją. To już po raz trzeci po wystąpieniach w 2001 roku w Bundestagu i podczas monachijskiej Konferencji Bezpieczeństwa w 2007 roku Putin na niemieckiej ziemi składa nową polityczną ofertę państwom

⁵⁰⁵ O. Metzger, *Merkel bei Medwedjew Russland setz auf deutsche Innovationen*, „Die Zeit” z 15.07.2012.

⁵⁰⁶ J. Wygnanowski, *Rosyjskie ekspresy u nas?*, „Eurogospodarka” z 08.10.2011, <http://www.eurogospodarka.pl>, (19.10.2012).

zachodnim. Prezydent Rosji streścił swoją propozycję następująco: Unia Europejska rozpoczęła proces deindustrializacji, Rosja natomiast modernizuje swoją bazę przemysłową i zdana jest na współpracę technologiczną z Zachodem. Rosja chce zostać zapleczem przemysłowym Europy, ale żeby tak się stało, musi mieć dostęp ze swoimi produktami do rynków Unii Europejskiej⁵⁰⁷.

Poza tymi inicjatywami grupa robocza „Gospodarka” zwróciła uwagę na następujące kluczowe zagadnienia: modernizację małych i średnich przedsiębiorstw jako podstawy zbilansowanego rozwoju, realizację polityki energetycznej wymagającą pakietów ustawodawczych, finansowanie ze środków państwa projektów naukowych uniwersytetów federalnych. Priorytetem i newralgicznym zagadnieniem jest także wkład w międzynarodową regulację w zakresie energii przedstawioną przez prezydenta Federacji Rosyjskiej Dmitrija Miedwiediewa. Ponadto zainteresowano się kontynuacją prac nad uzupełnieniem podstaw prawnych *Reglements*, jak również wzrostem efektywności pracy podmiotów federacyjnych z pomocą regionalnych centrów koordynacji⁵⁰⁸.

Na zakończenie uczestnicy debaty podkreślili pozytywne doświadczenia w obszarze modernizacji i obszarze zaopatrywania w energię przez firmy *Siemens*, *Wintershall*, oraz *RUDEA* przy współpracy z rosyjskimi przedsiębiorstwami z regionów *Swerdłowski* i *Czeljabski*⁵⁰⁹.

Skądinąd wiadomo, że rozwój społeczeństwa obywatelskiego w postsowieckiej Rosji przebiegał w skomplikowanych i problematycznych warunkach, co w wielu aspektach przełożyło się na jego dzisiejszy stan. Przejście do demokracji implikowało budowę nowego modelu stosunków pomiędzy państwem, a społeczeństwem, konieczność zmian w zarządzaniu państwem oraz równoczesny, realny rozwój niekomercyjnych instytucji i organizacji. W pierwszych latach rozwoju demokratycznej Rosji w tym zakresie osiągnięto wiele, niemal z niczego powstała infrastruktura społecznych inicjatyw.

Dalszy rozwój organizacji pozarządowych stał się tematem obrad grupy zajmującej się problematyką społeczeństwa obywatelskiego.

Jak uważa Alexander Rahr, organizacje pozarządowe tworzy się między innymi po to, żeby innym społeczeństwom pokazać przewagę liberalnego modelu życia

⁵⁰⁷ A. Rahr, *Der kalte Freund*, Muenchen 2011, s.64.

⁵⁰⁸ J. Paulus, W. Terechow, *Materiały z posiedzenia grupy roboczej „Polityka”*, Jakaterinburg 2010, <http://www.petersburger-dialog.de>, (19.10.2012).

⁵⁰⁹ Ibidem.

społecznego. W krajach, które dotknięte zostały transferem demokracji, organizacje pozarządowe postrzegane są jak, używając określenia Putina, „fundamentaliści w szacie dawnych wypraw krzyżowych”. Zamiast mieczem i krzyżem walczą one przeciwko złu nowoczesną bronią wolnego społeczeństwa informacyjnego, taką jak Facebook i Twitter⁵¹⁰.

W niemiecko - rosyjskich stosunkach istnieje cała obfitość projektów współpracy i spotkań na płaszczyźnie personalnej, jak również lokalnej. W warunkach, w jakich rozwija się Rosja, takie inicjatywy spotykają się często z niezrozumieniem albo nawet odrzuceniem. Dlatego spotkania grupy roboczej „Społeczeństwo obywatelskie” są areną, na której poszukuje się rozwiązań powstających problemów. Jednym z nich był krytyczny osąd nowej rosyjskiej uchwały o organizacjach pozarządowych, co doprowadziło do konfrontacji Dialogu Petersburskiego z Dumą i prezydentem Putinem, czego rezultatem było złagodzenie niektórych ograniczających swobodę działania, regulacji prawnych.

Uczestnicy forum skoncentrowali swoje prace na socjalnym aspekcie aktywności organizacji pozarządowych. Grupa poleciła Dialogowi Petersburskiemu rozważenie propozycji utworzenia niemiecko - rosyjskiego forum obywatelskiego, które miałyby wesprzeć organizacje pozarządowe i udzielić im pomocy w nagłych przypadkach sprzeczności interesów między tymi organizacjami i instytucjami państwowymi⁵¹¹.

Pomimo wielu obietnic Władimira Putina sprzed laty i tych składanych aktualnie przez Dmitrija Miedwiediewa działalność organizacji pozarządowych w Rosji pozostaje wciąż pod kuratelą władzy, co wynika z pewnych uprzedzeń i obaw o próbę narzucenia rosyjskiemu społeczeństwu „zachodniego” stylu życia.

Choć mogłoby się wydawać, że po dziesięciu latach działalności Dialogu Petersburskiego nie osiągnięto żadnych sukcesów w dziedzinie rozwoju społeczeństwa obywatelskiego w Rosji, to kiedy obserwujemy rzeczywistość nasuwają się inne wnioski. Przy okazji rozważań na ten temat należy wziąć przede wszystkim pod uwagę fakt, że twór ten w Rosji wcześniej nigdy nie istniał i nie miał szans na powstanie i rozwój, co uwarunkowane jest historycznie. Postępowanie w kierunku przeobrażania się rosyjskiego społeczeństwa w społeczeństwo obywatelskie jest niezwykle żmudne i długotrwałe. Biorąc pod uwagę nieprzychylność i nieufność władz, ograniczenia

⁵¹⁰ A. Rahr, *Der kalte Freund*, Muenchen 2011, s.37.

⁵¹¹ E. Studnitz, E. Pamfilowa, *Oświadczenie końcowe grupy roboczej „Społeczeństwo obywatelskie”*, Jakaterinburg 2010, <http://www.petersburger-dialog.de>, (19.10.2012).

wizowe i uwarunkowania prawne, proces ten będzie się wydłużał w czasie, ale nie może trwać w nieskończoność, choćby dlatego, że młode pokolenie, które dziś zaznało wolności, nigdy z niej nie zrezygnuje i będzie chciało poszerzać granice wolności. Praca Dialogu Petersburskiego pomimo wielu zewnętrznych ograniczeń była kamieniem milowym w uświadomieniu stronie rosyjskiej, jakie możliwości drzemią w społeczeństwie, jeśli tylko stworzy się warunki do wykorzystania jego potencjału i energii na pożytek społeczny. Ponadto działalność Dialogu Petersburskiego podąża w kierunku uświadomienia Rosjanom, że organizacje społeczne, które nieraz pozostają w opozycji do rządu i administracji, mogą też funkcjonować równolegle do nich i zajmować się problemami w interesie publicznym (środowisko, zdrowie, oświata i edukacja, demokracja i prawa obywatelskie).

W ramach obrad dziesiątej edycji Dialogu Petersburskiego i pod kierownictwem prof. dr Wilfreda Bergmanna, przedstawiciela sekretarza generalnego niemieckiego centrum wymiany akademickiej (DAAD) oraz prof. dr Igora Gorlińskiego, prorektora Państwowego Uniwersytetu w St. Petersburgu, spotkała się grupa robocza „Kształcenie, nauka i ochrona zdrowia”, która zajęła się tematem oczekiwań Rosjan w następnej dekadzie w obszarze kształcenia i nauki⁵¹².

Poza bezspornymi osiągnięciami związanymi z aktywną działalnością Forum *Koch - Meczников* grupa podjęła wiele innych, cennych inicjatyw, które zostaną zrealizowane w najbliższej przyszłości, między innymi: rozwinięcie współpracy w obszarze logistyki i transportu, których efektem ma być stworzenie szybkich połączeń między Rosją a państwami Europy Zachodniej, wsparcie w tworzeniu nowego prawa w istotnych obszarach konsumpcji i gospodarki, kontynuacja prac nad wspólną niemiecko - rosyjską książką do historii oraz jako nowy temat wspieranie współpracy w dziedzinie sportu⁵¹³.

W tym miejscu warto wspomnieć o inauguracji pierwszego rocznika studiów w centrum logistyki uniwersytetu w St. Petersburgu i Wiesbaden jesienią 2010 roku. Kolejnymi realizacjami w dziedzinie logistyki są projekty: „Rozwój infrastruktury w metropoliach” i projekt kolei magnetycznej Berlin - Moskwa. Sukcesem w dziedzinie opieki medycznej jest zaplanowana na czerwiec 2011 inauguracja działalności kliniki białaczki dziecięcej w Moskwie. Te i wiele innych inicjatyw z dziedziny nauki i

⁵¹² W. Bergmann, I. Gorlinski, *Zagadnienia do dyskusji grupy roboczej „Kształcenie”*, Jakaterinburg 2010, <http://www.petersburger-dialog.de>, (20.10.2012).

⁵¹³ Ibidem.

kształcenia, które zostały szeroko opisane, nie powstałyby bez bezpośredniego zaangażowania lub wsparcia członków grupy „Nauka i kształcenie” działającego w ramach Dialogu Petersburskiego.

Grupa robocza „Kultura” naciskała w Jekaterynburgu na szybkie podpisanie niedawno wynegocjowanej umowy o współpracy filmowej. Zespół zajął się również niemiecko - rosyjskimi projektami wystaw: „Czas brązu - Europa bez granic” i „Rosja i Niemcy, 1000 lat historii, sztuka i kultura”. W planach prac grupy znalazły się także dwie następne wystawy: „Drezno w Muzeum Ermitażu”, oraz „Niemiecki las - sztuka współczesna”, kontynuowane były również prace nad ochroną pomników i obiektów architektonicznych⁵¹⁴.

Na szczególną uwagę zasługuje zaplanowana na 2012/2013 rok wystawa: „Czas brązu - Europa bez granic”. Przygotowania do tej ekspozycji to ważny krok naprzód we wzajemnych stosunkach między Niemcami a Rosją. Minister kultury Niemiec Bernard Neumann i jego rosyjski odpowiednik Aleksander Avdeev podpisali podczas dwunastych niemiecko - rosyjskich konsultacji międzyrządowych w Jekaterinburgu oświadczenie, które miało się stać podstawą do zorganizowania wystawy w Rosji na przełomie 2012/2013 roku. Projekt ten został wcześniej przygotowany przez członków grupy „Kultura” pracujących w ramach Dialogu Petersburskiego.

Wystawa: „Czas brązu - Europa bez granic” miała przedstawić szerokiej publiczności dobra kultury, które zostały zagarnięte przez obie strony podczas drugiej wojny światowej, nie wyłączając *Beutekunst*, znajdującej się obecnie w rękach rosyjskich. Ustalono, że fachowcy z Niemiec będą mieli nieograniczony dostęp do eksponatów. Swoje zasoby miały udostępnić muzealne placówki z Moskwy i St. Petersburga a wśród nich muzeum Ermitażu z St. Petersburga i Muzeum Puszkina z Moskwy oraz Historyczne Muzeum Moskwy.

Niewątpliwie to ważne wydarzenie kulturalne i społeczne nie jest rozwiązaniem problemu zagarnięcia i przywłaszczenia dóbr kultury, o którym była mowa we wcześniejszej części pracy, ale może być pierwszym krokiem do nawiązania współpracy w tej kwestii oraz do wszczęcia rozmów o możliwościach zwrotu zagarniętych dzieł sztuki.

Należy dodać, że według prawa międzynarodowego, dobra kultury zagarnięte podczas okupacji kraju, podlegają zwrotowi. Niestety, prawo to nie jest przestrzegane.

⁵¹⁴ H. Parzinger, M. Piotrowski, *Oświadczenie końcowe grupy roboczej „Kultura”*, Jakaterinburg 2010, <http://www/petersburger-dialog.de>, (20.10.2012).

Hermann Parzinger, prezydent fundacji Dziedzictwa Kultury Pruskiej, otwierając obrady grupy roboczej „Kultura”, zauważył, że jeśli chcemy rozwijać współpracę między Niemcami a Rosją, musimy zmienić wzajemne oczekiwania i rozszerzyć wiedzę o sobie⁵¹⁵. Te słowa należy rozumieć jako próbę redukcji napięć, jakie powstawały podczas dyskusji o zagarniętych dobrach kultury, jak również jako zaproszenie do udziału w długotrwałym procesie, polegającym na wypracowaniu wzajemnego zrozumienia, poprzez tłumaczenie zawilości we wspólnej historii.

Prace grupy wniosły duży wkład w proces łączenia Rosji z Zachodem. Kultura nie zna granic, nie zna uprzedzeń, jest wartością wyższą i to właśnie kulturę należy postrzegać jako element łączący w budowaniu trwałych wzajemnych relacji między Niemcami a Rosją. Na koniec trzeba wspomnieć, że grupa podjęła również działania, których celem było rozwinięcie współpracy w pomijanej do tej pory, ale jakże ważnej dziedzinie kultury, jaką jest muzyka. Efektem tej współpracy jest inicjatywa „Figaro na Dalekim Wschodzie”, dzięki której, po sukcesie opery „Czarodziejski flet” wystawionej w Władywostoku w 2009 roku, planowane są dalsze przedsięwzięcia. Pojawił się również projekt utworzenia wspólnej niemiecko - rosyjskiej orkiestry⁵¹⁶.

Na płaszczyźnie bilateralnej ważną rolę odgrywają opiniotwórcze media. Grupa robocza zajmująca się mediami kontynuowała debatę na temat stworzenia ramowych warunków dla dziennikarstwa „jakościowego” w obu krajach.

Jednogłośnie stwierdzono, że różnice w podejściu do problemów nie są już tak znaczące, jak na początku prac grupy w ramach posiedzeń Dialogu Petersburskiego. Rewolucja cyfrowa w mediach zmieniła całkowicie charakter produkcji oraz sposób wydawania i użytkowania publikacji w obu państwach. Z jednej strony digitalizacja rozszerzyła wolność i możliwości mediów, z drugiej strony pojawiło się obniżenie jakości dziennikarstwa⁵¹⁷.

Oprócz tworzenia fundacji mających wspierać tworzenie niezależnego dziennikarstwa, grupa zajęła się w dalszej pracy tematem kształcenia dziennikarzy w ramach pilotowanych przez grupę *Master of Communication and Journalism* na Uniwersytecie Łomonosowa i w rosyjsko - niemieckim Instytucie Publicystyki⁵¹⁸.

⁵¹⁵ H. Parzinger, *Deutsch - russische Bronzezeit - Ausstellung besiegelt*, „Freie Presse“ z 15.07.2010.

⁵¹⁶ H. Parzinger, M. Piotrowski, *Oświadczenie końcowe grupy roboczej „Kultura”*, Jakaterinburg 2010, <http://www.petersburger-dialog.de>, (20.10.2012).

⁵¹⁷ M. Rutz, S. Mironjuk, *Oświadczenie końcowe grupy roboczej „Media”*, Jakaterinburg 2010, <http://www.petersburger-dialog.de>, (20.10.2012).

⁵¹⁸ Ibidem.

„Rosja jest z pewnością lepsza, niż opinia o niej”⁵¹⁹. Taki pogląd przedstawia Alexander Rahr w swojej książce „Der kalte Freund”. Rosja może dużo więcej, czego dowodem są fakty i liczby podawane przez autora. Rosja w czasie kryzysu radzi sobie lepiej, niż państwa zachodnie, bezrobocie jest na umiarkowanym poziomie, a bankrutującym firmom z pomocą przychodzi państwo.

Uczestnicy debaty doszli do wniosku, że dla zabezpieczenia niezależnego dziennikarstwa należy stworzyć nowe modele jego finansowania, pomimo różnych uwarunkowań w obu państwach. Wypracowanie innych, nowatorskich sposobów finansowania miało się stać wyzwaniem dla członków grupy „Media” i dla debat w ramach Dialogu Petersburskiego. Możliwy do realizacji byłby model fundacji, który zapewniłby niezależność od państwa, a z drugiej strony zagwarantowałby środki na prowadzenie działalności dziennikarskiej⁵²⁰.

Poza tym grupa podkreśliła konieczność rozwijania współpracy naukowej wspomagającej działalność dziennikarską. Nadal wspierane miały być studia dziennikarskie oraz realizowano by zainicjowane projekty pilotażowe, np. *Master of Communication and Journalismus* na Uniwersytecie Łomonosowa i w rosyjsko – niemieckim Instytucie Publicystyki⁵²¹.

Podczas X edycji Dialogu Petersburskiego obradowała także grupa robocza „Warsztaty przyszłości”, którą od początku kieruje Alexander Rahr. Na pytanie, co znalazło się w centrum dyskusji uczestników Dialogu Petersburskiego w Jekaterynburgu, Rahr odpowiada: „Omawiamy tematy jubileuszy w 2010 roku: 65 lat od zakończenia II wojny światowej, 25 lat pieriestrojki, a także inne jubileusze, jak na przykład dwudziestolecie zjednoczenia Niemiec czy początek polityki wschodniej kanclerza Brandta 40 lat temu. Zatem kwestii do omówienia nie brakuje. „Warsztaty przyszłości” mają zamiar przedłożyć konkretne propozycje w zakresie zwalczania stereotypów myślenia o przeszłości. Chcemy doprowadzić do „historycznego rozbrowienia”, aby historyczne wydarzenia XX wieku nie były już dłużej rozpatrywane w negatywnym sensie, ale jako nauka i wskazówka na przyszłość z punktu widzenia

⁵¹⁹ A. Rahr, *Der kalte Freund*, Muenchen 2011, s.158.

⁵²⁰ M. Rutz, S. Mironjuk, *Oświadczenie końcowe grupy roboczej „Media”*, Jakaterinburg 2010, <http://www.petersburger-dialog.de>, (20.10.2012).

⁵²¹ Ibidem.

rozwoju stosunków pomiędzy państwami w XXI wieku. Już wysunęliśmy konkretne propozycje, które zostaną przedstawione prezydentowi Rosji i kanclerz Niemiec”⁵²².

Podczas dyskusji grupy „Warsztaty przyszłości”, która w Jekaterynburgu obradowała nad tematem „Różne lub wspólne obchody jubileuszy 2010?” pojawiło się pytanie, czy do wspólnego dialogu między Niemcami a Rosją nie powinny być dopuszczone również inne nacje. Pytanie to zadałem również podczas mojego pobytu w siedzibie Dialogu Petersburskiego w Berlinie, mając na myśli w szczególności plany dotyczące redagowania wspólnej niemiecko - rosyjskiej książki do historii, która, biorąc pod uwagę miejsce, jakie w historii Niemiec i Rosji zajmowała Polska, bez konsultacji polskich historyków nie będzie obiektywna. W odpowiedzi dowiedziałem się, że w tej sprawie prowadzone są rozmowy na szczeblu ministerialnym.

„Religia w szkole jako czynnik innowacyjnego rozwoju” to temat, którym zajęła się grupa robocza „Kościoły w Europie”, a pracom przewodniczyli: dr Johannes Oeldemann, dyrektor instytutu ekumenicznego *Johann - Adam - Moehler*, oraz ksiądz Filipp (Riabych), zastępca przewodniczącego moskiewskiego patriarchatu. Grupa zajęła się zagadnieniem nauczania etyki i religii w szkołach. Podłożem do dyskusji było obowiązkowe wprowadzenie odpowiedniego przedmiotu, które w sierpniu 2009 roku zarządził prezydent Miedwiediew. Od kwietnia 2010 roku uczennice i uczniowie klas czwartych - najpierw w 19 regionach Rosyjskiej Federacji - muszą zdać egzamin z wybranego przedmiotu, takiego jak: podstawy kultury prawosławnej, podstawy kultury muzułmańskiej, podstawy kultury buddyjskiej, podstawy kultury żydowskiej, podstawy kultury religijnej świata lub podstawy światowej etyki⁵²³.

W nawiązaniu do aktualnej debaty o sposobie realizacji tego projektu grupa zaproponowała współpracę ekspertów z Rosji i Niemiec w celu wymiany doświadczeń z zakresu zajęć z przedmiotu „religia - wartości - etyka” w szkołach państwowych⁵²⁴.

„Rosjanie idą” - tak zatytułował niedawno swój artykuł znany niemiecki magazyn, krytycznie wypowiadając się o nowoczesnym rosyjskim społeczeństwie. Obciążenia wynikającą z niełatwej historii obu krajów i silne uprzedzenia towarzyszą naszym społeczeństwom do dziś. Tym ważniejsze są i małe, i duże kroki w poczynaniach

⁵²² N. Jolkin, *Niemiecki politolog Alexander Rahr o „Petersburskim Dialogu”* cyt. z wypowiedzi Alexandra Rahr „Głos Rosji” z 14.07.2010. <http://www.polish.ruvr.ru>, (20.10.2012).

⁵²³ J. Oeldemann, F. Rjabych, *Oświadczenie końcowe grupy roboczej „Kościoły w Europie”*, Jekaterynburg 2010, <http://www.petersburger-dialog.de>, (20.10.2012).

⁵²⁴ Ibidem.

rządów, organizacji, stowarzyszeń i pojedynczych osób zmierzające do osiągnięcia zrozumienia w pojednaniu społeczeństw oraz propagowania partnerskich i przyjacielskich inicjatyw.

Właśnie takie małe i duże kroki poczynione zostały podczas dziesięciu lat pracy forum „Dialog Petersburski”. Pomimo trudności i czasami niespełnionych oczekiwań prace poszczególnych grup w większym lub mniejszym stopniu wniosły pozytywny wkład w budowę stosunków niemiecko - rosyjskich.

V. Społeczna i polityczna integracja współpracy dwustronnej Niemiec z innymi państwami

1. Polityka bezpieczeństwa i współpraca gospodarcza jako filary wzajemnych relacji w stosunkach Niemiec i USA

Polityka transatlantycka podobnie jak polityka europejska była najważniejszym filarem zagranicznej polityki Niemiec po II wojnie światowej. Europa Zachodnia, a w szczególności Niemcy Zachodnie miały w amerykańskiej strategii ograniczenia radzieckich wpływów ważną rolę do spełnienia. Geopolitycznie terytorium Niemiec Zachodnich stanowiło ważną strefę ochrony przed wpływami radzieckiego komunizmu. Było ono przecież ważnym elementem amerykańskiej strategii politycznej w rywalizacji z ZSRR. Tak więc u podstaw zachodnioniemieckiej polityki atlantyckiej legło „powstrzymywanie komunizmu”⁵²⁵.

Uchwalony przez Kongres Stanów Zjednoczonych 3 kwietnia 1948 roku plan *European Recovery Program*, znany powszechnie pod nazwą „Plan Marshalla” zakładający pomoc gospodarczą dla krajów zachodniej Europy, był zatem kolejnym koniecznym elementem scalającym współpracę między USA a Niemcami.

System bezpieczeństwa transatlantyckiego, który powstał w okresie „zimnej wojny”, stał się gwarantem niezależności zachodniej części Niemiec. Okazało się to nieodzowne, zwłaszcza wobec zagrożenia ze strony ZSRR, który kontrolując część wschodnią, był zainteresowany rozszerzeniem swych wpływów na cały obszar kraju. Dla RFN dobre stosunki z USA stawały się więc racją stanu⁵²⁶.

We współczesnej historii polityka bezpieczeństwa i ściśle związane z nią porozumienie transatlantyckie z USA stanowią obok integracji europejskiej drugi ważny kierunek polityki zagranicznej Niemiec. Po 1990 roku uległa ona znacznym przeobrażeniom, stawiając przed zjednoczonymi Niemcami wiele nowych wyzwań i celów⁵²⁷.

⁵²⁵ S. Sulowski, *Uwarunkowania i główne kierunki polityki zagranicznej RFN*, Warszawa 2002, s. 176.

⁵²⁶ Ibidem, s. 177.

⁵²⁷ E. Cziomer, *Polityka Zagraniczna Niemiec*, Warszawa 2005, s. 127.

Po zjednoczeniu Niemiec stosunki niemiecko - amerykańskie można podzielić na trzy okresy. Pierwszy to czas podtrzymania stosunków i dopasowania ich do nowych realiów politycznych zaistniałych po rozpadzie bloku wschodniego. Okres ten kończyło dojście do władzy „czerwono - zielonej” koalicji w Niemczech w 1998 roku oraz atak terrorystyczny na WTC w 2001 roku. Drugą fazę zdefiniowała wojna w Iraku i niechęć do niej przywódców Niemiec wywodzących się z pokolenia buntu końca lat sześćdziesiątych. Był to „chłodny” okres we wzajemnych relacjach. Etap trzeci zaczął się po dojściu do władzy chadeków w 2005 roku, które zapoczątkowało „ocieplenie” i intensyfikację wzajemnych kontaktów. Wydarzenie to dało impuls do podjęcia prób budowania nowych, racjonalnych stosunków w oparciu o pragmatyczny sojusz⁵²⁸.

Także w ujęciu syntetycznym politykę Niemiec wobec USA po 1990 roku można rozpatrywać na trzech płaszczyznach: po pierwsze, w kontekście regionalnym jako strategiczne partnerstwo z USA w ramach Sojuszu Północnoatlantyckiego (NATO), po drugie, na płaszczyźnie dialogu i współpracy EU - USA sformalizowanych w ramach Agendy Transatlantyckiej oraz po trzeciej, na płaszczyźnie stosunków dwustronnych⁵²⁹.

W wymiarze bilateralnym celem niemieckiej polityki zagranicznej wobec USA jest podtrzymywanie i intensyfikowanie dialogu i pogłębianie konkretnej współpracy na wielu płaszczyznach, zarówno politycznej, gospodarczej, jak i społecznej.

Najważniejszym kierunkiem bilateralnych stosunków politycznych jest Sojusz Północnoatlantycki. Współpraca Niemiec i USA w dziedzinie bezpieczeństwa ma znaczny zasięg i jest intensywna, szczególnie w zwalczaniu międzynarodowego terroryzmu. Razem z członkami sojuszu Niemcy pomagają w rozwiązywaniu konfliktów na całym świecie, choćby w Afganistanie, na Bałkanach i na Bliskim Wschodzie poprzez zaangażowanie militarne, jak również wkład cywilny, na przykład pomoc przy odbudowie sił policyjnych czy też wspieranie dalszego rozwoju⁵³⁰.

NATO pozostanie również nieodzowne w przyszłości dla zapewnienia bezpieczeństwa europejskiego. Jest to jedyna organizacja, która nie tylko może zagwarantować bezpieczeństwo i stabilność swoim członkom, ale ponadto spełnia także

⁵²⁸ S. Schmidt, G. Hellmann, R. Wolf, *Handbuch zur deutschen Aussenpolitik*, Wiesbaden 2007, s. 353.

⁵²⁹ E. Cziomer, *Polityka Zagraniczna Niemiec*, Warszawa 2005, s. 135.

⁵³⁰ *Politische Beziehungen*, Auswaertiges Amt – Beziehungen zwischen den USA und Deutschland, <http://www.auswaertiges-amt.de>, (15.10.2012)

funkcję stabilizującą w całej Europie⁵³¹. Dowodem na to jest chęć przystąpienia do sojuszu państw Europy Wschodniej po rozpadzie bloku komunistycznego.

Wspomniane wyżej zacieśnione kontakty przedstawicielstw rządowych obu państw podkreślane są regularnymi wizytami kanclerza Niemiec i członków jego gabinetu w USA. Znaczny wpływ na to może mieć fakt, że według najnowszych badań z 2010 roku 15,2 procent respondentów przyznaje się do posiadania niemieckich korzeni.

Po 2001 roku najważniejszą sferą współpracy politycznej między Niemcami a Rosją jest walka z międzynarodowym terroryzmem. Bez wątpienia autorem tej strategii jest USA, ale jej skuteczne wdrożenie nie byłoby możliwe bez pomocy sojuszników. Niemcy, jak już wcześniej wspomniano, były i są jednym z kluczowych partnerów Stanów Zjednoczonych w walce z globalnym terroryzmem i jednym z filarów współpracy transatlantyckiej w zakresie bezpieczeństwa wewnętrznego. Potwierdzenie tej opinii znalazło się w raporcie departamentu Stanu USA - „Wzorce globalnego terroryzmu 2002”. „Niemcy są aktywnym i niezwykle ważnym (*critically important*) uczestnikiem globalnej koalicji przeciwko terroryzmowi. Wysiłki tego kraju stanowiły cenny wkład w zwalczanie terrorystów wewnątrz i poza niemieckim terytorium”⁵³².

Na płaszczyźnie gospodarczej kontakty niemiecko - amerykańskie rozwijają się modelowo. Z niemieckiej inicjatywy z 2007 roku powołano do życia *Transatlantic Economic Partnership*. Wynikające z niej powstanie Transatlantyckiej Rady Gospodarczej otworzyło nowe perspektywy. USA są dzisiaj najważniejszym partnerem handlowym Niemiec poza Unią Europejską, a Niemcy najważniejszym partnerem handlowym USA w Europie. Mierząc całkowity przepływ towarów (import + export), Niemcy w stosunkach gospodarczych z USA zajmują piąte miejsce po Kanadzie, Chinach, Meksyku i Japonii. Z kolei w Niemczech wymiana towarowa z USA jest na czwartym miejscu po Francji, Holandii i Chinach. Całkowita wymiana towarowa między obu krajami w 2010 roku osiągnęła sumę 130,9 miliardów dolarów⁵³³. Ponadto oba państwa są dla siebie ważnymi partnerami inwestycyjnymi: całkowita wartość inwestycji w 2010 wyniosła 317 miliardów dolarów⁵³⁴. Amerykańskie inwestycje w Niemczech w 2010 roku wzrosły w porównaniu z rokiem poprzednim o 9,4%⁵³⁵. Również niemieckie bezpośrednie inwestycje w USA w roku 2010 wyniosły 212

⁵³¹ W. Schaeuble, R. Seiters, *Aussenpolitik im 21. Jahrhundert: Die Thesen der Jungen Ausserpolitiker*, Bonn 1996, s. 23.

⁵³² U.S. Department of State, *Patterns of Global Terrorism April 2002, 2003*, s. 42-43.

⁵³³ Źródło: Department of Commerce, Bureau of Economic Analysis.

⁵³⁴ Ibidem.

⁵³⁵ Ibidem.

miliardów dolarów. Tym samym Niemcy są piątym największym inwestorem w USA po Wielkiej Brytanii, Japonii, Holandii i Kanadzie⁵³⁶.

Również w dziedzinie kultury powiązania między państwami niemieckim a USA rozwijają się w wielu kierunkach. Corocznie przez Atlantyk podróżują setki tysięcy Niemców – turystów, uczestników licznych programów wymiany międzynarodowej, a także artyści, uczniowie i studenci. Niemcy cenią sobie „*American way of life*”, która rozpowszechniła się w ich kraju. Niemały wpływ na to miał fakt, że po II wojnie światowej mieszkało w Niemczech ok. 17 mln amerykańskich żołnierzy. Język niemiecki po hiszpańskim i francuskim jest trzecim językiem obcym, którego uczą się Amerykanie w prywatnych szkołach drugiego stopnia, w college’ach oraz na uniwersytetach⁵³⁷.

Pojęcie zagranicznej polityki Niemiec w dziedzinie kultury i nauki nie da się przełożyć na politykę USA w tej dziedzinie. Niemiecka kultura jest społeczeństwu amerykańskiemu obca. Wspieranie kultury jest w pierwszym rzędzie zadaniem społeczeństwa, a nie rządu. Bez mecenatu rozwój kultury i nauki jest niemożliwy. Państwowy udział w wydatkach na kulturę wynosi zaledwie 13%. Prywatne zbiórki finansują 43%, a koncerny zajmujące się kulturą zagospodarowują same pozostałe 44%⁵³⁸. Fakt ten wynika z specyfiki udziału państwa w życiu społecznym w USA.

W stosunkach Niemcy - USA dominują dwa aspekty: polityka i gospodarka. Między obu krajami nie powstało jednak forum, które kompleksowo zajmowałoby się rozwojem poszczególnych dziedzin, ponieważ specyfika funkcjonowania amerykańskiego systemu kładzie większy nacisk na działania pragmatyczne i doraźne. Nigdy też w powojennej rzeczywistości kraje te nie stanęły do walki przeciw sobie, więc nie zaistniała również potrzeba odbudowywania wzajemnych relacji. Kontakty między Niemcami a USA pomimo czasami odmiennych stanowisk w stosunku do kluczowych problemów współczesnego świata są rozbudowane i oparte w głównej mierze na wymianie gospodarczej, która w rozumieniu tak polityki niemieckiej, jak i amerykańskiej jest główną drogą do zacieśniania kontaktów na płaszczyźnie społecznej.

⁵³⁶ *Wirtschaftliche Beziehungen*, Auswaertiges Amt – Beziehungen zwischen den USA und Deutschlad, <http://www.auswaertiges-amt.de>, (15.10.2012).

⁵³⁷ *Kulturelle Beziehungen*, Auswaertiges Amt – Beziehungen zwischen den USA und Deutschlad, <http://www.auswaertiges-amt.de>, (15.10.2012).

⁵³⁸ *Kultur- und Bildungspolitik*, Auswaertiges Amt – Beziehungen zwischen den USA und Deutschlad, <http://www.auswaertiges-amt.de>, (15.10.2012).

2. Traktat Elizejski jako przykład integracji Niemiec i Francji na rzecz wspólnej Europy

Niemiecko - francuskie antagonizmy w starym europejskim systemie państwowym XIX wieku niemal doprowadziły Europę w pierwszej połowie XX wieku do samozagłady w dwóch wojnach światowych. W końcowym efekcie doszło do podziału Niemiec i Europy. Po drugiej wojnie światowej przezwyciężenie tej niemiecko - francuskiej dziedzicznej wrogości było fundamentem nowej Europy, która miała być oparta już nie na równowadze mocarstw w celu obrony przeciwko jednemu z nich, tylko na integracji ekonomicznych i strategicznych interesów państw zachodnich we wspólnych europejskich instytucjach⁵³⁹.

Należy pamiętać, że oprócz integracji europejskiej zapoczątkowanej w 1957 roku, która zakładała głównie ekonomiczne scalenie państw środkowej Europy, ważne było zapobieżenie dalszym wojnom w tym rejonie świata. Taki rozwój zdarzeń w Europie popierały również Stany Zjednoczone. Tak rząd Trumana, jak i Eisenhowera uznawały, że zjednoczona Europa będzie czymś w rodzaju antidotum na ewentualne kolejne dążności do samounicestwienia.

Utworzenie EWG wyznaczyło plany dalszej integracji. Na przełomie lat pięćdziesiątych i sześćdziesiątych Republika Bońska dalej aktywnie popierała ideę przyspieszenia integracji w kierunku stworzenia unii politycznej i opowiadała się za poszerzeniem wspólnoty. Te usiłowania były jednak blokowane przez Charles'a de Gaulle'a, który lansował ideę integracji europejskiej w wersji „Europy ojczyzn”, a więc współpracy politycznej suwerennych państw po przewodnictwem Francji, bez potrzeby tworzenia struktur ponadnarodowych⁵⁴⁰.

Polityka Charles'a de Gaulle ukierunkowana była głównie na tworzenie przeciwwagi dla rosnącej w drugiej połowie XX wieku potęgi USA. Niechęć Stanów Zjednoczonych do Francji za jej kolaboracyjną postawę w czasie II wojny światowej oraz dążenie Francji do odbudowy utraconej tożsamości narodowej spowodowały, że to właśnie wroga polityka wobec USA i niechęć do uczestnictwa w strukturach Sojuszu Atlantyckiego stały się wewnętrznym czynnikiem politycznym mającym na celu przywrócenie wiary we własne państwo.

⁵³⁹ J. Fischer, *Die rot-grüne Jahre*, Koeln 2007, s. 87.

⁵⁴⁰ S. Sulowski, *Uwarunkowania i główne kierunki polityki zagranicznej RFN*, Warszawa 2002, s. 150.

Te dwie różne wizje wspólnej Europy propagowane przez przywódców Francji i Niemiec paradoksalnie nie doprowadziły do rozłamu, a nawet przeciwnie, silna pozycja tak de Gaulle, jak i Konrada Adenauera przyczyniły się do wzmocnienia integracji.

Kompromisem ze strony obu wielkich polityków była inicjatywa uregulowania stosunków dwustronnych i włączenie ich w ramy europejskie. Warto przypomnieć o tym, że Konrad Adenauer już bezpośrednio po zakończeniu wojny myślał o niemiecko - francuskim zbliżeniu w formie bilateralnej współpracy. Symptomatyczne jest, że na ogłoszenie pojednania niemiecko - francuskiego w formie traktatu trzeba było czekać aż kilkanaście lat.

Niemiecko - francuski traktat z 22 stycznia 1963 roku był na początku kontrowersyjnym elementem w polityce na rzecz integracji europejskiej. Wymowa traktatu w pierwotnej wersji nie odpowiadała wizji dalszego pogłębiania i poszerzania EWG. W Bonn opozycja wraz z częścią koalicji rządowej podjęły działania mające na celu osłabienie czysto bilateralnego znaczenia traktatu i nadanie mu wymiaru europejskiego⁵⁴¹.

Oficjalna nazwa traktatu brzmiała: *Traktat między RFN i Republiką Federalną o niemiecko – francuskiej współpracy*. Francja i RFN, mając na uwadze potrzebę pojednania, skoncentrowały się na ustanowieniu politycznej infrastruktury współpracy, w tym nowego, jak na owe czasy, typu mechanizmu konsultacji politycznych, oraz na ustaleniu konkretnego programu działań w trzech dziedzinach: sprawach zagranicznych, obronnych oraz wychowania i młodzieży. Ponadto został skonstruowany sprawny system implementacji oraz mechanizm jego nadzoru. Traktat był zwięzłym dokumentem, ale przebijał z niego pragmatyzm i wola porozumienia, pojednania oraz wspólnego działania w sprawach nie tylko bilateralnych, lecz europejskich oraz międzynarodowych. Wypracowany mechanizm konsultacji odegrał i odgrywa istotną rolę w procesie integracji europejskiej⁵⁴².

Traktat Elizejski podpisany został w Paryżu i przewidywał regularne konsultacje szefów państw i rządów, ministrów spraw zagranicznych i obrony, szefów sztabów generalnych i ministrów do spraw młodzieży oraz wysokich urzędników obu ministerstw spraw zagranicznych.

⁵⁴¹ Ibidem.

⁵⁴² S. Sulowski, *Krytycznie o Traktacie o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy z 1991 r.* Zob. W. Góralski, *Przełom i wyzwanie. XX lat polsko – niemieckiego Traktatu o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy 1991 – 2011*, Warszawa 2011, s. 329.

Odtąd współpraca z Francją należała obok szczególnych stosunków z USA, do zasadniczych priorytetów polityki zagranicznej Niemiec, miała także ogromny wpływ na politykę integracji zachodnioeuropejskiej dawnej RFN do 1989 roku oraz na politykę integracji europejskiej zjednoczonych Niemiec od 1990 roku⁵⁴³.

Z czasem postanowienia traktatu zostały doprecyzowane i tak między 1988 - 1989 z okazji 25 - lecia traktatu, rozszerzono go o umowy między niemiecko - francuską radą finansów i gospodarki, niemiecko - francuską radą środowiska, oraz niemiecko - francuską radą obrony i bezpieczeństwa (*DFVSR*). Z *DFVSR* została utworzona niemiecko - francuska brygada, z której pochodzi eurokorpus utworzony w 1993 roku. Również po podpisaniu Traktatu Nicejskiego w 2001 roku Niemcy i Francja chciały zintensyfikować nieformalną wymianę informacji na najwyższych szczeblach europejskich i międzynarodowych. To doprowadziło do utworzenia tzw. „spotkań w Blaesheim”⁵⁴⁴, czyli nieformalnych spotkań kanclerza Niemiec z francuskim prezydentem. Pierwsze odbyło się 31 stycznia 2001 roku w alzackim mieście Blaesheim. Spotkania bez sztywnego porządku obrad odbywające się w małym gronie mają na celu nieformalną wymianę informacji oraz ustalenie strategii postępowania w stosunku do najważniejszych kwestii europejskich, międzynarodowych i bilateralnych.

Intensywność i różnorodność współpracy Niemiec z Francją nie ma odniesienia w stosunkach międzynarodowych. Podstawę tej współpracy stanowi Traktat Elizejski, który był przez lata systematycznie rozszerzany. 22 stycznia 2003 roku z okazji 40 rocznicy Traktatu Elizejskiego nastąpiło podpisanie wspólnego oświadczenia, które wprowadziło stosunki niemiecko - francuskie na wyższy poziom współpracy w imię odpowiedzialności za Europę.

Traktat z 22 stycznia 2003 roku zastąpił pełnomocników komisji odpowiedzialnych za przygotowania niemiecko - francuskich spotkań na szczycie, które zostały zainicjowane przez Traktat Elizejski. Pod numerem 41. oświadczenia czytamy o statusie i zadaniach pełnomocnika, który jako wybitna osobistość może pełnić funkcje przy kanclerzu Niemiec/prezydencie Francji i dysponować odpowiednimi strukturami w Ministerstwie Spraw Zagranicznych. Pełnomocnik ma koordynować przygotowania,

⁵⁴³ E. Cziomer, *Polityka Zagraniczna Niemiec*, Warszawa 2005, s. 120.

⁵⁴⁴ *Geschichte der deutsch-französischen Zusammenarbeit*, Deutsch-französische Jahr 50 Jahre Elysee-Vertrag, <http://www.deutschland-frankreich.diplo.de/>, (23.10.2012).

realizację i dalsze prace nad postanowieniami politycznego gremium decyzyjnego, jak również kierować zbliżeniem obu państw do gremiów europejskich⁵⁴⁵.

W ramach niemieckiej polityki federalnej i francuskiej polityki decentralizacyjnej rola pełnomocnika została rozszerzona o działalność na płaszczyźnie lokalnej. Jako dowód współpracy ponad granicami utworzone zostały tzw. eurodystrykty. Pierwszy z nich Strassburg - Ortenau powstał 17 października 2005 roku⁵⁴⁶.

I tak regularnie wyznaczani są pełnomocnicy, którzy odpowiadają za całokształt prac między innymi w takich dziedzinach i strukturach, jak: kultura, niemiecko - francuskie warsztaty młodzieży, niemiecko - francuska rada obrony i bezpieczeństwa. Do ważniejszych tematów, które podejmują obie strony, zaliczyć możemy: politykę zewnętrzną i politykę bezpieczeństwa, wolność, bezpieczeństwo i prawo, dynamikę gospodarczą i konkurencyjność międzynarodową, kulturę i media, kształcenie, edukację, nauczanie języka kraju partnerskiego, młodzież i sport, politykę ochrony środowiska i długofalowego rozwoju, politykę socjalną i solidarnościową, regiony i wspólnoty⁵⁴⁷.

W ramach obchodów 40 rocznicy Traktatu Elizejskiego datę 22 stycznia ustalono w obu krajach Dniem Niemiecko - Francuskim, w którym przyznawana będzie nagroda *Adenauer - de Gaulle - Preis* za wybitne działania na rzecz pogłębiania przyjaźni niemiecko - francuskiej.

Traktat Elizejski, a zwłaszcza jego rozszerzenie z 22 stycznia 2003 roku, stanowi wzorcowy przykład współpracy na rzecz rozwoju społeczeństwa obywatelskiego. Oba kraje tak mocno doświadczone przez dwie wojny światowe, w których przyszło im walczyć po przeciwnych stronach, stworzyły szereg powiązań instytucjonalnych oraz na płaszczyźnie obywatelskiej. To sprawiło, że dziś Niemcy i Francja są nie tylko siłą napędową Unii Europejskiej, której były założycielami, ale również są wzorem dla innych państw, wzorem pozbywania się wzajemnych uprzedzeń oraz budowania wzajemnych relacji na wielu płaszczyznach.

⁵⁴⁵ *Die Beauftragten fuer die deutsch-franzoesische Zusammenarbeit*, Deutsch-franzoesische Jahr 50 Jahre Elysee-Vertrag, <http://www.deutschland-frankreich.diplo.de>, (23.10.2012).

⁵⁴⁶ Ibidem.

⁵⁴⁷ *Die grosse Themen*, Deutsch-franzoesische Jahr 50 Jahre Elysee-Vertrag, <http://www.deutschland-frankreich.diplo.de>, (23.10.2012).

3. Forum Polsko - Niemieckie oraz Trójkąt Weimarski jako świadectwo przezwycięzania trudnej historii między narodami

Na przestrzeni wieków sąsiedztwo Polski i Niemiec przechodziło różne koleje losu. W przeszłości przeważały działania, które charakteryzowała wzajemna wrogość i rywalizacja.

Zasadnicze znaczenie ma geopolityka Niemiec, państwa, które zajmując centralne miejsce w Europie, odgrywa główną rolę w procesie integracji europejskiej, a wraz z Francją tworzy siłę napędową sojuszu. Żaden projekt z zakresu integracji europejskiej nie doszedłby do skutku bez poparcia ze strony Niemiec. Wystarczy jednak wziąć pod uwagę XIX i XX wiek. Niemcy przez długi czas odmawiały Polsce prawa do suwerennej egzystencji, a z powstaniem niepodległej Polski nie mogła się pogodzić ani Republika Weimarska, ani III Rzesza. „Polska w latach 1918 - 1939 była państwem, które nie powinno istnieć” - tak interpretował ówczesną sytuację znany niemiecki historyk H.A. Winkel⁵⁴⁸. Z drugiej strony od powstania II Rzeczypospolitej po roku 1918 obydwa kraje poświęciły sobie wiele uwagi. Niemcy były pierwszym państwem, które po zakończeniu I wojny światowej przysłało do Warszawy swojego przedstawiciela dyplomatycznego. Był nim hrabia Harry Kessel, który 21 listopada 1918 roku wręczył naczelnikowi państwa Józefowi Piłsudskiemu listy uwierzytelniające⁵⁴⁹.

Lata 1934 - 1938 były okresem umiarkowanej zgody we wzajemnym stosunkach. Podpisana 24 stycznia 1934 roku deklaracja o rezygnacji z użycia siły miała Polsce zapewnić względny spokój, choć szybko okazało się, że rozwój wypadków całkowicie przekreślił te postanowienia, doprowadzając w 1939 roku do upadku państwa polskiego.

Po II wojnie światowej nietrudno było wytłumaczyć wrogość Polaków do Niemców, jednak znaleźli się tacy ludzie, którzy w obliczu nowego porządku świata wyprzedzili historię i zobaczyli w relacjach z Niemcami przyszłość również dla Polski. Należał do nich Edmund Osmańczyk, który już w 1946 roku w publikacji pt. „Sprawy Polaków” napisał: „Patrząc w przyszłość w rok po wojnie, powiedzmy sobie szczerze, że za lat dwadzieścia, jeśli pracowitość niemiecka wyprzedzi pracowitość naszą, czy się

⁵⁴⁸ H. Winkel, *Der lange Schatten des Reichs. Eine Bilanz deutscher Geschichte*, „Merkur“ z 2002, nr 63, s. 227.

⁵⁴⁹ M. Tomala, *Polska – Niemcy po 1989 roku*, Nowa Europa 1989-2000 Fakty i prognozy, UŁ, Łódź 1998, s. 31.

to nam będzie podobało, czy nie, możemy stać się zależni od naszego sąsiada zachodniego”⁵⁵⁰.

Swoje tezy Osmańczyk wysnuł ze skrupulatnych obliczeń oraz oparł je na twierdzeniu, że naród niemiecki nieraz w historii dał dowód na to, że potrafi odbudować swoją potęgę.

W tym samym artykule Osmańczyk pisze dalej: „Jeśli chcemy zrobić rachunek uczciwy i otrzymać wynik nie taki, jaki chcieli byśmy mieć, lecz taki, jaki może któregoś dnia zaistnieć, musimy w niezmiennie sąsiedztwo narodów polskiego i niemieckiego wstawić wszystkie zalety Niemców plus wszystkie wady Polaków. Wtedy dopiero będziemy wiedzieli naprawdę, co musimy przezwyciężyć, aby im dorównać”⁵⁵¹.

Mimo zrozumiałej niepopularności powyższych słów w tamtych czasach stwierdzić należy, że autor tego artykułu trafnie przewidział bieg historii i że jego nawoływania o przygotowanie się do współpracy tak kulturalnej, jak i gospodarczej z naszym zachodnim sąsiadem były jak najbardziej uzasadnione.

Słowa Osmańczyka miały się ziścić dopiero wiele lat później. Brak akceptacji granicy na Odrze i Nysie - Łużyckiej przez Republikę Federalną Niemiec był dla społeczeństwa polskiego faktem uniemożliwiającym podejmowanie jakichkolwiek działań mogących doprowadzić do zainicjowania wzajemnych kontaktów.

Sytuacja ta zmienia się po 7 grudnia 1970 roku, kiedy doszło do podpisania układu o podstawach normalizacji wzajemnych stosunków między Polską a Republiką Federalną Niemiec, w którym RFN uznała granicę na Odrze i Nysie Łużyckiej. Stało się to za sprawą socjaldemokratycznego przywódcy, kanclerza Willy’ego Brandta, przy pominięciu Moskwy. Układ ten uznawany jest za kluczowy dla odradzających się powojennych stosunków polsko - niemieckich.

Kolejnym etapem w budowaniu wzajemnych relacji był podpisany 17 czerwca 1991 roku traktat o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Federalną Niemiec, który zabezpieczał Polskę przed asymetrią, jaka powstała po zjednoczeniu Niemiec, jak również gwarantował realizację praw nabytych podczas postanowień poczdamskich. Traktat ten zintensyfikował polityczny dialog i kontakty pomiędzy społeczeństwami. Oceniając traktat o dobrym sąsiedztwie nasuwa się analogia z traktatem elizejskim z 1963 roku. W porównaniu z traktatem elizejskim

⁵⁵⁰ E. Osmańczyk, *Sprawy Polaków*, „Przekrój”, Katowice 1982, s.72

⁵⁵¹ Ibidem.

traktat polsko – niemiecki był aktem obszernym, ale ubogim w zakresie mechanizmów implementacyjnych⁵⁵².

Jednym ze sposobów na poprawę kontaktów między Polakami a Niemcami jest powoływanie specjalnych instytucji, które dbają o wizerunek obu nacji i budują wspólne pojednanie. Tego typu organizacją jest Forum Polsko - Niemieckie (*Deutsch - Polnisches Forum*). W trakcie spotkań organizowanych przez Forum Polsko - Niemieckie elity polityczne i społeczne mają szansę na prowadzenie dyskusji, których efektem jest zmiana panujących od lat stereotypów⁵⁵³.

Forum Polsko - Niemieckie istnieje od 1976 roku, a powołane zostało w oparciu o ideę konieczności debaty po podpisaniu bilateralnego układu o podstawach normalizacji z 7 grudnia 1970 roku i multilateralnego Aktu Końcowego KBWE w Helsinkach w 1975 roku, zwanego również Wielką Kartą Pokoju.

Głównym zadaniem Forum było wnieść wkład (z długofalową pomocą obu ministerstw spraw zagranicznych) do pogłębienia wzajemnego zrozumienia, szczególnie pomiędzy świadczeniobiorcami obu krajów, ale również pomiędzy społeczeństwami. Forum ma się zajmować ważnymi zagadnieniami dotyczącymi Niemiec i Polski w kontekście europejskim i globalnym oraz pracą nad tematami, które wykraczają poza wzajemne stosunki. Obecnie przedstawicielami Forum są: po stronie niemieckiej koordynator dla polsko - niemieckiej współpracy między społeczeństwami i współpracy przygranicznej oraz minister w Departamencie Spraw Zagranicznych, Cornelia Pieper, a po stronie polskiej Krzysztof Miszczak, dyrektor w Biurze Pełnomocnika Premiera do Spraw Dialogu Międzynarodowego⁵⁵⁴.

Swój bardzo osobisty stosunek do Polski wyraża Cornelia Pieper: „Rok 1980 spędziłam na Uniwersytecie Warszawskim. To był czas powstania Solidarności ze strajkami w szkołach wyższych, w których uczestniczyłam. To był dla mnie pierwszy powiew wolności! Gdybym wtedy w Warszawie tego wszystkiego nie przeżyła, nie byłabym dzisiaj politykiem. Solidarności zawdzięczamy zapoczątkowanie procesu, który doprowadził do zjednoczenia Niemiec”⁵⁵⁵.

⁵⁵² K. Gal, *Bilateral Agreements in Central and Eastern Europe: A new Inter – State Framework for Minority Protection?*, “Working Paper” 1999, nr 4, European Center for Minority Issues, s. 15.

⁵⁵³ *Forum Polsko-Niemieckie*, <http://www.konsulatniemiecki.wroclaw.pl>, (24.10.2012).

⁵⁵⁴ *Das Deutsch-Polnische Forum*, Deutsch-polnische Webseite Auswaertiges Amt, <http://www.deutschland-polen.diplo.de>, (16.10.2012).

⁵⁵⁵ C. Pieper, *Die Koordination fuer die deutsch-polnische Zusammenarbeit*, Auswaertiges Amt, <http://www.auswaertiges-amt.de>, (16.10.2012).

Z przystąpieniem Polski do Unii Europejskiej 1 maja 2004 roku oraz do Strefy Schengen w grudniu 2007 roku rozpoczęła się nowa faza we wzajemnych kontaktach. Pełnoprawne członkostwo w strukturach Unii Europejskiej zaoferowało zupełnie nową jakość polsko - niemieckim stosunkom, a jednocześnie stworzyło nową płaszczyznę do dalszego rozwoju i pogłębiania bilateralnej współpracy w obszarze politycznym, gospodarczym, kulturalnym i społecznym.

Należy tutaj wspomnieć, że to właśnie Niemcy były wielkim orędownikiem naszego członkostwa w UE, jak i członkostwa w NATO, wspierając od samego początku kandydaturę Polski.

Dorobek Forum na rok 2010 obejmuje prawie 100 projektów i programów, które wspomagają bardzo dobre kontakty rządowe, ale również rozciągają się pomiędzy wspólnotami a organizacjami społecznego, jak również między obywatelami. Przez lata stworzona została gęsta sieć kulturalnego i społecznego partnerstwa, kooperacji w obszarze nauki i szkolnictwa wyższego oraz współdziałanie w zakresie wymiany studentów i młodzieży szkolnej. To wszystko stało się ważną bazą dialogu pomiędzy Niemcami a Polską.

Jedną z inicjatyw Forum jest umowa o polsko - niemieckiej współpracy młodzieży podpisana 17 czerwca 1991 roku przez ministrów spraw zagranicznych Polski i Niemiec w imieniu rządów Rzeczypospolitej i Republiki Federalnej Niemiec. W ten sposób urzeczywistniono ideę pierwszego niekomunistycznego premiera RP Tadeusza Mazowieckiego i ówczesnego kanclerza federalnego Helmuta Kohla⁵⁵⁶.

Do ciekawszych inicjatyw skupiających trzy kraje wokół wspólnych interesów zaliczyć należy Trójkąt Weimarski.

Trójkąt Weimarski zwany Komitetem Wspierania Współpracy Francusko - Niemiecko - Polskiej powstał w 1991 roku z inicjatywy ministrów spraw zagranicznych trzech europejskich państw: Polski, Niemiec i Francji. Celem powołania tej struktury o charakterze konsultacyjnym był rozwój współpracy między tymi państwami. Uzgodnienia w ramach Traktatu dokonywane są podczas szczytów z udziałem przywódców krajów członkowskich, a także raz do roku w czasie spotkań na szczeblu ministrów spraw zagranicznych. Pierwsze takie spotkanie miało miejsce 28 sierpnia w Weimarze pomiędzy Krzysztofem Skubiszewskim, Rolandem Dumas i Hansem - Dietrichem Genscherem. Dotychczasowe szczyty odbywały się w Poznaniu (1998),

⁵⁵⁶ *Historia, Polsko-Niemiecka Współpraca Młodzieży*, <http://www.pnwm.org>, (24.10.2012).

Nancy (1999), Hambach an Weinstrasse (2001), Wrocławiu (2003) oraz ponownie w Nancy (2005).

Rząd niemiecki w umowie koalicyjnej z października 2009 roku postawił sobie cele: zintensyfikować kontakty z Polską i krajami środkowo - wschodniej Europy jak również wykorzystać Trójkąt Weimarski do nieformalnych głosowań pomiędzy Niemcami, Francją i Polską. Wyraźnym znakiem w dążeniu do tych celów jest wybór Polski i Francji na pierwsze kraje, które zaraz po objęciu władzy w 2009 roku odwiedził minister spraw zagranicznych Niemiec Gudo Westerwelle⁵⁵⁷.

Należy tutaj zauważyć, że taką samą rolę w stosunkach niemiecko - francuskich spełnia Traktat Elizejski. Jest to więc wyraźny sygnał próby włączenia Polski do współdecydowania o najważniejszych sprawach dotyczących Unii Europejskiej na najwyższym szczeblu.

Trójkąt Weimarski w przyszłości ma być również forum dla tworzenia więzi pomiędzy społeczeństwami poszczególnych krajów. Planowana jest wymiana młodzieży, jak również wymiana kulturalna, co ma się przyczynić do zacieśnienia kontaktów społecznych.

Trzej byli ministrowie spraw zagranicznych Niemiec, Francji i Polski potwierdzili swoje „Wspólne oświadczenie dla przyszłości Europy” 29 sierpnia 1991 roku słowami: „Trzy kraje to związek interesów gwarantujący sukces Europy. Apelujemy do naszych narodów i rządów, żeby dalej szły wspólną drogą odpowiedzialności Niemców, Francuzów i Polaków; apelujemy, żeby trzy kraje z całych sił stawiały czoła wyzwaniom współczesnej Europy”⁵⁵⁸.

Na zakończenie powinniśmy przypomnieć, że, jak wyraził to były kanclerz Niemiec H. Schmidt, Polska i Francja są gwarantami pokoju w Europie i najważniejszymi sąsiadami Niemiec i od ich sytuacji bez względu na to, jak dobrze powodzi się Niemcom, będzie zależało utrzymanie pokoju w Europie i na świecie.

⁵⁵⁷ *Klares Bekenntnis zur Zusammenarbeit im Koalitionsvertrag*, Auswaertiges Amt-Weimarer Dreieck, <http://www.auswaertiges-amt.de>, (16.10.2012).

⁵⁵⁸ R. Dumas, H.D. Genscher, K. Skubiszewski, Weimar 29.08.2006.

Zakończenie

Przeprowadzona analiza potwierdziła, że po zainicjowaniu działalności Dialogu Petersburskiego przez Gerharda Schroedera i Władimira Putina mamy do czynienia z zacieśnieniem współpracy między obydwoma krajami na wielu płaszczyznach. Rezultatem tego procesu jest przezwyciężenie ideologicznych różnic i stereotypów, w czym ogromną rolę odegrało Forum. Ponadto analiza dowiodła, że Dialog Petersburski stał się platformą dla reprezentowania przez Niemcy interesów Rosji na arenie międzynarodowej. Przeprowadzona analiza potwierdziła również, że czynnikiem zaburzającym pogłębianie wzajemnych relacji w zakresie integracji jest deficyt demokracji w Rosji, który uwidocznia się w ograniczeniu wolności słowa, łamaniu podstawowych praw człowieka oraz w zawężaniu zakresu wolności mediów i swobody działania organizacji pozarządowych. Przez inicjowanie i organizowanie spotkań na różnych szczeblach, w czym ogromną rolę odgrywa Dialog Petersburski, sytuacja ta znacznie się poprawia. Niniejsza praca dowodzi również, że czynnikiem pobudzającym wzajemne relacje są inicjatywy gospodarcze wspierane przez działalność Forum. Współpraca ta nie ogranicza się jedynie do wymiany surowcowej, ale również prowadzona jest, szczególnie w drugiej fazie działalności Forum, na wielu płaszczyznach. Przeprowadzona analiza dowodzi, że głównym obszarem działalności forum jest budowa wzajemnych relacji w zakresie integracji i wymiany młodzieży, współpracy kulturalnej, naukowej oraz w dziedzinie kształcenia i opieki zdrowotnej. Analiza wykazała również, że stosunek do wartości oraz podjęta przez Dialog Petersburski inicjatywa ekumeniczna są ważnymi czynnikami w pogłębianiu wzajemnych relacji oraz stanowią podstawę do definiowania wspólnych wartości. Odpowiadając na pytanie badawcze należy przyjąć, że dziesięcioletnia działalność Dialogu Petersburskiego może odnotować osiągnięcie najlepszych rezultatów w pogłębieniu współpracy na płaszczyźnie społecznej. Liczba inicjatyw w tym zakresie jest imponująca. Zaliczyć do nich możemy między innymi: niemiecko - rosyjską Fundację Wymiany Młodzieży, która na całe Niemcy jest centralnym koordynatorem wymiany z Rosją młodzieży, uczniów, nauczycieli i specjalistów. Od jej powstania w roku 2006 fundacja umożliwiła osiemdziesięciu tysiącom młodych ludzi z Niemiec i Rosji krótkie pobyty w obu krajach w celu nawiązania kontaktów z ich obywatelami, zapoznania się z językiem i kulturą oraz gospodarką. Kolejne ważne przedsięwzięcie to

Forum Koch - Metschnikow powołane do życia również w 2006 roku, które wноси znaczący wkład w doprowadzenie do integracji nauki, gospodarki, polityki i społeczeństw w obszarze ochrony zdrowia; następnie ustanowienie nagrody im. Petera Boenischa, którą otrzymują dziennikarze za rzeczową i pragmatyczną prezentację codzienności w każdym z krajów, a tym samym za tworzenie sprzyjających warunków do lepszego zrozumienia pomiędzy społeczeństwami Niemiec i Rosji. Poza tym należy dodać opisywane w niniejszej pracy wspólne inicjatywy naukowe, ekspozycje dzieł sztuki, kontakty w dziedzinie literatury, muzyki, teatru oraz projekty realizacji wspólnych filmów. Niezwykle ważną inicjatywą okazał się podpisany w 2008 roku projekt partnerstwa dla modernizacji, który zaakcentował konieczność zorientowanego na przyszłość dynamicznego rozwoju bilateralnych kontaktów między społeczeństwami obywatelskimi obu państw, w szczególności w obszarze opieki zdrowotnej. Projekt zakłada dalszy rozwój przyjaznych obywatelowi państwowych instytucji prawnych oraz, w dziedzinie gospodarczej, efektywne pozyskiwanie i wykorzystanie surowców, a także ich sprawny transport.

Dialog Petersburski może odnotować również inne sukcesy w inicjowaniu współpracy na płaszczyźnie gospodarczej. Zaliczyć do nich możemy: zapoczątkowanie strategii rozwoju przedsiębiorczości w Rosji, program wspierania małych i średnich przedsiębiorstw, zainicjowanie współpracy bankowej, stworzenie stref gospodarczych oraz wiele innych. Te wielorakie inicjatywy przełożyły się bezpośrednio lub pośrednio na rozwój stosunków gospodarczych w dziedzinie energetyki i kooperacji przemysłowej. Należy dodać, że pomimo rozwoju współpracy dysproporcje w wymianie handlowej na niekorzyść Rosji utrzymały się do końca opisywanego okresu, z czego wynika, że Dialog Petersburski nie odegrał większej roli w zapoczątkowaniu projektów inwestycji rosyjskich w Niemczech.

Dialog Petersburski odegrał też mniejszą rolę w rozwoju współpracy politycznej między Niemcami i Rosją, a zwłaszcza w procesie ewolucji mechanizmów demokracji w Federacji Rosyjskiej. Próby, które zostały podjęte na pierwszych posiedzeniach Dialogu Petersburskiego w zakresie przezwyciężenia ideologicznych różnic, nie przyniosły oczekiwanych rezultatów. Pomimo zapowiedzi Gerharda Schroedera o wprowadzeniu nowej jakości w stosunkach niemiecko - rosyjskich, do wdrożenia nowej jakości nie doszło. Dawna przynależność obu państw do przeciwnych bloków militarnych i systemów politycznych nie pozwoliła na prowadzenie otwartych dyskusji i ograniczała wzajemne zaufanie. Partykularyzm interesów ze strony Niemiec:

członkostwo w UE, NATO, bliska współpraca z USA ze strony Rosji uwikłanie w konflikty kaukaskie, nie pozwoliły budować wzajemnego zaufania. Rosja postrzegana jest nadal przez Zachód jako byłe ZSRR, a Niemcy przez Rosję jako główny europejski rywal z czasów zimnej wojny. Analiza pokazała jednak, że w przypadku zbieżności interesów i dążeń, jak chociażby wyrażanie jednym głosem sprzeciwu wobec wojny w Iraku rozpętanej przez USA, wspólne stanowisko było możliwe. Poza tym Niemcy wywiązują się z roli rzecznika Rosji na arenie międzynarodowej, chociażby wspierając Rosję w jej dążeniach do członkostwa w WTO.

Pomimo braku spektakularnych efektów w dziedzinie współpracy politycznej, pomimo dysproporcji w bilansie eksportowym między obu krajami należy przyjąć, że przedstawiona praca realizuje założone na wstępie cele, ukazując Dialog Petersburski jako inicjatywę mającą duży wpływ na kształtowanie się współczesnych stosunków niemiecko - rosyjskich. Zrealizowany został również zamiar przedstawienia barier, które utrudniały rozwój współpracy. Do głównych przeszkód, jakie napotkało forum w obszarze budowania społeczeństwa obywatelskiego, zaliczyć należy utrudnienia ze strony Władimira Putina, które skutkowały ograniczaniem praw organizacji pozarządowych, ograniczeniem wolności mediów chociażby na przykładzie stacji NTV oraz tajemniczych niewyjaśnionych zabójstw dziennikarek Anny Politkovskiej i Natalii Estemirowej, a także prowadziły do łamania podstawowych praw człowieka w Czeczenii czy Gruzji, jak również podczas walki z terroryzmem wewnętrznym. Oprócz tego barierą okazały się oprócz tego plany budowy amerykańskiej tarczy antyrakietowej w Europie Wschodniej, którym stanowczo sprzeciwiała się Rosja.

Przeprowadzona analiza jak również obserwacje związane z dalszym rozwojem działalności Forum i stosunków niemiecko - rosyjskich umożliwiają podjęcie próby wyciągnięcia wniosków na przyszłość. Według mojej opinii możliwe są różne scenariusze.

Pierwszy z nich zakłada rozwój i pogłębianie współpracy między Niemcami, a Rosją w ramach działalności Dialogu Petersburskiego, co znacznie zwiększyłoby jego rolę na płaszczyźnie bilateralnej. Rezultatem tych wspólnych wysiłków byłoby włączenie Rosji w struktury międzynarodowe i europejskie oraz znaczne pogłębienie rosyjskiej świadomości społecznej. Drugi scenariusz, umiarkowany, zakłada dalszy rozwój współpracy i systematyczne zwiększanie roli Forum przy jednoczesnym zachowaniu pewnej odrębności Rosji na arenie międzynarodowej i europejskiej oraz spowolniony proces rozwoju społeczeństwa obywatelskiego w państwie rosyjskim. Ten

scenariusz uważam za najbardziej prawdopodobny. Możliwe jest również zawieszenie działalności Forum i kryzys we wzajemnych stosunkach niemiecko - rosyjskich, co miałoby negatywny wpływ na geopolitykę. Taki scenariusz mógłby się sprawdzić tylko i wyłącznie w przypadku powstania globalnego konfliktu, co stanowczo wykluczam.

W świetle najnowszych publikacji i materiałów źródłowych, które dotyczą dalszego rozwoju stosunków niemiecko - rosyjskich, należy dodać, że w chwili ukończenia niniejszej pracy stosunki te znajdowały się w fazie przemian. W przeszłości Niemcy spełniały rolę państwa reprezentującego i wspierającego rosyjskie interesy w Unii Europejskiej i były strategicznym partnerem we współpracy w obszarze energetycznym i gospodarczym. W ostatnich latach przybyło obszarów, w których uwidoczniły się nieporozumienia w stosunkach bilateralnych: obie strony podejmują się tych samych zadań, ale mają różne priorytety i działają z innych pobudek w trakcie ich realizacji. Szczególnie widoczne stało się to przy wdrażaniu projektu partnerstwa dla modernizacji: podczas, kiedy strona niemiecka rozwijała projekt *good practice* w rosyjskiej gospodarce w nadziei na wdrożenie przemian gospodarczych i społecznych, rosyjskie elity zainteresowane były głównie transferem technologii w celu modernizacji rosyjskiej gospodarki⁵⁵⁹.

Schemat stosunków niemiecko - rosyjskich jest od wielu lat ten sam. Niemcy inicjują nowe projekty współpracy z Rosją, przewidując, że tym samym mogą mieć wpływ na rosyjską politykę. Zawsze wiążą z tym nadzieję, że przy okazji rozwijania współpracy gospodarczej wspierane będzie wdrażanie reform wewnętrznych. Jednak ta koncepcja „zmiany poprzez zbliżenie” zawiodła. Małe zainteresowanie rosyjskich elit modernizacją funkcjonowania demokracji w swoim kraju, ciągły brak mechanizmów działania w zakresie państwa prawa, które uwidoczniło się zwłaszcza przy okazji wyborów parlamentarnych w 2011 roku i powrotu na fotel prezydencki Władimira Putina oraz niezmienna ingerencja państwa w gospodarkę, co zablokowało dalszy rozwój wzajemnej współpracy między Niemcami a Rosją, doprowadziły do niepowodzenia we wdrażaniu projektu dla modernizacji⁵⁶⁰.

Na tym tle Dialog Petersburski prowadzi dalszą działalność.

Pomiędzy zakończeniem analizy prac Dialogu Petersburskiego w dziesiątą rocznicę działalności Forum a dniem dzisiejszym odbyły się dwa spotkania: jedno w 2011 roku

⁵⁵⁹ S. Meister, *Zeit fuer einen Wandel. Deutsche Russlandpolitik auf dem Pruefstand*, „Welt Trends“ Zeitschrift fuer Internationale Politik, nr 89 2013, s. 70-78

⁵⁶⁰ Ibidem.

w Moskwie, drugie w 2012 roku zorganizowane przez dwa miasta Wolsburg i Hannover. Tak jak w poprzednich latach zainicjowano wiele projektów, z których najważniejsze to: rozpoczęcie działalności Niemiecko - Rosyjskiego Forum Socjalnego jako platformy wymiany doświadczeń w zakresie walki z bezrobociem oraz projekt „Figaro na Dalekim Wschodzie”, którego zadaniem jest transfer kultury wysokiej na obszary odległe od centrów życia kulturalnego wielkich rosyjskich miast.

Pomimo wielu cennych inicjatyw wdrażanych w ostatnich latach Dialog Petersburski odgrywa nadal umiarkowaną rolę w zacieśnianiu współpracy gospodarczej, co spowodowane jest wyżej nazwanymi czynnikami. Nie ma też większego wpływu na wdrażanie przemian demokratycznych w Rosji.

Należy dodać, że Dialog Petersburski jest bardzo ciekawą inicjatywą, ale równocześnie trudnym obiektem badań. Trudność polega przede wszystkim na konieczności przeprowadzenia analizy na wielu płaszczyznach. Nie jest więc możliwe przedstawienie w jednej pracy całej istoty problemu, ograniczając się do chronologicznego opisu działalności Forum.

Przyjęte w pracy metody badawcze, jak również odpowiednie postawienie pytania badawczego i sformułowanie założeń odpowiadają wymaganiom badań politologicznych.

Biorąc pod uwagę znaczenie Dialogu Petersburskiego i jego wpływ na rozwój stosunków niemiecko - rosyjskich, byłoby wskazane kontynuowanie badań nad przedstawionym zagadnieniem w celu pogłębienia wiedzy na ten temat, co mogłoby się przyczynić do wykorzystania doświadczeń Dialogu Petersburskiego dla poszerzenia współpracy między narodami w innych zakątkach świata.

Bibliografia

I. Dokumenty, materiały źródłowe i artykuły naukowe

Adomeit H., Bastian K., Goetz R., *Deutsche Russlandspolitik unter Druck*, „SWP-Aktuell“ 2004, Dezember, Nr. 56, s. 4, [Aussiedlerstatistik seit 1950, Jahresstatistik, Aussiedler und deren Angehörige. Alter, Berufe, Religion, Verteilung nach Herkunftsstaender 2003, III Stabstelle, Statistik - Dokumentation, Bundeswehrwaltungsamt,](http://www.swp-berlin.org; zob.Ch. Hacke, Die Aussenpolitik der Regierung Schroeder/Fischer: Zwischenbilanz und Perspektivwn, „Aus Politik und Zeitgeschichte“, nr B48, 2002.</p></div><div data-bbox=)

Balcer A., *Kosowo-powrót zimnej wojny?*, „Tydzień na Wschodzie”, nr 13 z 13.06.2007.

Baluk W., Szafraniec R., *Polityka wobec Zachodu (wybrane aspekty)*, 2003.

Bartnicki A., Stefanowicz K., *Spółeczeństwo obywatelskie: teoria i praktyka - przypadek rosyjski*, Instytut Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2009.

Boekle H., Rittberger V., Wagner W., *Normen und Aussenpolitik: Konstruktivistische Aussenpolitiktheorie*, „Tuebinger Arbeitspapier zur Internstionalen Politik und Friedensforschung”, nr 34, 2000.

Bogielski G., *Stosunki niemiecko – rosyjskie w latach 1991 – 1995*, Acta Univ. Wratisl., Niemcozn. nr 11, 2002.

Bredow W. *Erfahrungen, neue Massstaebe. Gestalt und Gestaltungskraft deutscher Aussenpolitik*, „Internationale Politik“, 9/2003.

Bundeskanzleramt, *Mitteilung ueber die fuenften deutsch - russischen Regierungskonsultationen von Bundeskanzler Gerhard Schroeder und Praesident Wladimir Putin am 9. und 10. April in Weimar*, Wydanie październikowe z 2002.

Buras P., *Dokąd prowadzi niemiecka droga”?*, *Polityce zagranicznej Niemiec 2001 - 2004*, Raporty Centrum Studiów Niemieckich i Europejskich im. Willy Brandta, Wrocław 2005.

Buras P., Dąbrowski T., *Niemiecka polityka wobec Rosji*, z Raportu OSW i CSM, *Stosunki Rosja-Niemcy w latach 1998-2005*, Warszawa 2006.

Burger W. S., *Zjednoczenie Niemiec w myśli politycznej zachodnioniemieckiej Socjaldemokratycznej Partii Niemiec (SPD) po II wojnie światowej* nr1/2, 3/4 2001.

Cichocki M. A., *Niemiecka polityka zagraniczna u progu XXI wieku*, Zesz. Niemcozn., z.1, 2000.

Curanović A., Kardaś S., Alf R., *Polityka zagraniczna Federacji Rosyjskiej w okresie prezydenta Władimira Putina. Próba bilansu*, Warszawa 2008.

Cziomer E., *Stosunki Niemcy – Rosja a bezpieczeństwo w Europie*, „Sprawy Międzynarodowe”, nr 4, Warszawa.

Cziomer E., *Nowe elementy w polityce Niemiec wobec Rosji i Ukrainy*, *Opinie – ekspertyza MSZ* nr 26, Warszawa 1999.

Cziomer E. *Stanowisko Niemiec wobec Rosji w latach dziewięćdziesiątych*, PKS PAU, nr 4, Kraków 1999.

Cziomer E. *Polityka Niemiec wobec Wspólnoty Niepodległych Państw ze szczególnym uwzględnieniem roli i miejsca Rosji*, „Państwo i Społeczeństwo”, nr 1, Kraków 2001.

Cziomer E. *Problemy współpracy gospodarczej Niemiec i Rosji po zmianie ekipy rządzącej w Rosji*, *Opinie – ekspertyza MSZ*, nr 44, Warszawa 2001.

Dane Urzędu Statystycznego Rosji - Rosstat 2005.

Delegacja Niemieckiej Gospodarki w Rosyjskiej Federacji, *Raport z aktualnej sytuacji gospodarczej w Federacji Rosyjskiej z okazji Konferencji ZEVI we Frankfurcie nad Menem*, 1998.

Department of Commerce, Bureau of Economic Analysis.

Dietz B., *Integrationspolitik fuer Aussiedler: Kriesenverwaltung oder konzeptioneller Neuanfang?*, [w:] *Perspektiven der neuen Aussiedlerpolitik*, Forschungsinstitut der Friedrich - Ebert - Stiftung, Abt. Sozialpolitik, Bonn, 1999.

Drozd J. *Niemiecka polityka bezpieczeństwa w okresie zjednoczenia*, *Zesz. Niemcozn.*, 1998.

Drzewiecki A., *Europejska Polityka Wschodnia, Doświadczenia i wnioski dla Polski*, „Przedląd Zachodni” nr3, 2011.

Dunay P., *The OSCE in Crisis*, “Chaillot Paper” z kwietnia 2006.

Friedbert P., *Kritik muss erlaubt sein. Russland ist kein Ausnahmepartner*, IP nr 10, Berlin 2004.

Fritz E. G., *Neue Bewegung in der neuen deutsch – russischen Beziehungen*, Bd. 1, 2001.

Gal K., *Bilateral Agreements in Central and Eastern Europe: A new Inter – State Framework for Minority Protection?*, “Working Paper” 1999, nr 4, European Center for Minority Issues.

Gemeinsame Erklarung des Deutschen und des Russischen Lenkungsausschusses des Petersburger Dialoges zur Gestaltung der Modernisierungspartnerschaft, St. Petersburg z 02.10.2008.

Gemeinsame Erklarung der Aussenminister Russlands, Frankreichs und Deutschland zu Irak, IP nr 4, Berlin 2003.

Gemeinsam fuer Deutschland. Mit Mut und Menschlichkeit. Koalitionsvertrag von CDU/CSU und SPD,
http://koalitionsvertrag.spd.de/servlet/PB/show/1645854/111105_Koalitionsvertrag.pdf

Goetz R., *Liberale Marktwirtschaft in autoritaeren Umfeld. Russlands Wirtschaft vor Putins zweiter Amtszeit*, IP nr 10, Berlin 2004.

Goetz R., *Deutschlad und Russland - „strategische Partner”* ?, „Aus Politik und Zeitgeschichte”, nr B11, 2006.

Gowin J., *Bonn – Berlin - Moskwa*, Prz. Zach., nr 1999.

Gowin J., *Zjednoczenie Niemiec i rozpad ZSRR*, Prz.Zach., nr 1, 2000.

Gradziuk A., *Glówne problemy akcesji Federacji Rosyjskiej do Światowej Organizacji Handlu*, „Biuletyn” PISM, nr 25, kwiecień 2006.

Gradziuk A., *Szczyt G8 w Sankt Petersburgu*, „Biuletyn” PISM, nr 43, lipiec 2006.

Gueller L., *Auf dem Trefpunkt? Die EU - Russland - Beziehungen brauchen neue Impulse*, Friedrich - Ebert - Stiftung, Lipiec 2007.

Helmann G. *Agenda 2020, Kriese und Perspektive deutscher Aussenpolitik*, „Internationale Politik“, 9/2003.

Hoffmann M., na podstawie przeprowadzonego wywiadu w siedzibie Dialogu Petersburskiego, Petersburger Dialog e.V., Schillerstr. 59 10627 Berlin, 05.10.2009.

Koszel B., *Niemcy w roli adwokata Europy Środkowej w Unii Europejskiej*, Europa Wsch. Zach., nr 2, 1998.

Lamers K., Schaeuble W., *Reflection on European Policy*, „Europe Documents”, Bulletin Quotidien, 7 września 1994.

Malinowski K. *Konsekwencje kryzysu irackiego. Niemcy wobec nowego kształtu stosunków transatlantycznych*, „Zeszyty Naukowe Instytutu Zachodniego”, 34/2004.

Meister S., *Zeit fuer einen Wandel. Deutsche Russlandpolitik auf dem Pruefstand*, „Welt Trends“ Zeitschrift fuer Internationale Politik, nr 89, 2013.

Maull, H. W. *„Normalisierung” oder Auszehrung? Deutsche Aussenpolitik im Wandel*, „Aus Politik und Zeitgeschichte“, 11/2004.

Meier Ch., *Die „Grosse Koalition” und die deutsche - russische Partnerschaft: Kontinuität und neue Akzente*, „Przegląd Stosunków Międzynarodowych - The International Affairs Review” 2006.

Menkiszak M., *Rosja wobec Unii Europejskiej: kryzys „strategicznego partnerstwa”*, Prace OSW, Warszawa, styczeń 2006.

Menkiszak M., *Szczyt Rosja – Unia Europejska: mało dokładne „mapy drogowe”*, „Tydzień na Wschodzie”, Biuletyn Specjalny OSW nr 18, maj 2005.

Milot A., *Inwestycja zagraniczne w Federacji Rosyjskiej. Polskie inwestycje w Rosji 2006 roku*. Wydział Promocji Handlu i Inwestycji Ambasady Rzeczypospolitej Polskiej w Moskwie, <http://www.poweh.ru/pl-inwestycje/indexp.shtml>.

Mueller M., na podstawie przeprowadzonego wywiadu w siedzibie Dialogu Petersburskiego, Petersburger Dialog e.V., Schillerstr. 59 10627 Berlin, 05.10.2009.

Ognian H., *Finanzieller Zusammenbruch des russischen Staats*. Bericht des Bundesinstituts fuer ostwissenschaftliche und internationale Studien, nr 33, Koeln 1998.

Pietrzyk - Reeves D., *Idea społeczeństwa obywatelskiego. Współczesna debata i jej źródła*, Wrocław 2004.

Putin W., *Wywiad dla amerykańskiej stacji ABC* z 07.11.2001.

Raport Ministerstwa Finansów Niemiec z 2002.

Reinhard B., *Die Beziehungen Deutschlands zu Russland, der Ukraine und Weissrussland*, „Osteuropa“ nr 5 Berlin.

Rocznik statystyczny z lat 1999 – 2008. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Fundacja Stosunków Międzynarodowych, Warszawa.

Rogoża J., *Wybory prezydenckie w Rosji i ich konsekwencje dla Rosji oraz otoczenia międzynarodowego*, Ośrodek Studiów Wschodnich z 02.03.2008, <http://www.osw.waw.pl>.

Rogoża J., Wiśniewski I., *Podsumowanie polityczno – gospodarczych w pierwszej kadencji Władimira Putina*, Raport OSW, lipiec 2003.

Sawczuk J., *Od status quo do Planu Kohla. Geneza zjednoczenia Niemiec w świetle opublikowanych dokumentów Urzędu Kanclerskiego 1989*, Opole 2005.

Sawczuk J., *Niemcy Europa Świat* Studia międzynarodowe. Księga poświęcona Profesorowi Erhardowi Cziomerowi, Kraków 2007.

Sawczuk J., *RFN wobec przyspieszenia przemian w Europie Środkowej (czerwiec – wrzesień 1989 rok) w świetle akt Urzędu Kanclerskiego*, Prz. Zach. Nr 1, 2003.

- Sawczuk J. Myśl zjednoczeniowa RFN w reakcji na radziecką pierestrojkę (1987 – 1988), Prz. Zach. nr 2, 1999.
- Sawczuk J. *RFN w dialogu z Moskwą (1988 – 1989): starania o zmianę nastawienia Kremla wobec kwestii Wiedervereinigung*, Prz. Zach. Nr 4, 2002.
- Sawczuk J., Zjednoczenie Niemiec a reformy wschodnioeuropejskie, Zbliż. Pol. Niem. Nr 2, 1999.
- Schneider B., *Putin und die Oelgarchen*, SWP nr 36, Berlin 2004.
- Schoellgen G., *Die Zukunft der deutschen Aussenpolitik liegt in Europa*, „Aus der Politik und Zeitgeschichte“, 11/2004.
- Stawowy - Kawka I., *Niemcy Europa Świat. Studia międzynarodowe. Księga pamiątkowa poświęcona Profesorowi Erhardowi Cziomerowi*. Kraków 2007.
- Strategia energetyczna Federacji Rosyjskiej do roku 2020.*
- Struck P., *Petersburger Dialog ist kein „Allianz der Miesepeter“*, wypowiedź Ministra Obrony Niemiec Petera Strucka dla wiadomości N 24, 11.04.2003.
- Sukow W., *Paragrafy pro suverennuju demokratiju*, „Expert” z 20 listopada 2006, nr 43.
- Śmigielski R., Cichocki B., *Wojna w Osetii Południowej - konsekwencje dla bezpieczeństwa międzynarodowego*, Polski Instytut Spraw Międzynarodowych z 27.08.2008, <http://www.euractiv.pl/polityka-zagraniczna/analizy/wojna-w-osetii-poudniowej-konsekwencje-dla-bezpieczestwa-midzynarodowego>.
- Tarr D., *Russian WTO Accession: What Has Been Accomplished, Whad Can Be Expected*. The World Bank Development Research Group. Policy Research Working Paper nr 4428, December 2007.
- Timmermann H., *Russland als strategischer Partner der EU*, Berichte BIOST nr 5, Koeln 2000.
- Timmermann H., *Strategische partnerschaft. Wie kann Russland die EU staerker einbinden?*, SWP – Aktuell nr 12, Berlin 2002.
- Tomala M., *Polska -Niemcy po 1989 roku*, Nowa Europa 1989-2000 Fakty i prognozy, UŁ, Łódź 1998.
- Układ o partnerstwie i współpracy między Unią Europejską a Federacją Rosyjską, art.1.
- U.S. Department of State, *Patterns of Global Terrorism April 2002, 2003*.
- Wyciszkiewicz E., *Cele i kierunki polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej*, „Biuletyn PISM, nr 92, 2002.

Wilk M., *Nowa Europa 1989-2000. Fakty i prognozy*, Uniwersytet Łódzki Katedra Badań Niemcoznawczych, Łódź 1998.

Winkel H. A., *Der lange Schatten des Reichs. Eine Bilanz deutscher Geschichte*, „Merkur“, nr 63 z 2002.

Wiśniewska I., współpraca: Dąbrowski T., *Współpraca gospodarcza Rosja - Niemcy*, z Raportu OSW i CSM, *Stosunki Rosja-Niemcy w latach 1998-2005*, Warszawa 2006.

Wspólne oświadczenie, R. Dumas, H.D. Genscher, K. Skubiszewski, Weimar 29.08.2006.

Zapis debaty grupy roboczej „Media“, która miała miejsce podczas obrad Dialogu Petersburskiego 01 i 02. 10.2008 roku. Z materiałów otrzymanych podczas wizyty w siedzibie Dialogu Petersburskiego, Petersburger Dialog e.V., Schillerstr. 59 10627 Berlin, 05.10.2009.

Z materiałów, *Podziękowania dla podmiotów gospodarczych Munchen 2009*, które otrzymałem podczas wizyty w siedzibie Forum Dialogu Petersburskiego, Petersburger Dialog e.V., Schillerstr. 59 10627 Berlin, 05.10.2009.

Z materiałów Dialogu Petersburskiego, *Podziękowania dla instytucji wspierających Dialog Petersburski i stosunki niemiecko - rosyjskie, Munchen 2009*, które otrzymałem podczas wizyty w siedzibie Forum Dialogu Petersburskiego przy Schillerstr. 59 w Berlinie, 05.10.2009.

Żerko S., *Opinie*, Departament Strategii i Planowania Polityki Zagranicznej. Ministerstwo Spraw Zagranicznych. *Republika Federalna Niemiec wobec nowej Rosji w stosunkach międzynarodowych*, nr 69, marzec 2004.

Żerko S., *Niemcy wobec Rosji na przełomie stuleci*, Prz. Zach. nr 3 2001.

Żurawski P. vel Grajewski, *Geneza stosunków pomiędzy Unią Europejską, a Federacją Rosyjską*, publikacja 2009.

II. Książki

Adamowski J., Skrzypek A., *Federacja Rosyjska 1991 – 2001*, Warszawa 2002.

Adenauer K., *Erinnerungen 1953 - 1955*, Stuttgart, 1965.

Bender P., *Neue Ostpolitik. Vom Mauerbau bis zum Moskauer Vertrag*, Muenchen 1986.

Bering A., *Es lebe die Republik, es lebe Deutschland!*, Stuttgart-Muenchen 1999.

Bieleń S., Raś M., *Polityka zagraniczna Rosji*, Warszawa 2008.

Bieleń S., Góralski W. M., *Nowa tożsamość Niemiec i Rosji w stosunkach międzynarodowych*, Warszawa 1999.

Bieleń S. *Tożsamość międzynarodowa Federacji Rosyjskiej*, Warszawa 2006.

Bierling S., *Wirtschaftshilfe fuer Moskau. Motive und Strategien der USA und Bundesrepublik Deutschland*, Muenchen 1999.

Bierling S., *Die Aussenpolitik der Bundesrepublik. Erfahrungen und Massstaebe*, Muenchen 1970.

Bodio M., *Polityka energetyczna w stosunkach między Unią Europejską a Federacją Rosyjską w latach 2000 - 2008*, Warszawa 2009.

Bodio M., *Stosunki między Unią Europejską a Federacją Rosyjską: stan i perspektywy rozwoju*, Warszawa 2005.

Bryc A., *Cele polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej*, Toruń 2004.

Bryc A., *Rosja w XXI wieku. Gracz światowy czy koniec gry?*, Warszawa 2008.

Chodubski A.J., *Wstęp do badań politologicznych*, Gdańsk 2006.

Czajkowski M., *Rosja w Europie. Polityka bezpieczeństwa europejskiego Federacji Rosyjskiej*, Kraków 2003.

Cziomer E., *Determinanty i główne problemy polityki wschodniej RFN*, Warszawa 1981.

Cziomer E., *Miejsce ZSSR w polityce zagranicznej RFN*, Poznań 1988.

Cziomer, E., *Polityka zagraniczna RFN. Uwarunkowania, cele i mechanizm decyzyjny*, Warszawa 1988.

Cziomer E., *Polityka zagraniczna Niemiec. Kontynuacja i zmiana po zjednoczeniu ze szczególnym uwzględnieniem polityki europejskiej i transatlantyckiej*, Warszawa 2005.

Cziomer E., *Historia Niemiec współczesnych 1945-2005*, Warszawa 2006.

Cziomer E., *Niemieckie oceny strategii i taktyki polityki zagranicznej Rosji po 11 września 2001 r.*, Warszawa: Departament Strategii i Planowania Polityki Zagranicznej. MSZ, 2003.

Cziomer E., *Problemy współpracy gospodarczej Niemiec z Rosją po zmianie ekipy rządzącej w Rosji*, Warszawa: Departament Strategii i Planowania Polityki. MSZ, 2001.

Ćwiek – Karpowicz J., *Rosyjska elita polityczna o Unii Europejskiej (tradycja i współczesność)*, Warszawa 2007.

Dobroczyński M., *Miedzy mocarstwami: Niemcy – Polska – Rosja*, Toruń 2002.

Eisenmann P., *Aussenpolitik der Bundesrepublik Deutschland. Von der Westintegration zur Verstaendigung mit dem Osten*, Krefeld 1982.

Ernst F., *Neue Bewegung in den deutsch – russischen Beziehungen*, Oberhausen 2001.

Erler G., *Russland kommt*, Breisgau 2005.

Fischer J., *Die rot-gruene Jahre*, Koeln 2007.

Froehlich S., „Auf den Kanzler kommt es an“. *Helmut Kohl und die deutsche Aussenpolitik*, Muenchen, Wien, Zuerich, 2001.

Gorodetsky G., *Russia between East and West. Russian foreign policy on the threshold of the Twenty – First Century*, London 2005.

Głowacki A., Stepień – Kuczyńska A., *Rosja Putina. Leksykon*, Łódź 2006.

Góralski W., *Przełom i wyzwanie. XX lat polsko – niemieckiego Traktatu o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy 1991 – 2011*, Warszawa 2011, s. 329.

Harnisch S., Katsioulis, *Die Politik der rot – gruennen Bundesregierung 1998 - 2003. Eine Bilanz der Regierung Schroeder*, Nomos, Baden - Baden 2004.

Holm K., „Moskaus Macht und Musen“, Berlin 2012.

Holzer J., *Kompleks Rapallo – mit czy realna groźba?*, Warszawa: Fundacja Centrum Stosunków Międzynarodowych, 1999.

Hoermann H. H., *Die soziale Marktwirtschaft in Deutschland und die Oekonomische Transformation in Russland*, Bonn 1997.

Hoermann H. H., Schroeder K., *Russland unter neue Fuehrung*, Bonn 2001.

Jasiukiewicz M., Sobczak M., Soroka J.M., *Nauka o polityce*, Wyd. Akademii Ekonomicznej, Wrocław 1985.

Jelcyn B., *Wyznania*, Warszawa 1990.

Iwanow I., *Rossija v sowriemiennom mirie. Otwiety na wyzwoly XXI wieka*, Moskwa 2004.

Kohl H., *Russland-was tun*, Muenchen 1997.

Kuźniar R., *Porządek międzynarodowy u progu XXI wieku*, Warszawa 2005.

Malinowski K., *Politycy niemieccy wobec rozszerzenia NATO na Wschód*, Poznań. Instytut Zachodni im. Zygmunta Wojciechowskiego, 2003.

Mazur Z., *Nowa rola Niemiec na arenie międzynarodowej*, Poznań 1996.

- Meien J., *Mediale Darstellung der deutsch – russischen Beziehungen nach ausgewählten deutschen Zeitungen von Januar bis Mai 2005*, 2007.
- Morozow S., *Diplomatija W. W. Putina*, Moskwa 2008.
- Kopper H., *Russland-was tun?*, Muenchen 1997.
- Piecuch H., *Tajna historia świata. Kim jest Putin? Wielki blef generalów*, Warszawa 2000.
- Pięciak W., *Niemcy – droga do normalności: polityka zagraniczna RFN od wojny o Kuwejt do wojny o Kosowo*, Warszawa: Towarzystwo „Więź”: Fundacja Centrum Stosunków Międzynarodowych, 2000.
- Politkovskaya A., *Rosja Putina*, Warszawa 2005.
- Rahr A., *Der kalte Freund. Putins Russland und der Westen*, Muenchen 2011.
- Rahr A., *Wladimir Putin. Der „Deutsche“ im Kreml*, Muenchen 2003.
- Schauble W., Seitzers R., *Polityka zagraniczna Niemiec w XXI wieku. Tezy młodych polityków*, Bonn 1996.
- Schlingen J., Wengierek M., *Wiesbaden, Grasberg* 1999.
- Schmidt S., Hellmann G., Wolf R., *Handbuch zur deutschen Aussenpolitik*, Wiesbaden 2007.
- Schoelligen G., *Die Aussenpolitik der Bundesregierung Deutschland. Von den Anfängen bis zur Gegenwart*, Bonn 1999.
- Schrader L., Lammers Ch., *Neue deutsche Aussen – und Sicherheitspolitik? Eine friedenswissenschaftliche Bilanz zwei Jahre nach dem rot – grünen Regierungswechsel*, Baden – Baden 1990.
- Sulowski S., *Uwarunkowania i główne kierunki polityki zagranicznej RFN*, Warszawa 2002.
- Sulowski S., *Polityka europejska Republiki Federalnej Niemiec*, Warszawa 2004.
- Tomcza M., *Elity niemieckie wobec „wojny z terroryzmem”*, Poznań, Instytut Zachodni im. Zygmunta Wojciechowskiego, 2000.
- Wetting G., *The soviet Union and German Unification*, Koeln 1990.
- Wojtaszczyk K. A., *Niemcy po zjednoczeniu*, Warszawa 1995.
- Wojtaszczyk K. A., *Współczesne Niemcy*, Warszawa 1999.

Zięba R., *Główne kierunki polityki zagranicznej Polski po zimnej wojnie*, Warszawa 2010.

Żerko S., *Republika Federalna Niemiec wobec nowej roli Rosji w stosunkach międzynarodowych*, Warszawa: Departament Strategii i Planowania Polityki Zagranicznej. MSZ, 2004.

III. Artykuły publicystyczne

Aden M., *Wir hoffen auf russischen Klartext zum Kaukasus*, „heute.de“ z 30.09.2008, <http://www.heute.de/ZDFheute/inhalt/28/0,3672,7383484,00.html>.

Bauchmueller M., *Russland ist auf dem Weg*”, „Sueddeutsche Zeitung” z 08.04.2002.

Bilger O., *Mehr Sicherheit fuer Europa*, „Sueddeutsche Zeitung“ z 17.07.2009

Bilger O., *Voelkerverstaendigung aus dem Lehrbuch*, „Sueddeutsche Zeitung online“ z 28.07.2009.

Bischoff B., Thuesing M., *Maximale sicherheit und minimalne Stoerung*, „Freies Wort” z 09.04.2002.

Borisowa M., *Der Mord an Estemirowa reisst eine Luecke in der Zivilgesellschaft Russlands*, „DW-World“ z 16.07.2009.

Brenner A., *Russische Sorgen ernst nehmen*”, „DW-World“ z 17.07.2009.

Brinkbauer K., *Im Dritten Weltkrieg*, „Der Spiegel” z 13.09.2004

Broessler D., *Vom Petersburg - Dialog zu Konsultationen*, „Sueddeutsche Zeitung” z 08.04.2002.

Broessler D., *Merkel betont enge Partnerschaft mit Russland*, „Sueddeutsche Zeitung“ z 15.10.2012

Broessler D., *Einig darueber, nicht einig zu sein*, „Sueddeutsche Zeitung“ z 15.10.2007

Brueggemann M., Ziener M., *Wir koennen nur redder*, „Handelsblatt” z 11.01.2011.

Buechner G., Mrozek G., *Klartext abseits der offiziellen Politik*, „Berliner Zeitung” z 10.04.2001.

Cywiński P., *Siła przyciągania (Niemcy - Rosja)*, *Koresp. Z Berlina*, „Wprost”, nr 30, 2003.

Damm N., *Viele haben eher negatives Bild vom Land*, „Mannheimer Morgen“ z 20.07.2009.

- Erller C., *Gespräche in unruhigen Zeiten*, „Moskauer Deutsche Zeitung“, z 2006
- Fischer M., *Petersburger Dialog: Neue Wehe im Kampf gegen Terror*, „Hamburger Abendblatt“ z 11.09.2004
- Friedrich M., *Wirtschaft sieht sich als Motor der Beziehungen*, „Wiesbadener Kurier“ z 15.10.2007,
- Friedrich M., *Kritik unter Partner*, „Wiesbadener Kurier“ z 15.10.2007.
- Gafner P., *Der gemeinsame Blick zurueck*, „Moskauer Deutsche Zeitung“ z 14.07.2009
- Gottschalk Ch., *Das Schwarz - Weiss - Bild Russlands braucht Farbe*, „Stuttgarter Zeitung“ z 15.10.2007.
- Gorokhova A., Jolkin J., *Ergebnisse des Petersburger Dialogs und der Deutsch-Russischen Regierungskonsultationen in Muenchen*, „Stimme Russland“ z 23.07.2009.
- Grubitzsch F., *Gelenkte Demokratie als Schutzschild*, „Sueddeutsche Zeitung“ z 09.10.2006.
- Hahn H., Stabroth S., Zeichhardt H., *Vereinte Medizin*, „Moskauer, Deutsche Zeitung“, 14.07.2009,
- Hammer W., *Hamburg wird das Zentrum der deutsch - russischen Freundschaft*, „Bild“ z 10.09.2011
- Hassel F., *Ein Fall von Etikettenschwindel*, „Frankfurter Rundschau“ z 11.04.2011
- Heitkamp S., *Gorbatschow sorgt sich um Demokratie*, „Die Welt“, z 10.10.2006.
- Holm K., *Estemirowa-Mord wirft Schatten auf Petersburger Dialog*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung“ z 15.07.2010.
- Jolkin N., *Niemiecki politolog Alexander Rahr o „Petersburskim Dialogu“*, „Głos Rosji“ z 14.07.2010. <http://polish.ruvr.ru/2010/07/14/12360012.html> (2010.10.14).
- Kemper H., *Putin und Merkel beim „Petersburger Dialog“*, „Freie Presse“ z 09.10.2006.
- Klussmann U., *Zerschmetterter Traum*, „Der Spiegel“ z 15.06.2009
- Kohl C., *„Petersburger Dialog“ beginnt*, „Sueddeutsche Zeitung“ z 10.10.2006
- Kohler B., *Mit Gerhard und Wladimir*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung“ z 12.04.2001
- Kolb M., *Deutschland und Russland. Reden ueber ein gestoertes Verhaeltnis*, „Sueddeutsche online“ z 02.10.2008, <http://www.sueddeutsche.de/politik/661/312575/text/>.
- Kornelius S. *Neue Aufgaben in einer neuen Zeit*, „Sueddeutsche Zeitung“ z 21.05.2003

Krone - Schmatz G., *Vom Dialog der Beleidigten zum sachlichen Austausch*, „Ost West Contact/Russland aktuell“, 41/2008.

Krzemiński A., *Pociąg do Moskwy*, „Polityka” z 10.12.2008,

Krzemiński A., *Remont u sąsiadów: Rosja – Niemcy – Rosja: Trzy kraje wymyślają się na nowo*, „Polityka”, nr 18 z 1997.

<http://www.polityka.pl/swiat/analizy/274859,1.jakie-sa-stosunki-niemiecko-rosyjskie>.

Lohse E., *Schroeder strebt „neue Normalitaet” an*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung” z 09.04.2001.

Mannteufel I., *Nur Dialog kann Hindernisse beseitigen*, „Deutsche Welle“ z 02.10.2008, <http://www.dw-world.de/dw/article/0,2144,3687024,00.html>.

Marshall C. von, *Gezahlt wird spaeter*, „Tagesspiegel” z 11.04.2001

Mayer W., *Aufgezehrt Mobilitaet*, „Der Spiegel” z 05.12.2005.

Meng R., *Tschetschenien zum Einflechten*, „Frankfurter Rundschau” z 08.04.2001.

Medwedjew J.F., *Beziehungen entwickeln sich konstruktiv*, „Russland aktuell“ z 07.10.2008

Mettke J. R., Meyer F., *Jelzin unterzeichnet „Buetekunst” - Gesetz*, „Der Spiegel”, z 01.02.1999.

Metzger O., *Merkel bei Medwedjew Russland setzt auf deutsche Innovationen*, „Die Zeit“ z 15.07.2012.

Mrozek G., *Petersburger Dialog staerkt NGOs In Russland*, „Russland - Aktuell” z 02.12.2005

Muszyński M., *Kryzys rosyjski w 1998 roku*, Portal Spraw Zagranicznych, <http://www.psz.pl/tekst-18904/Kryzys-rosyjski-w-1998-roku>. (18.10.2011).

Muehling J., *Der Katzentisch*, „Dianehielscher.de“ z 13.10.2008, [thhp://dianehielscher.de/der-katzentisch-180](http://dianehielscher.de/der-katzentisch-180).

Neubauer H.J., *Jenseits der Propaganda*, „Rheinischer Merkur“ z 09.10.2008.

Neubauer H.J., *Michail Piotrowski: „Lasst uns Archive oeffnen”*, „Rheinischer Merkur“ z 23.07.2009

Osmańczyk E. J., *Sprawy Polaków*, „Przekrój”, Katowice 1982.

Otten C., *Petersburger Dialog*, „Focus online“ z 14.07.2009.

Otten C., *Tacheles im Koenigssal*, „Focus online“ z 15.07.2009.

Parzinger H., *Deutsch - russische Bronzezeit - Ausstellung besiegelt*, „Freie Presse“ z 15.07.2010.

Peterenko T., *Petersburger Dialog unter einen Vorzeichen*, „Deutsche Welle“ z 30.09.2008, http://www.dw-world.de/dw/article/0,,3678251,00.html?marca=de-europa_digital-910-html-box.

Preis D., *Demokratie ist kein Tuetenkaffe*, „Neues Deutschland“ z 12.10.2006

Quenett S., *Russland fuehlt sich missverstanden*, „Koelner Stadtanzeiger“ z 10.09.2004.

Quenett S., *Dialog der Zivilgesellschaften*, „Mitteldeutsche Zeitung“ z 09.10.2006

Quenett S., *Deutsche und Russen reden wieder*, „FR online“ z 02.10.2008, http://fr-online.de/in_und_ausland/politik/aktuell/1607340_Deutsche-und-Russen-reden-wieder.html.

Quiring M., *Der Praesident kommt nach Deutschland*, „Bild“ z 08.04.2002.

Salzen C., *Moskau auf dem Weg nach Europa*, „Tagesspiegel u. Potsdamer Neuste Nachrichten“ z 09.04.2001.

Salzen C., *Stockender Dialog*, „Der Tagesspiegel“ z 14.04.2003.

Salzen C., *Schwierige Verstaendigung*, „Der Tagesspiegel“ z 12.09.2004

Schepp M., *Merkel und Medwedew knipsen wieder ihr Laecheln an*, „Spiegel online“ z 02.10.2012, <http://www.spiegel.de/politik/ausland/0,1518,582031,00.html>.

Schlicht U., *Empfehlungen fuer die Zivilgesellschaft, Kultur und Median*, „Tageszeitung“ z 12.04.2001.

Schroeder G., *Keine Militaerische Beteiligung in Irak*, „Die Welt“ z 15.01.2004.

Schroeder G., *Deutsche Russlandpolitik – europaeische Ostpolitik*, „Die Zeit“ z 05.04.2001.

Springensguth J., *Deutsch-Russisches Verhaeltnis - Wort vom Kalten Krieg bleibt tabu*, „Koelnische Rundschau“ z 03.10.2008, <http://www.rundschau-online.de/html/artikel/1218382127441.shtml>.

Siegl E., *Moegliche Misstoene in der Harmonie*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung“ z 10.04.2001.

Siegel E., *Die Glaubwuerdigkeit steht auf dem Spiel*, „Rheinischer Merkur“ z 09.09.2004.

Thumann M., *Besuch aus Schein - Europa*, „Zeit online“ z 10.06.2008, <http://www.zeit.de/online/2008/24/russland-deutschland-thumann>.

Tichomirowa K., *Der Preis der Wahrheit*, „Berliner Zeitung“ z 17.07.2009.

Trenkner J., *Romantyczn euniesienia trzeźwego „Michela“: zauroczenie Rosji osiągnęło w Niemczech niezwykle poziom emocji – i obłudy. Koresp. z Berlina*. „Tygodnik Powszechny“ nr 17, 2003.

Trenkner J., *Trojka (Rosyjski projekt trójstronnej współpracy Paryż – Bonn – Moskwa)*, „Wprost“, nr 51, 1997.

Warmb - Seibel R., *Auch die Kirchen beteiligten sich am „Petersburger Dialog“*, „Oekumene Aktuell“ z 28.07.2009.

Wygnanowski J., *Rosyjskie ekspresy u nas?*, „Eurogospodarka“ z 08.10.2011.
www.eurogospodarka.pl/swiat/rosyjskie-ekspresy-u-nas.

Veser R., *Der deutsch - russische Dialog - Kontroversen nicht erwünscht*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung“ z 14.04.2003.

Veser R., *An einem Tisch mit den Alternatiwtschiki. Beim „Petersburger Dialog“ haben es die russischen Kritiker des Kremls und Nichtregierungsorganisationen schwer*, „Frankfurter Allgemeine Zeitung“ z 12.04.2003.

Zuelich T., *Appell: Menschenrechte bei Putin anmahnen*, „Thuringische Landeszeitung“ z 09.04.2002.

IV.Strony internetowe

<http://www.petersburger-dialog.de>
<http://www.stosunkimiedzynarodowe.info/>
<http://www.debrige.de>
<http://www.auswaertuges-amt.de>
<http://www.deutschland-frankreich.diplo.de>
<http://www.konsulatniemiecki.wroclaw.pl/>
<http://www.pnwm.org/>
<http://www.koch-metschnikow-forum.de>
<http://www.nobelprize.org>
<http://www.kas.de>
<http://www.fes.de>
<http://www.boell.de>
<http://www.freiheit.org>
<http://www.hss.de>
<http://www.rosalux.de>
<http://www.koerber-stiftung.de>
<http://www.bundeskanzler.de>
<http://www.circa.europa.eu>
<http://www.germania.diplo.de>
<http://www.fifoost.org>

<http://www.eur-lex.europa.eu>
<http://www.bundesrat.de>
<http://www.deutsch-russisches-forum.de>
<http://www.russisches-haus.de>
<http://www.goethe.de>
<http://www.osw.waw.pl>
<http://www.ost-ausschuss.de>
<http://www.bmwi.de>
<http://www.csm.org.pl>
<http://www.rki.de>
<http://www.deutsch-russisches-gespraeche.com>
<http://www.kremlin.ru>
<http://www.mid.ru>
<http://www.coe.int>
<http://www.icao.int>
<http://www.ilo.org>
<http://www.imf.org>
<http://www.un.org>
<http://www.wto.org>